

ALİ TƏHSİL VƏ CƏMİYYƏT

Elmi-metodik jurnal

1 / 2012

Redaksiya Heyəti

Misir Mərdanov

Baş redaktor, Azərbaycan Respublikasının təhsil naziri, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor

Ruslan Sədixanov

Məsul katib, Odlar Yurdu Universitetinin prorektoru, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor

Qulu Novruzov

Azərbaycan Respublikası təhsil nazirinin müavini

Məleykə Abbaszadə

Azərbaycan Respublikası Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının sədri, texniki elmlər namizədi, dosent

Vəli Hüseynov

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komitəsinin sədr müavini, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor, AMEA-nın müxbir üzvü

Arif Paşayev

Milli Aviasiya Akademiyasının rektoru, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor, AMEA-nın həqiqi üzvü

Əhliman Əmiraslanov

Azərbaycan Tibb Universitetinin rektoru, tibb elmləri doktoru, professor, AMEA-nın həqiqi üzvü

Abel Məhərrəmov

Bakı Dövlət Universitetinin rektoru, kimya elmləri doktoru, professor, AMEA-nın həqiqi üzvü

Siyavuş Qarayev

Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının rektoru, kimya elmləri doktoru, professor, AMEA-nın həqiqi üzvü

İsa Həbibbəyli

Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektoru, filologiya elmləri doktoru, professor, AMEA-nın həqiqi üzvü

Hafiz Paşayev

Azərbaycan Diplomatıya Akademiyasının rektoru, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor

Şəmsəddin Hacıyev

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin rektoru, iqtisad elmləri doktoru, professor

Yusif Məmmədov

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin rektoru, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor, AMEA-nın müxbir üzvü

Kamal Abdullayev

Bakı Slavyan Universitetinin rektoru, filologiya elmləri doktoru, professor, AMEA-nın müxbir üzvü

Nərgiz Paşayeva

M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universiteti Bakı filialının rektoru, filologiya elmləri doktoru, professor

Səməd Seyidov

Azərbaycan Dillər Universitetinin rektoru, psixologiya elmləri doktoru, professor

Cəfər Cəfərov

Azərbaycan Turizm İnstitutunun rektoru, tarix elmləri doktoru

Aqiyə Naxçıvanlı

Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun rektoru, siyasi elmlər doktoru, professor

Urxañ Ələkbərov

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru, AMEA-nın həqiqi üzvü

Hamlet İsaşanlı

Xəzər Universitetinin rektoru, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor

İlham Pirməmmədov

Təhsil Nazirliyi, Aparatın rəhbəri, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru

Tərənə Hacıyeva

Təhsil Nazirliyi Monitoring və qiymətləndirmə şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri doktoru

İlham Mustafayev

Təhsil Nazirliyi Ali və orta ixtisas təhsili şöbəsinin müdiri, iqtisad elmləri namizədi

Həbib Zərbəliyev

Təhsil Nazirliyi Akkreditasiya şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor

Elmina Kazımzadə

Müasir təhsil və tədrisə yardım mərkəzinin proqram direktoru, psixologiya elmləri namizədi, dosent

Elvin Rüstəmov

Təhsil sektorunun inkişafı üzrə II layihənin əlaqələndirmə qrupunun direktoru

İlham Axundov

Vaterloo Universitetinin professoru (Kanada)

Cəmil Səlmi

Dünya Bankının ali təhsil üzrə koordinatoru (ABŞ)

Vladimir Briller

Pratt İnstitutunun tədqiqatlar və strateji planlaşdırma mərkəzinin icraçı direktoru (ABŞ)

Mariya Lemaitre

Ali təhsildə keyfiyyətin təmin olunması üzrə beynəlxalq agentliklər şəbəkəsinin prezidenti, professor (Çili)

Ağqoyunlu Buket

Hacattəpə Universitetinin professoru (Türkiyə)

Tomaz F.Koleman

Vaterloo Universitetinin professoru (Kanada)

İveta Silova

Lehay Universitetində müqayisəli və beynəlxalq təhsil proqramının direktoru, fəlsəfə doktoru (ABŞ)

Cozef Stetar

Seton Hall Universitetinin təhsil idarəçiliyi, menecment və siyasət kafedrasının professoru (ABŞ)

Cəmiyyətin gələcək tərəqqisi bir çox cəhətdən indi gənclərimizə nəyi və necə öyrətməyimizdən asılı olacaqdır.

Heydər Əliyev
Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri

Təhsil bizim gələcəyimizdir, inkişaf perspektivlərimizi müəyyən edən ən başlıca sahədir.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Hörmətli oxucu!

Sizə "Ali təhsil və cəmiyyət" adlı yeni elmi-metodiki jurnal təqdim edirik. Ümid edirik ki, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin təsis etdiyi bu yeni mətbu orqanı təhsilimizdə, xüsusilə də ali təhsilimizdə aparılan islahatların, bu sahədə baş verən yeniliklərin cəmiyyətə çatdırılmasında vasitəçi rolunu oynayacaqdır.

Cəmiyyətin ahəngdar inkişafında, onun intellektual potensialının formalaşdırılmasında, maddi sərvətlərin insan kapitalına çevrilməsində təhsil, xüsusilə də ali təhsil müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Sürətli dəyişikliklərin baş verdiyi hazırkı vaxtda məhz ali təhsil sosial-iqtisadi və mədəni sahələrdə davamlı inkişafa təkan verən real qüvvə hesab edilir.

Son illər ali təhsil sahəsində atduğumuz mühüm addımlardan biri Bolonya prosesinə qoşulmağımız və bu istiqamətdə həyata keçirdiyimiz tədbirlərdir. 2001-ci ildən Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurasına üzv olması və 2005-ci ildən Bolonya prosesində iştirakı ölkəmizin Avropa məkanına inteqrasiyasını sürətləndirdi. Azərbaycan öz ali təhsil sisteminin inkişaf prioritetlərini dünyada, o cümlədən Avropa təhsil məkanında gedən proseslərə inteqrasiya olunmaqla müəyyənləşdirməyə başladı. Hazırda ali təhsil sahəsində həyata keçirilən islahatların əsas istiqamətini də məhz bu prinsip təşkil edir.

"Ali təhsil və cəmiyyət" jurnalının nömrələrində Sizi respublikamızda ali təhsil sahəsində aparılan islahatların gedişi, bu sahədə mütəxəssis və müəllimlərin iş təcrübəsi, elmi tədqiqatların nəticələrinin təhsil prosesində tətbiqi, Bolonya prosesi çərçivəsində ali təhsilin Avropa məkanına inteqrasiyası ilə bağlı yeni məlumatlar, yerli və beynəlxalq təcrübə haqqında son materiallarla tanışlıq gözləyir.

Jurnalın redaksiya heyətinin istəyi ali təhsilimizin problemlərinin, onun cəmiyyətdəki roluna həsr olunmuş fundamental və tətbiqi araşdırmaların, pedaqoji, psixoloji və metodiki məsələləri əhatə edən, ali təhsilin inkişafına xidmət göstərən elmi-metodik yazıların mötəbər alimlərimiz tərəfindən oxuculara çatdırılmasıdır. "Ali təhsil və cəmiyyət"də, həmçinin ali təhsil sahəsində dünyanın tanınmış mütəxəssislərinin yazıları da dərc ediləcəkdir.

Jurnalımızın daimi oxucuları yeni dərslər və dərslər vəsaitləri, ali təhsil sahəsində aparılan eksperimentlərin təşkili, gedişi və nəticələri, ali təhsil problemlərinə həsr olunmuş dəyirmi masalar, müzakirə və treninqlər, tələbə elmi cəmiyyətləri, gənclər təşkilatlarının fəaliyyəti, konfrans və seminarlar, ali təhsilin informasiyalaşdırılması, kompüterləşdirilməsi və pedaqoji innovasiyalar haqqında dəqiq və ətraflı məlumatları "Ali təhsil və cəmiyyət" in səhifələrindən əldə edə biləcəklər.

Görüşümüze ilk nömrəsi ilə gələn "Ali təhsil və cəmiyyət" jurnalına uğurlar arzulayır və hörmətli oxucularımızdan nəşrin məramına uyğun yazılar gözləyirik.

Azərbaycan Respublikasının
təhsil naziri

Misir Mərdanov

Ali təhsilin müasir prioritetləri

Misir Mərdanov

Cəmiyyətin formalaşmasında ali təhsilin rolu səh. 7

Urxan Ələkbərov

Davamlı inkişafdan ekoloji sivilizasiyaya: ali təhsil və əmək bazarı səh. 11

V.Briller, E.Deess, R.Calluori and K.Joshi

Student enrollment at a large technical university: encouraging women to enter the engineering profession səh. 14

Cəfər Cəfərov

Cəmiyyətin elitesi ali məktəbdə formalaşır səh. 18

İlham Əhmədov

Ali təhsildə global tendensiyalar, dəyişən paradigmlər səh. 26

E. Pierre Deess

Red Ocean, Blue Ocean: Strategies for achieving institutional change through assessment səh. 32

Məhəmməd Cəmilov

Təhsilin inkişafı: müasir meyllər və istiqamətlər səh. 36

Ali təhsil: elm və iqtisadiyyat

Akif Musayev

Ölkənin innovasiya sisteminin inkişafı məqsədilə dövlət, elm (innovativ universitetlər) və biznesin qarşılıqlı əlaqəsi səh. 40

Jamil Salmi

Equity in tertiary education: a moral and economic Imperative səh. 46

İradə Əliyeva

Müstəqillik illərində ali məktəb elminin inkişafı və elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması səh. 49

Hamlet İsaханlı
Təhsildə keyfiyyət konsepsiyası və Amerika təcrübəsi səh. 52

Ruslan Sədirxanov
*Azərbaycanın ali təhsil sistemində keyfiyyət təminatının
özünütənzimləyən mexanizminin yaradılmasına dair bəzi praktiki təkliflər* səh. 59

Abdulla Mehrabov
Təhsil sistemində keyfiyyət təminatının metodoloji məsələləri səh. 68

Асиф Гаджиев
*О иноязычном образовании в современных условиях
(в контексте русскоязычного образования)* səh. 75

Jalə Qəribova
Corc K. Zipfin “Ən az say” prinsipi və dildə tənəzzül tendensiyaları səh. 80

Əhliman Əmiraslanov
Tibbi təhsilin islahatlar yolu ilə yüksəlişi səh. 86

İsa Həbibbəyli
*Azərbaycanda ali məktəb modeli: tarixi təcrübə ilə müasir inkişaf
meyllərinin vəhdəti* səh. 90

Şahin Durmaz
Qafqaz Universiteti nümunəsində ali təhsildə keyfiyyət nəzarət sistemi səh. 95

Фахри Кулиев
Тьюторское сопровождение студентов: практический опыт səh. 99

CƏMIYYƏTİN FORMALAŞMASINDA ALİ TƏHSİLİN ROLU

Misir Mərdanov

Azərbaycan Respublikasının təhsil naziri

Son illər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə aparılan səmərəli sosial-iqtisadi siyasət nəticəsində ölkədə yüksək iqtisadi inkişaf təmin edilmiş, əhalinin maddi rifahı xeyli yaxşılaşmış, yoxsulluğun və işsizliyin səviyyəsi minimuma enmiş, Azərbaycan orta gəlirli ölkələr qrupuna daxil olmuşdur. Həyata keçirilən institutional islahatlar, irimiqyaslı infrastruktur layihələri Azərbaycanın dünyada nüfuzunu artırmış, onu regionda lider ölkəyə çevirmiş və davamlı inkişaf üçün əlverişli şərait yaratmışdır.

Düşünürəm ki, ölkə Prezidentinin Sərəncamına əsasən növbəti 10 il üçün hazırlanacaq İnkişaf Konsepsiyası bütün sahələrdə olduğu kimi, təhsil sistemi qarşısında da mühüm strateji vəzifələr müəyyənləşdirəcəkdir.

Məlumdur ki, hər bir ölkənin tərəqqisi, ilk növbədə, həmin ölkədə təhsilin inkişafı ilə bağlıdır. Məhz təhsil prosesində insan yeni bilik və bacarıqlar əldə edir, iqtisadiyyatın məhsuldar qüvvəsinə - insan kapitalına çevrilir. Onu da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, hər hansı cəmiyyətin dayanıqlı inkişafı onu təşkil edən fərdlərin kompetensiyalarından birbaşa asılıdır. O da bir həqiqətdir ki, müasir dövrdə insan kapitalı cəmiyyətdə ən qiymətli sərmayə kimi qəbul edilir.

Məhz bu səbəbdən növbəti onillikdə təhsil sisteminin əsas missiyası ölkənin modernləşdirilməsi üçün zəruri olan insan kapitalını inkişaf etdirmək və bununla Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətini yüksəltməkdən ibarətdir. Tədqiqatlar sübut edir ki, təhsilə əsaslanan insan kapitalı ölkə üçün ən qiymətli resurs olmaqla, təbii sərvətlər və maliyyə resurslarından daha əhəmiyyətlidir. İqtisadiyyatın beynəlxalq rəqabətqabiliyyətliliyini təmin edən insan kapitalının formalaşdırılması milli təhsil

sisteminin, o cümlədən bu sistemin lokomotivi rolunu oynayan ali təhsilin əsaslı şəkildə modernləşdirilməsini tələb edir. Ali təhsilin modernləşdirilməsi isə, öz növbəsində, ölkənin hər bir vətəndaşının sürətlə dəyişən müasir texnologiyaları çevik mənimsəməsi və inkişaf etdirməsinə, ətraf mühitə münasibətdə sağlam mövqə tutmasına, vətəndaş mövqeyinin formalaşmasına və beləliklə, sosial rifahının daha da yaxşılaşmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir.

Yüksək təhsilli insanlar cəmiyyətdə

daha sağlam, daha konstruktiv mövqə tutur, asanlıqla konsensus əldə etməklə münaqişələri daha asan həll edirlər. Təhsilsiz və ya aşağı təhsilli insanlar isə vətəndaş mövqeyini dərinəndən dərk etmədiklərindən asanlıqla ayrı-ayrı qrup maraqlarının alətinə çevrilirlər.

Məhz həmin səbəblərdən ali təhsilin problemləri, bu sahədə aparılan islahatlar mütəxəssisləri, məzunları, istehlakçıları, dövləti və bütövlükdə cəmiyyəti dərinəndən düşündürür, onları bu istiqamətlərdə atılacaq hər bir addıma daha diqqətlə yanaşmağa sövq edir.

Mütəxəssisləri - ali təhsil proqramlarının rəqabətqabiliyyətliliyi, müasirliyi və aktualığı, məzunları - təhsilin keyfiyyəti, təhsil aldığı ali məktəbin nüfuzu və gələcək karyeraları, istehlakçıları - məzunların praktik bilik və bacarıqları, dövləti - ölkənin iqtisadi inkişafı və ali təhsilə qoyulan investisiyalar, məktəbliləri və onların valideynlərini isə keyfiyyətli ali təhsil verən universitet seçimi maraqlandırır.

Bu baxımdan universitetlərin cəmiyyət və dövlət qarşısında məsuliyyət və öhdəlikləri ölkənin inkişaf səviyyəsinə, dövrün elmi-texniki tərəqqisinə və tələbinə, dünyada baş verən tendensiyalara uyğun olaraq artır. Belə bir şəraitdə onlar, ilk növbədə, müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından təhsilin təşkili və idarələnməsində, elmi tədqiqat işlərinin aparılmasında geniş istifadə etməklə yüksək səviyyəli, rəqabətqabiliyyətli mütəxəssis hazırlığını təmin edən və insan kapitalının formalaşmasında mühüm rol oynayan elm və təhsil mərkəzləri olmalıdırlar. Ona görə də universitetlərin modernləşdirilməsi və orada həyata keçirilən islahatların daha da sürətləndirilməsi hazırda ölkə qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biridir.

Son dövrdə Azərbaycanda ali təhsilin inkişaf etdirilməsi məqsədilə

n ü f u z l u

şəxslər kimi qəbul olunduğundan onların digərlərinə təsir imkanları daha çox olur. Belə insanlar ətrafdakılar üçün təhsillənməyə, sağlam həyat tərzini keçirməyə, milli-mənəvi dəyərlərə yiyələnməyə, bir sözlə, inkişafa yönəlmək baxımından nümunə rolunu oynayır. Obrazlı desək, yüksək təhsilli insanlar tərbiyə məktəbidir, onlar öz biliyi və davranışı ilə daha nümunəvi həmkar, ailə üzvü, valideyn və sivil vətəndaşdır.

Təcrübə göstərir ki, təhsilin inkişafı cəmiyyətdə siyasi, sosial sabitliyin təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Yüksək təhsilli insanlar siyasi həyatda

**Misir
Mərdanov**

Azərbaycan
Respublikasının
təhsil naziri,
əməkdar
elm xadimi,
fizika-riyaziyyat
elmləri doktoru,
professor, 45-

dən artıq kitabın, dərslik, dərs vəsaiti, monoqrafiya və 100-dən çox elmi məqalənin və "Azərbaycan təhsil tarixi" çoxcildliyinin müəllifidir. Respublikada təhsilin inkişafında olan xidmətlərinə görə "Şöhrət" ordeni ilə təltif edilmişdir.

Məqələdə hər bir dövlətin tərəqqisinin, ilk növbədə, təhsilin inkişafı ilə bağlı olması, təhsil prosesində insanın yeni bilik və bacarıqlar əldə edərək iqtisadiyyatın məhsuldar qüvvəsinə - insan kapitalına çevrilməsi, hər hansı cəmiyyətin dayanıqlı inkişafı onu təşkil edən fərdlərin kompetensiyalarından birbaşa asılılığı, müasir dövrdə insan kapitalının cəmiyyətdə ən qiymətli sərmayə kimi qəbul edilməsi və s. məsələlər öz əksini tapmışdır.

Eyni zamanda qeyd edilmişdir ki, ölkə Prezidentinin Sərəncamına əsasən növbəti 10 il üçün hazırlanacaq İnkişaf Konsepsiyasında bütün sahələrdə olduğu kimi, təhsil sistemi qarşısında duran mühüm strateji vəzifələr müəyyənləşdiriləcəkdir.

В статье отмечается, что прогресс каждого государства, прежде всего, связан с развитием образования. Именно в процессе обучения человек приобретает новые знания, становится производительной силой экономики – т.е. человеческим капиталом общества. Устойчивое развитие любого общества же зависит от компетенции каждого его индивидуума. Вот почему инвестиции в человеческий капитал, рассматриваются как самые ценные вложение.

Отмечается также, что Концепция развития страны на ближайшие 10 лет, наряду с другими отраслями экономики, поставит серьезные стратегические задачи и перед системой образования республики.

The article notes that development of any country is primarily connected with development of education. It's in the education process a person gets new knowledge, becomes a productive force of the economy i.e. society's human capital. Sustainable development of any society depends on each individual's competence. That's why investments made in human capital are considered as the most valuable investments.

It is also noted that along with other economy sectors state development concept for the next 10 years will define important strategic tasks for country's education system.

bir sıra dövlət proqramları və layihələr həyata keçirilməkdədir. Qəbul edilmiş layihə və proqramlara əsasən ali təhsil sistemində normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi, məzmun islahatlarının aparılması, təlim texnologiyalarının yeniləşdirilməsi, ali təhsil müəssisələrinin strukturunun və idarə olunması sisteminin müasir tələblər baxımından modernləşdirilməsi, əmək bazarının tələbatına uyğun kadr hazırlığının təkmilləşdirilməsi, elmi tədqiqat işlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, maddi-texniki və tədris bazasının müasir tələblərə uyğun qurulması, yeni maliyyələşdirmə siyasətinin hazırlanıb həyata keçirilməsi istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır.

Ali təhsilin Avropa təhsil məkanına inteqrasiyasını təmin etmək məqsədilə Azərbaycan 2005-ci ildən Bolonya prosesinə qoşulmuşdur. Bolonya Bəyannaməsində çoxpilləli ali təhsil sisteminin qurulması, keyfiyyətin və mobilin təmin olunması, tədrisin kredit sistemi ilə təşkili, diploma əlavənin Avropa ölkələrinin ali təhsil haqqında müvafiq sənədlərinə uyğunlaşdırılması prinsipləri və s. öz əksini tapmışdır.

Bolonya Bəyannaməsinin müvafiq müddəalarını daha səmərəli həyata keçirmək məqsədilə ölkə Prezidenti tərəfindən "Azərbaycan Respublikasının ali təhsil müəssisələrinin Avropa ali təhsil məkanına inteqrasiyası ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında" Sərəncam imzalanmış və "2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı" təsdiq edilmişdir. Burada əsas məqsəd ölkənin ali təhsil sisteminin Avropa təhsil məkanına inteqrasiyası proseslərinin sürətləndirilməsi, ali təhsilin məzmununun, strukturunun, idarə olunmasının, təhsilənlərin bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsinin, keyfiyyət nəzarətin Bolonya prinsiplərinə uyğun qurulması, ölkə iqtisadiyyatının inkişaf tələblərinə müvafiq yüksək hazırlıqlı kadrlara tələbatının ödənilməsi, həmçinin əhaliyə müasir standartlar səviyyəsində təhsil almaq imkanı yaradan səmərəli ali təhsil sisteminin formalaşdırılmasıdır.

Dövlət Proqramında planlaşdırılan tədbirlər sırasında ali təhsil səviyyələri üzrə beynəlxalq təcrübəyə, Avropa ixtisas təsnifatına və əmək bazarının tələblərinə uyğun yeni ixtisasların tətbiqi, təhsildə kredit sisteminin tətbiqi ilə bağlı tədbirlərin (simpozium, konfrans, seminar, treninqlər və s.) həyata keçirilməsi, universitetlərin inkişafına yardım edən strukturların (himayədarlar şurası,

məzunlar assosiasiyası, inkişaf fondu və s.) yaradılmasının dəstəklənməsi, müəllim və tələbə mobilliyinə şəraitin yaradılması, məzunların işlə təmin olunması vəziyyətinin təhlili və məsləhət xidmətinin təşkili məqsədilə təhsil müəssisələrində müvafiq strukturların yaradılması, ali təhsil müəssisələri ilə kadr istehlakçıları arasında əlaqələrin möhkəmləndirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Ümid edirik ki, Proqramın icrası ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər ali təhsil sisteminin inkişafında mühüm bir mərhələ olmaqla cəmiyyətin təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsinə öz töhfəsini verəcəkdir.

Bununla yanaşı, dövlətin iqtisadi və siyasi inkişafını təmin etmək məqsədilə dövlətlərarası müqavilələrə və ali məktəblər arasında bağlanmış sazişlərə əsasən xarici ölkələrin nüfuzlu ali məktəblərində Azərbaycan üçün kadr hazırlığı prosesinə başlanılmışdır.

Bu prosesi daha səmərəli həyata keçirmək məqsədilə ölkə Prezidentinin Sərəncamı ilə "2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı" təsdiq edilmişdir. Proqramda 2015-ci ilədək dünyanın nüfuzlu universitetlərində ölkəmiz üçün zəruri ixtisaslar üzrə 5 min azərbaycanlı gəncin təhsil alması nəzərdə tutulmuşdur.

Ötən müddət ərzində Proqram çərçivəsində 1200 nəfərdən çox gənc ali təhsilin müxtəlif səviyyələri üzrə təhsil almağa göndərilmişdir. Sevindirici haldır ki, gənclərin seçdiyi ixtisaslar arasında ölkə üçün vacib olan iqtisadiyyat, idarəetmə, tibb, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları sahələri üstünlük təşkil edir. Proqramın məqsədlərindən biri də xarici ölkələrin ali məktəblərində təhsillərini başa vuran gənclərin vətənə qayıtdıqdan sonra ölkənin davamlı inkişafına xidmət etməsidir. Düşünürəm ki, Proqram məzunlarının bilik və bacarıqlarından ölkənin müvafiq sahələrində daha səmərəli istifadə olunması istiqamətində əsaslı tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Qeyd edək ki, keyfiyyətli mütəxəssis hazırlığını təmin edən əsas şərtlərdən biri də gənclərin öz bilik, bacarıq və arzularına uyğun düzgün ixtisas seçimi ilə bağlıdır. Danılmaz faktır ki, hər bir ölkənin gələcək inkişafı onun gənclərinin potensial imkanlarının vaxtında aşkar edilməsi və düzgün istiqamətləndirilməsindən birbaşa asılıdır. Təhlillər göstərir ki, son illər ali məktəblərə qəbul zamanı abituriyentlər daha çox humanitar, tibb, iqtisadiyyat, kompüter elmləri və neft-qaz sənayesinin ayrı-ayrı ixtisaslarına üstünlük verir, bununla yanaşı, müxtəlif obyekt-

tiv və subyektiv səbəblərdən ölkə üçün vacib olan bir sıra ixtisaslar, o cümlədən neft-qaz sənayesinin bir neçə ixtisası, kənd təsərrüfatı sahəsinin, demək olar ki, bütün ixtisasları, texniki və təbiət qrupuna daxil olan bəzi ixtisaslar gənclər arasında kifayət qədər nüfuza malik deyil. Bununla əlaqədar ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin potensialının vaxtında və düzgün müəyyənləşdirilməsi, peşəyönümü işinin səmərəli həyata keçirilməsi, ali məktəblərə qəbul prosesində bu amillərin nəzərə alınması mühüm vəzifələrdən biri kimi qarşıda durur.

Fikrimizcə, Təhsil Nazirliyi, Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyası, ali məktəblər, yerli təhsili idarəetmə orqanları, ümumtəhsil məktəbləri, eləcə də işəgötürənlər, istehlakçılar, müvafiq dövlət və özəl qurumlar bu sahədə fəaliyyətlərini əsaslı şəkildə təkmilləşdirməlidirlər. Bununla yanaşı, gənclər arasında ixtisasların təbliği, tədrisin yüksək səviyyədə təşkili, keyfiyyətə nəzarətin müasir mexanizmlərinin tətbiqi, əlverişli təlim mühitinin yaradılması, istehlakçılarla səmərəli əməkdaşlığın formalaşdırılması, məzunların işlə təmin olunması və karyera inkişafı ali məktəblərin fəaliyyət istiqamətlərinin əsasını təşkil etməlidir.

Qeyd olunan vəzifələri həyata keçirmək üçün hökumətin bu sahəyə diqqət və qayğısı gücləndirilməli, ilk növbədə, ali məktəblərin müasir tələblərə cavab verən maddi-texniki bazası qurulmalı, yeni universitet şəhərcikləri yaradılmalı, universitetlərə idarəetmə, akademik və maliyyə müstəqilliyi verməklə

onların dövlət və cəmiyyət qarşısında məsuliyyəti daha da artırılmalıdır.

Ədalət naminə qeyd etmək lazımdır ki, müstəqillik illərində, xüsusən ümummilli lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı ilə ölkədə siyasi sabitlik təmin olunduqdan, iqtisadiyyatda inkişaf meylləri formalaşdıqdan sonra bütün sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsində, o cümlədən ali təhsil sistemində əsaslı islahatların təməli qoyuldu, tabeliyindən və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, keyfiyyətə nəzarət və tədris-metodiki rəhbərlik birbaşa Təhsil Nazirliyinə həvalə edildi, normativ-hüquqi bazanın yaradılması, ali təhsildə çoxpilləli sistemə keçidin reallaşdırılması, bəzi ali məktəblərə muxtariyyət hüququnun verilməsi, ali təhsil şəbəkəsinin optimallaşdırılması və ölkədə özəl təhsil sisteminin yaradılması sahəsində əsaslı addımlar atıldı.

Sonrakı illərdə ölkənin iqtisadi imkanlarının daha da genişlənməsi, dövlət büdcəsindən təhsilə ayırmaların və investisiyaların həcmnin ildən-ilə əsaslı şəkildə artması ali təhsil sahəsində başlanmış islahatların yeni şəraitə uyğun uğurla həyata keçirilməsi üçün əlverişli zəmin yaratdı.

İlk növbədə, 2000-ci ilin əvvəllərində tələbələrin biliyinin qiymətləndirilməsində şəffaflığı və obyektivliyi təmin etmək, onların fəaliyyətini stimullaşdırmaq məqsədilə beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq, ali məktəblərdə çoxballı sistemin tətbiqinə başlandı. Bu sistemin tətbiqi tələbə və müəllimlərin məsuliyyətini xeyli artırdı, əvvəlki qaydalardan fərqli ola-

raq, tələbələrin biliyi yalnız imtahanın nəticələrinə görə deyil, həm də tədris ili ərzində göstərdiyi fəaliyyətə əsasən qiymətləndirilməyə başlandı. Sonralar ali təhsildə kredit sisteminin tətbiqi zamanı bu qərarın vaxtında və düzgün qəbul edildiyi təsdiq olundu.

Heç şübhəsiz, Bolonya prosesi çərçivəsində ölkəmizin Avropanın ali təhsil məkanına qoşulması bu sahədə təxirəsalınmaz islahatların aparılmasını tələb edirdi. Bununla əlaqədar beynəlxalq və yerli ekspertlərin iştirakı ilə keçirilmiş çoxsaylı müzakirələrin nəticəsi olaraq, Təhsil Nazirliyi tərəfindən ali təhsil sahəsində həyata keçiriləcək tədbirlər müəyyənləşdirildi və mərhələlərlə onların icrasına başlandı.

Bu tədbirlər sırasına bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun olaraq ali təhsil istiqamətlərinin (ixtisaslarının) yeni siyahısının (klassifikatorun) və həmin ixtisaslara uyğun yeni nəsil dövlət təhsil standartlarının hazırlanması, təhsildə kredit sisteminin tətbiqi, keyfiyyəti təmin edən akkreditasiya və yeni maliyyələşdirmə sisteminin yaradılması, xarici ölkələrdə ali məktəbləri bitirmiş şəxslərin təhsil haqqında sənədlərinin tanınmasını asanlaşdırmaq məqsədilə Milli İxtisas Çərçivəsinin və diploma əlavəsinin yeni nümunəsinin hazırlanması və s. kimi məsələlər daxil idi.

Bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlər sırasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanına əsasən ali təhsil müəssisələrində yeni maliyyələşmə mexanizminə keçidlə bağlı görülmüş

işlər üzərində xüsusi dayanmaq istərdim. Fərmana əsasən 2010/2011-ci tədris ilindən başlayaraq dövlət sifarişini yerinə yetirən təhsil müəssisələrinə maliyyə vəsaitləri tələbələrin sayından asılı olaraq verilir.

Tətbiq olunan yeni maliyyələşmə sistemində mülkiyyət formasından asılı olmayaraq qanunvericiliyə uyğun fəaliyyət göstərən bütün ali təhsil müəssisələrinə dövlət sifariş ilə mütəxəssis hazırlığında iştirak etmək imkanı yaradılmışdır. Yeni sistemin tətbiqi mexanizminə əsasən qəbul imtahanında yüksək nəticə əldə edərək dövlət sifariş əsasında dövlət, yaxud özəl ali təhsil müəssisəsinə qəbul olunan tələbənin təhsili üçün nəzərdə tutulan vəsait həmin ali təhsil müəssisəsinin hesabına köçürülür.

Bu mexanizmin tətbiqində əsas məqsədlər ali təhsildə keyfiyyəti təmin etmək, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq ali təhsil müəssisələri arasında sağlam rəqabət mühiti yaratmaq, dövlət büdcəsindən ayrılan maliyyə vəsaitlərinin səmərəli və məqsədli istifadəsinə şərait yaratmaq, vəsaitlərin ayrılması prosesində şəffaflığı təmin etmək, subyektiv amilləri aradan qaldırmaq, tələbələrin keyfiyyətli təhsil alması üçün ali məktəbləri azad seçmək imkanını genişləndirmək və dövlət ali təhsil müəssisələrinin maliyyə müstəqilliyini artırmaqdan ibarətdir.

İlkin təhlil göstərir ki, bir sıra müsbət nəticələrin əldə olunmasına baxmayaraq, bu mexanizmin əsaslı şəkildə təkmilləşdirilməsinə ciddi ehtiyac vardır.

Universitetlərin inkişafında həlledici rol oynayan və təhsilin keyfiyyətinə təsir göstərən əsas amillərdən biri də ali məktəb elmidir. Hazırda ölkənin elmi potensialının 50%-dən çoxu ali təhsil müəssisələrində cəmləşmişdir. Son illərdə ali məktəblərdə çalışan alimlər tərəfindən aparılan elmi tədqiqatların keyfiyyəti xeyli yüksəlmiş, beynəlxalq elmi konfrans və simpoziumlarda iştirak edən, ixtiralarına görə patent alan, dünyanın nüfuzlu jurnalları və nəşrlərində məqalələri və monoqrafiyaları çap olunan alimlərin sayı əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır.

Hesab edirəm ki, yaxın gələcəkdə ali təhsil sistemində çalışan alimlərin potensialından daha səmərəli istifadə etmək, onların əməyini stimullaşdırmaq, dünyanın tanınmış alimlərini, gənc kadrları, o cümlədən xaricdə təhsil alan istedadlı mütəxəssisləri universitetlərdə elmi tədqiqat işlərinə cəlb etmək, müvafiq kadr potensialı olan universitetlərin nəzdində texnoparklar yaratmaq istiqamətində

əsaslı tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ölkə rəhbərliyinin diqqəti və qayğısı nəticəsində son illərdə bütün ali təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və müasir elmi-tədris avadanlıqları ilə təchiz olunması istiqamətində ciddi addımlar atılmış, beləliklə, təhsilalanlar və təhsilverənlər üçün əlverişli təlim mühiti yaradılmışdır.

Əminəm ki, yaradılmış əlverişli təlim mühiti və şərait yaxın illərdə ölkədə ali təhsilin keyfiyyətinin mərhələlərlə müasir tələblərə cavab verən səviyyəyə yüksəlməsinə imkan verəcəkdir. Bu məqsədlə, ilk növbədə, ali məktəblərin təhsil proqramları (kurikulumları) beynəlxalq təcrübəyə uyğun əsaslı şəkildə yeniləşdirilməli - nəzəri və təcrübə biliklərə ayrılan vaxt nisbəti tənzimlənməli və kadr hazırlığında tədricən dual sistemə (praktik hazırlığa üstünlük verməklə) keçilməlidir.

Bununla yanaşı, ali məktəb tələbələrinin yekun attestasiyasının müasir tələblərə uyğun kompetensiya əsaslı yeni mexanizmi yaradılmalı, dünya təcrübəsinə uyğun olaraq ali məktəb məzunları ixtisasları üzrə rəsmi əmək fəaliyyətinə başlamazdan əvvəl internatura keçməlidirlər.

Eyni zamanda ali məktəblərə müəllim seçimi prosesi təkmilləşdirilməli, universitetlərin cəmiyyət qarşısında vaxtaşırı hesabat sistemi formalaşmalı, rəqabət mühitinin yaradılması məqsədilə ayrı-ayrı ixtisaslarda mövcud olan inhisarçılıq aradan qaldırılmalı, yerli və beynəlxalq sərgilərdə iştirak etməklə universitetlər haqqında məlumatlar geniş ictimaiyyətə çatdırılmalı və bunlarla yanaşı, elmi tədqiqat işlərinə və tədris prosesinə əcnəbilər cəlb edilməlidir.

Məlumdur ki, sürətli texnoloji tərəqqi bilik və bacarıqların müntəzəm olaraq yenilənməsini tələb edir. Hər 7 ildən bir peşələrin, ixtisasların 40-50 faizi öz əhəmiyyətini itirir, onlar yeniləri ilə əvəz olunur. Tədqiqatlar göstərir ki, insanlar əmək fəaliyyəti boyu orta hesabla 3-5 dəfə ixtisaslarını dəyişməli olurlar. Bu, yeni, daha münasib ixtisasa yiyələnməyə, yeni kompetensiyaların əldə edilməsinə, əlavə təhsilə tələbatı artırır. Eyni zamanda ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına uyğun olaraq bir sıra sahələr müəyyən dövrdən sonra öz prioritetliyini digər sahələrə verməyə məcbur olur. Belə şəraitdə həmin sahələrdə çalışan çoxsaylı işçilərin yeni peşə və ixtisaslar üzrə təhsil almasına ehtiyac yaranır. Bu mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsi məqsədilə ali məktəblərin po-

tensialından səmərəli istifadə etməklə ölkədə əlavə təhsilin (ixtisasartırma, yenidən hazırlanma, stajkeçmə və təkmilləşdirmə, təkrar ali və orta ixtisas təhsili, dərəcələrin artırılması, yaşlıların təhsili) müasir tələblərə uyğun yeni modellər əsasında həyata keçirilməsi mexanizmləri yaradılmalıdır.

Ümid edirəm ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamlarına əsasən hazırlanacaq "Azərbaycan təhsilinin inkişafı üzrə milli strategiya" və "Azərbaycan-2020: gələcəyə baxış" Konsepsiyası Respublikamızda keyfiyyət nəticələri və əhatəliliyinə görə dünya ölkələri sırasında aparıcı mövqe tutan, müasir kompetensiyalara yiyələnmiş müəllim və menecerlərə, qabaqcıl texnologiyalara əsaslanan infrastruktura malik ali təhsil sisteminin yaradılmasını təmin edəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Misir Mərdanov. "Azərbaycan təhsili: yaxın keçmişə, bu günə və gələcəyə bir baxış". Azərbaycan müəllimi qəzeti 01.05. - 07.08.2009-cu il

2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin "Azərbaycan Respublikasında fasiləsiz pedaqoji təhsil və müəllim hazırlığının konsepsiya və strategiyası haqqında" 25 iyun 2007-ci il tarixli 102 nömrəli Qərarı.

3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasının ali təhsil müəssisələrinin Avropa ali təhsil məkanına inteqrasiyası ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında" 31 yanvar 2008-ci il tarixli 2643 nömrəli Sərəncamı.

4. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı" 16 aprel 2007-ci il tarixli 2090 nömrəli Sərəncamı.

5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı" 22 may 2009-cu il tarixli 295 nömrəli Sərəncamı.

6. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin "Ali təhsil müəssisələrində yeni maliyyələşmə mexanizminin tətbiq edilməsi barədə" 2010-cu il 10 fevral tarixli 220 nömrəli Fərmanı

7. Misir Mərdanov "Azərbaycan təhsili yeni inkişaf mərhələsində". Bakı, Çapaşçı, 2009

1. Misir Mərdanov. "Azərbaycan təhsil tarixi". I cild. Bakı, "Təhsil", 2011

2. Misir Mərdanov. "Azərbaycan təhsil tarixi". II cild. Bakı, "Təhsil", 2011

DAVAMLI İNKİŞAFDAN EKOLOJİ SİVİLİZASİYAYA: ALİ TƏHSİL VƏ ƏMƏK BAZARI

Akademik Urxan Ələkbərov

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru

Davamlı və insan potensialına əsaslanan inkişaf müasir dövrün ən aktual problemidir. Ölkə Prezidenti İlham Əliyev bu istiqamətin Azərbaycan üçün hazırkı mərhələdə ən əsas prioritetlərdən olduğunu və bu istiqamətdə “qara qızılın” “insan qızılına” çevrilməsinin xüsusi əhəmiyyət daşıdığı hər zaman qeyd edir. Bu çevrilmənin təmin edilməsi və davamlı inkişafın məqsədlərinə nail olunmasında təhsilin rolu həlledicidir. Bunu nəzərə alaraq, ölkədə yüzlərlə yeni müasir ali və orta məktəblər tikilir, mövcud olan təhsil müəssisələri yenidən qurulur və ən müasir avadanlıq və tədris vasitələri ilə təchiz edilir. Təhsil bazasının yeniləşdirilməsi və müasirləşdirilməsi həm dövlət təşkilatları, həm də Heydər Əliyev Fondu tərəfindən ölkənin bütün bölgələrində uğurla həyata keçirilməkdədir.

Davamlı inkişaf çağdaş nəsillərin tələbatlarını ən optimal şəkildə təmin edən və eyni zamanda gələcək nəsillərin imkanlarını məhdudlaşdırmayan tərəqqi yoludur. Bu inkişaf yolu planetimizin qorunması və əhəlinin rifahının təmin edilməsinin yeganə təminatçısıdır. Davamlı inkişafın hədəflərinə nail olunmasında təhsilin xüsusi əhəmiyyət daşımasını nəzərə alaraq, BMT və YUNESKO 2005–2014-cü illəri dünya üzrə davamlı inkişaf sahəsində tədris onilliyi elan etmişdir. Bu barədə sənəd 1 mart 2005-ci ildə Nyu-Yorkda imzalanıb. BMT və YUNESKO tərəfindən davamlı inkişaf sahəsində təhsil onilliyinin elan edilməsi bu təşkilatların qərarı və müvafiq məlumatı əsasında (UNIS/INF/63, 28.02.2005) dünyada 2005-ci ildən həyata keçirilməkdədir.

Qeyd edilməlidir ki, Azərbaycanda davamlı inkişafın təhsil kurikulumlarına daxil edilməsi prosesi daha erkən başlanıb (bax, cədvəl 1). 1997-ci ildə Bakıdakı Qərb Universiteti bu fənni öz tədris proqramına daxil edib. 2001-ci ildən isə, yeni BMT və YUNESKO-nun qərarından 4 il öncə, Təhsil Nazirliyi ölkənin ali və orta məktəblərində davamlı və insan potensialına əsaslanan fənnin tədrisini geniş miqyasda həyata keçirməyə başlayıb. Artıq 2003-cü ildən Azərbaycanda ali və orta ümumtəhsil məktəbləri üçün bu fənnə aid dünyada ilk dərəcə proqramı hazırlanıb,

dərslər və dərslər vəsaitləri Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq və nəşr edilib (cədvəl 1). Azərbaycan dünyada birinci ölkə idi ki, davamlı insan potensialına əsaslanan inkişafı ümumi təhsilə daxil edib. Azərbaycan təhsilinin bu istiqamətdə əldə etdiyi nailiyyətlər haqqında məlumatları BMT-nin Baş Qərargahı (Nyu-York) dünyaya üzrə yayıb və bu təşkilat ölkəmizdə hazırlanmış, ingilis dilində dərc edilmiş dərslər vəsaitini digər ölkə və təşkilatların istifadəsi üçün öz saytında yerləşdirib (<http://hdr.undp.org/nhdr/impact>; http://hdr.undp.org/docs/network/hdr.net/Azerbaijan_Curriculum_SHD.pdf). Bütün bu fəaliyyət ölkənin təhsil strategiyası əsasında həyata keçirilməkdədir.

Məlum olduğu kimi, son illər Azərbaycan Respublikası davamlı insan inkişafının planlaşdırılması və idarə edilməsi sahəsində çox yüksək nailiyyətlər əldə edib. Azərbaycan beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qəbul edilmiş təsnifata əsasən insan potensialının inkişafında yüksək nəticələr əldə etmiş ölkələr qrupuna daxil edilib. Bundan əvvəl Azərbaycan insan potensialının inkişafında orta nəticələr əldə etmiş ölkələr qrupuna daxil idi. Bu nailiyyətin əsasında uğurlu dövlət siyasəti, o cümlədən təhsil sahəsində həyata keçirilən strategiya durur. Davamlı insan inkişafına aid fənnin

tədris proqramlarına daxil edilməsi də bu prosesə öz təsirini göstərib.

Azərbaycanda davamlı inkişafın tədrisi sahəsində qazanılmış aparıcı mövqeyi qoruyub-saxlamaq üçün ali məktəb proqramlarına aid yeni təşəbbüslərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur. Bu məqalənin müəllifi Avropa ölkələri, ABŞ və Kanadada fəaliyyət göstərən YUNESKO-nun “İnsan və Biosfer” Komitələrinin 2011-ci ildə birgə təsis etdiyi “Təhsil və insan potensialının inkişafı” beynəlxalq qrupunun sədri seçilib. Qrupun sədri kimi dünyanın bu aparıcı ölkələrində davamlı inkişaf sahəsində tədrisin vəziyyəti ilə yaxından tanışdır. Fikrimcə, yeni təşəbbüs kimi ilk növbədə davamlı inkişafın ali məktəblərdə tədrisi-nin seçmə fənn kimi deyil, əsas proqramlar çərçivəsində tədris edilməsi vacibdir. Eyni zamanda bu əsas kursun əhatə dairəsi də genişlənməli və fənnin “Davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiyanın əsasları” kimi təqdim edilməsi zəruridir. Belə bir addımla Azərbaycan təhsilinin bu istiqamətində öz aparıcı mövqeyini daha da möhkəmləndirə bilər. Qeyd olunmalıdır ki, ekoloji sivilizasiya anlayışı və termini ilk dəfə Azərbaycanda irəli sürülüb və bu məqalənin müəllifi tərəfindən 1998-ci ildə dərc edilib. Davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiya mövzularına aid mühazirə və seminarlar

Cədvəl 1. Davamlı insan inkişafı tədrisinin xronologiyası: Azərbaycan və dünya

İl	Dünya	Azərbaycan
2001		Davamlı insan inkişafı ölkənin orta ümumtəhsil məktəblərində, pilot layihə. Təhsil Nazirliyinin 688 sayılı əmri
2003		Davamlı insan inkişafına dair orta ümumtəhsil məktəbləri üçün dünyada ilk kurikulum (tədris proqramı və dərslər vəsaiti) dərc edilir. Təhsil Nazirliyinin 175, 688 sayılı əmrləri
2005	BMT və YUNESKO 2005–2014-cü illəri davamlı inkişafın tədrisi onilliyi elan edir	Davamlı insan potensialına əsaslanan inkişaf bütün orta məktəblərdə (insan və cəmiyyət fənni tərkibində) tədris edilir. Təhsil Nazirliyinin 880 sayılı əmri
2006		Davamlı inkişaf bütün ali məktəblərdə seçmə fənn kimi tədris edilir. Tədris proqramının təsdiqi, Təhsil Nazirliyinin 642 əmri
2007		Ali məktəblər (bütün ixtisaslar üçün)

Urxan Ələkbərov

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru, Azərbaycan Milli Elmlər

Akademiyasının həqiqi üzvü (akademik), elmlər doktoru, professor. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müşaviri. Elmi fəaliyyəti ətraf mühitin vahid sistem kimi idarə olunmasına, biomüxtəlifliyin qorunmasına həsr edilib. Üç yüzdən çox elmi əsərin, o cümlədən 15 monoqrafiya, dərsliklərin və dərs vəsaitlərinin müəllifidir.

Məqələdə XXI əsrin əsas prioritetlərindən olan davamlı inkişafın ali məktəblərdə tədrisinə həsr olunub. Təhsil sahəsində milli stratejiyaya əsaslanaraq, Azərbaycanda davamlı insan potensialına əsaslanan inkişafın ümumi təhsilə daxil edilməsi 2001-ci ildə, BMT və YUNESKO davamlı inkişafın tədrisi onilliyindən (2005-2014) 4 il öncə başlamışdır. Məqələdə davamlı inkişafı yeni fənn – ekoloji sivilizasiyanın əsasları ilə əvəz edilməsi təklif olunur. Ali məktəblərdə ixtisaslaşmanı əmək bazarına uyğunlaşdırması, təbiyyət elmləri, mühəndislik və aqrar sahədə hazırlığı gücləndirmək təklif edilir.

Статья посвящена преподаванию в высших учебных заведениях основ устойчивого развития, являющегося основным приоритетом 21-го века. Показано, что согласно национальной стратегии в области образования, преподавание основ устойчивого развития в Азербайджане началось в 2001-ом году, на 4 года раньше, чем предусмотрено решением ООН и ЮНЕСКО, объявившим 2005-2014 годы десятилетием образования в этой области. Предлагается заменить курс устойчивого развития на новый: «Основы экологической цивилизации». Указывается на необходимость усиления подготовки кадров в области естественных, инженерных и аграрных наук.

This article is dedicated to the introduction of sustainable development fundamentals as a priority of the 21-st century into tertiary schools curricula. According to the national education strategy, teaching of sustainable development fundamentals in Azerbaijan has started in 2001. 4 years later, in 2005, UN and UNESCO have announced the decade (2005-2014) of sustainable development education. It's proposed to replace sustainable development course with the new one – Ecological civilization fundamentals. It is emphasized the necessity of staff trainings in the field of natural, engineering and agrarian sciences.

məqələnin müəllifi tərəfindən ABŞ-ın bir sıra universitetlərində və beynəlxalq inkişaf institutlarında (Dünya Bankı, BMT, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı və s.) həyata keçirilməkdədir. Lakin vahid bir kurs şəklində bu fənnin tədrisinin

dünyada ilk dəfə Azərbaycanda təşkil edilməsi çox əhəmiyyətli ola bilər.

Ölkənin ali məktəblərində davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiyanın əsasları fənninin tədrisi, eyni zamanda peşə məktəblərində "yaşıl iqtisadiyyat" üçün əhəmiyyətli olan "yaşıl" peşə fəaliyyətinin tədrisinin təşkilinə də xidmət edə bilər. Təhsil Nazirliyinin 2010-cu il 569 sayılı əmri ilə dünyada ilk dəfə olaraq bizim ölkədə "yaşıl" peşə təhsilinə start verilməsi haqqında qərar qəbul edilmişdi. Təəssüf ki, bu əmrin icrası yubanır. Ali məktəblərdə ekoloji sivilizasiya əsaslarının tədrisi eyni zamanda onun tərkib hissəsi olan "yaşıl" peşə təhsilinə də təkən verə bilər.

Davamlı inkişafın tədrisi sahəsində qazanılmış uğurlarla yanaşı, ölkənin ali təhsili digər bir istiqamətdə də yüksək nailiyyətlər əldə edilməsində iştirak edib. Beynəlxalq təşkilatlar XXI əsrin ilk onilliyində yeni bir inkişaf göstəricisinin – Texnoloji Nailiyyətlər Əmsalının (TNƏ) istifadə edilməsini təklif etmişdir. Bu əmsal hər hansı bir ölkədə inkişafın müasir elm və texnoloji nailiyyətlərə əsaslanmasını nümayiş etdirir. Beynəlxalq təsnifata əsasən ölkələr bu göstəriciyə görə 4 qrupa bölünüb: liderlər, potensial liderlər, yeni bilik və texnologiyaların istifadəsi prosesində fəal iştirak edənlər və bu imkanlardan az yararlananlar. Beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilən bu qiymətləndirmədə iştirak edən ekspert kimi qeyd etmək istərdim ki, Azərbaycanın göstəriciləri hazırda da kifayət dərəcədə yüksəkdir. Ölkə bu təsnifata ikinci – potensial liderlər qrupuna aiddir. Birinci lider qrupuna dünyanın cəmi 17 ölkəsinin daxil olması nəzərə alınsa, aydın olur ki, Azərbaycanın göstəricisi kifayət dərəcədə yüksəkdir. Lakin bizim ölkənin lider qrupuna keçmək potensialı da mövcuddur. Bu imkanları həyata keçirmək üçün bir sıra göstəricilərin təkmilləşməsinə ehtiyac var. Həmin göstəricilərin bir qismi ali təhsil ilə əlaqədardır. Ali təhsillə bilavasitə əlaqədar göstəricilər ictimai elmlər sahəsində ali təhsil alan tələbələrə təbiyyat, texniki, kənd təsərrüfatı sahələrində ali təhsil alan tələbələrə nisbətdir. Hesab edilir ki, texnoloji tərəqqini və innovativ inkişafı

təmin etmək üçün hər hansı bir ölkədə kifayət qədər riyaziyyatçı, fizik, kimyaçı, biolog, geoloq, təbiyyat elmlərinin digər sahələrində çalışmaq üçün alim və mütəxəssislər, mühəndis, ali savadlı kənd təsərrüfatı işçiləri hazırlanmalıdır. İctimai elmlər sahəsində təhsil alanların sayı bu miqdara uyğun olmalıdır. Müxtəlif istiqamətlərdə ali təhsil alan tələbələrin nisbəti texnoloji nailiyyətlər əmsalının hesablanması üçün istifadə olunan düsturun bir elementidir. Nümunə üçün seçilmiş beş ixtisas üzrə aparılmış nisbətin təhlilləri göstərir ki, Azərbaycanda son 20 il ərzində ali məktəb tələbələrinin ixtisaslaşmasında bir sıra ciddi dəyişikliklər baş verib (şəkil 1). Rəsmi dövlət statistikasına görə, ölkədə ali təhsil müəssisələrini 1990-cı ildə bitirənlər arasında ümumi iqtisadiyyat üzrə məzunlar 6,7 faiz təşkil edirdisə, 2010-cu ildə bu rəqəm 12,2 faizə qalxmışdır. Hüquqşünasların artım dərəcəsi isə daha yüksəkdir. 1990-cı ildə ali məktəbləri bitirənlər arasında hüquqşünaslar 1,4 faiz təşkil etdiyi halda, 2010-cu ildə bu göstərici 3 dəfə artaraq 4,2 faizə bərabər olub. Eyni zamanda həmin dövrdə, yəni son 20 ildə mühəndislik və maşınqayırma üzrə ixtisaslaşanların buraxılışı 1990-cı ildəki 27,1 faizdən 2010-cu ildə 6,8 faiz, yəni təxminən 4 dəfə azalmışdır. Təbiyyat elmlərinin bütün istiqamətləri, o cümlədən informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üçün aparıcı istiqamət olan riyaziyyat sahəsində ali savadlı mütəxəssislərin hazırlanması da azalıb (şəkil 1). Eyni vəziyyət fizika, kimya, biologiya, geologiya sahələrində həzirlənən üçün müşahidə edilməkdədir. Ölkə üçün müstəsna əhəmiyyət daşıyan aqrar və balıqçılıq sahəsində ali təhsilli mütəxəssislərin buraxılışı son iyirmi ildə təxminən 10 dəfə azalıb. Belə ki, 1990-cı ildə bu ixtisaslar üzrə hazırlanan mütəxəssislər ümumi məzunların 5,9 faizini təşkil etdiyi halda, 2010-cı ildə bu rəqəm cəmi 0,6 faiz təşkil edib. Qeyd edilməlidir ki, son illər Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetində köklü dəyişikliklər baş verməkdədir və bu, ölkə üçün çox böyük əhəmiyyətə malik olan kənd təsərrüfatı sahəsində kadr hazırlığı

güclənir və müasirləşir.

TNƏ göstəricilərini ölkədə daha da qaldırmaq üçün ilk növbədə ali təhsil alanların ixtisaslar üzrə optimal planlaşdırılması zərurəti mövcuddur. Bu proses bir çox baxımdan əhəmiyyətlidir. İlk növbədə ixtisasların planlaşdırılması gələcək əmək bazarının tələblərinə əsaslanmalıdır. Bu istiqamətdə ali təhsilin planlaşdırılması istiqamətində aparılan dövlət siyasəti tam düzgündür. Dövlət

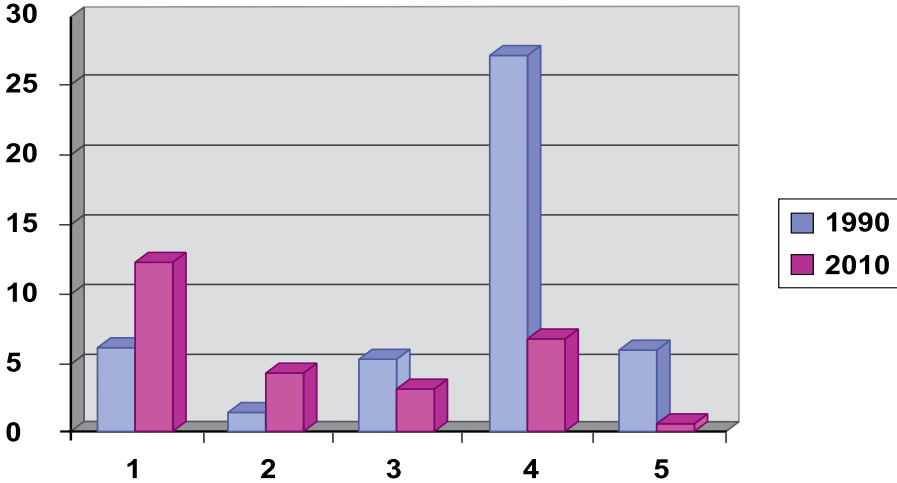
bunun üçün müvafiq hüquqi mühiti yaratmaq və bu mühiti səmərəli mühafizə edən hüquqşünaslardan asılıdır. Ali məktəblərdə bu fərqli istiqamətlərdə hazırlanan mütəxəssislərin miqdar nisbəti də optimal şəkildə müəyyən edilməlidir. Ali təhsil məktəblərində müxtəlif ixtisaslar üçün optimal nisbət piramida şəklində də təsvir edilə bilər (şəkil 2).

Şəkil 2-dən görüldüyü kimi, piramidanın əsasını və müvafiq olaraq ən çox

sahələrə üz tuturlar. Onların meylil ictimai elmlər sahəsinə, xüsusən idarəetmə ixtisaslarına daha çoxdur. Fikrimcə, istedadlı gənclərin ölkə və xaricdə gələcək uğurlu karyeraları üçün onların təbiyyat və texniki sahələrdə ali təhsil alması daha perspektivli ola bilər.

Ali təhsildə ixtisaslaşmanın optimal planlaşdırılması ilə yanaşı, bir sıra ali məktəblərdə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və müasirləşməsinə ehtiyac duyulur. Bu, xüsusilə bəzi özəl ali məktəblərə aiddir. Beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən "funksional savadsızlıq" anlayışı və termini istifadə olunmaqdadır. Bu terminin ilkin mənası və təyinatı başqa olsa da, son zamanlar göstərilən ifadə bir sıra ali təhsilin alınması haqqında rəsmi sənədləri olan, lakin müvafiq peşəkar qabiliyyətinə malik olmayan "mütəxəssislərə" də aid edilir. Belə funksional savadsız "mütəxəssislərin" fəaliyyətləri ən azı səmərəsiz olur, onların idarə etməyi yararsız olur, qurduğu binalar zəlzələ olmamış çökür, xəstələri şefa tapmır, şagirdləri isə tələb olunan bilik və bacarığı ala bilmir. Bu hallar nadir olsa da, onların tam aradan qaldırılması davamlı inkişaf və ekoloji sivilizasiyanın vacib şərtidir. Biz hamımız bu barədə düşünməliyik.

Şəkil 2. Ali məktəblərdə kadr hazırlığının optimal planlaşdırılması piramidası.

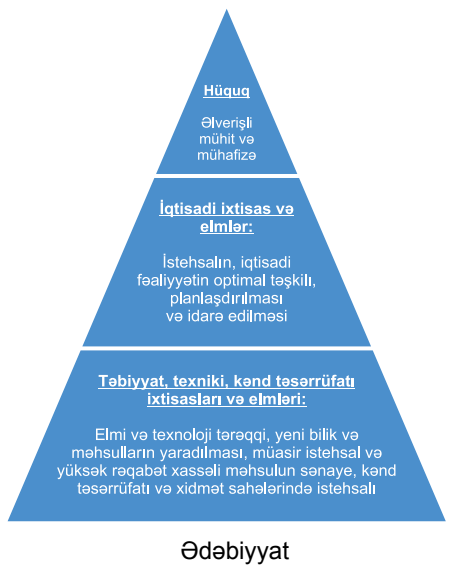

Şəkil 1. Dövlət və qeyri-dövlət ali təhsil müəssisələrini bitirən mütəxəssislərin bəzi ixtisas qrupları üzrə bölgüsü. 1 – ümumi iqtisadiyyat, 2 – hüquqşünaslıq, 3 – riyaziyyat, 4 – mühəndislik və maşınqayırma, 5 – aqrar və balıq təsərrüfatı.

tərəfindən xaricdə ali təhsilin alınmasına yönəldilmiş proqram da TNƏ artmasına öz töhfəsini verməkdədir. Lakin dövlət siyasəti ilə yanaşı, ali təhsildə peşə ixtisaslaşmasına vətəndaşların təsiri də çox yüksəkdir. Ölkə sakinləri, abituriyentlər və onların valideynləri ali təhsil almaq üçün ixtisaslaşma barəsində qərar qəbul edirlər. Fikrimcə, ixtisas haqqında qərar qəbul edildiyi zaman bir sıra hallarda abituriyent və onların valideynləri tərəfindən gələcək əmək bazarının tələbatları və karyera imkanları düzgün qiymətləndirilmir. Bəzən isə seçimə ixtisasların adı və onların müasir səslənməsi: biznesin idarə edilməsi, beynəlxalq hüquq, beynəlxalq münasibətlər, regionsünaslıq, politologiya və s. abituriyent və valideynlərinə təsir edir. Bütün bu sahələrdə ixtisasçılar şübhəsiz ki, hazırlanmalıdır və bu kadrılara ölkənin böyük ehtiyacı var. Lakin söhbət bu mütəxəssislərin sayından və onların hazırlığının keyfiyyətindən gedir. Bu sahələri seçmiş ali məktəb məzunlarının əmək bazarında yer tapması perspektivləri bu iki amildən asılıdır. Fikrimcə, bu istiqamətlərdə ali təhsil sistemində ixtisasçılar kütləvi yox, fərdi şəkildə hazırlanmalıdır.

Hər hansı bir ölkənin davamlı inkişafı ilk növbədə ölkədə təbiyyat və texniki elmlərin innovativ inkişafından, bu innovasiyaları ən müasir səviyyədə istehsalatda tətbiq etmək qabiliyyətinə malik olan mühəndis, kənd təsərrüfatı və digər istehsalat sahələrində çalışmaq üçün ali təhsilli mütəxəssislərin olmasından, innovativ inkişafı səmərəli təşkil etmək qabiliyyətinə malik olan iqtisadçı və idarəetmə mütəxəssislərindən,

sayılı mütəxəssis tələb edən hissəsini yeni bilik və innovativ məhsullar yaratmaq və texniki elmlər sahəsində çalışan mütəxəssislər, yaradılmış yüksək rəqabət qabiliyyətli innovativ məhsul və xidmətlərin kütləvi istehsalını və istifadəçilərə çatdırılmasını təşkil edən mühəndis, aqronom, zootexnik və digər ixtisasçılar təşkil edir. İqtisadçılar və idarəetmə sahəsində çalışan digər mütəxəssislər piramidanın daha yüksək, lakin nisbətən dar seqmentində yerləşirlər. Onların funksiyası piramidanın birinci səviyyəsində yaradılmış yeni bilik və onların əsasında istehsal olunmuş məhsul və xidmətlərin istifadə və istehsalını ən səmərəli şəkildə təşkil və idarə etməkdir. Piramidanın birinci səviyyəsində əldə edilmiş elmi-texnoloji nailiyyətlər və onların istehsalatda istifadəsi nə qədər geniş və zəngin olarsa, bir o qədər ikinci səviyyədə iqtisadçı və menecerlər üçün onları idarəetmə imkanları genişləner. Hüquqşünaslar piramidanın üçüncü ən dar seqmentini tuturlar. Onların funksiyası innovativ inkişaf üçün hüquqi mühiti yaratmaq və onu mühafizə etməkdir. Təqdim edilmiş piramida eyni zamanda ali təhsildə ixtisaslaşma və əmək bazarının perspektivlərini də əks etdirir. Ölkədə TNƏ-nin artması bu amillərdən çox asılıdır. Ölkənin aparıcı elmi təşkilatı olan Milli Elmlər Akademiyasının uğurlu fəaliyyəti də ali məktəblərdə hazırlanan mütəxəssislərin ixtisaslaşmasından asılıdır. Müşahidələr göstərir ki, hazırda qəbul imtahanlarının nəticələrinə görə, ən yüksək bal toplamış abituriyentlərin nisbətən az hissəsi ali məktəblərdə ixtisaslaşmaq üçün təbiyyat və texniki

1. Alakbarov U.K. *Ecologization of human activities*. *J. Energy, Ecology, Economy*, 1998, No 2, p. 141
2. <http://hdr.undp.org/nhdr/impact>
3. <http://www.azstat.org>
4. Ələkbərov U.K. *Davamlı insan inkişafının əsasları*. Bakı, Təhsil, 2007, 132 s.
5. *Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil konsepsiyası*. <http://www.edu.gov.az>
6. Alakbarov U.K. *Capacity building for transition to ecological civilization*. *Proceedings of the MaB UNESCO Azerbaijan National Committee*, 2010, v. 6, p. 5-12
7. Adrangi B., Dhanda K., Hill R. *A model of consumption and environmental degradation*. *J. of Human Development*, 2004, v.5, No 3, p. 417-432.

STUDENT ENROLLMENT AT A LARGE TECHNICAL UNIVERSITY: ENCOURAGING WOMEN TO ENTER THE ENGINEERING PROFESSION

V. Briller, E. Deess, R. Calluori and K. Joshi
New Jersey Institute of Technology

Introduction

This paper is a part of an ongoing commitment and effort of a large urban technical university to attract more female Engineering students. Gowen and Waller (2002) noted that growing concern about the shortage of scientists and engineer gave rise to policy initiatives to increase the number of women in science and engineering. Their review of the literature suggested that the persistent under representation of women

in the fields of science and engineering was in part due to mindset of education and public policy. Recent data from the National Science Foundation shows that the number of S&E bachelor's degrees awarded to women has increased every year since 1970 (excluding 1988), reaching 227,813 in 2008.

However, constant and focus attention is still needed to bring about and maintain gender equality in science and engineering education. The purpo-

se of this paper is to assist admissions and engineering school in formulating a comprehensive approach to achieve the goals of diversity in science and engineering education.

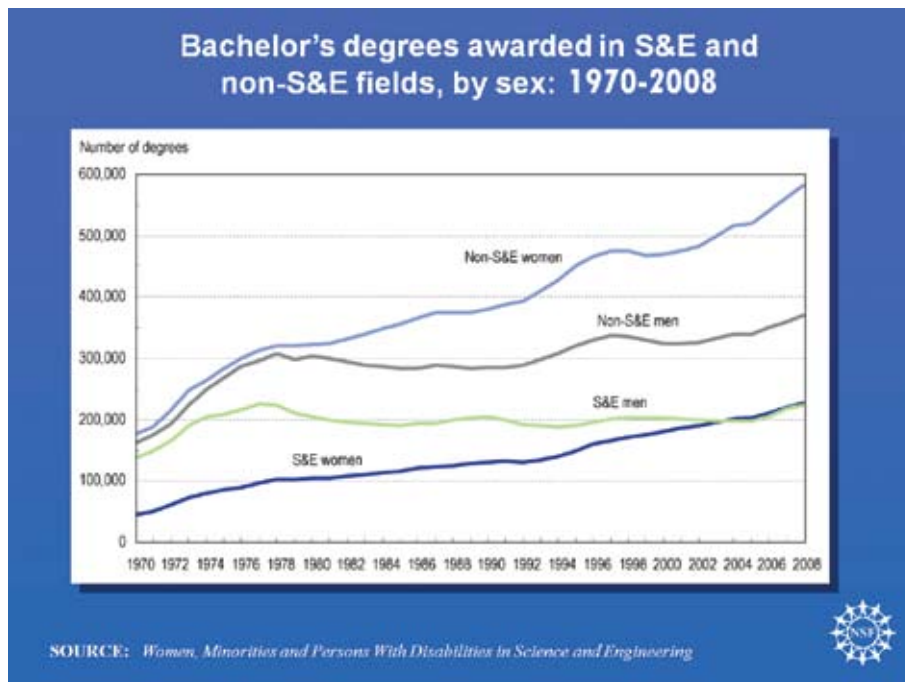
Methodology

The study was conducted at the request of the Women's Committee and admissions office. The design included analysis of the transcripts of the focus

group discussions. The notes were independently taken by three observers. All answers were categorized and entered into Excel database. Each category was analyzed based on gender and current institution the respondent is enrolled in. The focus group consisted of three male and four female students who were enrolled at other colleges. Male students were included as a comparison group. The sample of seven students is not sufficient to draw statistically valid conclusions. The results of the Entering Student survey were used in conjunction with the

oking for the colleges when they were juniors; some were even sophomores. According to one of the students, his choice was predicated on which institution would offer more financial incentives. Thus, the recruitment efforts should be directed towards sophomore students so that by the time of applying to universities those students would be more knowledgeable and interested in a technical university.

Advertisement and Mailings

focus group findings in order to discern a harmony among the data (Ward, Bertrand & Brown 1991).

The Entering Student survey of first-time full-time freshmen (FTFTF) has been given on an annual basis for the last seven years asks students about their decision to enroll as well as their goals. All FTFTF students were extracted from the official SURE enrollment file for participation in the sample. An email invitation and reminder emails were sent requesting that all FTFTF filling out the online survey. The survey instrument consisted of 40 questions concerning their goals, enrollment decision, comparisons to other colleges, and commitment to finishing their degree. A sample size of 174 students was achieved, representing 22% of FTFTF.

Results Timing

Focus group discussion revealed that most students had begun seriously lo-

Publications

The focus group members were unanimous that there were a lot of uncoordinated and excessive mailings from the university. One of the female students said that "her dad thought multiple mailings seemed to indicate that schools were desperate." Students in the focus group recommended that there should be one hard copy in the form a well-printed brochure or magazine telling about an institution and then a modest post-card type follow-up. The magazine or brochure should have:

- Balanced information about academic and non-academic matters;
- Compelling information about successful graduates and employment statistics by department.
- Description of the ties with other colleges and universities; especially information about joint programs and degrees;
- Vivid examples of social life and leisure opportunities.
- Comparative safety statistics; it

Vladimir Briller and others

Doctoral degree from Columbia University in New York. Vladimir Briller has more than

30 years of experience in all areas and at levels of education, from early childhood to post-doctoral. He takes part active involvement in numerous educational research and training projects in the U.S., Europe and Asia. Multiple publications and presentations at the International conferences were prepared by him.

New Jersey Institute of Technology ABŞ-ın böyük bir texniki universiteti qız abituriyentləri qəbul etmələrinə baxmayaraq, onlar başqa universitetləri seçmişlər. Qadınların mühəndislik ixtisaslarını seçməmək səbəblərini öyrənmək məqsədilə bu ali təhsil müəssisəsində tədqiqat aparılmış və 2009-cu ildə texniki universitetə qəbul olunan, lakin başqa ali məktəbləri seçən bir qrup tələbələr arasında sorğular keçirilmişdir.

Müəyyən olunmuşdu ki, oğlan tələbələr dərindən cəlbəedici nüfuzlu proqramları (idman, maraqlara görə klublar və s.) seçdikləri halda, qızlar daha çox "ev" mühitini xatırladan ali məktəblərə üstünlük verirlər. Valideynlər də gənclərin ali məktəb seçimlərində aparıcı rol oynayır. Aparılan tədqiqatlar universitetdə qəbul prosesinə bəzi dəyişikliklər etməyə köməklik etdi.

Желая привлечь женщин к профессии инженера, крупный технический университет в США провел исследование, почему абитуриентки предпочли пойти в другие вузы даже после того, как были приняты. С этой целью в 2009 году были проведены интенсивные интервью с фокус-группой студентов, которые были приняты в наш вуз, но предпочли другие вузы. В то время, как юноши выбрали другие вузы из за их популярных внеучебных программ (спорт, клубы по интересам и т.п.), девушки больше всего ценили вузы где обстановка была более близка к "домашней" обстановке. Родители играли самую главную роль в принятии решения по выбору вуза. Проведенное исследование позволило внести поправки в процесс набора в вуз.

In an effort to attract more women in science and engineering, a large technical university studied why admitted female applicants chose schools other than that technical university. For that purpose 2009 the researchers conducted extended, in-depth interviews with a focus group of students who were admitted to the technical university but selected a different school. The sample of seven students who chose other schools is not sufficient to draw statistically valid conclusions; however it can be used in conjunction with entering student survey data to develop a general

idea of students' preferences and provide some recommendations for the admissions process. While male students have chosen other schools because of their attractive extra-curricular programs brand name and school safety; women valued most proximity to home and "home-like" school climate. Parents are the main drivers of the decision to apply and decision to enroll.

should be addressing both parents' and students' concerns

Students mentioned that DVDs and CDs are less attractive because they need extra time and effort to view them.

Additional target audiences

Parents, relatives and peers have the largest impact on young people's school choice. Seven years of data from Entering Students surveys show the parents, relatives and peers are the leading source of learning about the university. Moreover, parents are the main driver of the decision to apply and attend for both male and female students. See table below from the Fall 2006 Entering Students survey.

Therefore additional recruitment strategies should be developed to target students' parents

Additional recruitment resources

In the initial stages of recruitment, the best resource to motivate prospective

Q-37: Who Most Influenced Your Decision to Apply? by Gender

	Male (n = 131)	Female (n = 40)
Parent	43%	38%
Guidance counselor	18%	18%
Friend	11%	18%
High school teacher	9%	8%
Alumnus of NJIT	7%	3%
Current NJIT student	6%	5%
Relative	6%	7%
Coach	1%	5%

Q-37: Who Most Influenced Your Decision to Attend? by Gender

	Male (n = 129)	Female (n = 41)
Parent	56%	61%
Friend	12%	10%
Relative	9%	12%
Alumnus of NJIT	7%	2%
High school teacher	6%	5%
Current NJIT student	5%	2%
Guidance counselor	3%	2%
Coach	2%	5%

students to come to a large technical university will be current students and alumni. Make sure that current female students are involved in the recruitment process. Their individual college experience will be more valuable to prospective students than printed materials or faculty speeches. Charismatic, outspoken and intelligent students should be selected and trained to speak to prospective students.

Female students like when female faculty talk to them. Make sure that female faculty participate in the open house events and in-school visits. One of the female students mentioned that "dynamic female engineers would make an impact on female applicants."

All of the focus group students complained about recruiters' dry impersonal approach which they called boring. ***The recruitment should not be focused on what students must do to become successful in college, but rather***

what the university will do to make students successful.

Open Houses, In-school Visits

The Fall 2005 Entering Student survey found that female students (17%) were twice as likely as males (8%) to report that personal contact from the academic department influenced their decision to apply. Female students were also more likely to report campus visit/information session as a factor. Similarly, the Fall 2006 survey showed that a campus visit/information session (35%) and attendance of an open house (26%) were the factors that most influenced students' decision to apply. Forty-five percent of women reported that

a campus visit/information session most influenced their decision to apply compared to only 32 percent of men. More importantly, women rated their campus visit as compared to our competitors higher than men. The focus group participants mentioned that an additional effort should be put into open house events – the campus should look more festive and appealing to make a good first impression on prospective students and their parents.

Speakers, Guides, Advisers

Well trained, outspoken and intelligent students of different gender and ethnicity should be involved in open house events and school visits. To attract more female students, female faculty and successful female alumni should be invited to speak to prospective students.

Conclusion and Recommendations

While male students have chosen other schools because of their attractive extra-curricular programs brand name and school safety, women valued most proximity to home and "home-like" school climate. Personal contact is key in getting female students to enroll in a large public technical university. Parents are the main drivers of the decision to apply and decision to enroll.

The following recommendations sho-

uld be consideration in reviewing and revising recruitment and admission policies and practices.

- Student recruitment process should start when students are at sophomore level. In many instances, they have formed their opinion about school choice by the time they are juniors (men and women).
- Mailings should be well organized and centrally coordinated among the university admissions office, schools and departments (women).
- There should be not more than two simple, clear, original and attractive brochures (women).
- The university should provide compelling information about its successful graduates and employment statistics by department (men and women).
- The university should provide comparative safety statistics; it should be addressing both parents' and students' concerns (men and women).
- The university should underscore close ties and joint programs with other local universities; include information about joint degrees into its brochure (men and women).
- The university should make sure that brochures have vivid examples of social life and leisure opportunities on and off campus (men).
- More current university (female) students should be in the recruitment process. Select attractive, outspoken and intelligent students and train them in basic recruitment practices (women).
- Make sure that female faculty participate in the open house events and in-school visits (female).
- Create more festive and appealing environment for the open house events (men and women).
- The recruitment should not be focused on what students must do to become successful in college, but rather what NJIT will do to make students successful (women).

Appendix

Some questions used as the guidelines for the focus group discussions and selected students' responses (the letter in parentheses indicates student's gender).

1. Why they had decided to enroll in another college

~ Attended Saturday pre-college program at _____, liked it; also wanted to stay close to home (F).

~ _____ was more friendly during the open house (M).

2. Collecting information about colleges and how they learned about the university.

~ Participated in Panasonic Challenge; liked what he saw; ... flyers are ineffective (M).

~ Mother is an alumnus from ME; visits to university and open houses were most helpful to get an idea about school (M).

~ Sister attended law summer program; for women school proximity is an important factor (F).

~ From guidance counselor; however has never heard of pre-college programs at the university (F).

3. What they like about NJIT

~ Science project and real research (M).

~ Proximity to home (F).

~ Compact, small-size reminding of a high school (F).

4. Why they chose the college they currently attend

~ _____ was more aesthetically pleasing (M)

~ _____ is more tight and student-friendly; school representative made a very good presentation (M).

~ _____ provides more freedom & flexibility (F).

5. What made them apply to THE UNIVERSITY

~ Teachers and relatives-alumni (F&M).

~ Quality of education, low tuition cost and financial aid availability; US News ranking; graduates land great jobs (M).

~ Safety school (F & M).

~ Financial reasons and the need to stay within New Jersey (F)

6. What made them choose the college they currently attend?

~ US News data on employment of school graduates (M).

~ _____ is a better 'brand' name than THE UNIVERSITY (M).

~ Pharmacy program is one of the best in the country (F).

~ Father's advice (F).

7. Did other schools do anything in their efforts to recruit you that you really liked?

~ Inventive but simple brochures and magazines (F).

~ Two magazines: magazine with academic information and another magazine with non-academic content /extra-curricular info (F).

8. Is there anything that a college did in their efforts to recruit you that you really didn't like?

~ Institutions generally don't try hard enough to recruit football players and that sport is very important (M).

~ Barraging by numerous packages will not encourage students to attend the institution (M)

~ Multiple mailings seem to indicate that schools are desperate (F).

9. When you were in high school, did you have any contact with Murray Center for Women in Technology or another university women's group?

No

10. When you were in high school, did you have any contact with a women's center or group at your current college?

No

11. What is the best way to increase the number of women students at a technological university?

~ Offer scholarships to attend pre-college programs (F).

~ Have more female university students talk at high schools (F).

~ Invite dynamic female engineers speak at open houses and at high schools (F).

12. Is there anything you'd like to add that we didn't cover?

~ Safety factor (M).

Bibliography

1. Livingstone, S. & Lunt, P. (1996). *Rethinking the focus group in media and communications research. Journal of communication, vol. 46, issue 2, pp. 79-98.*

2. National Science Foundation. (2006). *Bachelor's degrees awarded by S&E and non-S&E fields, by sex: 1996-2004. In Women, minorities and people with disabilities in science and engineering. Retrieved March 2007 from <http://www.nsf.gov/statistics/wmpd/figc-1.htm>.*

3. Morgan, D. L. (1988). *Focus groups as qualitative research.* Newbury Park, CA: Sage.

4. Gowen, S.G. & Waller, A.A. (2002). *Gender equity and engineering: a review of education policy and research since 1964. ASEE annual conference proceedings, pp. 13083-91.*

5. Ward, V., Bertrand, J., & Brown, L. F. (1991). *The comparability of focus group and survey results: three case studies. Evaluation review, vol. 15, No. 2, pp. 266-283.*

CƏMIYYƏTİN ELİTASI ALİ MƏKTƏBDƏ FORMALAŞIR

Cəfər Cəfərov
Azərbaycan Turizm İnstitutunun rektoru

Son illər respublikamızın müxtəlif sahələrində sürətli və davamlı inkişaf özünü göstərməkdədir. İnamlı deyə bilərik ki, Azərbaycan qloballaşan dünyaya müvəffəqiyyətlə inteqrasiya olunur. Ölkəmizin iqtisadi inkişafını şərtləndirən sahələr sırasında məhz təhsilin ümumavropa təhsil məkanına qovuşması prosesinin daha da sürətləndirilməsi günün tələbinə çevrilib. Azərbaycanın dinamik tərəqqisi, iqtisadi sahədə keçid dövrünü uğurla başa vurmağı, ictimai həyatın bütün spektrini ehtiva edən islahatların reallaşdırılması yekun mərhələdə praktik nəticələrin elm və təhsil sisteminin modernləşdirilməsində maddiləşir. Yeni inkişaf mərhələsinin tələblərinə uyğun, sistemli şəkildə aparılan bu islahatlar, eyni zamanda ölkədə müasir biliklərin güclü insan kapitalının formalaşdırılmasına hesablanan səmərəliliyin göstəricisidir. Dövlət müstəqilliyimizin bərpasının 20-ci ildönümünü qeyd edən Azərbaycan məhz çevik və məqsədyönlü siyasət nəticəsində elm və təhsil, o cümlədən ali təhsil sistemində mövcud problemləri uğurla həll etmək imkanı qazanıb.

Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu, ümummilli lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi strateji siyasəti kursu dövrün tələblərinə uyğun müasirləşdirən cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında ötən müddətdə respublikada milli intellektual potensialın gücləndirilməsi ilə bərabər elm və təhsil problemlərinin həlli istiqamətində kompleks tədbirlər uğurla həyata keçirilir.

Dövlət başçısı ölkənin gələcəyi naminə güclü insan kapitalının formalaşdırılması zərurətini həmişə xüsusi vurğulayıb. "Biz çox istəyirik ki, gənc nəsillər dünyanın ən müasir standartlarına cavab verən şəraitdə oxusun, bilikli, savadlı olsun... Tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi, əlbəttə ki, sizdən - müəllimlərdən, rəhbərlikdən asılıdır. İstəyirəm ki, həm maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi, həm də tədris prosesinin müasirləşməsi paralel şəkildə aparılsın... Biz dünyada mövcud olan ən

müsbət
təcrübəni
Azərbaycanda

tətbiq edək, mövcud olan vəziyyətə uyğunlaşdıraq. Beləliklə, gənc nəsillər peşəkar kadrlara çevriləcəkdir. Təhsil bizim gələcəyimizdir, inkişaf perspektivlərimizi müəyyən edən ən başlıca sahədir... İslahatlar davam etdirilməlidir... Bizə yeni, bilikli, dünyada biznes mühitini yaxşı bilən peşəkar menecerlər lazımdır... Tam əminəm ki, bizim gələcəyimiz təhsillə bağlıdır".

Prezident İlham Əliyevin qəbul etdiyi qərarlar əsasında son 8 ildə təkcə təhsil sahəsində 20-dək inkişafyönlü xüsusi proqramın icrası təmin edilib. Bu sənədlər bütövlükdə təhsil infrastrukturunun yeniləşdirilməsindən tutmuş məktəblərin informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı məsələlərini əhatə etmişdir. Təhsilin səviyyəsini müasir standartlara uyğunlaşdırmaq, ali və orta məktəblərdə tədrisin keyfiyyət monitorinqini həyata keçirmək, mövcud problemləri vaxtaşırı təhlil edərək müvafiq tədbirlərin görülməsi məqsədi ilə dövlət başçısı 6 il əvvəl, 2005-ci il mayın 30-da "Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Təhsil üzrə Komissiyanın yaradılması haqqında" Sərəncam imzalamışdır. Komissiya təhsilin strateji inkişaf istiqamətləri ilə

bağ-

tekliflər verir,

fundamental islahat-

ların həyata keçirilməsi mexanizmlərini irəli sürür. Dövlət başçısının digər bir fərmanı ilə Azərbaycanda "Bilik günü" təsis edilmiş, təhsil müəssisələrində iş rejimi tənziqlənmişdir. Fərmandan irəli gələn tələblərə müvafiq olaraq respublikanın təhsil müəssisələrində təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə birbaşa xidmət edən səmərəli sistemin qurulması istiqamətində bir sıra tədbirlər görülməkdədir. Bu mənada təhsil infrastrukturunun yeniləşdirilməsi sahəsində Heydər Əliyev Fondunun müstəsna xidmətləri də xüsusi qeyd olunmalıdır.

Dünya təcrübəsinə diqqət yetirsək görərik ki, bu sahələrin sosial-iqtisadi, sosial-mədəni, eləcə də cəmiyyətin gələcək inkişaf perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsi və proqnozlaşdırılmasında əhəmiyyəti böyükdür. Dövlətimizin iqtisadi imkanları artıqca sivil dəyərləri, qabaqcıl ölkələrin elmi-texniki yeniliklərini mənimsəyən gənc kadrların hazırlanması məsələsinə xüsusi önəm verilir. Bu baxımdan kadr hazırlığına, ali təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsinə göstərilən qayğı respublikada demokratik ölkələrin zəngin təcrübəsinə əsaslanan mükəmməl, çe-

vik və mütərəqqi dövlət idarəetmə sistemi formalaşdırmaq niyyətindən irəli gəlir. Başqa sözlə, gələcəkdə dövlət idarəetmə strukturlarında bu və digər formada fəaliyyət göstərəcək peşəkar kadrlar, mütəxəssislər bu gün məhz universitet auditoriyalarında yetişir. Prezident İlham Əliyevin 31 yanvar 2008-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikası ali təhsil müəssisələrinin Avropa ali təhsil məkanına inteqrasiyası ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında" Sərəncamı da bu baxımdan mühüm əhəmiyyətə malikdir. Sərəncama əsasən bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirilmiş, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi, tabeçiliyində ali təhsil müəssisələri olan digər qurumlarla birlikdə "2009–2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı" hazırlanmış və həmin proqram təsdiqlənmişdir. Dövlət başçısının 10 fevral 2010-cu il tarixli "Ali təhsil müəssisələrində yeni maliyyələşmə mexanizminin tətbiq edilməsi haqqında" fərmanında isə göstərilir ki, yeni dövrün reallıqları respublikada ali təhsil sahəsində islahatların istiqamətlərini dünyada ali təhsilin inkişaf tendensiyalarına uyğun müəyyənləşdirilməsi zərurətini qarşıya qoyur. Fərmanda, həmçinin göstərilmişdir ki, 2010–2011-ci tədris ilindən başlayaraq Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən ali təhsil müəssisələrində dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirmə dövlət sifarişi əsasında həyata keçirilməli; dövlət sifarişinin formalaşdırılması ölkənin milli, mədəni, humanitar, tarixi dəyərləri, mövcud əmək bazarının xüsusiyyətləri, dövlətin perspektiv inkişaf amilləri nəzərə alınmaqla təmin olunmalıdır. Fərmana əsasən ötən ildən ali təhsil müəssisələrində kadr hazırlığının adambaşına maliyyələşdirmə prinsipinin icrası təmin olunmuş, ayrı-ayrı ixtisaslar üzrə dövlət sifarişi ilə ali təhsil müəssisələrinin bakalavriat və magistratura səviyyələrində hər bir təhsilalanına düşən təhsil xərclərinin miqdarı müəyyənləşdirilmişdir. "2007–2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı" əsasında son illərdə Azərbaycan gənclərinin ABŞ, Almaniya, Cənubi Koreya, Fransa, İngiltərə, İspaniya, Rusiya, Türkiyə və digər ölkələrdə təhsil almaları təmin edilmişdir. Proqram çərçivəsində indiyədək 800-dək azərbaycanlı gənc Türkiyə, Almaniya, ABŞ, Fransa, Böyük Britaniya və digər ölkələrin nüfuzlu universitetlərində təhsil almağa göndərilmişdir.

Son illər Azərbaycanı bölgədə liderə çevirən iqtisadi islahatların aparıcı qüvvəsini ötən əsrin 70-ci illərində ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan milli kadr siyasətinin özülündə axtarmaq daha düzgün olardı. Ötən əsrin 70-ci

illərindən başlayaraq qəbul imtahanlarında yüksək keçid balı toplayan məzunların keçmiş İttifaqın ən nüfuzlu təhsil ocaqlarına göndərilməsi XXI əsrin astanasında qloballaşan dünyada Azərbaycanın intellektual bazası təməl daşının kim tərəfindən qoyulmasını aydın görməyə imkan verir. Həm də bu yolla respublikanın minlərlə savadlı gənci Azərbaycan xalqının qənofondu kimi qorundu, elmi mühitin daha münbit olduğu ən müasir və aparıcı təhsil müəssisələrində seçdikləri ixtisasa uyğun oxumaq şansı qazandı.

Bizim hələ tam dərk etmədiyimiz, üstün və çatışmazlıqlarını yetərinə araşdırdığımız nəhəng qloballaşma müasir sivil iqtisadi münasibətlər sistemləri sırasında planetin inkişafına təkan verən faktor kimi ən vacib real güc xarakteristikasıdır. Bu qüvvəni inkar etmək və onunla hesablaşmamaq mümkün deyil. Dünya düzəninə ən yüksək, perspektivli və kifayət qədər yetərli inkişaf mərhələlərindən biri də beynəlxalq iqtisadiyyatın və intellektual mülkiyyətin inteqrasiyası, qarşılıqlı mübadiləsidir. Şaxələnmiş iqtisadi münasibətlər milli iqtisadiyyatların yaxınlaşması ilə yanaşı, intellektual mülkiyyət sahiblərinin birgə fəaliyyətinə təkan verir.

Vaxtilə keçmiş SSRİ-də də qloballaşma prosesləri gedirdi və dəqiq elmlər, yüksək elmi potensial tələb edən yeni istehsal sahələri mərkəzdə və paytaxta yaxın şəhərlərdə yaradılır və inkişaf etdirilirdi. Respublikalarda, ucqar bölgələrdə isə əsasən ilkin emal və iqtisadiyyatın dövlət üçün az strateji əhəmiyyətli sahələri quruldu. Ölkə daxilində milli maraqları qorumaq və iqtisadi islahatları bu mənafelelərin məcrasında istiqamətləndirmək böyük iradə və intellektdən başqa, ciddi düşünülmüş siyasi gedişlər tələb edirdi. Ötən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq Azərbaycanda mərkəzin milli ucqarlarla bağlı siyasəti çərçivəsində onun əsas prinsiplərini bəzi məqamlarda məharətlə adlaya bilən sərbəst milli kadr siyasətinin Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Heydər Əliyev tərəfindən yeridilməsi heyratəmiz bacarıq, siyasi istedad tələb edən və respublikanın gələcək müstəqilliyinin təməlini qoyan kompleks tədbirlər idi. İtaətkar sovet idarəçiliyi sistemləri daxilində yüzlərlə, minlərlə savadlı mütəxəssisin yetişdirilməsini Heydər Əliyev digər respublikaların rəhbərlərindən fərqli olaraq sadəcə düşünür, böyük uzaqgörənliklə, çəkinmədən həll edirdi. Sərbəst əqidəyə, siyasi gücə malik riskli gedişlər edən ulu öndər siyasi opponentlərini və rəqiblərini Kreml səviyyəsində qəti iradəsi ilə razılaşmağa sövq edə bilirdi. Bu lider keyfiyyəti ona milli kadrların keçmiş SSRİ-nin ən nüfuzlu ali məktəblərində hazırlanmasında bütün müttəfiq respublikaların rəhbərlərini qabaqlamağa, bu istiqamətdə daha böyük imtiyazlara sahib olmağa imkan verdi. Nəticədə Azərbaycandan

Cəfər Cəfərov

Azərbaycan Turizm İnstitutunun rektoru

Tarix elmləri doktorudur. Bir sıra, o cümlədən 24 xarici ölkədə keçirilmiş

60-a yaxın beynəlxalq seminar, konfrans və simpoziumların iştirakçısıdır. Müasir Azərbaycan tarixi, demokratiyə, mülki cəmiyyətin inkişafı, dövlət idarəçiliyi, turizmin, təhsilin inkişafı ilə bağlı Azərbaycanda və xaricdə nəşr olunmuş 70-yə yaxın elmi əsər və tədris-metodik vəsaitin müəllifidir.

Müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin memarı və qurucusu, ümummilli lider Heydər Əliyevin işləyib hazırladığı siyasi kursu dövrün tələblərinə uyğun reallaşdıran cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizdə ötən illərdə milli intellektual potensialın gücləndirilməsi ilə bərabər elm və təhsil problemlərinin kompleks həlli istiqamətində nəzərəcarpacaq işlər həyata keçirilib. Güclü insan kapitalının formalaşdırılması zəruriliyi vurğulanan rəsmi sənədlərdə məhz təhsil infrastrukturunun gücləndirilməsi, tədrisin keyfiyyət monitorinqinin həyata keçirilməsi və qarşıya çıxan problemlərin vaxtaşırı təhlili tələbi əks olunub. Ali təhsil müəssisələri cəmiyyətin formalaşmasında, sosial infrastrukturun dəyişməsində, eləcə də qorunub-saxlanması əhəmiyyətli rol malikdir. Cəmiyyət bunsuz öz mövcudluğunu davam və inkişaf etdirə bilməz. Məhz ali təhsil müəssisələrində siyasət, iqtisadiyyat, elm və mədəniyyət sahəsində cəmiyyətin elitası hazırlanır, cəmiyyətin inkişafının əsası qoyulur. Bu proses cəmiyyətdə sosial maneələrin aradan qaldırılması ilə nəticələnir. Məqalədə irəli sürülən təkliflər təhsil və tədris metodikasının qarşılıqlı təhlilinə imkan verməklə yanaşı, mövcud problemlərin aradan qaldırılmasına kömək edə bilər.

The significant works were done in the complex settlement of scientific and educational problems, as well as in the strengthening of national intellectual potential during the last years under the leadership of President İlham Aliyev, who conducts the policy of Heydar Aliyev, the founder of modern Azerbaijan statehood, in compliance with the demands of present world. Emphasizing the importance of human resources the official documents highlight the the necessity of strengthening educational infrastructure, conduct of quality monitoring and periodic analysis of the problems. The higher educational institutions play a significant role in the establishment of society, the change and preservation of social infrastructure. The society cannot exist or improve without this. Science is founded at the higher educational institutions; the development of society is defined here as well. The elite of society in political, economic, scientific and cultural fields are prepared in these institutions. This process results with the

elimination of social obstacles in the society. Besides showing the mutual analysis between education and teaching methods, the proposals put forward in the article can help to eliminate the existing problems.

В статье указывается, что в прошедшие годы наряду с укреплением национального интеллектуального потенциала страны, осуществлены ощутимые мероприятия по комплексному решению проблем науки и образования. Приводятся данные о необходимости расширения инфраструктуры системы образования, мониторинга качества образования, системного анализа проблем, осуществляемых с целью формирования человеческого капитала, подчеркивается роль высших учебных заведений в становлении общества, изменения его социальной структуры и дальнейшего развития, формирования элиты общества в сферах политики, экономики, науки и культуры. Выдвинутые в статье предложения дают возможность проведения анализа методик образования и способствуют преодолению имеющихся проблем.

keçmiş SSRİ-nin müxtəlif şəhərlərinə oxumağa göndərilən tələbələrə sayı hər il sürətlə artaraq digər respublikaları nəzərəcərpacaq dərəcədə arxada qoyurdu.

Heydər Əliyevin Azərbaycan təhsilinin inkişafı yolundakı böyük xidmətlərindən biri də keçmiş SSRİ-nin 170-dən çox məşhur ali məktəbində respublikamızın xalq təsərrüfatı, elm, təhsil və mədəniyyətin 80-dən artıq sahəsinə ehatə edən 250-dən çox ixtisas üzrə 15 mindən artıq gəncin ali təhsil almaşına, yüksək ixtisaslı mütəxəssislər kimi hazırlanmasına imkan və şərait yaratmasıdır. 1969–1970-ci dər ilində respublikadan kənara 60 nəfər plana qarşı vur-tut 47 nəfər təhsil almağa göndərilmişdisə, 1975-ci ildə bu rəqəm 14 dəfədən də çox artaraq 700 nəfərə yaxın olmuşdur. 1975-ci ildən başlayaraq gənclərin respublikadan kənara təhsil almağa göndərilməsi daha da intensiv xarakter almış, 1978-ci ildən respublikadan kənara hər il 800-900 tələbə göndərilməsinə nail olunmuşdu. Azərbaycandan kənarda təhsil alanların milli tərkibində azərbaycanlıların sayı 1970-ci ilədək 40 faiz təşkil edirdisə, 1976-cı ildə göndərilənlər içərisində bu rəqəm 85, 1977-ci ildə 92, 1980-ci illərin əvvəllərində isə 97,6 faizə yüksəlmişdi. Əlbəttə, bunlar heç də asanlıqla edilməmişdi. Başqa respublikalarla müqayisədə hər il Azərbaycanın limitinin artırılması bilavasitə Heydər Əliyevin qətiyyətli siyasətinin, yorulmaz fəaliyyətinin nəticəsi idi. Heydər Əliyev respublikada ən yüksək bal toplayan tələbələri keçmiş SSRİ-nin ali məktəblərinəbaşa respublikalardanfərqli qaydada yerləşdirirdi. Onlara göstərilən qayğı, diqqət və tələblər də fərqli idi. Ali

məktəblərə qəbul olunan tələbələrə hətta ilk dəfə yolxərci ödənilirdi. Azərbaycan KP MK büro üzvləri və respublikanın digər rəsmi nümayəndələri Moskvada mütləq azərbaycanlı tələbələrə görüşür, onların Bakıya dönmələri ilə yanaşı, elmi işləri ilə də maraqlanırdılar. Azərbaycan mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin yubileylərinə və digər tədbirlərə Moskvada təhsil alan gələcək milli kadrların dəvət olunması adət halını almışdı.

Ulu öndər indiki Heydər Əliyev sarayında hər il respublikadan kənara oxumağa göndərilən tələbələrə görüşürdü. 33 il öncə belə təntənəli mərasimlərin birində ümummilli lider Heydər Əliyev tələbələrə qarşısında çıxış edərkən demişdi: “Tələbəlik illəri qısamdır. Bu illər ərzində nə öyrənəcəksinizsə, hamısı sizin sərəvətiniz olacaqdır. Həyata bu sərəvətlə atılacaqsınız. Nə bilirsənsə, nəyin varsa, hamısını dövlətə, xalqa qaytarmaq vaxtı gəlib çatır. Həm də bunlar heç bir güzəştə yol verilmədən, səxavətlə qaytarılmalıdır”. Ötən əsrin ikinci yarısının ortalarında Azərbaycan gəncliyi qarşısında qoyulan bu tələblərin indi reallaşmasının şahidi oluruq. Azərbaycan tarixinə adları Heydər Əliyevin kadrları kimi yazılan “inoqorodniklər” artıq bu gün Heydər Əliyevin “qızıl fond”unu təşkil edir və dövlət idarəçiliyinin ən mürəkkəb intellektual tutumlu sahələrində nüfuz sahibidirlər. Bu “qızıl fond” Azərbaycan dövlətinin dayaq sütunlarıdır.

Heydər Əliyevin apardığı kadr siyasətinin ikinci ən vacib mərhələsi təhsilini başa vuran milli kadrların vəzifələrə yerləşdirilməsi idi. Bu məsələyə birbaşa Azərbaycan KP MK nəzarət edirdi. Artıq tələbələr sonuncu kursda Bakıya gəlir, MK-ya müraciət edərək respublikanın ən vacib strukturlarında təhsillərinə uyğun işlə təmin olunacaqlarına təminat alırdılar. Bu məsələdə süründürməçilik yox idi, istənilən kadr ən yüksək dövlət məmurunun qəbuluna maneəsiz düşə bilirdi və dinlənirdi. Bütün problemləri ilk növbədə həll olunurdu. Bu gün Azərbaycan dövlətinin ən məsul vəzifələrində, istehsalatın ən mürəkkəb sahələrində çalışan milli kadrların sayı minlərlədir. Bircə onu demək kifayətdir ki, bu siyahının önündə gedən ölkə Prezidenti də Heydər Əliyevin yetişdirdiyi minlərlə kadrından biri kimi Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun məzunudur. Heydər Əliyev deyirdi: “Əsl mütəxəssis zamanla ayaqlaşmalı deyil, həmişə zamanı bir qədər qabaqlamalıdır”. Bu gün qətiyyətlə demək olar ki, 40 il əvvəl ulu öndər tərəfindən özülü qoyulan kadr siyasəti bəhrəsini verir. Bu gün dövlətimizin bütün strukturlarında Heydər Əliyev cəsarəti ilə həyata atılan, qarşıya çıxan sədləri Heydər Əliyev qətiyyəti ilə aşmaq gücünə malik intellektual mülkiyyət sahiblərinin böyük ordusu çalışır.

XXI əsrdə Azərbaycan təhsilinin qarşısında mühüm tələblər durur. Bu vəzifələrin həlli daha mürəkkəb və məsuliyyətli qərarların qəbulunu tələb edir. Ölkə prezidenti cənab İlham Əliyev çox vacib bir sənəd - “Azərbaycan Respublikasının ali təhsil müəssisələrinin Avropa ali təhsil məkanına inteqrasiyası ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında” Sərəncam imzalamaqla ölkə təhsil məkanında tədrisin Bolonya prosesinin tələbləri əsasında keçirilməsinə başlandı. Bolonya prosesini həyata keçirən ilk təhsil müəssisələrindən biri 2006-cı ildən fəaliyyətə başlamış Azərbaycan Turizm İnstitutu (ATİ) olmuşdur. Öncə bu proses digər ali təhsil ocaqlarında eksperiment olaraq müxtəlif fakültələrdə tətbiq olunmuşdu. Tədrisin Bolonya prosesi əsasında təşkilati ATİ-nin Avropa təhsil müəssisələri ilə sərbəst əməkdaşlıq etməsinə şərait yaradır. Məhz bunun nəticəsidir ki bu gün ATİ Avstriyanın İMC Tətbiqi Elmlər Universiteti ilə birgə diplomun verilməsi proqramını və Avropanın digər altı ölkəsi ilə işə müəllim-tələbə mübadiləsinə həyata keçirir.

Məlumdur ki, ali təhsil məkanı müəyyən dərəcədə cəmiyyətin formalaşmasına təsir edir. Vahid Avropa əməyin (işçi qüvvəsinin), əmtəə və kapitalın sərbəst hərəkətini nəzərdə tutur ki, bu da ali təhsil sahəsində ixtisas dərəcələrinin müqayisəsini zəruri edir, çünki bunsuz yüksək ixtisaslı kadrların hərəkəti qeyri-mümkündür. Nəhayət, ali təhsil biznesin yüksək rentabelli sahəsinə çevrilir ki, ABŞ-ın liderlik mövqeyi ilə yalnız Avropa uğurlu rəqabət apara bilər. Tədqiqatlar göstərir ki, həm biznes sahəsində, həm də dövlət təşkilatlarında yüksək səviyyəli kadrlara ehtiyac baxımından tələbat getdikcə artmaqdadır. İntellektə, yüksək səviyyəyə malik işçilər üçün iş yerlərinin sayı və tələbat artdıqca, tələbələr aşağıdakı suallara cavab axtarmaq məcburiyyətində qalır: onun təhsil aldığı ali məktəbin diplomu başqa ölkədə qəbul edilir; ikili diplom verən proqramlarla işləyən ali məktəblər mövcuddur; Qərb ali məktəblərində bir və ya bir neçə sərəvətlə təhsil davam etdirmək mümkündür və orada keçilən fənləri onun oxuduğu ali məktəb qəbul edəcək; onun təhsil aldığı ali məktəb Qərbin hansı ali məktəbləri ilə əməkdaşlıq edir?

Təhsilin keyfiyyəti əmək bazarına hazırlanan mütəxəssislərin bilik səviyyəsinə qoyulan tələblərə uyğun olaraq formalaşır. Dərin iqtisadi inteqrasiya və ümumi əmək bazarının yaranması şəraitində vahid standartların olması vacibdir. Müvafiq ideal keyfiyyət səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi bu və ya digər akademik dərəcənin alınmasına yönələn tədris planı və proqramlarının layihələndirilməsindən başlanır. İmkan daxilində proqramı mənimsəmiş sonuncu kurs tələbəsinin bilik, bacarıq

riq və vərdişlər bankını ekspertlərin, işə qəbul edənlərin və maraqlı şəxslərin iştirakı ilə müəyyənləşdirmək səmərəli olardı. Sonra isə nəzərdə tutulan bilik, bacarıq və vərdişlərin əldə edilməsini hansı məşğələ növünün (mühazirə, seminar, təcrübə və s.) daha səmərəli təmin etdiyini müəyyənləşdirmək lazımdır. Əgər tələbənin bir həftədə tədris yükü səmərəli müəyyənləşsə, təhsilin ümumi müddətini təyin etmək asanlaşar. Bu müddətin təyini tələbələrin ümumi hazırlığından, xarici dilləri mənimsəmə səviyyəsindən asılı olaraq müəyyənləşdirilməlidir. Göstərilənlərlə yanaşı, maliyyə problemləri də ciddi amillərdəndir. Ali təhsili şərtləndirən müxtəlif tiplərə diqqət yetirmək lazımdır. Kütləvi ilə yanaşı, elitar (seçmə) təhsil də mövcud olmalıdır. Bundan əlavə, təhsil müddətinin azaldılması məzunlara özlərinin və cəmiyyətin maraqlı olduğu peşəkar əmək fəaliyyətinə erkən uyğunlaşmasına imkan verir. Tədris prosesinin optimallaşması təhsil texnologiyalarının, tədris metodikasının təkmilləşdirilməsi və s. istənilən növ təhsil üçün əhəmiyyətlidir. Azərbaycan ali məktəblərində tarixən formalaşan ənənələrin əksəriyyəti Bolonya prosesinin prinsiplərinə uyğun gəlsə də, Avropanın müxtəlif ölkələrində məzunların aldığı ixtisaslarla müqayisə edilə bilməz. Belə ki, bir sıra ali məktəblərdə məzunlar müvafiq ixtisas kursunu başa vurduqdan sonra “bakalavr”, sonra isə müvafiq olaraq “magistr” dərəcəsi alırlar. Digər bir ölkədə onun aldığı dərəcənin ekvivalentinin nə olduğu bilinmir. Məsələn, Fransada bakalavr orta təhsil deməkdir və burada digər ölkələrdəki bakalavrın ekvivalenti lisenziatdır. Deməli, fransız lisenziati rus, Azərbaycan və ya ingilis bakalavrının ekvivalentidir.

Bolonya prosesinin əsas diqqət çəkən məqamlarından biri akademik mobillik prinsipidir. Bu prinsip ilk növbədə ali məktəb tələbələri, daha sonra isə professor-müəllim heyəti və inzibati işçilərin təcrübə mübadiləsi məqsədilə bir ali məktəbdən digərinə ezam olunmasıdır ki, bu da onlara öz ali məktəblərində əldə edilməsi mümkün olmayan imkanları verir. Bolonya bəyannaməsinin tövsiyələrinə əsasən, yaxşı olar ki, hər bir tələbə, xüsusilə xarici ölkələrin ali məktəblərində ən azı bir semestr təhsil alsın. Lakin bu prosesin həyata keçirilməsində ali məktəbə daxil olanların zəif dil hazırlığı xeyli çətinliklər yaradır. Yaxşı olar ki, TQDK xarici dillərin çox mühüm rol oynadığı ixtisaslar üzrə qəbul prosesində abituriyentlərin dilbilmə qabiliyyətlərini yoxlama mərhələsinə həyata keçirsin.

Aydındır ki, yüksək səviyyəli akademik mobillik infrastrukturun inkişafını və maliyyə mənbələrinin mümkünlüyünü nəzərdə tutur. Hazırda ölkə daxilində

mobillik kifayət qədər məhduddur. Ona görə də hələlik tələbələrin Avropa və digər xarici ölkələrdəki ali məktəblərə kütləvi ezam olunmasından danışmağa dəyməz. Amma bu məsələ ali məktəblərin və təhsilə cavabdeh orqanların diqqət mərkəzində olmalıdır. Qərbi Avropanın özündə belə tələbələrin mobillik faizi arzu olunandan çox aşağı səviyyədədir. Bu göstərici tələbələrin yalnız 5-10 faizini əhatə edir. Bir sıra ölkələr bu sahədə müəyyən irəliləyişə malikdir. Məsələn, Finlandiyada bu göstərici 30 faizi təşkil edir. Qeyd edək ki, mobillik ali məktəb müəllimlərinin elmi tədqiqat işləri üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, tədqiqat avadanlıqlarının, beynəlxalq elmi dövrü mətbuatın, elmi-monoqrafik ədəbiyyatın azlığı, elmi konfransların, seminarların və simpoziumların təşkilinin çətinliyi və iştirakın bəzi hallarda mümkünsüzlüyü mobillik məsələsini daha da aktualaşdırır. Göstərilənlərin başlıca səbəbi isə maliyyə resurslarının çatışmasıdır. Nə professor-müəllim heyətinin, nə də inzibati işçilərin əməkhaqları və ali məktəblərin gəlirləri Qərbin ali məktəbləri ilə eyni səviyyədə akademik mobillik şərtinin yerinə yetirilməsinə imkan vermir. Eyni vəziyyət tələbələr üçün də mövcuddur.

Göründüyü kimi, bütün bu tələbləri yerinə yetirmək çox çətinidir. Təkcə bir faktı qeyd etmək lazımdır ki, eyni vaxtda müxtəlif ali məktəblərin reallaşdırdığı proqramın tam üst-üstə düşməsindən ötrü proqramlarda bir sıra dəyişikliklərin olmasına ehtiyac duyulur. Qərbi Avropada isə birgə təhsil proqramlarının həyata keçirilməsi layihələri çox geniş yayılmış və problem yoxdur. Məsələn, İtaliyada 1998–2000-ci illərdə dil təhsilinin beynəlmilləşməsinin birinci proqramı çərçivəsində çox böyük işlər görülmüşdür. Maliyyə dəyəri 20 milyard lir olmuş proqramda İtaliyanın 68 universiteti iştirak etmiş, 477 layihə hazırlanmışdır. Maliyyə dəstəyi almış layihələrin 30 faizi birgə, 70 faizi isə ikili dərəcələrin alınmasına yönəlmişdir. Layihələrin 80 faizi təbiət elmlərini (biotexnologiya, materialşünaslıq, ekologiya, yer haqqında elm və s.) əhatə etmiş, bütün layihələr 9 il müddətinə hesablanmışdır. Ayrılmış maliyyə hesabları həm də tələbələrin mobilliyinə, xarici müəllimlərin və xarici dil kurslarının təşkil olunmasına xərclənmişdir.

Təhsil islahatında keyfiyyət məsələsi əsasdır. İslahat son nəticədə təhsilin keyfiyyətinin yüksəlməsinə gətirib çıxarmırsa, onun səmərəliliyi yoxdur. Birgə təhsil proqramları, akademik mobilliyin yüksək səviyyəsi - bunlar ali təhsilli mütəxəssis hazırlığının müqayisə edilə bilən keyfiyyət səviyyəsini tələb edir. Ali təhsil sistemində lazımi keyfiyyətin təmin edilməsində iki əsas istiqamət mövcuddur: 1) dövlət təhsil idarəetmə

orqanlarına keyfiyyət zəmanətini təsdiq etmək funksiyasının verilməsi (Finlandiyada Təhsil Nazirliyinin inzibati orqanına ali təhsil üzrə xüsusi attestasiya şurası daxildir); 2) təhsilin keyfiyyətinin təmin edilməsi üzrə əsas funksiyaların xüsusi ictimai təşkilatlara verilməsi (agentliklər, şuralar, assosiasiyalar, peşəkar korporasiyalar tərəfindən təşkil edilmiş müxtəlif mütəxəssislər birliyi). Son zamanlar göstərilən yanaşmalardan ikincisi daha çox dəstəklənir və bu ölkələrdə keyfiyyətin idarə edilməsinin bütöv mexanizmi işlənmişdir. İlk növbədə müəllimin yaxşı təhsil verməsi və təhsil alanın yaxşı öyrənməsi üçün əlverişli şərait yaradılmalıdır. Bütün tədris prosesi aralıq nəticələrin daimi monitorinqi ilə “texnoloji zəncir” şəklini almalıdır. İkincisi, təhsilin keyfiyyətinə daxili və xarici nəzarəti uyğunlaşdırmağın vacibliyidir. Təhsil almış tələbələrin bilik keyfiyyətinə ali məktəb məsuliyyət daşıyır və son nəticədə müəllim öz işini və onun nəticəsini qiymətləndirir. Buna görə də daha çox yayılmış təcrübə kənar təşkilatlar tərəfindən (dövlət orqanları və ya peşəkar agentliklər) onun fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi ilə ali təhsil müəssisəsinin öz-özünü təhlil etməsinin uyğunlaşdırılmasıdır. Təhsil proqramlarının mükəmməlliyinin təmin edilməsi də çox vacibdir. Çünki müxtəlif təhsil müəssisələri eyni proqramı müxtəlif səviyyələrdə həyata keçirir. 1995-ci ildə YUNESKO-nun baş konfransında “Ali təhsilin islahatı və inkişafı” adlı proqram sənədi işlənib hazırlanmışdır. Yuxarıda toxunulmuş məsələlərdən əksəriyyəti sənəddə əks olunub. Burada həm də orta və ali təhsil arasındakı uyğunsuzluğun aradan qaldırılması, abituriyentlərin peşələrə istiqamətləndirilməsi və motivasiya üzrə işlərin daha fəal görülməsinin vacibliyi də qeyd olunub. Bolonya prosesi ilə sıx əməkdaşlıq edən ali təhsilin keyfiyyətinin təmin edilməsi üzrə Avropa şəbəkəsi (ENQA) mövcuddur. Şəbəkəyə Avropa ölkələrində müxtəlif sahələr üzrə ali təhsilin keyfiyyətini qiymətləndirən 42 agentlik (assosiasiya) daxildir. Qurumun müxtəlif Avropa ölkələri üzrə agentlikləri təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi ilə məşğul olur. Təhsilin keyfiyyəti akkreditasiya anlayışı ilə sıx bağlıdır. Ali təhsil müəssisəsində verilən təhsil keyfiyyət standartlarına cavab verməlidir. Bunu isə akkreditasiya yolu ilə etmək olar. Çünki təhsil sahəsində aparılan akkreditasiya keyfiyyət məsələsi ilə üzvü surətdə bağlıdır. Bəzi ölkələrdə təhsil haqqında qanuna uyğun olaraq həm dövlət, həm də ictimai akkreditasiya nəzərdə tutulur. Dövlət təhsil idarəetmə orqanlarının səlahiyyətlərinə təhsil müəssisələrinin dövlət akkreditasiyası və onların ictimai akkreditasiyası ilə əməkdaşlığı zəruri məsələ kimi daxil edilir. Ayrı-ayrı təhsil proqramlarının akkreditasiyasını ali təhsil

müəssisələrinin akkreditasiyasından fərqləndirmək lazımdır.

Bəzi ekspertlər hesab edirlər ki, sistemin ahəngdarlığı deyil, məhz tanınması Bolonya prosesinin özəyini təşkil edir. Əgər bakalavr diplomunu almış tələbə Bolonya prosesi iştirakçısı olan hər hansı bir ölkədə öz hüquqlarını tələb edə bilirsə və istəyinə nail olursa, deməli, Bolonya bəyannaməsi məqsədinə çatmışdır. 2002-ci ildə Lissabonda Bolonya prosesi çərçivəsində Avropa Şurası Elm və Təhsil Komitəsinin ixtisasların qarşılıqlı tanınmasına həsr edilmiş seminarında əsas diqqəti tədrisin müddətinə və oxunan kursların adlarına deyil, təhsilin nəticələrinə və əldə olunan nailiyyətlərə yönəlmək; ali məktəblər arasında müştərək dərəcələrin alınmasına aparan əməkdaşlığı inkişaf etdirmək yolu ilə ixtisasların qarşılıqlı tanınması yolunda ali məktəblər arasında inamin səviyyəsini artırmaq; cəmiyyəti ölkədə və konkret ali məktəblərdə təhsilin səviyyəsi ilə maksimal və adekvat informasiya ilə təchiz etmək; ali təhsilin keyfiyyət təminatını işləyib hazırlayarkən xarici faktorları nəzərə almaq; təhsil haqqında müvafiq sənədlərin hazırlanması və ixtisasların tanınma məsələsində tələbələri, professor-müəllim və inzibati idarəetmə heyətini kifayət qədər informasiya ilə təmin etmək kimi bir sıra zəmanətlər müəyyən edildi.

Bolonya prosesi ali məktəblərin muxtariyyət statusu qazanmasında da əhəmiyyətlidir. Müasir dünyanın tələblərinə cavab vermək üçün ali məktəb özünün elmi və pedaqoji fəaliyyətində hakimiyyətdən asılı olmalıdır. Ali məktəblərin real muxtariyyəti o zaman mövcud ola bilər ki, təsisçi ali məktəbin fəaliyyət göstərməsi üçün ona zəruri şəraiti yaradır və maliyyələşmə sahəsində öhdəliklərini yerinə yetirir. Təhsilin məzmunu, tədris metodikası, keyfiyyət kimi məsələləri isə ali məktəb özü müstəqil həll edir. Bu zaman təsisçi milli iqtisadiyyat və mədəniyyət sahəsində zəruri olan mütəxəssislərin hazırlanmasını sifariş edir. Azərbaycan ali məktəbləri mövcud qanunvericiliyə əsasən tədrisin metodikası, məzmunu və bir çox başqa sahələrdə muxtariyyət statusuna malikdir. Amma bu, real muxtariyyət demək deyil. Burada nazirlik tərəfindən təsdiq olunmuş və dövlət standartlarına uyğun tədris proqramlarını reallaşdırmaq zəruridir. Təkcə bu amil ali məktəblərə imkan verir ki, məzunlara yalnız Azərbaycan Respublikası ərazisində tanınan nümunəvi dövlət diplomu təqdim etsin. Nəzərə almaq lazımdır ki, yüksək ixtisas təhsilinin dövlət standartları ali məktəblərin elmi-metodik şuraları tərəfindən hazırlanmalıdır. Lakin yüksək ixtisas verə biləcək tədris planları dövlət standartları əsasında tərtib edilir və nazirlik tərəfindən təsdiq olunur. Kifayət qədər sərt qaydaları olan tədris prosesi

ölkədəki ali məktəblərin xarici ölkələrdəki ali məktəblərlə əməkdaşlığına çətinlik yaradır. Bu da öz növbəsində müştərək tədris proqramlarının həyata keçirilməsini çətinləşdirir. Lakin ATİ-nin Avstriyanın Krems Tətbiqi Elmlər Universiteti ilə müqaviləsini nəzərə alan Təhsil Nazirliyi bu məsələdə ATİ-yə güzəştə getdi.

Bu gün nadir hallardan biridir ki, insan öz doğulduğu yerdə ömrü boyu yaşasın və ya cavanlıqda əldə etdiyi peşəni ömrünün sonuna kimi davam etdirdir. Hətta ali məktəbdə aldığı biliklər də insanın bütün ömrü boyu sosial və peşə adaptasiyasına kifayət etsin. Buradan belə bir qənaətə gəlmək olar ki, insan bütün şüurlu həyatı boyu oxumalı və öyrənməlidir. "Fasiləsiz təhsil" dedikdə məhz bu prinsip nəzərdə tutulur.

Qeyd etmək lazımdır ki, əlavə təhsilin vacibliyi ölkəmizdə çoxdan mövcuddur. İxtisas və peşənin artırılması kursları, ikinci təhsil məsələsi bu qəbildəndir. Yaşadığımız dövrdə bu prosesə tələbat həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından artırılmalıdır. Kəmiyyət baxımından bu, insanların artımı ilə əlaqəlidirsə, keyfiyyət baxımından, əvvəllər mövcud olmayan elm və istehsal sahələrinin yaranması ilə bağlıdır.

Bəs Bolonya prosesi tərəfindən həyata keçirilən təhsildə Avropa dəyərlərinə istiqamətlənmə prinsipi nədir? Mahiyyət etibarilə burada söhbət qloballaşma prosesinin düşünülmək məhdudlaşdırılması və Avropa təhsilinin rəqabət xüsusiyyətindən gedir. Bir tərəfdən, qloballaşma prosesləri obyektiv xarakter daşıyır, digər tərəfdən, dünya ölkələri bir-birindən siyasi, iqtisadi və bir çox başqa münasibətlərdə qarşılıqlı asılı vəziyyətə düşür. Alternativ kimi təcrid olunma müsbət nəticələrə gətirib çıxarmır. Digər tərəfdən, qloballaşmanın primitiv izahı bu anlayışı amerikanlaşma anlayışı ilə səhv salır. Bu halda dünyaya "ümumdünya mərkəzinə" bənzədilir. Məsələn, Azərbaycanın Amerika sivilizasiyasına yaxşı və ya pis münasibəti deyil, bu cür vahid şəkllə salmanın qüsurlu olmasıdır. Bu da durğunluğa aparıb çıxarır. Halbuki müsbət inkişafın mənbəyi fərqli və müxtəlif sistemlərin qarşılıqlı fəaliyyəti ola bilər. Hər bir mədəniyyətin dünya xəzinəsinə verə biləcəyi öz gözəllikləri var və qloballaşmanın təsiri altında hətta bir mədəniyyətin itirilməsi dünya miqyasında böyük fəlakət sayılmalıdır. Bu mənada Avropanın dünya tarixində böyük rol oynayan mədəniyyətini qoruyub-saxlaması və tələbələri də bu ruhda tərbiyə etməsi üçün ciddi əsasları var. Bu məsələdə vahid nəticəyə gəlmək hələ tezdir. Hər bir xalqın, millətin müsbət və mənfə cəhətləri araşdırılaraq bu məsələ həll edilməlidir.

Bunu nəzərə alaraq təhsil proqramlarının modulyasiya, yəni dəyişmə prinsipləri əsasında qurulmasının böyük əhəmiyyəti

var. Müxtəlif müəlliflər tərəfindən fərqli formada izah edilən modulluq prinsipi Bolonya prosesindən yaranmayıb. Modul dedikdə hər şeydən əvvəl proqramın ümumi strukturu daxilində məntiqli olaraq strukturaltı kimi qiymətləndirilən və tamlığını saxlaya bilən inzibati blok nəzərdə tutulur. Modula hesablama vahidlərinin (kreditlərin) müəyyən miqdarı, bilik və bacarığın mənimsənilməsinə nəzarət edən hesablama hissəsi aiddir. Bu hesablama nəticəsi yeni modula keçidin əsasını qoyur. Xüsusilə də beynəlxalq proqramların qurulmasında səmərəli rol oynayır. Bolonya prosesində ali təhsil müəssisələrinin sosial məsuliyyəti haqqında tezislərə də rast gəlinir. Yuxarıda deyildiyi kimi, ali təhsil cəmiyyətin əsas parametrlərini müəyyənləşdirən proseslərdə mühüm rol malikdir. Ali təhsil müəssisələri cəmiyyətin formalaşmasına nəzarəti, sosial strukturların dəyişməsi və saxlanması funksiyalarını yerinə yetirir. Birincisi, təhsil müəssisələri bilik və bacarıqların nəsilən-nəslə ötürülməsinə görə məsuliyyət daşıyır. Cəmiyyət bunsuz öz mövcudluğunu davam və inkişaf etdirə bilməz. İkincisi, ali təhsil müəssisələrində müəyyən dərəcədə -Azərbaycanda, Rusiyada və bir çox MDB ölkələrində və ya əsasən - Qərbdə "elm yaradılır", bunun ardınca isə yeni cəmiyyətin inkişafı müəyyənləşdirilir. Üçüncüsü, ali təhsil məktəbləri cəmiyyətə müəyyən dərəcəli peşəkarlar gətirirlər ki, onların iştirakı olmadan milli iqtisadiyyat, mədəniyyət fəaliyyət göstərə və inkişaf edə bilməz, təhlükəsizlik və intizam təmin edilməz. Ali təhsil məktəblərində, həmçinin siyasət, iqtisadiyyat, elm, mədəniyyət sahəsində cəmiyyətin elitəsi hazırlanır. Cəmiyyətin taleyi elitənin kim tərəfindən və necə hazırlanmasından asılı olur. Və nəhayət, o, müəyyən dərəcədə cəmiyyətdə sosial maneələrin aradan qaldırılmasına səbəb olur. Ali təhsilin səviyyəsi sosial statusun artımını göstərir. Şaquli xətt üzrə bir sosial təbəqədən digərinə keçmək funksiyalarını müəyyənləşdirir. Bunsuz sosial maneələr cəmiyyətin inkişafının qarşısını alar və sosial gərginlikləri artıraraq nəsilən-nəslə ötürülə bilər. Cəmiyyət ali təhsilin mümkünliyünün maksimalaşdırılmasında maraqlıdır. Bolonya prosesinin sənədləri məhz bu çağırışa xidmət edir. Əlavə edək ki, ali təhsil müəssisələri öz ölkələrinin və bölgələrinin inkişafında əsas rol oynamağı bacarmalıdır.

Turizm təhsilində akkreditasiya və keyfiyyətin əhəmiyyəti artmaqdadır. Bu sahədə kəmiyyətlə keyfiyyətin uzlaşdırılması mühüm məsələlərdən biridir. Keyfiyyət fəlsəfi kateqoriya kimi varlığa bərabər müəyyənlik, obyektin müəyyən xarakteristikalarının və əlaqələrinin sabit sistemi kimi ifadə edilir. Xarakteristika, əlaqələr sistemi kimi çoxtərəfli anlayışların köməkliyi ilə izah edilən bu ifadə

mürəkkəb bir tərkib formalaşdırır. Turizm təhsili prosesinin özü isə əlavə çətinləşən anlaşıq olduğundan təhsilin keyfiyyəti geniş bir məfhumdur və buna görə də keyfiyyət təminatına müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Ali təhsildə keyfiyyət təminatı (JCO 9000-2001) qarşılıqlı əlaqəli dörd prosesin təşkili və funksiyasını əhatə edir:

- Keyfiyyətin planlaşdırılması - müəyyən səviyyədə nəzarət tələb edən fəaliyyət sahələrinin müəyyənləşdirilməsi və nəzarəti həyata keçirəcək vasitəsinin (resursun) təşkili.
- Keyfiyyətin idarə edilməsi - fəaliyyət sahəsinin ölçü şkalasının müəyyənləşdirilməsi obyektlərin fəaliyyət keyfiyyətinin ölçülməsi keyfiyyətə nəzarətin həyata keçirilməsi.
- Keyfiyyətin təminatı təhsildə nəzarət olunacaq fəaliyyət sahəsi haqqında məlumatların toplanması, işlənməsi, analizi və nəzarətin nəticəsini obyektiv əks etdirən formaya gətirilməsi.
- Keyfiyyətin yaxşılaşdırılması - lazımi tələbatın ödənilməsinə, yeni tələbatın formalaşmasına fəaliyyət növünün effektivliyi və nəticələrin yüksəldilməsinə aid tədbirlərin təşkil edilməsinə istiqamətlənmiş qərarların qəbul edilməsi.

Bu proseslər bütün səviyyələrdə (müəllim, tələbə, kafedra, fakültə, idarəetmə orqanları) müəyyən ehtimalla, hamı tərəfindən qəbul edilmiş üstünlüklər sistemi ilə razılaşdırılıb təsdiq olunduğu təqdirdə qüvvəyə minmiş hesab edilə bilər. Göstərilən prinsiplərin həyata keçirilməsi ali məktəblərin elmi şurasından keçdikdən sonra mütəxəssislərin hazırlığı keyfiyyətinin əsası sayılır. Baxılan prinsiplərin təhsilin keyfiyyət göstəricisi kimi qəbul olunması keyfiyyətin yaxşılaşdırılmasına xidmət edir.

Turizm təhsilinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, onun başlıca meyarlarının təmin edilməsi bütövlükdə təhsil sistemlərinin yaxınlaşması, birgə proqramların hazırlanması və tətbiqi, diplomların, ixtisasların qarşılıqlı tanınması, yeni-yeni ölkələrin vahid məkana inteqrasiyası zamanı qarşıya çıxan ən çətin və mürəkkəb məsələlərdən biri, bəlkə də birincisidir. Xüsusən Azərbaycanın ümumavropa təhsil məkanına inteqrasiyası prosesində bu problemin necə böyük əhəmiyyət kəsb etməsini düşünmək çətin deyildir. Ölkələrin ictimai-iqtisadi inkişaf səviyyəsindəki müxtəliflik, mövcud çoxsaylı obyektiv və subyektiv səbəbdən irəli gələn problemlər, qanunvericilikdəki fərqlər təhsilin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərən amillərdir.

Inkişaf etmiş hər hansı ölkənin və ya ölkələr qrupunun təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlıq etmək, onlarla eyni hüquqa malik birgə proqram çərçivəsində

fəaliyyəti üçün ən azı keyfiyyət göstəricilərinə görə yaxın bir səviyyədə olmaq lazımdır. Turizm təhsilində fərqli keyfiyyət səviyyəsinə malik olan ölkələr arasında, şübhəsiz, bərabər səviyyəli tələbə mobilliyindən, birgə proqramların həyata keçirilməsindən söhbət gedə bilməz.

Avropanın özündə də sanbalına, maddi texniki imkanlarına, elmi potensialına görə zəif olan təhsil müəssisələri az deyildir. Əslində, Bolonya prosesinin hədəflərindən biri həmin məktəblərə kömək edərək müvafiq yüksək səviyyəyə qaldırmaqdır. Tələbə və müəllim mübadiləsinin həyata keçirilməsi və onların birgə proqramlara cəlb edilməsindən güclü bir vasitə kimi istifadə olunur. Lakin bu məsələdə də keyfiyyət meyarları və standartlarının müəyyən edilməsi, keyfiyyətə nəzarət mexanizmlərinin işlənilməsi aktual problem olaraq qalmaqdadır.

Keyfiyyətə nəzarətin təmin edilməsinin sınaq mexanizmlərindən biri də daxili və xarici qiymətləndirmənin tətbiqidir. Belə ki, təhsil müəssisələrinin fəaliyyətini təkcə kənardan qiymətləndirməklə keyfiyyət problemini tam həll etmək olmaz. Bunun üçün hər bir təhsil müəssisəsinin öz fəaliyyətini keyfiyyətə dəyərləndirməsi və bu iki qiymətləndirməni əlaqələndirə bilməsi nəzarət və idarəetmə mexanizmlərinin daha effektiv nəticələr əldə etməsinə kömək edir.

Kredit sistemine keçilməsi ali təhsilin təkcə formasında deyil, mahiyyətində də köklü dəyişikliklərin baş verməsinə labüd edir. Tələbələrə rolunu bu proseslərdə əhəmiyyətli dərəcədə artır. Bütövlükdə isə təhsilin fəlsəfi təməli dəyişərək əsasən son məhsula istiqamətlənir. Bu isə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsini, onun daha məqsədyönlü olmasını stimullaşdırır. Seçim imkanı genişlənmiş tələbə seçdiyi ixtisas üzrə fənlərin, dərslərin müəllimlərin seçilməsində böyük imkan əldə edir.

Bu, eyni zamanda müəllimlərin məsuliyyətini artırır və keyfiyyətin yüksəlməsinə səbəb olur. Lakin bu o demək deyildir ki, həmin proses tam kortəbii şəkildə davam edir. Hər bir ixtisas üzrə məcburi, məcburi-seçmə və seçmə fənlərin tam siyahısı, habelə onların məcburi ardıcılığı və bir-birindən asılılıq xüsusiyyətləri tədris planında əks olunur və əvvəlcədən tələbəyə təqdim edilir. Bu prinsiplərin tətbiqinin təhsilimizin səviyyəsinin yüksəldilməsinə xidmət edəcəyinə inanırıq.

Digər mühüm məsələlərdən biri də ali məktəblərin şəhərciklər kimi ölkənin paytaxtından və böyük şəhərlərdən kənara çıxarılmasıdır. Ali məktəblərin ayrı-ayrı rayonların və ya regionların inkişafında mühüm katalizator kimi istifadə edilməsi qardaş Türkiyə Respublikası

nın təcrübəsində də mövcuddur. Amma buna ən gözəl nümunə ABŞ-dır. ABŞ-da bütün böyük və məşhur universitetlər kiçik şəhərlərdə yerləşir. Yel Universiteti Nyu-Heyvəndə, Kornel Universiteti İtakada, Priston Universiteti Pristonda, Massaçusets Texnoloji İnstitutu eyinadlı ştatın Kembridj şəhərciyində yerləşir. Elə məşhur Harvard Universiteti də oradadır. Yeri gəlmişkən, Massaçusetsin əksər ali təhsil müəssisələri bu ştatın ən iri şəhəri olan Bostonda deyil, digər xırda yaşayış məntəqələrində yerləşir. O cümlədən Tufts University Medfordda, Clark University və College of the Holy Cross Vörçesterdə yerləşir və s. Bənzər tendensiya istənilən digər ştatda da müşahidə olunur. Məsələn, dövlət (!) müəssisəsi olan Miçigan Universiteti ştatın mərkəzi olan Detroytda deyil, Enn Arborda, filialları isə Flint və Dirbornda yerləşir. Britaniyanın Kembridj və Oksford universitetlərinin harada olduqları məlumdur. Almaniyanın ən yaxşı universitetləri olan Heydelberq, Vyursburq, Karlsrue, Qettingen və Bonn universitetləri çoxdan bəri universitet şəhərləri adlandırılan kiçik şəhərlərdə yerləşir. Heç bir ən məşhur Qərb professoru, istər filosof və ya sosioloq olsun, istərsə də fizik və ya bioloq, Nyu-Yorkda və ya Londonda yaşamadığına görə dərd çəkmir. Hətta ehtimal etmək olar ki, paytaxt çaxnaşmasının olmaması elm və təhsil prosesinin daha məhsuldar olmasına şərait yaradır. Eyni fikri tələbələr barədə də söyləmək olar. Nədənə, hətta milyoncu övladları belə əyalətdə "sürünmək" perspektivindən çəkinmirlər. Onlar paytaxt əyləncələrinə möhtac qalmayaraq orada da şən həyat sürməyin yolunu tapırlar.

Bütün qeyd olunan məsələlər əslində, ölkə prezidenti cənab İlham Əliyevin sərəncamından irəli gələn müddəaların həyata keçirilməsi, Bolonya prosesinin səmərəli tətbiqi təhsilin səviyyəsinin artırılması və yekun olaraq yüksək səviyyəli kadrların hazırlanması üçün daha münbit şərait yaradır. Azərbaycan Turizm İnstitutu olaraq, bu proseslərdə də öndə gedənlər sırasında olmağa çalışırıq.

ATİ 2006-cı ildə 200 tələbə, bir fakültə və 3 ixtisasla fəaliyyətə başladı. Hazırda ATİ-də turizm sektoru üçün bakalavr proqramında 11 ixtisas üzrə 1311 tələbə təhsil alır. Magistraturada isə 7 ixtisas üzrə 41 tələbə təhsil alır. Bu ildən 8 ixtisas üzrə doktoranturaya 16 nəfər qəbul edilib. ATİ-də ikinci ali təhsil proqramında 30-dan çox sənaye nümayəndəsi təhsilini davam etdirir. ATİ-də Avropa Kredit Transfer Sistemi (AKTS) tam tətbiq olunur. 2007-ci ildən Avstriyanın Krems Universiteti ilə ikili diplom proqramı həyata keçirir. Proqramda 100-dən çox tələbə oxuyur, 33 tələbə artıq məzun olub. Ümumilikdə isə son 2 ildə ATİ-nin 280-dən çox məzunu olub. Tələbələr

8-22 həftəlik istehsalat təcrübəsinə, yayda isə tanışlıq təcrübəsinə göndərilir. Tələbələr ölkəmizlə yanaşı, Türkiyə, Yunanistan, Şimali Kipr Türk Cümhuriyyəti, ABŞ, Ukrayna, İsrail, Portuqaliya və başqa ölkələrdə olmuşlar. Avropa İttifaqının Erasmus-Mundus xarici əməkdaşlıq proqramı çərçivəsində 2007-ci ildən bu günədək ATİ-yə 47 müəllim və ekspert dəvət olunmuş və bir o qədər əməkdaş xaricdə təhsilini, təcrübəsinə artırmışdır. ATİ yarandığı gündən 30 xarici ali məktəb və 34 xarici/beynəlxalq təşkilatla, şəbəkə ilə əlaqələr qurub.

2008-ci ilin avqustunda ATİ-də Tədqiqat və İnkişaf Mərkəzi yaradılmış və 20-dən çox layihə - BMTİP, GTZ, BMU, IUCH/POSC, GFA, Almanyanın Ekologiya Nazirliyi, Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, ATİB, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurası və s. həyata keçirmişdir.

2008-ci ildən ATİ-də Ümumdünya Turizm Təşkilatının və Themis Foundation idarə etdiyi TedQual (Turizm təhsil keyfiyyətinin sertifikatlaşdırılması sistemi) prosesinə başlanılıb. 2008-ci ildə ATİ-nin Təlim Mərkəzi yaradılıb. 100-lərlə şəxs müxtəlif təlimlərin dinləyicisi olub. Bələdçi, turoperator, turagent, ön büro üzrə dinləyici hazırlığı treninqləri müxtəlif qruplarda fəaliyyət göstərir.

Hazırda Bakıda və 5 regionda turizm peşə məktəbinin yaradılması üzrə iş davam edir.

ATİ qeyd olunan bütün bu fəaliyyətləri həyata keçirərkən müvafiq dövlət proqramlarını əldə rəhbər tutmaqla, ölkəyə layiqli vətəndaş və keyfiyyətli kadr yetişdirmək məqsədinə xidmət edir. Təhsilin bir millətin inkişafında və dövlətin güclənməsində müstəsna rolunu unutmamağa çalışır. Çin, Cənubi Koreya, Hindistan, Türkiyə kimi inkişaf etməkdə olan ölkələrin tərəqqi strategiyasının əsas prinsiplərindən biri təhsil və elmin səviyyəsinin yüksəldilməsidir. Bu gün sürətlə inkişaf edən Çin elm və təhsilə qoyulan kapitalın özünü necə doğrultduğuna bariz nümunədir. Almanyanın elə bir böyük elmi laboratoriyası yoxdur ki, orada Çin vətəndaşı işləməsin. Marafıdır ki, onların əksəriyyətini alman elmi fondları və institutları deyil, Çin dövləti maliyyələşdirir. İl ərzində Çin dövləti minlərlə gənc alimi inkişaf etmiş xarici ölkələrin elm mərkəzlərinə göndərir və geri dönrəkən işləmələri üçün onlara münasib şərait yaradılır. İstənilən planın, şübhəsiz ki, ilkin mərhələsi kadr hazırlığı olmalıdır. Bu gün xarici ölkələrin təşkil etdiyi mübadilə proqramları və ya alimlərimizin şəxsi təşəbbüsü əsasında çoxlu sayda azərbaycanlı xarici ölkələrdə elmi fəaliyyətlə məşğul olur. Onların əksəriyyəti Azərbaycanda öz sahəsi üzrə beynəlxalq standartlara uyğun elmi

fəaliyyət qurmaq qabiliyyətindədir. Bu iş öz dövlətimiz tərəfindən təşkil edilsə, belə hazırlıqlı kadrların sayı kifayət qədər çox olar. Ən pis halda, yeni ölkəmizdə beynəlxalq səviyyəli elmi fəaliyyətə imkan olmasa, bu insanlar Qərbin inkişaf etmiş ölkələrində elmi işlər aparar, biliklərini daha da yüksəldər və intellektuallar kimi xarici dövlətlərdə diasporumuzu gücləndirərlər.

Biliyə qoyulan kapital tez bir zamanda bəhrə vermir, bunun üçün gözləmək və onun reallaşmasını düzgün təşkil etmək bacarığı tələb olunur. Cəmiyyətimizdə insanları istedad və bacarıqlarına görə qiymətləndirən bir sistem formalaşdırılmayıq. Elə bir sistem ki, ölkəmizin təbii ehtiyatlarından da dəyərli olan insan potensialını reallaşdırmağa, ondan optimal istifadə etməyə imkan versin. Təəssüf ki, bizim cəmiyyətdə bacarıq səviyyəsinə görə yox, təsadüfi və subyektiv xarakter daşıyan faktorlar (qohumluq əlaqələri, regional mənsubiyyət və s.) əsasında mövqə qazanma halları daha çoxdur. Bizdə istedadlı, çalışqan bir gəncin belə faktorlardan heç birinə malik olmaması onun "itməsi" ehtimalını bəzən mütləqləşdirir. Cəmiyyətimizin inkişafdan geri qalmasının əsas səbəblərindən biri də illər boyu yüzlərlə istedadlı gəncimizin bu taleyi yaşamasıdır. Bunu gələcək karyerasının və həyatının fiaskoya uğrayacağı təhlükəsini duyaraq ölkəmizi tərk edib Qərbe üz tutmuş gənclərin nümunəsi təsdiqləyir.

İstənilən ali təhsil sisteminə başlıca idarəetmə məsələlərinə ali məktəblərin müstəqilliyi, onların dövlət və ya digər mənbələrdən asılılığı, keyfiyyətin müəyyənlişdirilməsi, təminatı, nəzarət, eləcə də ali məktəb liderlərinin rolu daxildir. Bütün dünyada təhsil kosmetik təkmilləşdirmə deyil, ciddi dəyişikliklər tələb edən ictimaiyyət, işgöhrənlər və siyasətçilərin təzyiqi altındadır. Ali təhsilin vəzifəsi bərabər imkanlar yaradıb, lazımı bilik vermək, cəmiyyəti təkmilləşdirmək və tələbələrin tələbatını səmərəli reallaşdırmaqdır. Bunun nəticəsi kimi tələbələr, resurslar, elmi və pedaqoji kadrlar uğrunda rəqabət kəskin artır. Digər tərəfdən, kadrlar uğrunda rəqabət təkə ali məktəblər arasında deyil, eləcə də özəl və dövlət sektorları arasında da gedir. Belə şəraitdə ali məktəblərin birbaşa vertikal idarəçiliyi inkişafı ləngidir. Problem ortaya çıxır – vacib sosial-iqtisadi vəzifələri nəzərdən qaçırmaqla ali məktəbin müstəqilliyini və inkişaf dinamikasını necə təmin etməli? Bu problemin həlli dövlət və bazar münasibətlərinin çevik uyğunlaşdırılmasındadır. Azərbaycanda ali məktəblərin problemləri bütün dünyada olduğu kimidir və tədricən həll olunur. Məsələn, ali məktəblərin maliyyələşdirilməsi barədə yeni qanunlar daha çox müstəqilliyə və prioritetlərin sərbəst seçilməsinə imkan yaradır. Ali məktəblərin fakültələrə

öz büdcələrini daha sərbəst idarə etmək imkanı verməsi, onların isə, öz növbəsində, belə bir hüququ kafedralara verməsi daha məntiqli olardı. Bu cür müstəqillik bölmələrin məsuliyyətini yalnız gücləndirə və onların fəaliyyətinin səmərəliliyini artırma bilər. Əgər ölkə dünyaya təhsil məkanının bərabər hüquqlu üzvü olmaq istəyirsə, dəyişikliklər daha əsaslı olmalı və sürətlə aparılmalıdır. İstisnalara rəğmən Azərbaycanda ali təhsil müəssisələri dövlət vəsaiti və tələbələrin ödədikləri təhsil haqları hesabına mövcuddur. Tədqiqatlar üçün vəsaitlərin özəl sektordan əldə edilməsi, eləcə də ali məktəb məzunlarının maliyyələşməyə cəlb olunması təcrübəsi yoxdur. Dünyada ali məktəblərin maliyyələşdirilməsi onların fəaliyyətinin nəticələri ilə sıx bağlıdır. Ali məktəblər akademik missiyalar, sağlam maliyyə, ənənələr, innovasiyalar və icra potensialı arasında yaradıcı balans, hökumət isə yüksək keyfiyyət nailiyyətləri və təqdim olunmuş bərabər imkanlar arasında balans dəstəkləməlidir. Dünyaya təcrübəsində ali məktəblərin müstəqilliyinin güclənməsi ilə bir vaxtda nəticələrə görə hesabatlılığının güclənməsi tendensiyaları da müşahidə olunmaqdadır. Bu nəticələr, bir qayda olaraq, ali məktəb və dövlət, yaxud təsisçi arasında razılışmanın nəticəsidir.

Müxtəlif ölkələrdə ali məktəb liderinin təyin olunması-seçilməsi proseduru fərqli aparılır, lakin hazırda ali məktəb işçiləri, müəllimlər və tələbələrin rəyi nəzərə alınmaqla xarici idarə orqanı, qəyyumlar şurası, müşahidəçilər şurası tərəfindən seçilmiş rəhbərin ali məktəb lideri olması tendensiyası müşahidə edilir. Bir sıra ölkələrdə liderin namizədliyi hökumət tərəfindən təsdiq olunmalıdır. Bu sahədə ABŞ istisnalıq təşkil edir. Amerikada universitetin prezidenti ilə müqavilə imzalanır, qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olunduğu təqdirdə müqavilənin müddəti uzadılır. Digər bütün ölkələr isə ali məktəb liderinin öz postunda qalmasını 3 ildən (Norveç) 10 ilə qədər (İrlandiya) məhdudlaşdırır. Orta hesabla Avropada ali məktəblərin rəhbərləri 5-6 il, Amerikada isə 8-9 il öz vəzifələrində qalırlar. Özəl ali məktəblərdə isə bu rəqəm dövlət müəssisələrində olduğundan xeyli yüksəkdir. Azərbaycanda ali məktəbin (dövlət) rəhbəri ölkə Prezidenti tərəfindən təyin olunur. Bu ona çox yüksək status verir. Lakin bununla belə, ictimaiyyət, müəllimlər və tələbələr qarşısında məsuliyyət yüksək etimadın səviyyəsinə müvafiq olmalıdır. Ali məktəblərin elmi şuraları formal olaraq idarəetmə orqanları sayılır. Lakin onlar səmərəli fəaliyyət göstərən strukturlardan daha çox keçmiş nişanəsidir. Elmi şuralar təlimin məzmunu və metodikasının idarə olunması, qismən də elmi tədqiqat işlərinin aparılmasına görə məsuliyyəti öz üzərlərinə götürməlidirlər. Yaxşı olardı ki,

strategiya və prioritetlərin müəyyən olunması ilə, xüsusən də maliyyələşdirmə məsələləri ilə ali məktəblərin qəyümlüq, yaxud da müşahidəçi şuraları məşğul olunsunlar.

Təhsildə idarəetmə peşə sayılmalıdır, idarəçilər isə ölkənin aparıcı ali məktəblərində məqsədyönlü şəkildə hazırlanmalıdır. Azərbaycanın ali məktəblərinin strateji planlaşdırma və planlaşdırma nəticələrinin büdcə imkanları ilə əsaslandırılması bacarığına, ali təhsil sisteminin göstəricilərinə əsaslanan qərarları qəbul etməyə imkan verən keyfiyyətli informasiya sistemində ehtiyacı var.

ATİ-nin professor-müəllim və tələbə heyəti son illərdə möhtərəm Prezident İlham Əliyevin strateji sahələr olan elm və təhsilə qayğısını yaxından hiss edir və yüksək minnətdarlıqla qarşılayır. Hamıda daxili əminlik vardır ki, həyata keçirilən tədbirlər ümumən respublikamızın bu sahələrdə öncül mövqelərini təmin edəcək, ölkədə güclü insan kapitalının formalaşmasına etibarlı zəmin rolunu oynayacaqdır.

Ədəbiyyat

1. İlham Əliyev. *Yenidənqurmada sonradan istifadəyə verilmiş Bakıdakı 6 sayılı məktəbin açılış mərasimində nitqi*. 15 sentyabr 2011. <http://www.president.az/articles/3137>.
2. İlham Əliyev. *Dövlət İqtisad Universiteti yeni korpusunun açılış mərasimində nitqi*. 8 oktyabr 2007, <http://files.preslib.az/site/ialiyev/2007.pdf>
3. İlham Əliyev. *Naхçıvan Dövlət Universiteti Konservatoriyası binasının açılış mərasimində nitqi* 17 oktyabr 2007, <http://files.preslib.az/site/ialiyev/2007.pdf>
4. Mərdanov M.C. *Azərbaycan təhsili yeni inkişaf mərhələsində*. Bakı: Çapaşöğlü, 2009. - 528 səh.
5. Сазонов Б.А. *Болонский процесс: актуальные вопросы модернизации российского высшего образования, учебное пособие*, Москва, 2006, с. 10-13.
6. «Формирование общеевропейского пространства высшего образования. Задачи для российской высшей школы». Аналитический обзор. ГУ – ВШЭ, Москва, 2003.
7. Абдыманапов С. *Элитное образование как путь к интеграции* // Новое поколение. – 2005. - № 31.
8. Альтбах Ф.Г. *Глобализация и университет: мифы и реалии в мире неравенства* // *Alma Mater*. – 2004. - № 11. – С. 39-45.
9. Бердыклычева Н.М. *Руководители и преподаватели вузов о Болонском процессе* / Н.М. Бердыклычева, А.А. Григорьева // *Вестн. Рос. акад. наук*. – 2006. –Т. 76, № 1. – С.59-62.
10. Бражник Е.И. *Перспективы развития высшего образования в европейских странах и России в контексте Болонского процесса / Философских вех. Альманах. Вып. 29. История университетского образования в России и международные традиции просвещения. Т. 2 /Отв. Ред. Т.В. Артемьева, М.И. Микешин. – С.Пб.: Санкт-Петербург. Центр истории идей, - С. 100-113.*
11. Грин М. *Дерзкий, хотя и маленький мир, нового высшего образования (реферат)* / М. Грин, П. Экель, А. Барблян // *Вестн. высшего шк.* – 2004. - № 3. – С. 45-52; - С. 46-50.
12. Иванов С. *Болонский процесс: проблемы конкурентоспособности* / С. Иванов, И. Волкова // *Вестн. высш. шк.* – 2004. - №7. – С. 19-26
13. Коробов А.И. *Наука и образование в университете Кембриджа* / А.И. Коробов, Ю.В. Холин // *Университеты*. – 2005. - №1. – С. 4-13
14. Кузьминов Я.И. *Общие цели Болонского процесса, их совместимость с национальными целями российского высшего образования. Участники процесса* / Я.И. Кузьминов, Л.Л. Любимов, М.В. Ларинова // <http://www.depart.ed.gov.ru/ministry/strukt/depart/standart/work/bolon/zeli.doc>.
15. Миронов В. *Болонский процесс и национальная система образования* // *Alma Mater*. – 2006. –№ 6. – С. 3-8.
16. *О приоритетных направлениях развития образовательной системы Российской Федерации* // *Вестн. Высш. шк.* – 2004. -№ 2. – С. 26-34.
17. Поступной А.Н. *Поняли ли мы суть Болонского процесса* // *Университеты*. - 2005.-№ 1. – С. 4-13
18. Садков В. *Еще раз о качестве образования, ученых степенях и званиях и вхождении в европейское образовательное пространство* /В. Садков, Д. Аронов, П. Машегов // *Alma Mater*. – 2005. - № 1. – С. 27-31.
19. Садовничий В. *Реорганизация управления образованием и наукой и перспективные задачи высшей школы* // *Вестн. высшего шк.* – 2004. -№ 3. – С. 3-12.
20. Садовничий В.А. *Слово об университетском образовании* // *Университеты и общество. Сотрудничество университетов в XXI веке. Материалы Второй Междунар. Науч. - практ. конф. ун-тов: МГУ им. М.В. Ломоносова, 27-28 ноября 2003 г.* / Ред. кол.: В.А. Садовничий и др. – М.: МАКС Пресс, 2004. - С. 18-33
21. *Международная исследовательская группа по сравнительным исследованиям систем и образовательных стандартов высшего образования государств-участников СНГ.* – М.: ИЦ ПКПС, 2006.
22. *Тенденции обновления систем и образовательных стандартов высшего образования государств-участников СНГ в контексте Болонского процесса: итоговый аналитический доклад.* – М.:ИЦ ПКПС, 2006.
23. Вербицкая Н. *Доклад, посвященный Болонской Декларации* // *Поиск.* – 2007, № 3-4, 26 января.
24. *Наши дипломы должны стать конвертируемыми* // *Известия – Казахстан*, 29 мая 2008 г.
25. Минаев В.А. *Компас истории: куда пойти российским вузам? // Высшее образование сегодня.* – 2011.- № 8. - С. 26-28
26. Фрумин И. *Полмиллиарда долларов и головная боль* // *Ученый совет.* - 2009.- № 12. – С. 17-24.
27. «В плену у пофигизма и узкого профессионализма» // *Ученый совет.* - 2010.- № 4. – С. 28-43.
28. «Фундаментальные основания формирования глобальных образовательных рейтингов» // *Ректор вуза.* – 2010. -№ 05. – С. 28-37.
29. Комков С. *Жажда реформаторства и ее печальные итоги*. // *Ученый совет.* - 2009.- № 5-6. – С. 79-81.
30. *Об образовании. Евразийское пространство: К 20-летию Евразийской ассоциации университетов* / Ред. кол.: Садовничий В.А. – М.: издательство Московского университета; МАКС Пресс, 2009. – 404 с. (Серия «Евразийские университеты XXI века»)
31. *Куда катится российское образование.* <http://digest.subscribe.ru/business/education/n677362166.html>
32. *Куда движется высшая школа?* <http://digest.subscribe.ru/business/education/n701854795.html>
33. Евгений СМЕРНОВ. *ЕГЭ-защита всей страны плюс тоталитарное мышление. Ценой внедрения ЕГЭ станут испорченные мозги молодого поколения.* 25 августа 2009. <http://www.novopol.ru/text73818.html>
34. Cezar Prado Yepes, "World Regionalization of Higher Education: Policy Proposals for International Organizations", *Higher Education Policy* (2008) 21, с. 110-120.
35. Supachai Yavaprabhas, "ASEAN Higher Education Area", presentation at the World Conference on Higher Education: Facing Global and Local Challenges: the new Dynamics for Higher Education, 24-26 September 2008, Macao SAR, PR China. http://www.unescobkk.org/fileadmin/user_upload/apeid/workshops/macao08/papers/1-p-1-3.pdf.
36. David Crosier, Lewis Purser & Hanne Smidt, *Trends V: Universities shaping the European Higher Education Area*, An EUA Report, Brussels: EUA, 2007, с. 6.
37. Rosemary Deem, Ka Ho Mok and Lisa Lucas, "Transforming Higher Education in Whose Image? Exploring the Concept of the "World-Class" University in Europe and Asia", *Higher Education Policy* (2008) 21, с. 83-97.
38. "From Berlin to Bergen". *General Report of the Bologna Follow-up Group to the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education*, Bergen, 19-20 May 2005. – Oslo, 3 may 2005. - 56 p.

ALİ TƏHSİLDƏ QLOBAL TENDENSİYALAR, DƏYİŞƏN PARADİQMALAR

İlham Əhmədov

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti kompüter mərkəzinin direktoru

“Ali məktəblərdə təhsil prosesinin inkişafında böyük işlər görülməlidir. Ən qabaqcıl, dünya miqyaslı ali məktəb heç vaxt əldə etdiyi nailiyyətlərlə kifayətlənmir. Bu, daim islahat tələb edən sahədir... Dünyada elmi-texniki tərəqqinin bütün yeniliklərini bilmək, onları qavramaq, qabaqcıl ali məktəblərlə əlaqə yaratmaq təhsil prosesinin inkişafında mühüm rol oynayacaqdır. Azərbaycan da bu yolu seçibdir”.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

1. Dəyişən dünyanın dəyişən təhsil paradigması

Bu gün dünyanın ümdə problemlərindən biri onun tarixən analoqu olmayan bir tempə inkişaf etməsidir. Filosoflar, siyasətçilər, futuroloqlar, texnokratlar bu inkişafın ssenarisini (trayektoriyasını) yaxın gələcək üçün təxmini də olsa, proqnozlaşdırma bilmirlər. Müasir texnologiyaların yaranması və sürətli inkişafı ilə əlaqədar dünyanın dəyişməsi özünü həyatın bütün sahələrində büruzə verir. Artıq inkişaf etmiş ölkələrdə biliyə əsaslanan iqtisadiyyat formalaşmışdır. Bu proseslərin təsiri ilə son zamanlar informasiya cəmiyyəti, biliyə əsaslanan iqtisadiyyat terminləri əvəzinə daha çox İnnovasiya Cəmiyyəti anlayışından istifadə edilir.

Cəmiyyətin innovativ inkişaf ideyası bir çox ölkələrin inkişaf strategiyasının, inkişaf doktrinasının əsasını təşkil edir. Ölkənin innovativ inkişaf strategiyası sənaye əsaslı iqtisadiyyatın biliyə əsaslanan iqtisadiyyata keçidini təmin etməlidir. Belə rəy formalaşır ki, bəşəriyyətin qlobal problemlərinin həlli innovasiya texnologiyalarına əsaslanan transmilli təhsil və transmilli elmin inkişafından keçir.

İnformasiya Cəmiyyətinin bərqərar olması cəmiyyətin innovativ inkişafından bəhrələnməlidir. Məlum olduğu kimi, Rusiya Federasiyası 3-4 il əvvəl modernləşmə siyasəti çərçivəsində ölkənin 2020-ci ilədək innovativ inkişaf strategiyasını hazırlamışdır. Lakin az vaxt ərzində qlobal səviyyədə əl ciddi dəyişikliklər baş verdi ki, ekspertlər az

sonra bu strategiyaya çox ciddi korreksiyalar etməli oldular. Dünyanın belə sürətlə dəyişməsi başqa sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsində də strateji planlama aparmağa problemlər yaradır. Təhsil sosial sifarişini yerinə yetirməli olduğundan “qeyri-müəyyən gələcək” üçün strateji təhsil layihələrini planlaşdırmaq, onların icrası üçün səriştəli komandalar formalaşdırmaq asan məsələ deyil. Bu, müasir təhsilin mühüm, qlobal problemlərindən biridir. Belə qeyri-müəyyənlik şəraitində təhsil sferasında strateji qərarlar qəbul etmək, onları icra etmək problematiktir.

Təhsil paradigması barədə danışmadan əvvəl ümumən “paradigma nədir?” sualına cavab tapaq. İstənilən ilkin konseptual sxem, problemin qoyuluşu və həll modeli paradigma adlanır. Paradigmaların dəyişməsi termini ilk dəfə elm

tarixçisi Tomas Kun tərəfindən “Elmi inqilabların strukturu” (1962) adlı kitabında verilmişdir. Paradiqların dəyişməsi elmin aparıcı nəzəriyyəsi (paradiqlar) çərçivəsində ilkin dəyişikliklərin təsviri məqsədi ilə istifadə edilir. Təhsil praktikasında və müasir pedaqogika elmində paradiqların dəyişməsi müşahidə edilir. “Bilikli adam” (bilik, bacarıq və vərdişlər sistemine yiyələnmiş) paradiqları “Həyatı fəaliyyətə hazır adam” (fəal, yaradıcı düşünən, yaradıcı fəaliyyət göstərə bilən, özünüinkişafa, intellektual, mənəvi və fiziki özünütəkmilləşdirməyə qadir) paradiqlarının bu məzmununda dəyişməsi dünyanın dinamikliyi, sürətlə dəyişməsi, informasiya və innovasiyaların fərdin, cəmiyyətin, dövlətin inkişafında mühüm rol oynaması ilə əlaqədardır. Təhsil paradiqlarının kəskin dəyişməsi fasiləsiz təhsilin bütün pillələrində məzmun və texnologiyaların dəyişməsinə tələb edir. Təhsilin texnologiyası rəqəmsal texnologiyalara əsaslanmalı, məzmunu isə təhsildə produktivliyə, kreativliyə, evristikliyə, innovativ təfəkkürün inkişafına xidmət etməlidir. İnformasiya cəmiyyətinin təhsili elektron təhsil, onun pedaqogikası elektron pedaqogika olmalıdır. Təhsil paradiqlarının dəyişməsinə uyğun olaraq universitetlər də dəyişməlidir, əks halda onların yeni formalaşan cəmiyyətdə perspektivi olmayacaq, çünki yeni sosial sifariş yerinə yetirə bilməyəcəklər.

Təhsildəki dəyişikliklər məzmununda, texnologiyada və idarəetmədə özünü göstərir. İnformasiyanın mühüm kapital, əmtəə olması təhsil xidmətini əmtəə kimi təqdim etməyə imkan verir. Ümumdünya Ticarət Təşkilatının (ÜTT) tələblərinə görə, təhsil artıq xidmət növü olaraq bir əmtəədir, alqı-satqı obyektidir, transsərhəd xarakteri daşıyır. Qlobal məkanda artıq təhsilə iqtisadiyyatın bir sektoru kimi, biznes sahəsi kimi baxırlar. Dünya bazarında təhsil xidmətləri bazarının qiyməti təxminən iki trilyon dollardır. Bu bazar sektoru enerjidaşıyıcıları bazarı ilə müqayisə edilə bilər. Nəzərə alsaq ki, dünyada neft-qaz, enerjidaşıyıcıları ehtiyatları tədricən tükənir, informasiya resursları isə sürətlə artır və bu yeni məlumatların öyrənilməsinə, nəticə etibarlı ilə təhsil xidmətlərinə tələbat dinamik artır. Beləliklə, informasiya resursları bazarı, təhsil bazarı tədricən böyük maliyyə tutumuna sahib olur.

Universitetlər ölkənin gələcəyinin cəmləşdiyi məkandır. Bu gün ölkənin universitetləri hansı vəziyyətdədirsə, sabah ölkə vəziyyətdə olacaq. Bu səbəbdən bir çox ölkələr universitetlərin inkişafına strateji məsələ kimi baxır. Universitetlərin ölkənin gələcək müqəddəratında xüsusi rola malik olması səbəbindən dövlət və özəl sektorun qayğı və dəstəyi ilə yanaşı, burada çalışan minlərlə mütəxəssisin

məsuliyyət və təşəbbüskarlığının artmasına, universitetlərin inkişafına dair onların mütəmadi olaraq yeni ideyalarla, innovasiya və kreativ təkliflərlə çıxış etməsinə, innovasiya ideyaların daşıyıcısı olan alimlərin fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına ehtiyac var.

1999-cu ildə Dünya Bankının “Dünyanın inkişafı” haqqında hesabatı dərc edilmişdir. Hesabat bilik iqtisadiyyatının yaranmasına həsr olunmuş, yeni iqtisadiyyata keçidin analitik sxemi şərh edilmişdir. Sxemdə 4 mühüm strateji amil qeyd edilir:

1. Adekvat iqtisadi institusional sistemin yaradılması;
2. Güclü insan kapitalı bazasının inkişafı;
3. Dinamik informasiya infrastrukturunu;
4. Səmərəli milli innovasiya sisteminin inkişafı.

Bu baza sxeminin hər bir elementinin inkişafında universitetlərin mühüm rolu var. Lakin güclü insan kapitalı bazasının yaradılması və səmərəli milli innovasiya sisteminin formalaşmasında universitetlərin rolu daha böyükdür. Universitetlər bir çox ölkələrin qlobal səviyyədə iqtisadiyyatının rəqabətə davamlılığını və iqtisadi proseslərin kəskin təminatını, yeni ideya və texnologiyaların yaradılması, tətbiqi, yayılmasını təmin edir. Qeyd etmək lazımdır ki, universitet təhsili biliyə istiqamətlənən sənaye inqilabı üçün də zəruri idi. Məhz bu dövrdə elmi tədqiqat institutlarının yaradılması, milli elmlər akademiyalarının inkişafı mərhələsi başlamışdır. Lakin yeni iqtisadiyyata – bilik iqtisadiyyatına keçid mərhələsində universitetlərin rolu həlledicidir.

2. Qlobal təhsil məkanda dünya səviyyəli universitetlər

Qloballaşma prosesləri və bu fonda ölkələrin inkişafında universitetlərin artan rolu qlobal rəqabətə davamlılığı və inkişafı təmin edən yeni tip universitetlərin yaradılmasını zəruri edirdi. Beləliklə, “dünya səviyyəli universitet” anlayışı tədricən formalaşmağa başladı. Bu anlayış peşə təhsilində elm və tədris fəaliyyətinin yüksək keyfiyyətini, təhsil xidməti üzrə dünya bazarında rəqabətə davamlılığa təminat verən yüksək potensialı, yeni biliklərin yaradılması və yayılması sahəsində səmərəli fəaliyyəti əhatə edir. Bu gün tələbələr milli sərhədlərdən asılı olmayaraq, iqtisadi cəhətdən onlara uyğun olan universitetlərdə təhsil almağı arzu edirlər, hökumətlər isə, öz növbəsində, universitetlərə qoyulan investisiyalardan maksimum fayda qazanmağa çalışırlar. Bu səbəbdən qlobal səviyyədə yüksək reytingə malik olmaq dünyanın bütün universitetləri üçün strateji hədəfidir.

İlham Əhmədov

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Kompüter mərkəzinin direktoru, pedaqoji elmlər namizədi, dosent.

Təhsilin informatlaşması, təhsildə innovasiyalar və ali təhsilin modernləşməsi problemlərinə dair 100-ə yaxın məqaləsi respublika və xarici nəşrlərdə dərc edilmişdir. Xarici ölkələrdə təşkil edilən bir sıra beynəlxalq konfranslarda, o cümlədən YUNESKO-nun “Təhsildə İKT” İnstitutunun təşkil etdiyi elmi konfranslarda məruzələr edib. ilhamahmed@mail.ru

Məqalədə dünyada gedən qloballaşma prosesləri fonunda ali təhsilin inkişaf tendensiyaları və dəyişən paradiqlarları təhlil edilmişdir. Dünya səviyyəli universitetlər, onların reyting cədvəlləri və bu fonda milli universitetlərimizin mövqeləri müqayisəli şəkildə şərh edilmişdir. Qlobal təhsil məkanda reallaşan Bolonya prosesi və təhsilin informatlaşması kontekstində milli universitetlərimizin vəziyyəti təhlil edilmiş, sadalanan problemlərin həlli istiqamətində yeni hazırlanan milli təhsil strategiyasının əhəmiyyəti qeyd edilmişdir.

Рассматриваются глобальные тенденции и изменения парадигм в высшем образовании. В связи с формированием информационного общества меняется цель, содержание и технология высшего образования. Происходить изменения парадигмы «человека знающего» на парадигму «человека, подготовленного к жизнедеятельности». В результате глобализации образования, создания Единого Мирового Информационно-Образовательного Пространства университеты развивающихся стран оказались неконкурентоспособными на мировых рынках образовательных услуг. В статье анализируется уровень реализации принципов Болонского процесса и состояния информатизации национальных университетов на фоне продвинутых университетов мира.

Global tendencies and paradigms changes in higher education have been touched upon here. In connection with the formation of information society the purpose, the content and technology of higher education have also changed. Transformation of the paradigm “the person of knowledge” to “a person trained for life activity” has been taking place. As a result of globalization of education and formation of Common World Informative Educational Area the universities in developing countries seem to be non-competitive in the World market of educational services. Condition of informatization and the level of Bologna Process principles realization at national universities with regard to advanced universities have been analysed in this article.

“Dünya səviyyəli universitet” anlayışı paradoksal xarakter daşıyır: hər bir universitet yüksək reyting qazanmaq istəyir, lakin bunun ən səmərəli yolu hələ məlum deyil. Universitet təbii ki, özünə “Dünya səviyyəli universitet” statusu verə bilməz. Elit universitet statusu beynəlxalq səviyyədə qəbul edilməlidir. Belə statusu qazanmaq istənilən universitet üçün böyük nailiyyətdir, bu ona ciddi beynəlxalq dividend gətirir. “Dünya səviyyəli universitet”lərin təsnifatının müəyyən obyektiv metodikaları yarılmışdır. Bu metodikaların əksəriyyəti ölkədaxili reyting cədvəlinin müəyyən edilməsinə yönəlib, bəziləri isə beynəlxalq reyting cədvəlinin yaradılmasına xidmət edir. Universitetlərin qlobal reytinginin mahiyyəti barədə danışarkən qeyd edək ki, universitetlərin reytingi ilk dəfə 1910-cu ildə Amerikada yaradılıb. Bir nəfər professor bir neçə kollecin fəaliyyətini qiymətləndirərək nəticələri dərc etmişdir. Artıq bu ideyanın hardasa 100 yaşı var. Lakin dünya səviyyəsində universitetlərin qlobal rəqabətə qatılması ilə 2004-cü ildən ciddi məşğul olmağa başlamışlar. Beynəlxalq təhsil ictimaiyyəti tərəfindən “Tayms” qəzetinin “Ali təhsil” üzrə əlavəsi, Şanxay Universitetinin hazırladığı “Dünya universitetlərinin akademik reyting cədvəli” və “Forbs” jurnalı tərəfindən yaradılan reytingləşmə cədvəlləri ciddi qəbul edilir, digər reytingləşmə cədvəlləri isə çox populyar deyil. Son vaxtlar bu işlə məşğul olan reyting agentliklərinin sayı xeyli artıb. Görünür, yaxın vaxtlarda bu agentliklərin özlərinin reytingləşməsinə ehtiyac yaranacaq, çünki dünya təhsil ictimaiyyətində bir çaşqınlıq yaranıb, abituriyentlərin seçim imkanı da çətinləşib. Dəqiq bilmək olmur ki, bu agentliklərin hansının məlumatları daha realdır. Bəzən nüfuzlu reyting cədvəllərində heç Top-5000 siyahısına düşməyən universitet, başqa bir tanınmamış agentliyin reyting cədvəlində Top-1000 siyahısına düşə bilər. Reytingləşmə cədvəllərinin hazırlanma mexanizmi isə təxminən belədir: Reytingləşmə cədvəllərini hazırlamaq məqsədi ilə tədqiqat qrupları ölkələr üzrə universitetlərin fəaliyyətlərini tədqiq edir, onların əmək bazarına uyğunluğunu, tələbələrin kreativ təkəkkürü və tədris materiallarını mənimsəmə dərəcəsini, məzunların ictimai faydalılığı səviyyəsini təyin edir və bütün bu məlumatları ümumiləşdirirlər.

“Forbs” jurnalı reytingləşməsi. “Forbs” jurnalı reytingləşməni aşağıdakı beş indikator əsasında aparır:

- tədrisin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi;
- universitet məzunlarının nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi,
- tələbənin təhsil müddətində yığıdığı tədris kreditlərinin və kredit

borclarının həcmi;

- universitet təhsilini vaxtında (4 il ərzində) bitirən tələbələrin faiz nisbəti;
- müəllimlərin akademik nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi.

Universitetlərin reytingləşdirilməsi mürəkkəb məsələ olsa da, bu işin ictimai əhəmiyyəti böyükdür, ilk növbədə, bundan tələbə və işverən müəssisələr faydalanırlar. Universitetlərin və təhsil proqramlarının rəqabətə qatılması qlobal xarakterli prosesdir. Bu iş müxtəlif məqsədlərə – universitetin statusu barədə real məlumat əldə edilməsi, rəqabətin gücləndirilməsi, maliyyələşmə istiqamətlərinin əsaslandırılması, müxtəlif tip ali təhsil müəssisələrinin, tədris proqramlarının və fənlərin təsnifatının müəyyənlişməsi və s. məqsədlərə xidmət edir. Reytingləşmə nəticələrinin düzgün şərhli universitetin “keyfiyyəti”nin müəyyən edilməsinə, təhsildə keyfiyyətin qiymətləndirilməsi və ekspertizası sahəsində akkreditasiya və ictimai təşkilatların çoxşaxəli fəaliyyətinə dəstək ola bilər.

Təşkilatlar tərəfindən universitetlərin rəqabətə qatılması müxtəlif metodikalar əsasında həyata keçirilir. Lakin bu sahədə aparılan araşdırmaların müəyyən standartları, ümumi cəhətləri də mövcuddur. 2004-cü ildə YUNESKO-nun “Ali təhsil üzrə Avropa Mərkəzi” (UNESCO-CEPES) tərəfindən Vaşinqtonda “Ali təhsil strategiyası institutu” və rəqabətə qatılma üzrə Beynəlxalq ekspert qrupu (IREG) yaradılmışdır. 2006-cı ildə IREG-in Berlində keçirilən yığıncağında universitetlərin rəqabətə qatılma üzrə ümumi prinsip və standartları müəyyənlişdirilmişdir. Baza prinsipləri bunlardır: variativlik, alternativlik, informativlik, kumulyativlik, metodiklik, əlyətərlik.

“Forbs” jurnalının 2010-cu ilin nəticələrinə görə, dünya universitetlərinin “TOP-200” siyahısına ABŞ-ın 52, Böyük Britaniyanın 30, Almanyanın 12, Hollandiyanın 12, Avstraliyanın 9, Yaponiyanın 10, Kanadanın 10 universiteti daxil olmuşdur. Jurnalın siyahısında MDB-dən yalnız bir universitet, RF-dən MDU 93-cü yerdə mövqe tutmuşdur. Digər rəqabətə qatılma metodikaları fərqli olduğundan onların nəticələri də fərqlidir, bu səbəbdən MDU digər cədvəllərdə xeyli pis mövqələrdə qərar tutub. Acınacaqlı olsa da qeyd etməli ki, “TOP-200” siyahısında bir dəne də olsun İslam ölkəsindən universitet yoxdur.

Məlum olduğu kimi, 2008-ci ildə İSESKO-nun təşkilatçılığı ilə Bakıda “İKT ölkələri elm-təhsil nazirlərinin konfransı” keçirilmişdir. Konfransda belə bir qərar qəbul edildi: “2020-ci ilədək İSESKO təşkilatına daxil olan ölkələrdən minimum 10 universitetin “Tor-500” universitet siyahısında yer tutmasına

nail olmaq”. Hələlik “TOR-200” haqqında söhbət getmir. Hamı bu sahədə vəziyyətin mürəkkəbliyini dərk edir, bilirlər ki, universitetlər arasında qlobal rəqabətin səviyyəsi çox yüksəkdir, geriliyin aradan qaldırılmasına xeyli vaxt lazımdır. Milli universitetlərimizin də bu sahədə vəziyyəti ürəkəçən deyil. Nüfuzlu reyting cədvəllərinin “Top-1500” siyahısında belə milli universitetlərimiz təmsil olunmayıb. Açıqı, universitetlərimizin indiki səviyyədə maliyyələşməsi və müasir tələblərə cavab verməyən idarəetmə sistemi yaxın gələcəkdə də real dəyişikliklər vəd etmir. Milli universitetlərimiz bir çox parametrlər üzrə rəqabətə davamlı deyil. Universitetlərimizin maddi-texniki bazasının, tədrisin informatlaşmasının zəif olması, professor-müəllim heyətinin innovativ inkişafdan geri qalması, elmi tədqiqatların maliyyələşməməsi, son 20-25 il ərzində yığılıb qalan bir çox digər problemlər hələ uzun müddət öz təsirini göstərəcəkdir. Müqayisə üçün bildirək ki, Cənubi Koreyada universitetlərin inkişafına ÜDM-in 2,5%-i sərf edilir, universitetlərdə elektron təhsilin inkişafına ildə 2 milyard dollar sərmayə qoyulur. Bu səbəbdən onlar təhsilin informatlaşmasında dünya üzrə lider dövlətlərdən biridir. Cənubi Koreya «Tor-200» siyahısında 5 universitetlə təmsil olunur, bu ölkədə büdcəsi milyard dollarlarla ölçülən universitetlər var. Dünyada səviyyəli universitetlərdə bir elmi laboratoriyanın illik büdcəsi bəzən 100 milyon dollardan da çox ola bilər. Büdcəsi 10-20 milyon dollar olan milli universitetlərimiz təbii ki, qlobal inkişafdan geridə qalacaq.

“Tayms” qəzetinin “Ali təhsil” üzrə əlavəsinin reyting cədvəli. Bu reyting cədvəli universitetlərin özlərindən alınmış obyektiv və subyektiv məlumatlar, həmçinin digər mənbələrdən əldə edilmiş informasiyalar əsasında formalaşır. “Tayms” dünyanın ən yaxşı 100, 200 və 500 universitetini müəyyən edir. Həyata keçirilən bu layihənin məqsədi qlobal miqyasda universitetlərin akademik səviyyəsini qiymətləndirməkdir. Bu zaman universitetlərdə icra edilən tədqiqatların keyfiyyəti, tədris səviyyəsi, universitetin beynəlxalq nüfuzu nəzərə alınır. 2004-cü ildən həyata keçirilən bu tədbir ali təhsil sahəsində beynəlxalq müqayisəni keçirən ən ciddi layihələrdən hesab edilir. Reyting cədvəli dünyanın müxtəlif universitetlərində çalışan 4000 nəfər akademik arasında keçirilən sorğu nəticəsində müəyyən edilir.

Şanxay Universitetinin reyting cədvəli. Şanxay Universitetinin hazırladığı “Dünya universitetlərinin akademik reyting cədvəli” isə dünyanın ən yaxşı 500 və 1500 universitetini müəyyən edir. Dünya səviyyəli universitetlə adı universitetin bir neçə xarakterik fərqli xüsusiyyəti mövcuddur: professor-müəllim heyətinin yüksək ixtisas səviyyəsi, elmi tədqiqatların mü-

hüm nəticələri, keyfiyyətli tədris, universitetin dövlət və qeyri-dövlət sektorunda irihəcmli maliyyə mənbələrinin mövcudluğu, xarici ölkələrdən olan tələbələr sayı, yüksək istedadlı tələbələr sayı, akademik sərbəstlik, müstəqil idarəetmə strukturlarının dəqiq müəyyənləşdirilməsi, tələbələrə həyat, məişət, təlim və tədqiqat fəaliyyəti üçün maddi-texniki bazanın mövcudluğu.

Beynəlxalq reyting cədvəllərində ilk 30 yeri tutan universitetlərin ümumi xarakteristikası aşağıdakı kimidir: istedadların yüksək dərəcədə konsentrasiyası (qabiliyyətli müəllim və tələbələrə əksəriyyət təşkil etməsi), universitetlərdə innovasiyaların tətbiqinə imkan verən strateji idarəetmə sisteminin mövcudluğu, təhsil və tədqiqatlar üçün maksimum imkan yaradan keyfiyyətli resurs təminatı. 2006-cı ildə "Tayms" qəzetinin "Ali təhsil" üzrə əlavəsinin reyting cədvəlində I yeri Harvard, II yeri Kembric, III yeri Oksford və Yel universitetləri bölüşdürür. Ümumiyyətlə, bu siyahıda ilk 100 universitetin 50-si ABŞ və Böyük Britaniyaya məxsusdur.

Bir çox ölkə hökumətləri öz universitetlərinin dünyanın qlobal intellektual və elmi inkişaf liderləri siyahısında olmasında maraqlıdırlar. Məsələn, 2005-ci ildə "Tayms" qəzetinin "Ali təhsil" əlavəsində dünya universitetlərinin reyting qiymətləndirilməsi nəticələrinə görə, Malayziyanın iki ən güclü universiteti bu reyting cədvəlində bir il ərzində birdən-birə 100 pillə enmişdir. Reyting cədvəlində belə ciddi fərq əsasən qiymətləndirmə metodikasının dəyişməsi ilə əlaqədər idi. Bu, Malayziya ictimaiyyətini şoka salmış, cəmiyyət tərəfindən ağırlı qarşılanmışdı. Vəziyyəti araşdırmaq üçün xüsusi dövlət komissiyasının yaradılması haqqında qərar qəbul edildi. Vəziyyətə belə kəskin reaksiya təsadüfi deyildi. Ölkənin qəbul etdiyi inkişaf proqramı Malayziyada biliyə əsaslanan iqtisadiyyatın qurulması və bu prosesdə universitetlərin rolunun gücləndirilməsinə yönəlmişdir. Hökumət və ictimaiyyətin milli universitetlərin reyting cədvəli ilə bağlı narahatlığı bununla əlaqədar idi ki, iqtisadi inkişaf və ölkənin qlobal səviyyədə rəqabətə davamlılığının elm, bilik və universitet təhsilindən asılı olduğu ictimaiyyətə yaxşı məlum idi.

Milli universitetlərimiz qlobal təhsil məkanında. Bu təhlillər fonunda təbii bir sual meydana çıxır: dünyaya universitetlərinin reyting cədvəlində görəsən milli universitetlərimiz hansı mövqedədir? Haqqında bəhs edilən milli universitetlərimizin adına rast gəlinmir (hətta Top-1500 siyahısında). Hər hansı proses müqayisədə daha yaxşı dərk edilir. Azərbaycan universitetlərinin dünya təhsil sistemində gedən qlobal inkişaf fonunda hansı mövqedə olduğunu təxmini

müəyyən etmək üçün bəzi müqayisələr aparaq. Təxmini yerimizi müəyyən etmək üçün ilkin olaraq Azərbaycan universitetlərinin səviyyəsini qonşu Rusiya universitetləri ilə müqayisə edək.

Innovativ cəmiyyətin tələbləri səviyyəsində innovativ universitetlərin yaradılması bu universitetlərin inkişaf strategiyasını müəyyən edir. Bu səbəbdən qonşu Rusiya Federasiyasında innovativ universitetlərin yaradılması üçün 2005–2006-cı illərdə "Innovativ Təhsil Proqramları" müsabiqəsi təşkil edilmişdi. Bu müsabiqə çərçivəsində RF-də olan 1300 universitetdən 57-si müsabiqənin qalibi olaraq hazırladıqları "Innovativ Təhsil Proqramları"na həyata keçirmək üçün dövlətdən böyük həcmdə investisiyalar (qrantlar) almışdı. 57 qalib universitetə iki il ərzində toplam olaraq bir milyard dollar grant verildi (layihədən asılı olaraq hər bir universitetə 10-30 milyon dollar həcmində). Bu məbləğ universitetlərin illik büdcəsinə əlavə olaraq grant formasında verilmişdir (hərçənd həmin universitetlərin büdcəsi də xeyli böyük məbləğdir). Sonrakı illərdə də həmin universitetlərə müxtəlif dövlət proqramları çərçivəsində iri investisiyalar qoyuldu. Bu universitetlərin çoxu sonrakı illərdə Federal Universitetlər, Milli Tədqiqat Universitetləri, Milli Universitetlər kimi yeni formatda fəaliyyət göstərməyə başladı. Bu 57 innovativ universitetin hər birinin saytında orada aparılan innovativ təhsil layihələri sistemi, onların icra mexanizmi, nəticələri ilə tanış olmaq mümkündür. Bu universitetlərlə milli universitetlərimizin müqayisəsini aparmaq maraqlı olar, onda görə bilərik ki, inkişaf səviyyəsində ciddi fərqlər mövcuddur, bu fərqi uçuruma bənzətmək düz olardı. Bu sıralamada sonuncu – 57-ci innovativ universitet belə, təbii ki, bizim universitetlərdən xeyli güclüdür. RF ölkədaxili reyting cədvəllərində 300-500 yerləri tutan, innovasiya inkişafı nisbətən zəif olan universitetlərlə də müqayisələr aparsaq, ciddi fərqlər müşahidə edə bilərik.

İndi gəlin RF-də olan bu 57 qalib innovativ universitetin Dünya universitetlərinin reyting cədvəlində mövqeləri ilə tanış olaq. "Tayms" qəzetinin "Ali təhsil" üzrə əlavəsində 2007-ci ildə keçirilən sorğuların nəticələrinə görə, dünyanın ən yaxşı 200 universiteti sırasında bir dənə olsun belə RF-yə məxsus universitet yoxdur. Şanxay Universitetinin 2007-ci ilin nəticəsinə görə, hazırladığı "Dünya universitetlərinin akademik reyting cədvəli"ndə dünyanın 500 nüfuzlu universiteti siyahısında RF-yə məxsus cəmi iki universitet var (MDU, LDU). Şanxay Universitetinin başqa reyting cədvəlində dünyanın 1500 nüfuzlu universiteti siyahısında RF-yə məxsus cəmi 10 universitet var. Deməli, RF-nin 57 qalib innovativ universitetinin hamı-

sının Dünya universitetlərinin reyting cədvəlində mövqə tutması üçün ən azı universitetlərin Top-5000 siyahısı yarıdılmalıdır. Bu halda bizim universitetlərin hansı mövqedə olması da təxmini məlum olar. Bu müqayisələr Azərbaycan milli universitetlərinin qlobal səviyyədə hansı mövqedə olmasını təxmini də olsa bizə bildirir. Universitetlərimizin bu ciddi geriliyi aradan qaldırması üçün fəvqəladə tədbirlər həyata keçirilməlidir. Ali təhsilin gələcək 20-25 illik inkişafını əhatə edən təhsil doktrinası, strateji proqramlar hazırlanmalı, bu proqramların icrası istiqamətində yüzlərlə layihələr hazırlanmalı, beynəlxalq standartlar səviyyəsində maliyyələşməli və icra olunmalıdır.

3. Bolonya prosesi qloballaşmanın mühüm amilidir

Bolonya prosesi təhsildə qloballaşma ideyalarının Avropa sərhədləri çərçivəsində reallaşmasına, Avropada vahid elm-təhsil məkanının yaradılmasına xidmət edir, perspektivdə vahid standartlar əsasında reallaşan bu proses bütün dünyanı əhatə edəcəkdir.

Bolonya prosesinə qoşulma milli təhsil sistemlərinə hansı perspektivlər vəd edir? Bizcə, Bolonya prosesinə nə dərəcədə hazır olmağımızdan asılı olaraq bu proses ziyanlı və ya faydalı ola bilər. Bu mənada Bolonya prosesi müddəalarının tətbiqinə ciddi hazırlaşmalı, prosesi düzgün layihələndirməli, elmi əsaslarla planlaşdırmalı, prosenin sistematik monitorinqini aparmalı, icrasını nəzarətdə saxlamalı, respublika və qlobal təhsil sistemində həyata keçirilən digər təhsil islahatları ilə səməralı əlaqələndirməliyik. Əks halda köhnə təhsil modelini dağıdacaq, əvəzində isə səməralı, yeni təhsil modeli qura bilməyəcəyik. Bu işin çətinliyi və məsuliyyətini təhsil ictimaiyyəti düzgün qiymətləndirməli, onu taleyüklü məsələ kimi qəbul etməlidir. Son 5-6 ilin təcrübəsi göstərir ki, Bolonya prosesi müddəalarının tətbiqində xeyli problemlimiz var. Bu problemlərin çox səbəbləri var, onlardan biri də yeni təhsil modelinə keçid prosesində informasiya texnologiyalarının imkanlarından zəif istifadədir. Məsələn, tələbələr fərdi təhsil trayektoriyasının hazırlanması zamanı tədrisin təşkilində meydana çıxan informasiya massivinin həcmi ifrat səviyyədə arta bilər. Tələbələr 4-cü kursa çatdıqda onların hər birinin təhsil trayektoriyası ilə əlaqədar formalaşan informasiya həcmi universitet üzrə o dərəcədə arta bilər ki, nəticədə informasiya xaosu yarana bilər. Məlumatların emalının avtomatlaşdırılması əvəzinə, onun "kağız və qələm"lə emalı texnologiyası səbəbindən hər 10-15 tələbəyə bir tyutor ştatı lazım ola bilər (hələlik hər fakültəyə təxminən 1-2 tyutor

xidmət edir).

Problemlərə baxmayaraq, Bolonya prosesinin alternativini yoxdur. Bolonya prosesindən imtina və ya ləngimə gələcəkdə Avropaya inteqrasiya etməyə, milli iqtisadiyyatın qlobal proseslərdən kənar qalmasına səbəb ola bilər. Nəhayət, Bolonya prosesindən imtina milli universitetlərin tələbələrini (xüsusən də əcnəbi tələbələrini) itirməsinə, bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə problemləri ilə üzləşməsinə səbəb olacaqdır. Çünki yerli tələbələr tədricən virtual formada əcnəbi universitetlərdə təhsil almağa üstünlük verəcəklər (Bolonya prosesinin şərtlərinə görə bu diplomlar bütün dünyada tanınır). Elə ölkələr də var ki, hələlik Bolonya prosesinə qoşulmaq niyyətləri yoxdur, məsələn, son iyirmi ildə ən dinamik inkişaf edən ölkə – Çin Xalq Respublikası bu proseslərdən kənarıdır. Ümumiyyətlə isə əksər inkişaf etmiş Avropa və Amerika ölkələri Bolonya prosesinin iştirakçısıdır.

Bolonya prosesinə qoşulan ölkənin təhsil sisteminin dinamik olması zəruridir. Avropa ölkələrinin təhsil sisteminə bu gün dinamik inkişaf mövcuddur. Deməli, Bolonya sistemə qoşulan digər ölkələrin də çevik təhsil sistemi olmalıdır ki, bu inkişafı ayaqlaya bilsinlər. Bolonya prosesinin tələbləri daim artır. Bu prosesə yeni qoşulan dövlətlər öz milli təhsil sistemlərini yenidən qurmaqla, bu istiqamətdə islahatlar aparmaqla paralel, Bolonya prosesinin daim artan tələblərini öyrənməli və nəzərə almalıdır. Bu prosesə nəzarət edən xüsusi beynəlxalq qurumlar mövcuddur (məsələn, Avropa Təhsilin Keyfiyyətinə Nəzarət Assosiasiyası). Bu qurumlar konvensiyaya yeni qoşulan ölkələrin təhsil sisteminə mütəmadi monitorinqlər aparır. Bu qurumun universitetlər qarşısında qoyduğu mühüm tələblərdən biri təhsilin keyfiyyətinin proses yanaşma əsasında daim yüksəldilməsi və bu məqsədlə "Universitetdəxili keyfiyyətin menecmenti sistemi"nin qurulmasıdır.

E-Bolonya. Bu gün Bolonya prosesinin daim artan tələbləri sırasında E-Bolonya (elektron Bolonya) konvensiyası mövcuddur. E-Bolonya vahid Avropa virtual təhsil məkanı yaradaraq universitetlərin vahid virtual şəbəkədə elektron təhsil verməsinə şərait yaradır. Böyük ehtimalla deyə bilərik ki, yaxın gələcəkdə Bolonya prosesi iştirakçıları qarşılıqlı şəkildə internet vasitəsilə hər hansı universitetin istənilən auditoriyasındakı tədris prosesinə məsafədən (distant yolla) müşahidə (videonəzarət) imkanları əldə edəcəklər. Bu, universitet üçün şəərəfli, həm də məsuliyyətli məsələdir. Bu zaman hər bir müəllimin dersi faktiki olaraq "açıq dərslər" statusu qazanacaq, bu "açıq dərslər" in hər an dünyanın istənilən nöqtəsində yüzlərlə dinləyicisi ola bilər. Nəticədə Avropanın istənilən

universitetindən, yaqın ki, Azərbaycanın hər hansı universitetindəki mühazirəni internet vasitəsilə dinləmək, keyfiyyətini qiymətləndirmək mümkün olacaqdır. Bu sistemin sürətlə inkişaf etməsi perspektivini real qiymətləndiririk. Çünki bu zaman Bolonya prosesinin digər mühüm tələbi – tələbə və müəllimlərin mobillik məsələsi daha asan həll ediləcək, artıq real mobillik virtual mobilliklə əvəz edilərək inteqrasiya proseslərini daha da sürətləndirəcək. Universitetin virtual təhsil sisteminin qurulması tələbə və müəllimlərin real mobilliyi məsələsini virtual mobilliklə əvəz edə bilər, bu, daha asan, az məsrəflə mümkün ola bilər.

E-Bolonya tələbinin icrası istiqamətində gələcəkdə bizim ciddi problemlərimiz ola bilər. Bir çox ölkələrdən fərqli olaraq bizim respublikada hələ də distant təhsil sistemi yaradılmayıb, biz bu məsələdə xeyli vaxt itkisinə yol verməmişik. Distant təhsil sistemi inkişaf edən ölkələrdə Bolonya prosesinin reallaşması asandır, çünki Distant təhsil sistemi qurularkən artıq Avropa standartları nəzərə alınaraq yaradılmışdır. Distant təhsil təcrübəsi əsasında Avropa təhsil standartlarını tətbiq etmək asandır. Distant təhsil qlobal məkanda o dərəcədə inkişaf etmişdir ki, proqnozlara görə, 2015-ci ildə dünya universitetlərinin 80%-i bu texnologiyaya əsasında təhsil verəcək. Bill Qeytsin qeyd etdiyi kimi, yaxın 4-5 ildə təhsil bazarında universitetlərin internetlə rəqabət aparması mümkün olmayacaqdır.

4. Universitet təhsilinin informatlaşması problemləri

İnformasiya cəmiyyətində universitetlərin inkişaf səviyyəsi təhsilin informatlaşma səviyyəsi ilə müəyyən edilir. Dünyada, eləcə də təhsildə gedən köklü dəyişikliklərin əsas səbəbkarı və katalizatoru informasiya texnologiyalarıdır. İnformasiya texnologiyaları çox sürətlə inkişaf edir, iqtisadiyyatın, mədəniyyətin, ümumən həyatın bütün sahələrinə sürətlə sirayət edir, digər sahələrin də yeni inkişaf mərhələsinə müəyyən edir. İnformasiya texnologiyaları xüsusən də təhsildə yeni üfüqlər açmışdır. İngilis alimi Deyl Mannın qeyd etdiyi kimi, məktəb təhsili son 50 ildə kompüterlərin inkişaf etdiyi tempə dəyişə bilsəydi, onda 12 illik təhsil müddətini 10 dəqiqəyə başa vurmaq mümkün olardı və bu təhsilə cəmi 3 sent xərcləmək lazım gələrdi. İnformasiyanın artım tempi kritik həddə çatmışdır (məsələn, Cənubi Koreyada hər 12-13 gün ərzində elmi-texniki informasiyanın həcmi ikiqat artır, proqnozlara görə, 2015-ci ildə bu artım cəmi 3 gün ərzində baş verəcək). Təbii ki, bu informasiya selini "həzm etmək", idarə etmək və ondan operativ faydalanmaq çox çətindir, innovasiyaların axını elə vüsət alıb ki, bu yenilik istehsalata gələ

qədər artıq köhnəlidir. Bu vəziyyət, təbii ki, təhsilə də ciddi təsir edir.

Təhsil sisteminə müasir İKT-nin tətbiqi bu gün qloballaşan dünyanın, innovativ inkişafın zəruri tələblərindən, ehtiyaclarından biridir. Bu səbəbdən qlobal təhsil sisteminin ənənəvi təhsil sisteminə prinsiplə fərqi onun texnoloji bazasına görədir. Qlobal təhsil sistemi kompüter və telekommunikasiya texnologiyalarının potensial imkanlarından maksimum faydalanmağa yönəlmişdir. İKT-nin tətbiqi nəticəsində yaranan yeni təhsil sistemi insanların intellektual imkanlarını dəfələrlə artırır, daha çox informasiyanı daha az vaxt ərzində keyfiyyətli mənimsəməyə, virtual təhsil texnologiyalarını tətbiq etməyə imkan verir.

Təhsilin informatlaşması sahəsində rusiyalı ekspertlərin fikrincə, RF Cənubi Koreyadan 15-20 il geridədir. Biz də RF-dən bir o qədər geridəyik, bütün bu realiaqlar təhsili idarə edən qurumlar tərəfindən nəzərə alınmalı, real tədbirlər görülməlidir.

Virtual Təhsil. Artıq bu gün qlobal təhsil xidmətləri bazarında virtual tələbələrinin sayı bir milyondan artıq olan xeyli universitet var, bunlara Meqauniversitet deyilir. Bəzi Meqauniversitetlərin büdcəsi milyard dollardan artıqdır. Yaxın gələcəkdə Meqauniversitetlərdə təhsil alan tələbələrin ümumi sayı 10 milyonlarla ola bilər (texnoloji cəhətdən bu, artıq mümkün məsələdir). Ali təhsil sistemi müasir olmayan, keyfiyyətsiz təhsil verən universitetlərdən Meqauniversitetlərə tələbə axını hesabına bu perspektiv rəaldır. Əmək bazarındakı qlobal rəqabət insanları daha keyfiyyətli təhsil almağa sövq edəcək, beləliklə, qlobal təhsil rəqabətində Meqauniversitetlər zəif və kiçik universitetləri "məhv edəcək". Belə qlobal təhsil rəqabətində universitetlərə az sərmayə qoyan ölkələr uduzacaqlar. Virtual Təhsil müəssisələri olan Meqauniversitetlər artıq transmilli xarakter daşıyır, İKT-nin geniş tətbiqi əsasında distant formada işləyir, "sərhədsiz təhsil", "məkansız və zamansız təhsil" formatında işləyəcək.

Mobil Təhsil (MT) təhsilin müasir inkişafının yeni mərhələsidir. MT çevik, əlyətərli, fərdi təhsili dəstəkləyən texnologiyaların köməyi ilə həyata keçirilir. Tələbələrin mobil telefon və mobil qurğulardan kütləvi istifadə imkanlarından təhsil məqsədləri üçün də səmərəli istifadə edilə bilər. Bu amillər Mobil Təhsilin dünyada çox geniş yayılmasına səbəb olmuşdur. YUNESKO-nun "Təhsil hamı üçün" proqramının məqsədlərində qeyd ediləndiyi kimi, MT dünyada uşaqların, gənclərin, yaşlıların inkişafına dəstək verən keyfiyyətli təhsil xidmətləri təqdim edə bilər. MT mobil texnologiyaların öyrədici imkanlarına əsaslanır. Bu metod əsasən konkret (əvvəlcədən nəzərdə

tutulmuş) məkanda olmaq imkanı olmayan öyrəncilərə mümkün, əlyeterli resuslardan istifadə edərək öyrənmə imkanı vardır. MT şagirdləri şəraiti asanlıqla dəyişdirməyə, eyni zamanda sanki bir neçə təhsil müəssisəsində təhsil almağa imkan verir. MT yeni tip universitet və təlim metodlarının yaradılmasını nəzərdə tutur. Çünki ənənəvi sinif şəraitindəki dərslərdə qarşılıqlı ünsiyyət imkanları məhduddur.

Mobil Təhsil təhsil paradigmasını dəyişir. Bu zaman təhsilin funksiyası məktəbdən kənar mühitə keçir, mövcud tədris proqramlarının qüsurlarının ləğvinə yönəlir. MT təhsilin həyat və praktik fəaliyyətlə əlaqələndirilməsinə xidmət edir. MT-in məktəb, universitet və digər stasionar tipli təhsil müəssisələri ilə əlaqəsi azdır. Bu vəziyyət ənənəvi təhsil sistemi ilə MT arasında ziddiyyət yaradır. Belə ki, ənənəvi təhsil tədris proqramı və şagirdlərin fərdi nailiyyətlərinə əsaslandığı halda, MT şagirdlərin təhsil maraqlarına, yaranan müxtəlif vəziyyətlərə, tələb və ehtiyaclarına əsaslanır.

Distant Təhsil. Göründüyü kimi, qloballaşmanın təsiri ilə təhsildə çox ciddi dəyişikliklər baş verir, müxtəlif ölkələrin təhsil sistemləri sürətlə inteqrasiya edilir. Artıq inkişaf etmiş ölkələr bu həqiqəti dərk etmiş və təhsil xidmətlərinin kütləvi ixracı üçün layihələr hazırlayırlar. Bunun texnologiyası virtual-distant təhsildir. Bu gün belə bir fikir formalaşmış ki, Distant Təhsil XXI əsrin – informasiya əsrinin biznesidir. ABŞ, Böyük Britaniya, Avstraliya, Kanada kimi ölkələr hər il distant təhsil yolu ilə milyonlarla əcnəbi tələbəyə virtual təhsil verir, ildə bir neçə milyard dollar mənfəət götürür. Göründüyü kimi, təhsil həm ideoloji baxımdan, həm milli inkişaf baxımından, həm də xidmət bazarı olaraq iqtisadiyyatın bir sektoru kimi qlobal proseslərin ciddi təsiri altındadır. Bu gün təhsilə diplom alma vasitəsi kimi yox, qlobal proseslərdə milli mənafehin dayacağı kimi baxmaq lazımdır.

Bu gün qlobal təhsil məkanında distant təhsilin pedaqoji və iqtisadi səmərəsi artıq heç kimdə şübhə doğurmur. Bu məsələ ətrafında mübahisələr çoxdan (keçən əsrin 90-cı illərində), birmənalı şəkildə distant təhsilin xeyrinə həll olunmuş, onun səmərəli, keyfiyyətli, innovativ bir təhsil texnologiyası olması sübut edilmişdir. Təhsil praktikasında distant təhsil intensiv inkişaf edir. Bu gün nəinki inkişaf etmiş ölkələrdə, hətta inkişafda olan ölkələrdə distant təhsil sistemi qurulmuş və çox effektiv formada tətbiq edilir. Distant təhsil fasiləsiz, ömürboyu təhsilin qarantı olan Açıq Təhsil Sisteminin ən səmərəli təşkilatı texnologiyasıdır. Hal-hazırda YUNESKO Virtual Şəbəkə Universitetinin təşkilatı istiqamətində iş aparır. Virtual Şəbəkə Universitetində heç bir məkan və zaman məhdudiyyəti olmadan, yaşından, cinsindən, irqindən,

milliyətindən asılı olmayaraq dünyanın istənilən sakini virtual formada təhsil ala bilər. Son 2-3 ildə MDB-nin 23 universitetinin iştirakı ilə birgə layihə – “Magistr hazırlığı üçün Şəbəkə Universiteti” layihəsi uğurla reallaşır.

Cəmiyyətin informatlaşması, qloballaşma prosesləri Distant Təhsil sisteminin sürətlə inkişafına güclü təkan verir. Distant Təhsil sisteminin əsasını dünya, cəmiyyət, insan idrakı və təhsilin dinamikliyi, “ömürlük təhsildən” “ömürboyu təhsil” prinsipinə keçid ideyası təşkil edir. Distant Təhsil modeli informasiya cəmiyyətinin inkişaf və təkamülünün tarixi mərhələsidir, hər hansı dövlətin təhsil siyasətindən asılı olmayaraq, qloballaşma şəraitində informasiya cəmiyyətinin təhsil sistemi qarşısında qoyduğu təxirəsalınmaz tələbdır. İnkişaf etmiş ölkələrdə təhsil formaları sürətlə Distant Təhsil sisteminə inteqrasiya olunur, vahid təhsil məkanı yaranır. Bununla belə, bəzi ölkələrin təhsil sistemində (o cümlədən bizim milli təhsil sistemində) Distant Təhsilin imkanları zamanında düzgün qiymətləndirilmədiyi üçün ciddi gerilik mövcuddur, bu geriliyin aradan qaldırılması şansı ilbəl azalır.

Universitet portalı. Bu gün universitetlərin qlobal məkanda özünü təsdiqləyən, beynəlxalq əlaqələrin səmərəli qurulması üçün internetdə xüsusi portalın olması da zəruridir. Hər bir universitet öz portalında təhsil standartlarını, tədris planları və proqramlarını, nizamnaməsini, inkişaf konsepsiyasını, fəaliyyət planını, icra etdiyi layihələri, təhsil sahəsindəki innovasiyaları, elm və təhsil sahəsindəki nailiyyətlərini yerləşdirə bilər. Universitet portalında, həmçinin hazırladığı elektron tədris resurslarını, xüsusən də açıq təhsil resurslarını yerləşdirə bilər. Açıq təhsil resursları – biliyi əldə etmək üçün istifadə olunan tədris materiallarının toplusunu, proqramları, tədris modullarını, dərslər və dərslər vəsaitlərini, kütləvi videomaterialları, mühazirə mətnlərini, proqram təminatlarını və istənilən digər təlim materiallarını əhatə edir. Universitet öz portalında əlavə olaraq beynəlxalq əlaqələri, kadr potensialı haqda məlumatları, təşkil etdiyi elmi konfransların siyahısını, konfrans materiallarının rəqəmsal formada audio və video arxivini və s. zəruri informasiyaları da yerləşdirə bilər. Əgər universitetin yaratdığı açıq təhsil resursları yoxdursa, internetdə öz profilinə uyğun açıq resurslara keçidlər (linklər) yerləşdirə bilər.

Təhsildə keyfiyyətə nəzarət edən beynəlxalq qurumlar, dünyanın istənilən ölkəsindəki abituriyentlər, tələbələr və digər təhsil xidməti istehlakçıları portalarda yerləşdirilən məlumatlar əsasında universitetin fəaliyyəti barədə zəruri məlumatları əldə edə bilər, müəllimlərin bilik səviyyəsi və universitetin maddi-texniki bazası haqqında məlumatları,

bir sözlə, universitet həyatını izləyə bilərlər. Bu prosesdə, təbii ki, universitetin beynəlxalq imici, reytingi əsasən orada işləyən professor-müəllim heyətinin səviyyəsi ilə təyin edilir. Müəllimlərin hansı sertifikatla malik olması, elmi ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilmiş neçə elmi əsərin müəllifi olması, hansı ixtisasartırma kursları keçməsi və s. məsələlər əhəmiyyət kəsb edir. Bu gün universitetlərin reyting cədvəllərinin təyinedilmə prinsiplərindən biri də “Universitetlərin təhsil portalı” əsasında aparılan reytingləşmə cədvəlidir. VebMetrika adlanan metodologiya əsasında aparılan reytingləşmə cədvəlinin TOP-10.000 siyahısında respublikamızdan Qafqaz və Xəzər universitetləri yer alıb (təxminən 8000–9000-ci aralıqda).

Bu təhlillər göstərir ki, ali təhsilin dəyişən paradigması milli universitetlərimizə hələ təsir etməyib, bu səbəbdən beynəlxalq səviyyədə ali məktəblərdə gedən qlobal proseslərə düzgün reaksiya verə bilmirik. Ümid edirik ki, universitet təhsilində olan qlobal tendensiyalar və dəyişən paradigmalar yeni hazırlanan milli təhsil strategiyasında öz konseptual əksini tapacaq. Ali təhsilin qlobal standartlara cavab verməsi üçün respublikada təhsil büdcəsinin ciddi artımına, universitetlərin investisiya obyektinə çevrilməsinə ehtiyac var. Belə olarsa, gələcək 15-20 il ərzində qloballaşmanın sərt tələbləri səviyyəsində, rəqəbətdə davamlı milli universitetlər formalaşdırıla bilər. Bu, müstəqilliyimizin əbədi olması üçün çox vacibdir.

Ədəbiyyat

1. İlham Əhmədov. *Universitetdə keyfiyyətin menecmenti sisteminin yaradılması mühüm təhsil innovasiyasıdır. AMEA-nın Xəbərləri, “Elm və innovasiya” seriyası, 2011-ci il, N 3.*

2. İlham Əhmədov. *Təhsilin qloballaşmasında İKT amili. “Təhsildə qloballaşma və İKT”, Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. Bakı, 2008.*

3. И. Б. Ахмедов. *Открытые образовательные ресурсы в развитии инновационного образования. Материалы Всероссийской научной конференции «Информационные технологии в образовании 21-го века».* Москва, 2011.

4. *Педагогические инновации: традиции, опыт, перспективы. Материалы 2-ой научно-практической конференции. Витебск, 2011.*

5. Харченко Л.Н. и др. *Инновационно-коммерческая деятельность преподавателя современного вуза: монография. Ставрополь, 2011.*

6. *Управление инновационными образовательными технологиями в системе менеджмента вуза. Журнал, Университетское управление. 2009. № 2. С. 23-28.*

RED OCEAN, BLUE OCEAN: STRATEGIES FOR ACHIEVING INSTITUTIONAL CHANGE THROUGH ASSESSMENT

E. Pierre Deess

*The Director of Institutional research and planning
University of Technology, New Jersey*

In the fall of 2007 a major public research university undertook a review of basic skills and placement in two departments. The process of review and renewal in the two programs differed substantially, and divergent processes employed and outcomes gained may serve as an object lesson for the role of assessment within the process of institutional change. As in most social science case studies, there is more than one possible reading of the story. This narrative will focus on a specific set of differences from which lessons can be drawn. It might well be true that the less successful case could not have ended otherwise because of the underlying power structure. Still, by contrasting the cases, management lessons may be learned and those pursuing effective institutional change may find more broadly applicable ideas.

The framework for understanding the management difference is neatly captured by the 'red ocean' and 'blue ocean' strategies described by W. Chan Kim and Renee Mauborgne in 'Blue Ocean Strategy' (Kim & Mauborgne, 2004). In

the original, the terms refer to alternative market strategies. Red ocean means competition in a market defined by a zero sum game. The gain of one party entails loss for another. This is typical for any situation where the limits and rules are long established. For example, if a company is selling automobiles they may pursue a strategy of selling the usual car at a lower price. Whatever market share they gain with this competitive strategy will entail a loss for other participants.

An alternative, less frequently used strategy is the blue ocean strategy which means developing new limits or rules which change the market in such a way that it is no longer a zero sum game. For example, a competitor in the automobile business might move toward radical innovation by developing a new type of automobile, perhaps a first of its kind hydrogen car. This new technology would offer consumers a radically different alternative and open a new market with new rules. Although there is still competition between the old and the new technologies both can exist in the market without direct competition in price. The question is whether a new market for hydrogen cars will emerge.

The contrast between blue and red ocean strategies in business is well established. What it means for organizational change in the business of higher education is perhaps best demonstrated through competing case studies.

The Red Ocean Strategy of Change

In summer 2007 the administration of a senior public research university requested a study of basic skills courses in one department. The impression had

grown on people for some years that either the admissions criteria for students were too low or the remedial test was placing students inappropriately because the number of entering students in that department's basic skills programs was expanding at an alarming rate.

To address this question a hardnosed assessment specialist developed a detailed quantitative study of the remedial exam and student placement rates. Comparing placement rates to admissions criteria the assessor produced a compelling case for the inappropriateness of the exam. The report showed no significant link between the placement exam and performance in the department's courses. It also showed no significant correlation between the exam and admissions criteria like class rank or SAT scores. In conclusion the report advocated a specific set of changes designed to address identified problems. Among the proposed changes was relying on existing admissions criteria more heavily and deemphasizing certain aspects of the placement exam. After producing the report the assessor bypassed review by the department faculty, believing they would suppress it and took the report directly to senior staff.

Upon reviewing the report, senior staff confronted the department and insisted on change. In a compromise to the department, however, the assessor was reprimanded and the department was placed in charge of its own reform, including all future assessment. Within one year a new exam had been selected and the entire remedial system was revised. The new exam used national benchmarks to place approximately the same number of students in remedial courses. All future

assessment was handled by the department and demonstrated, conclusively, the effectiveness of the placement program and the remedial course structure. Change was implemented, but it bore no resemblance to the changes proposed by the assessor, nor were the assessor's proposed changes ever seriously considered. Moreover, the changes did not address the fundamental concerns raised by the assessor.

This was a classic red ocean approach. The assessor naively sought to force change on a department through an appeal to power. This would have dramatically asserted the authority of the assessment office while undermining the academic department concerned. Effective change in higher education, however, seldom comes about through the assertion of power.

The Blue Ocean Strategy of Change

Parallel with the assessment which employed the red ocean strategy, a veteran faculty member was asked to lead a review of a different remedial program. The same hardnosed assessor had concluded in the original report that this other remedial program did not suffer the same level of disconnect between student needs and student placement. Nevertheless, the veteran faculty member seized the opportunity to use assessment as a vehicle for implementing change. The method he employed took more time and acted more indirectly, but achieved a more dramatic set of changes with a markedly smaller cost. In the end, there was no zero sum game and opponents of change appeared as recalcitrant defenders of an antiquated regimen.

The process for achieving this blue ocean change can be seen as following a six step process: 1) Problem articulation; 2) Organic solution emergence; 3) Change implementation; 4) Assessing change; 5) Refining change; 6) Ongoing assessment.

Problem Articulation

In December 2007 the faculty member produced an academic sounding memo outlining a set of criteria for assessment and detailing a series of studies identifying the problem. He then proceeded to argue for a further set of studies and a specific agenda for change. This was followed by the rapid intervention of senior staff to insist on a new remedial testing strategy. A further memo in January 2008 accepted the proposed new remedial exam and outlined a detailed evaluation protocol for it. The memo included a detailed sample study of the new exam to calibrate equivalent scores to the old placement exam. It further proposed a series of validation

studies to test the appropriateness of the new placement procedure. The memo included a detailed explanation of costs and benefits associated with the new placement process and the evaluation studies accompanying it.

An extensive quantitative addendum, ironically prepared in collaboration with the hardnosed assessor from the red ocean case study, followed in March, with additional material provided in April. These reports included a detailed power point presentation for the dean and senior staff and carefully thanked all stakeholders for their collaboration in the evaluation process, including those stakeholders most fervently opposed to it. It also included extensive textual explanations for consideration of those who did not hear the original presentation.

The memos and power point presentation, detailed results of calibration studies and provided quantitative reassurance about the validity of the new system, including tests of gender and cultural bias. It also laid the groundwork for an alternative should the proposed exam not perform well in its first year of full implementation. The preparation of this alternative, would become critical to success a year later.

Organic Solution Emergence

Whether by design or fortuitous accident, throughout the first stage analyses, a latent alternative operated. This was based entirely on a refined analysis of existing admissions material and did not rely on the proposed placement exam. In effect, the existence of this alternative in many analyses laid the groundwork for a 'fall back' position with which the assessment team was increasingly comfortable. When the initial change proved less than ideal, an alternative was already at hand and seemingly radical change could be implemented without surprise. As all organic change, however, the emergence of this alternative is not neatly placed in a temporal framework and we will return to this in each of the following steps.

Change Implementation

Throughout spring and summer 2008, the new basic skills process was implemented according to the design proposed by the assessing faculty member. This change involved the laborious development of new systems and procedures across a range of competing offices. Students were given a placement exam and placed in courses according to the calibrated cut scores developed in March and April. This process involved a wide range of department faculty working closely with members of the freshmen studies office and the department of institutional research and planning.

Why, you might wonder, was the of-

E. Pierre Deess

The Director of Institutional research and planning University of Technology, New Jersey the author

of many articles on evaluation in higher education management, as well as law and trial by jury. Dr. Deess's book "Jury and Democracy" won an award by Ernst Bormann and was recognized as the Book of the Year of the National Communication Association in 2011. His next article - "The distribution of students by level of preparedness" will be released in the Journal of Research in the Teaching of English, in February 2012.

Məqalədə Kim və Moburun "Harvard Business Review" jurnalında təklif olunan "qırmızı" və "mavi" okean texnikasından istifadə etməklə universitetin fəaliyyətində dəyişikliklər aparmaq üçün 2 cəhd təhlil edilir (Kim & Mauborgne, Harvard Business Review 2004). İlk üsuldə, birinci kursların hazırlıq səviyyələrinə görə bölünməsinə informasiyanın tam və statistik təhlilinə əsaslanan sərt metodikadan istifadə edilmişdir. Real vəziyyətdə bu metodika yarasız olmuşdur. Həmin universitetdə ikinci cəhd olaraq 6 mərhələdən ibarət kollaborativ modeldən istifadə edilmişdir:

- 1) Problemin müəyyənləşdirilməsi;
- 2) Orqanik həllin təyin edilməsi;
- 3) Dəyişikliklərin tətbiq edilməsi;
- 4) Dəyişikliklərin qiymətləndirilməsi;
- 5) Dəyişikliklərin təşih edilməsi;
- 6) Fasiləsiz qiymətləndirmə.

Bu dəyişikliklərin məqsədi ilk cəhddən fərqli deyildi, lakin nəticə "mavi" okean strategiyasına uyğun olaraq tamamilə uğurlu olmuşdur. Nəticədə bu metodika dəyişikliklərin tətbiqi zamanı oxşar problemləri həll etmək üçün ali təhsil müəssisələrinin rəhbərliyinə təklif edilmişdir.

Статья анализирует две попытки внести изменения в практику деятельности университета, используя технику «красного» и «синего» океана, предложенную Кимом и Мобурном в журнале «Гарвард Бизнес Ревью» (Kim & Mauborgne, Harvard Business Review 2004). В первой попытке распределения первокурсников по уровням подготовленности использовалась жесткая методика, основанная на детальном и статистически обоснованном анализе информации. В реальной ситуации методика оказалась неприменимой. Во второй попытке в том же вузе использовалась коллаборативная модель, состоящая из шести этапов:

- 1) Формулирование проблемы;
- 2) Определение органического решения;
- 3) Внедрение изменений;
- 4) Оценивание изменений;

5) Корректировка изменений;
6) Непрерывное оценивание. Цели изменений при этом не отличались от целей первой попытки, но результат был вполне успешным в полном соответствии со стратегией "синего" океана. В результате, методика была предложена руководству ВУЗа для решения аналогичных проблем при внедрении изменений.

This article analyzes two efforts for achieving institutional changes by the "red ocean" and "blue ocean" strategies described by W. Chan Kim and Renee Mauborgne in the Harvard Business Review 2004. In the first effort on distribution of first-year students as per their preparedness level a hard method, based on a thorough and statistically reasoned information analysis, is used. This effort proved to be inapplicable in reality. In the second effort in the same university collaborative model, consisting of six stages, was applied: 1) Problem articulation; 2) Organic solution emergence; 3) Change implementation; 4) Assessing change; 5) Refining change; 6) Ongoing assessment. The changes' objectives were not different from those of the first attempt, but the result was quite successful in full compliance with the "blue ocean" strategy. As a result, this program was proposed to university for addressing the similar problems while making institutional changes.

fice of institutional research involved in the implementation of this change? The answer is that change should not be implemented without clear preparation for future assessment. Properly planned, future assessment of change requires careful preparation. The appropriate data must be collected and stored, including details which may not be necessary to the placement process itself. As well, the department needed frequent consultation with institutional research colleagues on experimental design and statistical analysis. Without such collaboration, the department would have operated without technical information that was critical to the success of the experiment.

Finally, it is critical to recognize that change itself builds the capacity for change. Once an organization has been successfully dragged out of the standard operating procedure the potential for further change is increased. (Blau, 1971) The changes proposed and implemented to transform the remedial placement procedure engendered opposition, particularly from those accustomed to 13 years of the previously operating system. Once the familiar methods had been overturned the natural inertia of institutions favoring routine no longer precludes a broader range of alternatives. It was the reduction of this natural inertia which allowed the organic emer-

gence of a different solution.

Assessing Change

Assessment should be built into the plan and prepared in advance. The existence of a prior plan reduces the danger of objective driven assessment. Once the change is implemented it may be favored because it requires less work or derided because the natural inertia of institutions is to return to a previously established state.

In this case, the assessment strategy was carefully mapped out in advance and was designed, if any thing, to vindicate the wisdom of the change. There was, conveniently, no possibility of return to the previous system because the preliminary work of the December and January memos had thoroughly delegitimized it.

The assessing faculty member, again working with the now thoroughly reprimanded hardnosed assessor, produced a detailed analysis of the basic skills system in January 2009, within weeks of the final semester grades. This assessment report provided an opportunity to not only assess the change but move the change even further forward toward an organic solution.

The assessment employed extensive statistical studies as back up, but it opened with two key claims and a proposal. The first claim asserted the wisdom of the change: "The placement method... was very effective in assigning students to the correct first-year writing courses." The second bluntly outlined newly discovered risks and costs associated with the new system. The report then offered a radical proposal to abolish the placement system entirely in favor of specific, already existing, admissions criteria.

To the astonishment of the hardnosed assessor who had failed so spectacularly in the red ocean approach, the proposal was accepted with only limited opposition. Ironically, a carefully couched similar proposal offered by the assessor in the red ocean approach was met with ridicule, although the statistical support was every bit as compelling.

Why were the three comments offered in the January 2009 memo readily accepted while the red ocean style report failed?

This touches on the thorny problem of establishing an idea's credibility. (Shapin 1994) The first claim reaffirms the wisdom of the faculty assessor's initially proposed changes. If the opening claim had read as an admission of error it would have undermined any following proposal. The second claim is a brilliant twist of institutional jujitsu. It plays on the fears people have about the new

system, which has already been found to be successful, it also takes the natural inclination to reduce labor and casts it as the course of wisdom. Finally, the claim uses the uncertainty of weak institutional procedures regarding the remedial process to establish a fundamental critique of the system.

It is important to recognize that both claims were informed by a perspective of logic and argument based on a system of persuasion articulated by Stephen Toulmin. (Mislevy, 2006, 2007). As adopters of blue ocean strategies, assessment specialists should come to view validity as a series of integrated judgments (Messick, 1989; AERA, APA, & NCME, 1999; Brennan, 2006), context-specific arguments (Mislevy 2006, 2007) and procedurally-dependent observations resembling science itself (Embretson, 2007). Such a new orientation of offering validity arguments is congruent with the new framework offered by a blue ocean philosophy of opportunity development.

It was critical that this memo appeared in January immediately before people would begin implementing the remedial system for the next freshmen class. They were already worrying about a new set of problems and how they would adjust relatively new procedures to address them. There was no old system to which they could return and they had a natural disinclination to undertake hard labor for little gain if there was a logical alternative. With those preconditions, the stage was set to grant credibility to the detailed statistical study which supported a new change doing away with placement testing, except in certain ambiguous cases, and relying instead on existing admissions criteria. Here was a final radical proposal which was readily adopted.

Refining Change

By itself, change in the assessment process is undesirable. Our blue ocean goal therefore had to be a shift from a static model ("Thank heavens that project is done!") to an emerging model ("Now that we know the results, how can we improve our efforts?") Citing recent work in validation by M. T. Kane published that very year, the December 2007 memo argued that all shareholders must shift from a product-oriented notion of validity to a process-oriented conceptualization of validation. Completing that unbroken cycle of validation a year later, a December 2008 memo reminded senior NJIT administrators, as well as faculty members, that the university must reject a product-oriented, mechanistic assessment model (termed the "shot-

gun approach" in the memo) and adopt an experimental model (embracing validation, curricular alignment, technological support, and cost estimation). The content of these two memos, a year apart, documents that, from the start, the blue ocean strategy incorporated a set of strategic moves identified by Kim and Mauborgne (2007, p. 81). We had created an uncontested space for the assessment through strategic briefings; we had, thus, made the competition—the red ocean strategy described above—irrelevant in its static view. We had created and captured a new demand for the kind of information only the blue ocean was capable of providing. We had deliberately problematized the traditional value/cost tradeoff by offering a model process model that embraced the complexities of assessment. And we aligned all shareholders, administrators and faculty alike, within a new system that pursued both differentiation of assessment results and the pursuit of low costs as new assessment technologies arose.

The impact of our process of refining change is evident in our new project: an analysis of automated assessment. We have just completed partnership with one of the nation's leading non-profit educational research corporations to experiment with connections between instruction and assessment. Once again, student performance will be examined through a new assessment tool. In the fall of 2009, the department embracing the blue ocean strategy will incorporate the product of the educational research corporation into its own locally-based instructional strategies to study differentiation results of student achievement and potential cost reduction. The philosophy of red ocean would have rejected this new assessment experiment. The red ocean captains would have noted that automated assessment already had too much competition for an existing market, that the competition would be unbeatable, that the existing demand could not be further exploited, that the value/cost tradeoff could not be met, and that while student differentiation might be met, the goal of low cost could not.

For the red ocean captains, the voyage was safely over. For the blue ocean captains, the voyage was about to begin again. By adopting a process of refining and re-defining change, the blue ocean assessment developers had embraced a different system of logic, one that incorporated process into the very fabric

of its decisions.

Ongoing Assessment

As a final piece of reassurance the memo outlines ongoing studies and assessment to determine whether the new admissions criteria based system performs well. After having established the basic credibility of the proposal the assessor reassures the institutional audience that this only requires a single year of experimental implementation. Next year, if it proves to be effective we will know it and can undertake the additional work required to implement the system which worked well this year.

Conclusions

This case study contrasts two efforts to implement change in a university setting. The first adopts a zero-sum approach—called a red ocean strategy—which fails miserably, tainting the advocate as unreliable and hasty. Although the red ocean proposal relies on strong statistical evidence it is summarily dismissed and given no credibility because it fails to lay the groundwork for its own believability. Adopting the proposal would only cost stakeholders without bringing any credible benefit.

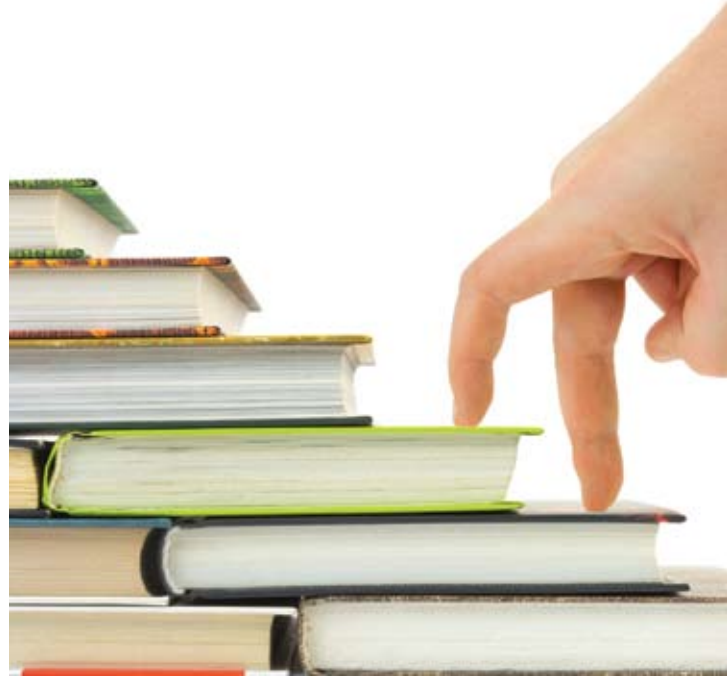
The second parallel proposal adopted a blue ocean strategy where change was introduced in stages and assessed along the way. It systematically prepares stakeholders for a change in which they can ultimately believe because it appears credible and beneficial. This approach successfully implemented substantial change by initially proposing an alternative placement test and then settling on a radical proposal which could not have been proposed in at the launch of the process. Ironically, the final proposal echoes a change originally proposed in the red-ocean style assessment where it was immediately dismissed. The strategy by which information is presented, it appears, is as important as the information itself—a statement that would suggest that we are now entering firmly into a post-structural period in institutional research. The metaphor of a system—classificatory, measurable, accountable—once uniformly adopted in America, as David Harvey (1989) has shown, may well be behind us. As Thornton and Jaeger (2007) have found, organizational cultural studies, embracing localism and the distinct patterns therein, may be of great help in understanding how arguments may be advanced within specific institutional sites. Ahead of us is an era of contingency in which everything depends not on system but, rather, on context.

Other instrumental analyses for the success and failure of these cases could be proposed, yet that is not the point here. These two cases illustrate fundamentally different approaches to institutional change, and they produce radically different results for predictable reasons. By drawing lessons from these cases, we may improve the effectiveness of our efforts to use assessment data when implementing institutional change. The six steps of the blue ocean strategy—1) Problem articulation; 2) Organic solution emergence; 3) Change implementation; 4) Assessing change; 5) Refining change; 6) Ongoing assessment—offer steps for the reflective institutional researcher to follow when undertaking the often dangerous task which is the essence of our mandate.

References

1. Blau, P. M. & Meyer, M. W. (1971). *Bureaucracy in modern society*. 2nd ed. New York: Random House 1971.
2. Brennan, R. L. (2006). *Perspectives on the evolution and future of educational measurement*. In R. L. Brennan (Ed.), *Educational measurement (4th edition, 1-16.)*. Westport, CT: Praeger.
3. Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Cambridge and Oxford: Blackwell.
4. Kane, M. T. (2006) *Validation*. In R. L. Brennan (Ed.), *Educational Measurement (4th ed., pp 17-64*. Westport, CT: American Council on Education and Praeger.
5. Kim, W. C. & Mauborgne, (2004) *R. Blue ocean strategy*. Harvard Business Review, Oct. 2004.
6. Messick, S. (1989). *Validity*. In R. L. Linn (Ed.), *Educational measurement (3rd edition, 13-103)*. New York: American Council on Education/Macmillan.
7. Mislavy, R. J. Brennan, R. L. (2006). *Cognitive psychology and educational assessment*. In R. L. Brennan (Ed.), *Educational measurement (4th edition, 257-305.)*. Westport, CT: Praeger.
8. Mislavy, R. J. (2007). *Validity by design*. *Educational Researcher* 36, 463-469.
9. Shapin, S. (1994). *A social history of truth: Civility and science in seventeenth-century England*. University of Chicago Press.
10. Thornton, C. H. & Jaeger, A. J. (2007). *A new content for understanding civic responsibility: Relating culture to action at a research university*. *Research in Higher Education*, 48, 993-1020.

TƏHSİLİN İNKİŞAFI: MÜASİR MEYLLƏR VƏ İSTİQAMƏTLƏR

Məhəmməd Cəmilov
*Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
rektorunun innovasiya və strateji inkişaf
məsələləri üzrə məsləhətçisi*

Qlobal trendlər. Cəmiyyət öz inkişafında iqtisadi və sosial effektivliyin yüksəlməsilə xarakterizə olunan yeni keyfiyyət mərhələsinə keçir. XX əsrin elmi-texniki nailiyyətləri cəmiyyəti informasiya cəmiyyətinə keçid mərhələsinə gətirib çıxardı. İnformasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı dünya alimlərinin 95%-nin fəaliyyət göstərdiyi inkişaf etmiş 20 ölkənin təhsil industriyasına geniş çıxış əldə etməyə imkan verir (YUNESKO-nun məlumatlarına əsasən). İqtisadiyyatı davamlı inkişaf etmiş ölkələr elmi-texniki fəaliyyətin nəticələrini reallaşdırmaq və tətbiq etməklə ümumi daxili məhsul artımının 2/3-ni təmin edir. İqtisadiyyatın qloballaşması bu situasiyanı köklü şəkildə dəyişdirir, elm və təhsil qarşısında yeni tələblər irəli sürür. YUNESKO XXI əsri təhsil əsri elan edib. Bu, dövlət, cəmiyyət və təhsil müəssisələri qarşısında prinsiplial olaraq yeni vəzifə - təhsil sənayesinin yaradılması vəzifəsinə qoyur.

Cəmiyyət inkişafının müasir dövrünün xarakterik xüsusiyyəti dünyanın bir çox ölkələrində açıq informasiya cəmiyyətlərinin yaradılması prosesidir. İnformasiyaların (biliklərin) yaradılması, işlənməsi, yığılması, ötürülməsi və yayılması dünyanın və ayrı-ayrı ölkələrin inkişafının aparıcı sektoru və sosial-iqtisadi, mənəvi tərəqqinin lokomotivinə çevrilir. Elektron informasiya resurslarının sürətlə artması, informasiyaların sərbəst yayılması, informasiyalara sərbəst çıx-

xışın olması informasiya cəmiyyətinin əhəmiyyətli xüsusiyyətləridir. Elm və təhsil müasirliyin başlıca məhsuldar qüvvəsi hesab olunur. Müasir elm-təhsil sektorunun (kompleksinin) yaradıldığı cəmiyyət daha dinamik inkişaf edən və rəqabətqabiliyyətli cəmiyyətdir. İnformasiya cəmiyyətində iqtisadi sistem biliklərin iqtisadiyyatı kimi inkişaf edir [6,s.8]. Hazırda informasiya cəmiyyətindən biliklərə əsaslanan cəmiyyətə keçid hədəfə çevrilib. Biliklərə əsaslanan cəmiyyətdə biliklərin istehsalı, alınması, yayılması və praktiki tətbiq edilməsi sosial-iqtisadi inkişafın başlıca hərəkətverici qüvvəsinə çevrilir.

Dünyanın əksər ölkələrində informasiya cəmiyyətinə keçid konsepsiyası qəbul edilib. O cümlədən Azərbaycan dövlətinin də informasiya siyasətinin uzunmüddətli strateji məqsədi inkişafın yeni mərhələsinə keçiddir – demokratik informasiya cəmiyyətinin qurulması və dünya informasiya birliyinə daxil olmaqdır.

Bəşəriyyət çox sürətlə prinsip etibarlı ilə yeni olan informasiya dövrünə qədəm qoyur. İnsanların həyat təzi tamamilə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişilir. İnformasiya sektorunun iqtisadiyyatda xüsusi çəkisi daim artır - iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələr üçün onun payı hazırda 50-75% təşkil edir.

Gələcək informasiya cəmiyyətinin mühüm tərkib hissəsi (nüvəsi) olan təhsil sistemi (informasiya vasitələri və KİV ilə

yanası) yalnız təhsil müəssisələrində deyil, həmçinin fasiləsiz təhsil və öz-özünə təhsilalma formasını da nəzərdə tutaraq ən geniş sosial sistemi özündə əks etdirəcəkdir.

Müasir dövrdə biliklər daima və sürətlə yeniləşdiyinə görə perspektiv təhsil sistemi təhsilalanın yalnız biliklərlə təchiz edilməsini deyil, həmçinin onların fasiləsiz olaraq müstəqil öz-özünə təhsilalma bacarıq və vərdişlərinə yiyələnməsini və bütün fəal həyatı boyu biliklərə müstəqil və yaradıcı yanaşmasını təmin etməlidir. Təhsil sonda elə bir sosial instituta çevrilməlidir ki, insanlara fasiləsiz öyrənməyə imkan verən müxtəlif təhsil xidmətləri dəsti təqdim və əhalinin geniş təbəqələrini təhsil müəssisəsini bitirdikdən sonra əlavə təhsil almaq imkanını təmin edə bilsin.

Müasir təhsilin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o, ümumdünya sivilizasiya inkişafının qloballaşması fonunda həyata keçirilir. İnformasiya cəmiyyəti bir tərəfdən yeni ideyalar, yeni biliklər, digər tərəfdən, daima yenilənmiş biliklərin sürətlə əldə edilməsinin yeni üsullarını tələb edir, başlıcası isə hər bir insanın yeni təfəkkürünün formalaşmasını və hamı üçün əhəmiyyətli olan mənəvi normaların mənimsənilməsinə nəzərdə tutur [6,s.25].

Bu gün millətin, dövlətin rifahı misli görünməmiş dərəcədə əhalinin təhsili və savadlılığından asılıdır. Əhalisinin bilik və bacarığını inkişaf etdirməyi bacarma-

yan ölkə iflasa uğrayır. Kapital və torpaq passiv, insanlar isə (ümumi və xüsusi, peşəkar biliklərə malik olan) aktiv inkişaf amilləridir. Bunu yeni sənaye ölkələrinin təcrübəsi də təsdiq edir.

Elm, texnologiya və müəssisənin rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsinin əlaqələndirilməsini nəzərdə tutan iqtisadi inkişafın innovasiya istiqamətini yalnız yüksək keyfiyyətli kadr təminatı mövcud olduqda reallaşdırmaq mümkündür. Bununla əlaqədar olaraq, müasirliyin keyfiyyətə yeni şəraitində - reproduktiv əməkdən yaradıcı fəaliyyətə keçid şəraitində əmək qabiliyyətli mütəxəssislərin hazırlanması mühüm vəzifə kimi qarşıda durur.

İnnovasiya cəmiyyətində təhsil sahəsində üç əsas meydan meydana çıxır: təhsilin qloballaşması; inteqrasiya – vahid təhsil məkanının yaradılması; təhsil sistemi və təhsil texnologiyalarının qloballaşma prosesinə adaptasiyası. Təhsilin qloballaşması prosesi birmənalı qarşılanmır, eyni zamanda dünya təhsil məkanına inteqrasiya olunmanın da alternativləri yoxdur. Bir sıra tədqiqatçılar hesab edirlər ki, bir neçə vaxtdan sonra təhsilvermə və təhsiləmə formaları dönməz surətdə dəyişəcəkdir. Heyət fəaliyyətinin informasiyalaşması və qloballaşması insanlardan yüksək səviyyədə peşəkar hazırlıq tələb edir. Ona görə də global informasiya cəmiyyətinin prioritet istiqamətlərindən biri informasiya texnologiyalarından istifadə bacarığının inkişafını təmin etməklə ömür boyu təhsil imkanlarının genişləndirilməsidir. Bunun üçün öyrənilən fənnin beynəlxalq aspektlərini anlamağa, xarici dilin öyrənilməsinə, təhsilin motivasiyasının güclənməsinə imkan yaradan inteqrasiya olunmuş tədris planları lazımdır.

Təhsilvermənin keyfiyyəti təhsil almanın yeni keyfiyyətini şərtləndirəlidir. Bunun üçün təhsilin müasir texnologiyalarının hazırlanması və fəal istifadə olunması tələb olunur ki, bu da tədris prosesinin bütünlüklə keyfiyyət dəyişikliyinə nəzərdə tutur: tədris prosesinin yeni təşkili, tədris-metodik vəsaitlərin digər növlərinin hazırlanması, nəzarətin daha çevik və çoxmeyarlı formalarının tətbiq edilməsi. Ən yaxşı halda, bu, təhsil prosesinə informasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə təmin edilir. İnformasiya infrastrukturunu tələbələrin tədris informasiyalarına sərbəst çıxışını təmin edir, auditoriya dərslər saatlarını azaldır, informasiyaları sərbəst işləmək bacarığı əldə etməyə imkan verir. Kompüterlərin internet sistemə qoşulması hər bir tələbəyə fərdi bacarıq və tələbatlarına

müvafiq biliklər əldə etməyə imkan yaradır.

Beləliklə, müasir tələblər səviyyəsində əmək qabiliyyətli mütəxəssislərin hazırlanması məsələsinin həll edilməsi, reproduktiv əməkdən yaradıcı fəaliyyətə keçidin təmin edilməsi və eləcə də vahid təhsil məkanına inteqrasiya olunmuş bütöv milli təhsil sisteminin yaradılması üçün təhsilin keyfiyyətində fundamental dəyişikliklər etmək lazımdır. Çünki təhsil iqtisadi artımın potensial amili və ilkin şərtidir. Təhsil o vaxt inkişafın mənbəyinə çevrilir ki, o, səmərəli surətdə istifadə edilir, yəni onun praktiki reallaşdırılması üçün ilkin şərtlər yaradılıb.

Azərbaycanda təhsilin inkişafı: Heydər Əliyev dövrü. Müstəqil Azərbaycanın memarı olan ümummilli lider Heydər Əliyev milli təhsilimizin qurucusudur və onun inkişafına misilsiz töhfələr vermişdir. Heydər Əliyevin bu istiqamətdə fəaliyyətini iki dövrə ayırmaq olar:

I dövr (1969-1987). Sovet İttifaqı dövründə Heydər Əliyevin milli təhsil quruculuğu istiqamətində fəaliyyəti. Bu dövrdə anadilli məktəb, maarif şəbəkəsinin bütöv sistemi yaradılmış, ümumtəhsil məktəbləri üçün 1058 müasir tədris binası tikilib istifadəyə verilmiş, 108 yeni texniki peşə təhsili müəssisəsi, 5 yeni ali məktəb yaradılmış, ən zəruri, ehtiyac duyulan 250-dən çox nadir ixtisas üzrə 17 mindən artıq azərbaycanlı gəncin yüksək ixtisaslı mütəxəssis kimi hazırlanması təmin edilmiş, Azərbaycanda ümumtəhsil və texniki peşə təhsili müəssisələri şəbəkəsinin inkişafında əsaslı keyfiyyət dəyişmələri təmin edilmiş, istedadlı uşaq və gənclərin aşkara çıxarılması, onların potensial imkanlarının inkişaf etdirilməsi, təhsil almaları üçün lazımi şərait yaradılmış, müxtəlif təmayüllü ümumtəhsil məktəbləri təşkil olunmuş və onların məzunlarının keçmiş SSRİ-nin ən aparıcı ali məktəblərində yüksək təhsil almaları təmin edilmişdir [4, c.2, s.367]. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev respublikamızda təhsil sistemi infrastrukturunun formalaşdırılmasında, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsində misilsiz xidmətlər göstərmişdir. Məhz onun təşəbbüsü ilə Naxçıvanda və Xankəndidə dövlət institutu, Gəncədə texnoloji institut, Bakıda inşaat və xarici dillər institutları, Naxçıvanda hərbi məktəb, Qubada və Şamaxıda pedaqoji məktəb açılmışdır.

II dövr (1993-2003). Müstəqillik dövründə Heydər Əliyevin milli təhsil siyasəti. 1988–1993-cü ilin birinci yarısındanək

Məhəmməd Cəmilov

ADİU rektorun innovasiya və strateji inkişaf məsələləri üzrə məsləhətçisi, iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,

“Tərəqqi” medalına layiq görülmüş, Azərbaycan Respublikasının qabaqcıl təhsil işçisi. “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun hazırlanması üzrə işçi qrupunun üzvüdür. Təhsil və iqtisadiyyat üzrə bir sıra beynəlxalq layihələrdə ekspert kimi iştirak edib (Dünya Bankı, TASIC, IFC, OXFAM).

Məqalədə dünyada təhsilin müasir inkişaf meyllərinə nəzər yetirilmiş, informasiya cəmiyyəti və biliklər iqtisadiyyatına keçid dövründə təhsil sferasının yeni mahiyyət xarakteristikası və əhəmiyyəti açıqlanmışdır. Ölkədə təhsil sisteminin inkişafı qısaca olaraq şərh edilmiş, ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycanda təhsil sisteminin formalaşdırılmasında müstəsna rolu göstərilmişdir. Eyni zamanda ölkə Prezidenti İlham Əliyevin təhsil siyasətinin elmi-metodoloji əsasları təhlil edilmiş, milli təhsil islahatlarının əsas istiqamətləri və aspektləri araşdırılmışdır.

The article observes the contemporary tendencies of educational development throughout the world, presents new substantial characteristics and values educational sector amid the shift to information-intensive society and economics of knowledge. A brief analysis on the development of the national educational sector is conducted, and the exceptional role of the National Leader Heydar Aliyev in the development of the educational system in Azerbaijan is emphasized. The scientific-methodological basis of the educational policy of President Ilham Aliyev is analyzed, and the main directions and aspects of the national education reform are researched.

В статье рассмотрены современные тенденции развития образования в мире, раскрываются новые существенные характеристики и значение сферы образования при переходе к информационному обществу и экономике знаний. Проводится краткий обзор развития отечественной системы образования, подчеркивается исключительная роль общенационального лидера Гейдара Алиева в становлении образовательной системы в Азербайджане, анализируются научно-методологические основы образовательной политики Президента страны Ильхама Алиева, исследуются основные направления и аспекты реформирования национального образования.

təhsildə baş verən böhranın qarşısı alındı, təhsilin dövlətin inkişaf etdirməli prioritet sahə olduğu bir daha təsdiqləndi. Ölkə iqtisadiyyatında sabitliyin yaranması təhsil sisteminin müstəqil dövlətçilik prinsipləri əsasında yenidən qurulması, təhsildə beynəlxalq standartlara cavab verən əsaslı islahatların aparılması zərurətini doğurdu. Təhsilin inkişafına dair bir sıra sərəncam və fərmanlar imzalanmış və proqramlar təsdiq olunmuşdur. Ümummilli lider Heydər Əliyevin Fərmanı ilə 1998-ci ilin martında müstəqil Azərbaycanda milli təhsil quruluşunun konsepsiya və strategiyasını hazırlamaq məqsədilə Dövlət Komissiyası yaradıldı, islahat proqramı hazırlandı və təsdiqləndi

ölkəyə başçılıq etdiyi 8 il ərzində ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasəti uğurla davam etdirilərək Azərbaycan öz inkişafında keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Əsası ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş iqtisadi inkişaf kursu bu dövrdə möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən tamamilə yeni müstəvidə uğurla davam etdirilərək Azərbaycanı regionun lider ölkəsinə çevirmişdir [1,s.203-204].

Danılmaz həqiqətdir ki, 2003–2011-ci illərdə Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında, xüsusilə iqtisadi və sosial inkişafımızda misli görünməmiş uğurlar əldə edilmişdir. Son 8 ildə ölkə üzrə ümumi daxili məhsul real ifadədə 3 dəfə, o cümlədən qeyri-neft sektoru üzrə 2 dəfə, xarici ticarət

rılan vəsaitin həcmi 5,5 dəfə artaraq təqribən 1,4 mlrd manat təşkil etmişdir. Ölkədə yaradılan nəhəng maliyyə-iqtisadi potensial milli təhsil sisteminin modernləşdirilməsi üçün yeni imkanlar açmışdır.

Ölkə Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə təhsil sistemində həyata keçirilən islahatlar kompleks və sistemli xarakter daşıyır, fundamental elmi-metodoloji təhlilə əsaslanır və global meyilləri (təmayülləri) nəzərə alır.

Qeyd edildiyi kimi, dünya təhsilində əsas meyillər (təmayüllər) keyfiyyətli təhsilə və onun innovasiya iqtisadiyyatına, global əmək bazarına istiqamətləndirilməsinə nail olmaqdır. Bu və ya digər ölkədə güclü və ya zəif dərəcədə olsa da, bütövlükdə milli təhsil sistemləri xarici tələblərə deyil, özünə bağlanmışdır. İnsanlar əvvəlki dövrlərdə olduğundan da daha sürətli dəyişən dünyada yaşayırlar və dəyişməkdə olan dünyaya uyğunlaşmaq üçün cəmiyyət sürətli dəyişikliklərə, yüksəlişə adaptasiya olmalı və sürətlə inkişaf etməlidir [1,s.].

Təhsilin başlıca vəzifəsi – təhsil alanlara ciddi təhsil bazasının təqdim edilməsi və analitik tərəkkürlərini, məsələ həll etmək bacarıqlarını inkişaf etdirməkdə onlara köməkliyin göstərilməsidir. Bu ehtiyac XXI əsrdə rəqəbatqabiliyyətli olmaq zəruriliyindən yaranmışdır.

Bunları nəzərə alaraq, təhsil sistemində islahatların həyata keçirilməsi üçün möhtərəm Prezident İlham Əliyevin əsas postulatı milli təhsilin keyfiyyətinin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılması və onun dünya standartları səviyyəsinə çatdırılmasıdır. Burada söhbət, ilk növbədə, mövcud xarici çağırışlara - cəmiyyətin və qloballaşan iqtisadiyyatın tələbatlarına, bütün həyatı boyunca insanların maariflənməsi ehtiyaclarına, insanlara öyrənməyi öyrətməyin vacibliyinə adekvat cavabdan gedir. Cənab İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi: "Dinamik inkişaf yoluna qədəm qoymuş Azərbaycan dövləti global informasiya cəmiyyətinin qurulması ideyasını dəstəkləyir və onun gerçəkləşdirilməsini öz siyasətinin prioritetlərindən hesab edir. Azərbaycan global informasiya cəmiyyətinin tərkib hissəsinə çevrilərək öz təhsil siyasətində müasir dünyanın çağırışlarına əsaslanır".

Ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin təhsil islahatlarının digər mühüm aspekti və tərkib hissəsi müasir Azərbaycan cəmiyyətində təhsil müəssisələrinin yeri, rolu və fəaliyyətlərinin yenidən qiymətləndirilməsi hesab edilir. Təhsil

[3, s. 117-118].

Üç mərhələdə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan bu kompleks proqram milli təhsil sisteminin keyfiyyətinin yüksəldilməsində və onun dünya standartları səviyyəsinə çatdırılmasında mühüm rol oynamışdır. Belə ki, Azərbaycan MDB məkanında birincilərdən biri olaraq, ikisəviyyəli sistemə - bakalavriat və magistraturaya keçidi reallaşdırdı ki, bu da Avropa təhsil məkanına inteqrasiya üçün zəruri şərt hesab edilir. 90-cı illərin ikinci yarısında da təhsil sistemində struktur islahatlar prosesi davam etdirildi: çoxlu sayda institutların statusu universitet və akademiya səviyyəsinə qaldırıldı, bir sıra özəl ali təhsil müəssisələri, kolleclər və liseylər yaradıldı və inkişaf etdirildi. Həmin mərhələni milli təhsil sisteminin tam təşəkkül mərhələsi və ölkə Prezidenti seçildikdən sonra cənab İlham Əliyevin həyata keçirmiş olduğu keyfiyyət dəyişikliklərinə hazırlıq kimi xarakterizə etmək olar.

Cənab Prezident İlham Əliyevin

dövriyyəsi 5.4 dəfə, strateji valyuta ehtiyatları 20 dəfə, büdcə xərcləri təxminən 10 dəfə artmışdır, 950 min yeni iş yeri açılmış və işsizlik səviyyəsi 1.6 dəfə, yoxsulluq 5 dəfə azalmışdır. Adambaşına düşən ÜDM-in həcmi 2003-cü ilin rəqəmi ilə müqayisədə nominal ifadədə 5.3 dəfə, real ifadədə isə 2.7 dəfə artaraq 2010-cu ilə 4653.3 manat təşkil etmişdir. 2003–2010-cu illər ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilmiş 84.3 milyard ABŞ dollarınının 45.1 milyard dolları xarici sərmayələr olmuş, bu dövrdə Azərbaycan ilk dəfə olaraq kapital idxal edən ölkədən kapital ixracatçı ölkəyə çevrilmişdir.

İctimai həyatımızın bütün sahələrinin əsasını təşkil edən iqtisadiyyatın sürətli inkişafı milli təhsil sistemimizin inkişafında da adekvat irəliləyişlərin əldə olunmasına real şərait yaratmışdır. Yalnız onu demək kifayətdir ki, bu dövr ərzində dövlət büdcəsindən təhsilə ay-

müəssisələri bilik, tərəqqi və tərbiyənin mənbəyi mərkəzinə çevrilməli, təhsil alanları daha geniş imkanlar palitrasına istiqamətləndirməlidir. Bununla yanaşı, insanların ictimai qanunları, problemləri və məhdudiyyətləri başa düşən cəmiyyət üzvü kimi yetişdirilməsi, ətrafdakı insanların müxtəlifliyi barəsində uşaqlarda fikirlərin formalaşdırılması, bu fərqliliyi cəmiyyətin davamlı inkişafının mühüm və müsbət amili kimi qəbul etmələri üçün onların hazırlaşdırılması və s. bu kimi tərbiyəvi məsələlər də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Nəhayət, məktəb insanlara öyrənməyi, yeni bilik və bacarıqlar əldə etməyi və bunu bütün həyatı boyu etməyə hazır olmağı öyrətməlidir. Bu baxımdan Prezident İlham Əliyevin sözlərini səsləndirmək yerinə düşər və əhəmiyyətli olardı: "Məktəb bilik deməkdir, maarif deməkdir, savad deməkdir. Biz çalışmalıyıq ki, gənclərimiz savadlı, bilikli, tərbiyəli olsunlar. Buna nail olmaq üçün həm ailədə, həm də məktəbdə uşaqlarımız çox yaxşı vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməli və əlbəttə ki, yüksək biliklərə malik olmalıdırlar. Çünki bilik tərəqqinin əsasıdır".

Təhsil müəssisələri təhsil alanlara gələcəkdə sahibkar, novator və əsl vətəndaş olmalarına kömək etməlidir. İnnovasiyaları stimullaşdırmaq məqsədilə məktəblər şagirdlərimizi yalnız universitetlərdə müvəffəqiyyətli təhsil almaları üçün zəruri olan bilik və bacarıqlarla deyil, eləcə də gələcəkdə onların effektiv işləmələri, layiqli həyat sürmələrinə imkan verə biləcək bilik və bacarıqlarla təmin etməlidir.

Müasir şəraitdə təhsilin klassik tərkib elementlərinə - təhsil, elm və maarifçiliyə - dördüncü istiqamət - innovasiya fəaliyyəti də əlavə edilmişdir. Bu, universitet təhsilinin paradiqmasını köklü surətdə dəyişdirir.

Fikrimizcə, bu prioritetlərdən irəli gələrək İlham Əliyevin təhsil strategiyası aşağıdakı konsepsiyalara əsaslanır:

- Prezident İlham Əliyevin "Azərbaycanda qara qızılı insan qızılına çevirək" konsepsiyası.
- Prezident İlham Əliyevin "Elektron Azərbaycan" konsepsiyası.
- Prezident İlham Əliyevin "Maddi kapitalı insan kapitalına çevirək" konsepsiyası.
- Prezident İlham Əliyevin "İnsan potensialının aşkara çıxarılması" konsepsiyası.
- Prezident İlham Əliyevin "Azərbaycan - regionda lider dövlət" konsepsiyası.

- Azərbaycanın Avropa təhsil məkanına inteqrasiyası.

Təhsil strategiyasında konseptual prioritetlərin reallaşdırılması istiqamətində Prezident tərəfindən bir sıra fundamental sərəncam və fərmanlar verilməmiş, inkişaf proqramları təsdiq olunaraq həyata keçirilməkdədir. İnkişaf proqramları təhsilin bütün pillələrini əhatə edir: Məktəbəqədər təhsil (Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin yeniləşdirilməsi proqramı (2007–2010-cu illər)); Orta təhsil (Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı proqramı (2005–2007-ci illər)); Xüsusi istedadla malik uşaqların (gənclərin) yaradıcılıq potensialının inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2006–2010-cu illər); Texniki peşə təhsili (Azərbaycan Respublikasında texniki peşə təhsilinin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2007–2012-ci illər)); Ali təhsil (Azərbaycan Respublikası ali təhsil müəssisələrinin Avropa ali təhsil məkanına inteqrasiyası ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 2008–2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikası təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı, 2007–2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı).

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin təhsil strategiyası sosial-iqtisadi islahatlar proqramının ayrılmaz və mühüm tərkib hissəsi hesab edilir.

Yeni çağırışlar. XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində bəşəriyyət öz inkişafında yeni mərhələyə - informasiya cəmiyyətinə qədəm qoydu. Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin və biliklər iqtisadiyyatının yaradılması milli təhsil sistemi qarşısında yeni tələblər və vəzifələr qoyur ki, bunlar da 05 sentyabr 2009-cu il tarixində ölkə Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən təsdiq olunmuş "Təhsil haqqında" qanunda nəzərə alınmışdır.

Yeni qanun təhsil sisteminin XXI əsrdə aşağıdakı əsas inkişaf istiqamətlərini nəzərə alır: təhsilə mahiyyətə bu sahəyə investisiyaların genişləndirilməsini nəzərdə tutan insan kapitalı konsepsiyası kimi baxılması; bütün səviyyələr üzrə təhsil proqramlarının harmonizasiyası yolu ilə təhsilin məzmununu modernləşdirməklə onun keyfiyyətinin yüksəldilməsi; qabaqcıl təhsil siyasətinin effektiv reallaşdırılmasının resurs təminatını təmin etmək məqsədilə təhsil iqtisadiyyatının genişləndirilməsi; praqma-

tik təhsil modelindən özü inkişaf edən modelə keçidin reallaşdırılması; informasiya cəmiyyətinin texniki-texnoloji bazasının formalaşdırılması məqsədilə təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması prosesinin genişləndirilməsi.

"Təhsil haqqında" qanun Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit olunmuş vətəndaşların təhsil hüquqlarının tam təmin edilməsi, təhsil sahəsində mövcud olan və sınaqdan çıxmış mütərəqqi dünya təcrübəsinin uyğunlaşdırılmış şəkildə tətbiq edilməsi nəticəsində Azərbaycanın milli təhsil modelinin yaradılmasını, təhsil sahəsi üzrə ümumbəşəri və milli dəyərlərin sintezinin optimal səviyyəsinə nail olunmasını, təhsilin qloballaşmasını və onun açıqlıq səviyyəsinin yüksəldilməsini, təhsilin birbaşa milli və beynəlxalq əmək bazarına istiqamətləndirilməsini nəzərdə tutur.

2011–2021-ci illərdə Azərbaycan təhsilinin inkişafı üzrə Milli Strategiyanın hazırlanmasına dair Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 11 iyul tarixli sərəncamında nəzərdə tutulan vəzifələr və tədbirlər göstərir ki, dünya təhsilində müasir və gələcək inkişaf meylləri ölkə başçısı tərəfindən daim təhlil olunur və milli təhsil siyasətində nəzərə alınır. Bu isə Azərbaycanın XXI əsrdə dayanıqlı və hərtərəfli inkişafına zəmanət verir.

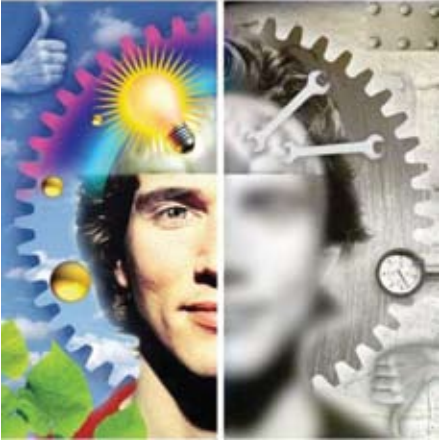
Ədəbiyyat

1. Ramiz Mehdiyev. *Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti*. Bakı, "Şərq-Qərb", 2008.
2. Ramiz Mehdiyev. *Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr*. "Şərq-Qərb", 2008.
3. *Azərbaycanın təhsil siyasəti (1998–2004)*, 1-ci kitab, Bakı, "Çaşıoğlu", 2005.
4. Misir Mərdanov. *Azərbaycan təhsil tarixi*. Bakı, "Təhsil" nəşriyyatı, 2011 (1, 2 c.).
5. *Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*.
6. Доклад Всемирного Банка. *Формирование общества, основанного на знаниях. Новые задачи высшей школы*. /Пер. с англ. -М: изд. «Весь мир», 2003.
7. www.president.az
8. www.edu.gov.az
9. www.un.org

ÖLKƏNİN İNNOVASIYA SİSTEMİNİN İNKİŞAFI MƏQSƏDİLƏ DÖVLƏT, ELM (İNNOVATİV UNİVERSİTETLƏR) VƏ BİZNESİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİ

Akif Musayev

Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin Vergi siyasəti və strateji araşdırmalar Baş İdarəsinin rəisi

Müstəqil Azərbaycanın həm dövlətini, həm siyasətini, həm iqtisadiyyatını, həm də elm və mədəniyyətini yalnız həqiqi ali təhsil, həqiqi bilik almış adamlar inkişaf etdirib irəlilədə bilər.

Heydər Əliyev

1. Giriş

Bazar iqtisadiyyatı mexanizminin təməl ünsürlərindən biri elm, biznes, əmək bazarı və təhsil xidmətidir. Onlar arasında harmoniya iqtisadi tərəqqinin vacib şərtidir. Reallıq onu göstərir ki, keçid iqtisadiyyatı ölkələrində ali təhsil hələlik müəyyən dərəcədə qapalı xarakter daşıyır və onun əmək bazarı ilə qarşılıqlı əlaqəsi zəifdir.

Lakin müasir biznes çevik və dinamikdir, işaxtaranlar qarşısında yeni tələblər qoyur. Hazırda bazarın tələblərini ödəmək üçün biznes subyektlərinin iki əsas, yüksək ixtisaslı kadrlara və innovativ texnologiyalara olan ehtiyacını qeyd etmək olar. Bu resursların xaricdən idxal edilməsi böyük təhlükə yarada bilər.

Liberal qanunlarla tənzimlənən və bazarın tələblərinə çevik uyğunlaşa bilən iqtisadi subyektlərə və yeniləşən idarəetmə sisteminə yeni tefəkkürlü, təşəbbüskar, heç olmasa bir xarici dili mükəmməl bilən peşəkar menecerlər lazım idi.

Məhz bu zərurətdən irəli gələrək kadr

hazırlığına olan ehtiyacın ödənilməsi sahəsində kompleks tədbirlər görülməyə başlandı.

Dövlət müstəqilliyi elan edildikdən sonra Azərbaycanın müasir təhsil sisteminin yaradılması da ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü və qayğısı sayəsində, onun bilavasitə rəhbərliyi altında ölkədə aparılan iqtisadi və sosial islahatların tərkib hissəsi olaraq təhsil sisteminin müasir standartlar əsasında formalaşdırılması üçün mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir. Təhsilin inkişafının növbəti mərhələsi olaraq Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sisteminin Avropa təhsil məkanına inteqrasiyasını sürətləndirmək və prosesin səmərəliliyini təmin etmək, ali təhsilin məzmununu Bolonya tələblərinə uyğun qurmaq, ölkə iqtisadiyyatının inkişaf istiqamətlərinə müvafiq olaraq yüksək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 22 may 2009-cu il tarixində "2009–2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sisteminə islahatlar üzrə Dövlət Proqramı"nı təsdiq etdi. Bu proqramda qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələr Azərbaycan ali təhsilinin inkişafında əsaslı keyfiyyət dəyişmələrinə zəmin yaradır.

Bunlarla yanaşı, ölkənin innovasiya sisteminin formalaşması zəruridir. Bu istiqamətdə işləri dövlət avtonom apara bilməz. Bu sahədə səmərəliliyin artırılması dövlət, biznes və elm arasında əlaqəni formalaşdıran, təşkilati strukturunu müəyyən edən yeni modelə ehtiyac yaranır.

2. Müasir şəraitdə innovasiya sisteminin əhəmiyyəti

Hal-hazırda global innovasiya sisteminə əsaslı dəyişikliklər baş verir: innovasiya proseslərinin səmərəliliyi artır, onların yaradılma müddəti qısaldılır, innovasiya fəaliyyətinin yeni iştirakçıları onları işləyib hazırlayanlara və onun istehlakçılarına çevrilirlər, onların münasibətləri və müvafiq olaraq funksiyaları dəyişir. İnnovasiya sistemi yeni modelinin necə yaradılmasının qavranılması ölkələr üçün aktualdır.

İnkişaf etmiş ölkələrdə innovasiya sisteminin yeni modeli uğurla inkişaf edir, innovasiyaların yaranma və yayılma proseslərinin izahına müasir inkişaf mərhələsinə müvafiq olaraq yeni yanaşmalar formalaşır. İnnovasiya nəzəriyyəsinə dair müasir araşdırmalarda dövlətlə elm və biznes arasında bu yeni tendensiyalar təhlil olunur. İnnovasiyaların inkişafı sisteminə yeni biliklərin

yaradılmasına cavabdeh olan institutlar üstün mövqeyə keçməyə başlayır.

Bəzi ölkələrdə yeni biliklərin istehsalı prosesinə cəlb edilən institutlar universitet formasında rəsmiləşdirilir, digər ölkələrdə akademik təşkilatlar sistemi kimi təqdim olunur. İnnovasiya sisteminin təkamülü innovasiya fəaliyyətinin iki böyük iştirakçısı olan firma və elmi təşkilatlar arasında mənafələrin kəsişməsi şəraitində baş verir. Müvafiq olaraq üçüncü iştirakçının, yeni dövlətin meydana gəlməsi qaçılmaz olur. Üç iştirakçı arasında qarşılıqlı əlaqələrin formasının dəyişməsi onların ayrılıqda fəaliyyətinin səmərəsiz olması nəticəsində baş verir.

Vacib məsələ odur ki, iqtisadiyyatın və cəmiyyətin strukturunda baş verən dəyişikliklər nəticəsində dövlət bilik yarada bilmədiyinə görə artıq innovasiyaların inkişafında başlıca rol oynaya bilmir. Halbuki o, biliklərin ictimai rifahı təmin edəcək səviyyəsinin formalaşmasına məsuliyyət daşıyır.

İqtisadi dinamikanın innovasiya prosesləri, daha doğrusu, innovasiyaların daimi istehsalı ilə əlaqələndirilməsinin zəruriliyi həm özəl sektorla dövlətin, həm də dövlətlə elm arasında əlaqələrin dəyişildiyini göstərir.

Ümumi tendensiya inkişaf etmiş ölkələrdə innovasiyaların maliyyələşdirilməsində iqtisadiyyatın özəl sektorunun payının intensiv olaraq artması ilə xarakterikdir. Lider ölkələrdə innovasiyaların hazırlanması və işlənməsi xərclərinin maliyyələşdirilməsinin 75%-ni özəl sektor təmin edir, bu vəsaitin 90%-i isə 100 böyük beynəlxalq korporasiyanın payına düşür.

3. İnnovasiya sisteminin inkişaf modeli – dünya təcrübəsi

Innovativ inkişaf modeli innovativ proseslərin əsas iştirakçıları kimi dövlətin, elmi və ali təhsil müəssisələrinin (universitetlər) və özəl biznesin iştirak etdiyi sistemə əsaslanır. İnnovativ proseslərin iştirakçıları öz aralarında maliyyə, maddi və intellektual resurslar vasitəsilə fəal qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət

Bu modeldə başlıca rol texnologiyaların hazırlanması və transfertini təmin edən, sahibkar kimi fəaliyyət göstərən elmi mərkəzlərə (universitetlərə) məxsusdur.

İnnovativ inkişaf modelindən asılı olaraq əsas rol bir iştirakçıdan digərinə keçə bilər. Modelin yaranması o zaman baş verir ki, dövlət, universitetlər və biznes qurumları səylərini birləşdirməklə səmərəliliyin stimullaşdırılmasına qarşılıqlı şəkildə çalışırlar.

Təşəbbüskar kimi, adətən dövlət, yaxud regional hakimiyyət orqanları çıxış edir. Onlar regionun iqtisadi inkişafı barədə alimlər və sahibkarlarla birgə müzakirələr təşkil edirlər. Burada qarşılıqlı əlaqələr barədə razılaşmalar işlənilir, regionun elmi-texniki inkişafı ilə bağlı məsuliyyət daşıyan birgə struktur yaradılır.

Universitetlərin, dövlətin və biznes mühitin nümayəndələri mütəmadi olaraq regional inkişafın təmin edilməsi üçün resurs axtarışı və ehtiyacların müəyyən edilməsi haqqında müzakirələr aparılması üçün toplaşırlar.

Yeni biliklər, yeni şirkətlərin yaradılması üçün əsas olduğu zaman, modeldə universitetlər üstün mövqeyə keçirlər, dövlət və biznes elmi araşdırmaların inkişafı üçün yardımçı rol oynayır. Bu mərhələdə tədqiqat mərkəzləri yaradılır, elmi araşdırmalar sürətləndirilir, universitet dövlət və biznesdən elmi araşdırmaların aparılması üçün əlavə vəsait əldə edir.

Qloballaşmanın aqreqasiya olunmuş tarixi mərhələlərinin təhlili göstərir ki, təhsil sistemi güclü olan ölkələr qloballaşma və beynəlmilləşmədə daha böyük təsir gücünə malik olur.

Müasir mərhələdə Avropanın iqtisadi və sosial inkişafı regionda təhsil siyasətini kökündən dəyişir. İnteqrasiya prosesi getdikcə güclənir, iqtisadi və siyasi inteqrasiya ilə yanaşı, heç şübhəsiz əsas təhsil olan sosial inteqrasiya daha real xarakter alır. Bu proses regionda vahid təhsil siyasəti sahəsində qərarlar qəbul etmək məqsədilə ümumi idarəetmə institutunun formalaşmasını zərurətə çevirmişdir.

Avropa Birliyinə üzv dövlətlərin demək olar ki, hər birində avtonom olaraq müxtəlif təhsil islahatları aparılır, təhsilin keyfiyyətinin artırılması, iqtisadi inkişafın tələblərinə uyğunlaşdırılması və s.

sahədəki müvafiq qərarlar qəbul edilirdi.

Bu şəkildə görülən işlər təhsilin səviyyəsinə müsbət təsir göstərir, lakin bununla yanaşı, təhsil müəssisələri in-

Akif Musayev

AMEA-nın müxbir üzvü, iqtisad elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi Vergi siyasəti və

strateji araşdırmalar Baş İdarəsinin rəisi, elmi əsərlərin sayı – 276, o cümlədən 7 monoqrafiya, 11 dərslik, 221 elmi məqalə və s.

Akif.Musayev@taxes.gov.az.

Məqalədə ölkənin innovasiya sisteminin yaradılması məqsədi ilə dövlət biznes və elmin qarşılıqlı əlaqəsi modeli təhlil olunur. Göstərilir ki, innovasiya sisteminin təkamülü innovasiya fəaliyyətinin iki böyük iştirakçısı olan firma və elmi təşkilatlar arasında mənafələrin kəsişməsi şəraitində baş verir. Müvafiq olaraq üçüncü iştirakçının, yeni dövlətin çıxış etməsi üç iştirakçı arasında qarşılıqlı əlaqələrin formasının dəyişməsi, onların fəaliyyətinin səmərəliliyinin artması, yeni biliklərin yaradılması, onun böyük biznesə yol tapması, səmərəli maliyyələşmə mexanizminin yaradılması, bu maliyyələşmədə biznesin xüsusi çəkisinin artırılması yolları və bu sahədə beynəlxalq təcrübə təhlil edilir. Eyni zamanda Azərbaycanın ali təhsil sistemi, akademiya və sahə elmi, böyük biznes və dövlətin əməkdaşlıq imkanları araşdırılır.

The article covers the analysis of interrelation model between state, business and science for the purpose of innovation system development. It specifies that the evolution of innovation system passes in the intersection of interests of two major innovators - companies and scientific organizations. Adequately, the intervention of third party, i.e. state, becomes inevitable. The article analyzes transformation of interrelation among three parties, efficiency growth of their activities, development of new knowledge, its way to high business, development of efficient financing mechanism, ways to increase specific share of business in financing and international experience in this area. Higher education system, academic and field science, cooperation opportunities between top business and state in Azerbaijan are investigated as well.

В статье анализируется модель взаимодействия государства науки и бизнеса в целях создания инновационной системы страны. Показывается, что эволюция инновационной системы происходит в условиях столкновения интересов двух крупнейших участников инновационной деятельности - научных организаций и фирм. Анализируется выступление государства в качестве третьего участника, смена формы взаимодействия между тремя участниками, повышение эффективности их деятельности,

“Təhsil Azərbaycanın davamlı inkişaf strategiyasının ən öncül istiqamətlərindən biridir”.

İlham Əliyev

göstərilir. Bu zaman innovasiyalara görə məsuliyyət daşıyan təşkilati formalar yaradılır.

создание новых знаний и их выход в большой бизнес. Вместе с тем, рассматриваются возможности создания эффективного механизма финансирования, пути увеличения доли бизнеса в этом финансировании, а также международный опыт в этой сфере. Также анализируются возможности сотрудничества, между системой высшего образования Азербайджана, академической и отраслевой наукой и представителями большого бизнеса.

novasiya sisteminin gücləndirilməsində iştirak etməlidirlər. Bu məqsədlə yeni İnnovativ Universitet anlayışından istifadə etmək zərurəti yaranır. Bu növ universitetlər təkcə mövcud bilik və təhsilin passiv şəkildə paylaşması ilə kifayətlənmir. Onlar yeni biliklərin, innovativ texnologiyaların yaradılması və onların tətbiqinə görə də məsuliyyət daşıyırlar.

İnnovasiya sisteminə Regional Tədris Mərkəzlərinin rolu

İnnovasiya sisteminin yeni modelinə uyğun olaraq sistemin subyektlərini birləşdirən Regional Təlim Tədris Mərkəzlərinin yaradılması onların birgə fəaliyyətinin səmərəliliyini daha da artıraraq nəzərdə tutulan vergi güzəştlərinin şərtləri barədə sahibkarlar və ictimaiyyətə daha geniş və operativ məlumat çatdırmağa imkan verir. Nəzərdə tutulan model dövlət qurumları, əməkdaşlarının, sahibkarlıq və ictimaiyyət üzvlərinin birgə fəaliyyətinin təmin etmiş olar.

Regional Tədris Mərkəzinin vəzifə və funksiyaları təlim və təhsilə yeni innovasiya sisteminin tələblərinə uyğun şəkildə təşkil etmək, konkret strateji və taktiki hədəflər müəyyənləşdirmək, bunun üçün planlar hazırlamaq, eyni zamanda maliyyə institutları, hökumət qurumları ilə mütəmadi əlaqələr qurmaq, habelə elmi konfranslar, dəyirmi masalar təşkil etmək və innovativ nəticələri ictimaiyyətləşdirməkdə səmərəli fəaliyyəti təmin etməkdir.

Modelə uyğun olaraq yaradılan Regional Tədris Mərkəzi digər nüfuzlu əməkdaş institutlarla sıx əlaqələr qurmaqla bilik və təcrübələrin mübadiləsinə daha dinamik təşkil etmək imkanına malik olur.

Bu model özəl sektorun innovasiya fəaliyyətini ön plana çəkməklə dövlət, universitet və özəl sektorun birgə fəaliyyəti zamanı hər üç qurumun fəaliyyət dairəsini müəyyənləşdirir və fəaliyyətin mühüm tərəfi kimi özəl sektorun üstünlüyünü təcəssüm etdirir. Məsələn, qeyd edə bilərik ki, fəaliyyətinin səmərəliliyini qiymətləndirmək üçün özəl bir şirkət tərəfindən yaradılan Altı Siqma metodo-

logiyası hazırda geniş biznes dairəsində tətbiq edilir. Bu, özəl sektorda yaradılan innovasiyaların bir nümunəsidir.

Aydındır ki, iqtisadi böhranın iqtisadiyyatın strukturunda dəyişiklik yaratması ilə əlaqədar olaraq bütövlükdə əmək resurslarında, o cümlədən onun strukturunda da dəyişiklik yaranır. Bu isə öz növbəsində, əmək resurslarının bölgüsünə təsir edir.

Bu sahədə dövlət sektorunda, xüsusilə də dövlət qulluğunda məşğul olan işçilərin peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması işi respublikamızda demək olar ki, dövlət strukturlarının nazirlik və komitələrin nəzdində fəaliyyət göstərən tədris mərkəzləri və bu tipli tədris müəssisələri vasitəsilə müasir tələblərə uyğun təşkil edilmişdir.

Özəl sektorda çalışan işçilərin peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması üçün heç kim, yəni nə ali təhsil sistemi, nə də işəgötürənlər məsuliyyət daşımır. Ona görə də bu sahədə böyük boşluq mövcuddur. Bu isə özünü qlobal böhran şəraitində daha qabarıq göstərir. Burada özəl təhsil sektoruna çevik fəaliyyəti təmin edən imtiyazların verilməsi bu boşluğu aradan qaldırmağa imkan verərdi.

Özəl təhsil sektorunun zəifləməsi rəqabətə də təsir edə bilər. Rəqabətsiz işə inkişaf olmur. Bu problemlərin səbəbləri ətraflı araşdırılmalı və aradan qaldırılmalıdır.

Digər vacib problemləri aşağıdakı şəkildə ümumiləşdirmək olar:

- bələdiyyə təhsil sisteminin inkişaf etdirilməsi;
- ali məktəblərin inkişafında himayədarlar şurasının fəaliyyətinə ehtiyacın get-gedə artmasını nəzərə alaraq bu sahəyə xüsusi diqqətin yetirilməsi;
- xaricdə işə təbiiq olunan və ciddi nəticələr verən ixtisas dəyirmi masalarının yaradılması və fəaliyyətə başlaması;
- böyük biznesin təhsil proqramlarının təkmilləşdirilməsində, gənc kadrların karyera qurmasında, işlə təminatında iştirakının vacibliyi və s.

Qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadi inkişafın indiki mərhələsində böyük bizneslə ali təhsil sisteminin əlaqəsi müasir tələblərə cavab vermir. Belə ki, demək olar heç bir, o cümlədən nə dövlət, nə də özəl ali məktəblərin böyük biznesin yüksək səviyyəli nümayəndələrinin iştirak etdiyi himayədarlar şurası, bu ali məktəblərdə kadr hazırlığı aparılan ixtisaslar üzrə böyük biznesin müvafiq aparıcı mütəxəssislərdən ibarət dəyirmi masalar mövcud deyil.

Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, bu tipli qurumların mövcudluğu dünyanın apa-

ricı universitetlərində ən vacib idarəedici və təşkilədiçi strukturlar olmaqla, həm universitetlərin maddi-texniki bazasının genişləndirilməsi, həm də strateji inkişafının təmin edilməsində, ixtisas proqramlarının təkmilləşdirilməsində iştirakı çox böyük səmərə verir.

Qloballaşan iqtisadiyyatda İnnovativ Universitetlər

Universitet şirkətlər yaratmağa kömək etməklə və texnologiyaları transfer etməklə qismən müəssisə rolu oynayır. Öz növbəsində, müəssisələr tədris prosesini təmin edən və universitetin prinsipinə uyğun elmi tədqiqat işlərini həyata keçirən strukturlar yarada bilər. Universitetlər apardıqları tədqiqat və işlərdən gəlir əldə etmək üçün istehsal potensialını və onun təcrübədə tətbiqi imkanlarını təhlil edir, öz müəllim və tələbələrə yeni müəssisələrin yaradılması işində yardım göstərir.

Universitetlər mövcud olan müəssisələri yeni ideyalarla təmin edir, yeni müəssisələrin yaradılması üçün elmin aparıcı sahələrində özlərinin tədqiqat və təhsil imkanlarından istifadə edirlər. Onlar ənənəvi təhsil proqramlarını genişləndirir, tələbələrə sahibkarlığı və şirkətdə iş təcrübəsini öyrədirlər. Bununla universitetlər texnologiyaların transferini təmin edir və öz fəaliyyətlərini həyata keçirmək üçün maliyyə vəsaiti əldə edirlər.

Belə universitetlər dövlətin, yaxud biznesin nəzarəti altında olmur və müstəqil akademik təşkilat olurlar. Muxtariyyət onlara müstəqil olaraq strateji inkişaf proqramı işləyib hazırlamaq, dövlət və bizneslə birgə layihələrin reallaşdırılmasında müstəqil işləmək imkanı verir. Universitetlərdəki texnologiyaların transferi strukturları texnologiyaların kommersiyalaşdırılması, onların bazara çıxarılması ilə məşğul olurlar.

Biliklərin kommersiyalaşdırılması universitetlərə şərait yaradır ki, onlar sərbəst olaraq uzunmüddətli elmi tədqiqat işlərini maliyyələşdirsinlər. Məhz bu, araşdırma və onun nəticəsi ilə tətbiqi arasında zaman boşluğunun məhdudlaşdırılmasına imkan verir ki, bu da ixtiranın rəqabətə davamlılığını artırır.

İqtisadi inkişafın indiki mərhələsində, iqtisadi inteqrasiyanın əməkdaşlığın zəruri tərkib hissəsinə çevrildiyi bir vaxtda Avropa İttifaqı ölkələrində vahid innovasiya məkanı yaratmaq, tədqiqat və innovasiya fəaliyyətini intensivləşdirmək, bu prosesə məhdudiyətlər yaranmadan maneələri aradan qaldırmaq istiqamətində təxirəsalınmaz tədbirlər həyata keçirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu proses dünya iqtisadiyyatını bürüyən iqtisadi böhrandan sonra daha da aktivləşib.

Nəzəri, texnoloji və kommersiya potensialına malik olan çoxməqsədli tədqiqatların sayının artması alimlərin özündən tədqiqatçı və sahibkar kimi iş görməyi tələb edir.

Aparılan tədqiqatların təcrübədə istifadə edilməsi, həmçinin alimlərin biliklərinin kommersiyalaşdırılması prosesində iştirakına hazırlığı sahibkarlıq ruhunun universitetlərə sirayət etməsinə yardımçı olur. Şirkətlər tərəfindən verilən sifarişlər ikili təyinatla malikdir - onlar şirkətlərə yeni məhsul hazırlamağa kömək edir, digər tərəfdən, universitet üçün elmi əhəmiyyətə malikdir.

Biznes və dövlətlə sıx qarşılıqlı əlaqə universitetin inkişafı üçün mütləq şərtidir. Yeni nəsil universitetlərin inkişaf etdirilməsinə ilkin mərhələdə tədqiqat universitetləri xidmət edir.

İnnovativ müəssisələrin rolu

Tarixi inkişafın gedişində sənaye müəssisələrinin müntəzəm azalması prosesi baş verir. Bu daha çox onunla bağlıdır ki, müəssisənin əldə etdiyi mənfəətə istehsal olunan məhsulun innovativliyi daha çox təsir göstərir, nəinki istehsalın miqyası.

İqtisadi sistemin və eyni zamanda iqtisadi fəaliyyətin xüsusi sahəsi kimi elm və təhsilin fundamental zəruri məsələləri bu və ya digər mənada ümumənəzəri qiymətləndirmə tələb edir. Biliklər iqtisadi inkişafın əsas hərəkətverici qüvvəsinə çevrilir.

Son zamanlar böyük müəssisələr özlərinin struktur vahidlərini elmi parkların ərazilərində yerləşdirir. Bu onlara təcrübədə tətbiq olunan elmi tədqiqat qrupları ilə sıx əlaqədə olmağa, yeni əmtəələr işləyib hazırlamağa, lazımı əməkdaşların işə cəlb edilməsinə və elmi kəşfləri izləməyə imkan verir.

Keçmiş elmi tədqiqatçılar tərəfindən yaradılan şirkətlər universitetlərlə sıx əlaqəni qoruyub-saxlayırlar. Bu da universitetlərin ətrafında çoxlu istehsalçı və digər işgüzar strukturların cəmlənməsinə səbəb olur.

İnnovativ şirkətlər iki növ ola bilər: bazara yönəldilən və tədqiqata yönəldilən. Dövlət dəstəyi bazara yönəldilən şirkətlərin diqqətini elmi-tədqiqat işlərinə, tədqiqata yönəldilən şirkətləri isə öz məhsulunu satmaq üçün bazarı öyrənməyə istiqamətləndirir. Hal-hazırda bu iki növ şirkətin sintezinə doğru meyli müşahidə olunur.

Firmanın işinin əsasını təşkil edən ideyanın texniki baxımdan irəlidə olması onun birinci növbədə maliyyə mənbəyinin dövlət proqramı olacağını düşünməyə əsas yaradır. Burada dövlətin məqsədi bu cür firmanın biliklərinin kommersiyalaşdırılmasıdır.

Dövlətin innovasiya proseslərində iştirakı

İnnovasiyaların yuxarıdan tətbiqi modeli dövlətin birbaşa iştirakı ilə hərbi və kosmik layihələrin həyata keçirilməsindən, sosializm, yaxud kapitalizm iqtisadiyyatı şəraitində yerinə yetirilməsindən asılı olmayaraq çox uğurlu olmuşdur.

Son zamanlar bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə dövlət innovasiyaların dəstəklənməsi səlahiyyətlərini eyni zamanda regional səviyyədə də bölüşdürür. Burada regionlar özlərinin regional innovasiya təşəbbüsünün işlənməsi üçün xüsusi səlahiyyət əldə edirlər.

Lakin yalnız dövlətin hakim olduğu model ideya və təşəbbüslər haqqında məhdud mənbəyə malik olur. Regional və yerli səviyyələrin cəlb edilməsi innovasiyalarda yaradıcı ideyalar bazasının təşəkkülünə daha geniş imkan verir.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, innovasiya siyasəti sistemli xaraktere malikdir. Hələ 90-cı illərin əvvəllərində elm, sənaye və qismən iqtisadi və regional inkişafın siyasət istiqamətlərinin, bütövlükdə innovasiya mühitinin formalaşdırılması məqsədilə vahid innovasiya siyasətində sistemli şəkildə ümumiləşdirilməsi prosesi baş verdi.

90-cı illərin ortalarında isə innovasiya mühitinin sistemli formalaşdırılması mexanizmi demək olar ki, bütün Qərbi Avropa ölkələri tərəfindən qəbul edildi və yeniliyin yayılması məqsədilə innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması proqramları işləyib hazırlandı.

Avropa innovasiya prosesləri Avropa Komissiyasının hazırladığı Avropa innovasiya siyasəti əsasında sonuncu tərəfindən idarə olunur. Bu siyasət regional və milli səviyyəli innovasiya siyasətlərini də əhatə edir.

Avropa İttifaqının innovasiya siyasətinin milli və regional tərkib hissəsi ilə yanaşı, onun həyata keçirilməsi mexanizmi iki prosedurdan, o cümlədən Avropa innovasiya cədvəlindən və innovasiya siyasəti tədbirlərinin informasiya bazasından ibarətdir. Hazırda informasiya bazasına bir çox yeni ölkələr, o cümlədən Braziliya, Kanada, Çin, Xorvatiya, İsveçrə, Türkiyə, ABŞ və Ukrayna da daxil edilib.

Vahid innovasiya cədvəli mahiyyət etibarilə aidiyyəti ölkələrin innovasiya tədbirləri, ölkələr üzrə paylanması və klasterlər üzrə qruplaşdırılması nəticəsində tərtib edilmiş aktivlik matrisindən (cədvəldən) ibarətdir.

İlkin olaraq bu tədbirlər dörd, son zamanlar isə beş qrupda aqreqasiya (ümumiləşmə) olunur.

Hər il bu cədvəl təkmilləşir və yeni ölkələrin cəlb olunması nəticəsində genişlənir:

1. Ticarət markası sahəsində innovasiya;
2. Dizayn sahəsində innovasiya;
3. Təşkilati innovasiya;
4. Marketing sahəsində innovasiya;
5. İnnovasiya və elmi tədqiqat işlərini aktivləşdirmək üçün dövlət və fərdi maliyyələşmə cəlb etmiş müəssisə

və universitetlərin xüsusi çəkisi daxil edilir.

Axırıncı qrupda əksini tapmış tədbirlər dövlət və özəl sektorun innovasiya sahəsində birgə səmərəli fəaliyyətinin göstəricisidir.

2002-ci ildə Avropa İttifaqı innovasiya siyasəti Barselonada yenidən müzakirəyə çıxarıldı və bu siyasət daha da konkretləşdirildi və ETTKİ-ə çəkilən orta xərc əmsalı Avropa İttifaqında ÜDM-nin 3%-i həcmində (axırıncı illərdə bu rəqəm 3,9%-ə çatdırılıb) olmaqla, onun da 2/3-nin sahibkarlıq sektoruna yönəldilməsi nəzərdə tutulmuşdu.

Buna paralel olaraq orta və kiçik biznesin dəstəklənməsi üçün müxtəlif çərçivə proqramlarında 5 milyard avro-luq böyük büdcə nəzərdə tutulmuşdur.

Innovasiya sahəsində üstün təcrübələr və meyarlar

Bu gün dünyada ETTKİ-ə xərclərin xüsusi çəkisinin artırılması, xüsusilə də özəl sektorun bu prosesdə iştirakını aktivləşdirmək üçün müxtəlif stimullaşdırıcı normativ-hüquqi aktlar tətbiq olunur, bu fəaliyyəti məhdudlaşdıran qanunvericilik normaları ləğv edilir.

MDB dövlətlərindən yalnız Qazaxıstan bu sahədə aktiv fəaliyyət göstərir və burada hər il klaster təşəbbüsləri müsabiqələri keçirilir.

Bu yanaşmaların Rusiyada aktiv tərəfdarları Rusiya sənayeçiləri və sahibkarları ittifaqı olmaqla azad iqtisadi zonalara innovasiya yönümlü iqtisadi klasterlərin geniş instrumentariyaları yığımının bir elementi kimi baxılır.

O cümlədən vəcür maliyyələşməsinin və texnoloji biznes-inkubatorların inkişafının dövlət səviyyəsində dəstəklənməsi də çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Dünyada ən mütərəqqi və müvəffəqiyyətli innovasiya proqramı hesab edilən və Avropa innovasiya məkanında da geniş maraq göstərilən İsrail proqramı tipli biznes-inkubatorlar, texnoparklar və s. yaradılmalıdır.

İsrail biznes-inkubator sxemi üzrə texnoloji inkubator dedikdə innovasiya ideyalarını inkişaf etdirən və onların texnologiyalarını kommersiyalaşdırmaq məqsədilə öz biznesini təşkil edən sahibkarları dəstəkləyən təşkilati subyektlərə başa düşülür.

Texnoloji inkubator proqramı İsraildə çox geniş yayılıb və demək olar ki, İsrail Sənaye və Ticarət Nazirliyinin müvafiq qurumunun aparıcı alimlərinin rəhbərliyi altında bütün ölkəni əhatə edir.

Proqram çərçivəsində texnoloji təşəbbüslərə sahibkarlığın erkən mərhələsində dəstək verməklə onların ideyalarının ixrac təyinatlı kommersi-

ya məhsuluna transformasiyasına və ölkədə səmərəli müəssisə yaratmağa kömək edir.

Avropa innovasiya ərazisində müvafiq dövlətlər tərəfindən aparılan innovasiya tədbirləri ən yaxşı innovativ tədbiri kimi seçilməsi üçün aşağıdakı meyarlarla uyğun gəlməlidir:

1. Əlverişli qiymətləndirmə (favourable evaluation) – məsələn, təklif haqqında hökumətin perspektivli innovativ tədbir kimi fikri;
2. Fəaliyyət müddətinin davamlılığı (longevity);
3. Transferballıq (transverability) – innovativ tədbirin başqa şəraitə uyğunlaşdırılması və ya başqa şəraitə köçürülməsinin mümkünlüyü;
4. Populyarlıq (popularity) məqsədli qruplara aidlik;
5. İstifadəçilərdən əks əlaqə (user feedback) – innovativ tədbir haqqında yaxşı bir tədbir kimi istifadəçilər, dövlət qurumları tərəfindən və s.-dən daxil olan informasiya;
6. Ətrafda (xaricdə) sözsüz qəbul (tanınma) (external recognition) – beynəlxalq təşkilatlar (OECD, UNISCO) və xarici hökumətlər tərəfindən tanınma;
7. İnnovativlik (innovativeness) – milli və ya regional innovasiya siyasətindən imtina nəticəsində orijinal üsul və yollar vasitəsilə yeni tədbirlərin hazırlanması;
8. Effektiv miqyas (ölçü) (effective size) – tədbirlərin hər hansı kritik kütləni aşması. Məsələn, bu tədbirin milli məqsədi proqramın 5%-dən çoxunu əhatə etməkdir.
9. Çeviklik (flexibility) – tələbatçıların, istehlakçıların və ətraf mühitin tələblərinə uyğun dəyişməsi.

Strateji oriyentasiya (strategic orientation/ coherence) – milli innovasiya siyasəti məqsədlərinə və onun Avropa Birliyinin innovasiya siyasəti prioritetlərinə uyğunluğu.

Dövlət elmlə biznes arasında qarşılıqlı əlaqəni genişləndirməklə innovasiyaların inkişaf etdirilməsini öz üzərinə götürür. Dövlət, həmçinin vençur investor rolunu da oynayır.

Dövlət elm və texnologiya agentliyi üçün elm və texnikanın inkişafı məqsədilə resursların cəlb edilməsinə yönəldilən bir neçə proqrama malik olmalıdır.

Regionda intellektual səviyyənin gücləndirilməsi istiqamətində aparılan fəaliyyət, yolların, körpülərin tikintisi, nəqliyyat əlaqələrinin və biznesin inkişafı qədər əhəmiyyətlidir.

Kiçik müəssisələrin, nəhəng şirkətlərin universitet və dövlət laboratoriyaları ilə

sıx əməkdaşlığı innovasiyaların inkişafının məhsuldar metodudur.

Innovasiya tətbiq edən dövlət innovasiyaların inkişafının fəallaşdırılmasına istiqamətlənən tədbirlər həyata keçirir. O bunu şirkətlər, universitetlər və dövlət müəssisələri arasında müxtəlif formalı kooperativ əlaqələrin qurulması vasitəsilə həyata keçirir.

Innovasiya dövlətinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

- dövlət tərəfindən biznesə yeni müəssisələrin investisiyalaşdırılması riski üçün zəmanət verilməsi;
- innovasiyalara dəstək üçün yeni müəssisələrin, yaradılması;
- universitetlərə dövlətin maliyyələşdirdiyi tədqiqatların aparılması zamanı yaradılan şəxsi intellektual mülkiyyətə sərəncam vermək hüququnun verilməsi;
- fundamental elmi tədqiqatların subsidiyalaşdırılması üçün dövlətin vençur kapitalının yaradılması;
- innovasiyaların stimullaşdırılması üçün tədqiqatlar və işlərin görülməsinə vergi güzəştləri tətbiq olunur və innovasiya məhsullarının mənimsənilməsinə görə əldə edilən gəlirə vergi azaldılır.

Vergi güzəştlərindən innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması üçün istifadə olunur və bu güzəştlər müxtəlif növ ola bilər:

- faktiki çəkilən xərcdən artıq məbləğin mənfəət vergisinin hesablanması zamanı xərc kimi çıxılması.
- sürətli amortizasiya (əmsallar istifadə etməklə);
- mənfəətin aşağı dərəcələrlə vergiyə cəlb edilməsi;
- "vergi tətilləri"

4. Azərbaycanda innovasiya sistemi formalaşmasının xüsusiyyətləri

Azərbaycanda aparılan fundamental xarakterli elmi tədqiqat işlərinin özünəməxsus xüsusiyyətləri müşahidə olunur. Belə ki, tədqiqat işləri AMEA-nın tədqiqat institutları, ali məktəblər və dövlət strukturları nazirlik və komitələrin nəzdində fəaliyyət göstərən sahə elmi tədqiqat institutları tərəfindən aparılır. Bu işlərin əsas həcmi bir çox ölkələrdə olduğu kimi, universitetlərin (ali məktəblərin) deyil, Elmlər Akademiyası institutlarının payına düşür. Eyni zamanda ali məktəblər kifayət qədər zəif elmi baza, və elmi tədqiqat və təcrübə konstruktor işlərinin cüzi maliyyələşdirilməsi şəraitində kadr hazırlığının, həmçinin yüksək ixtisaslı kadr hazırlığının əsas hissəsini

təmin edir.

Respublikamızda elmə çəkilən xərclər ilbəil artmış və 2010-cu ildə 101,2 milyon manat təşkil etmişdir. Əvvəlki illərlə müqayisədə artım böyük dinamika-yə malik olsa da, elmin inkişaf etmiş ölkələrdəki səviyyəsinə nail olmaq üçün kifayət deyildir.

Elmə çəkilən dövlət xərclərinin artırılması ilə yanaşı, bizneslə əlaqəsini də müasir tələblərə uyğunlaşdırmaq zəruridir. Lakin biznes və elm arasında əlaqələri inkişaf etdirmək üçün infrastrukturun yaradılması heç də asan məsələ deyildir. Çünki universitet ətrafında infrastrukturun yaradılması elmi potensialın çatışmazlığı ilə, onun elmi təşkilatlar nəzdində yaradılması isə gənc kadrların çatışmazlığı ilə üzləşəcəkdir.

Texnoloji innovasiyalar kimi nə başa düşülməsindən asılı olaraq innovasiyaların fəallıq səviyyəsi fərqlənəcək. Azərbaycanda yüksək texnologiyalı avadanlıqların idxalı səviyyəsindən görünür ki, bu sahədə innovasiyalara daha çox üstünlük verilir. Bununla yanaşı, innovasiya fəaliyyətinin inkişafının yalnız xarici avadanlıqların alınması ilə bağlı olması texnoloji geriləmənin qorunub saxlanmasına səbəb olur.

Müasir şəraitdə innovasiyaların inkişafının əsas problemi müəssisələrin kifayət qədər fəal olmamasıdır. Dövlət və

biznesin qarşılıqlı əlaqələrinin kəsişməsi formal və qeyri-formal əlaqələr əsasında əmələ gəlir.

Son illər elmin büdcədən maliyyələşdirilməsi ilbəil artırılsa da, bu, neqativ tendensiyaları tez bir zamanda dəyişdirə bilməz. Hazırkı şəraitdə elmin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsinin yüksək payı, iqtisadiyyatda elmin nəticələrinə olan tələbin aşağı səviyyədə olmasından xəbər verir.

Azərbaycanda elmin spesifikasiyadan ibarətdir ki, elmi təşkilatlar və ali məktəblər biznes sektordan təcrid olunmaqla yanaşı, bir-birlərindən də təcrid olunublar. Dövlətlə elmin daha sıx əlaqəsi elmin dövlət sektorunda təşəkkül tapmasına zəmin yaradır.

5. Nəticə

İqtisadi inkişafın müasir mərhələsində ölkədə innovasiyaların inkişafına tələbat artır. Dövlət, elm və biznes bu inkişafa öz töhfəsini verməlidir. Qarşılıqlı əlaqəli olmadıqda bu töhfə qənaətbəxş nəticə vermir. Universitetlər elm nümayəndələri kimi yeni innovasiya sisteminin inkişaf etdirilməsi üçün cavabdeh, kommersiya sferası isə bu biliklərin istehlakçısı kimi innovasiya sisteminin inkişafına maraqlı tərəfə çevrilməlidir. Sahibkarlar innovasiyaların yalnız istehlakı ilə kifayətlənməməli, yeni biliklərin

inkişaf etdirilməsinə kömək etməlidirlər. Müəssisələr, xüsusilə də korporasiyalar uzun müddət ərzində innovasiya texnologiyalarını idxal edə bilməzlər. Dövlət zəruri dəstək göstərməklə bu inkişafı əlaqələndirməlidir. Lakin bu dəstək bütün xərclərin maliyyələşdirilməsindən ibarət olmamalıdır. Əks halda indiyə qədər olduğu kimi, öz layihələrinin təcrübədə tətbiq edilməsinə universitetlərdə maraq olmayacaq və innovasiyaların iqtisadi proseslərə tətbiqi baş verməyəcək.

Ədəbiyyat

1. *Московкин В.М., Раковская-Самойлова А.Х. Меры европейский инновационной политики и идентификация лучший инновационной политики. Бизнесинформ № 3-4, 2005.*

2. *Musayev A.F. İnnovasiya siyasəti: Avropa Birliyi təcrübəsi və Azərbaycan şəraitinə adaptasiya imkanları. // "AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, Modernləşmə xətti jurnalı, Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi tərəqqisində yeni nailiyyətlər". Bakı-2010*

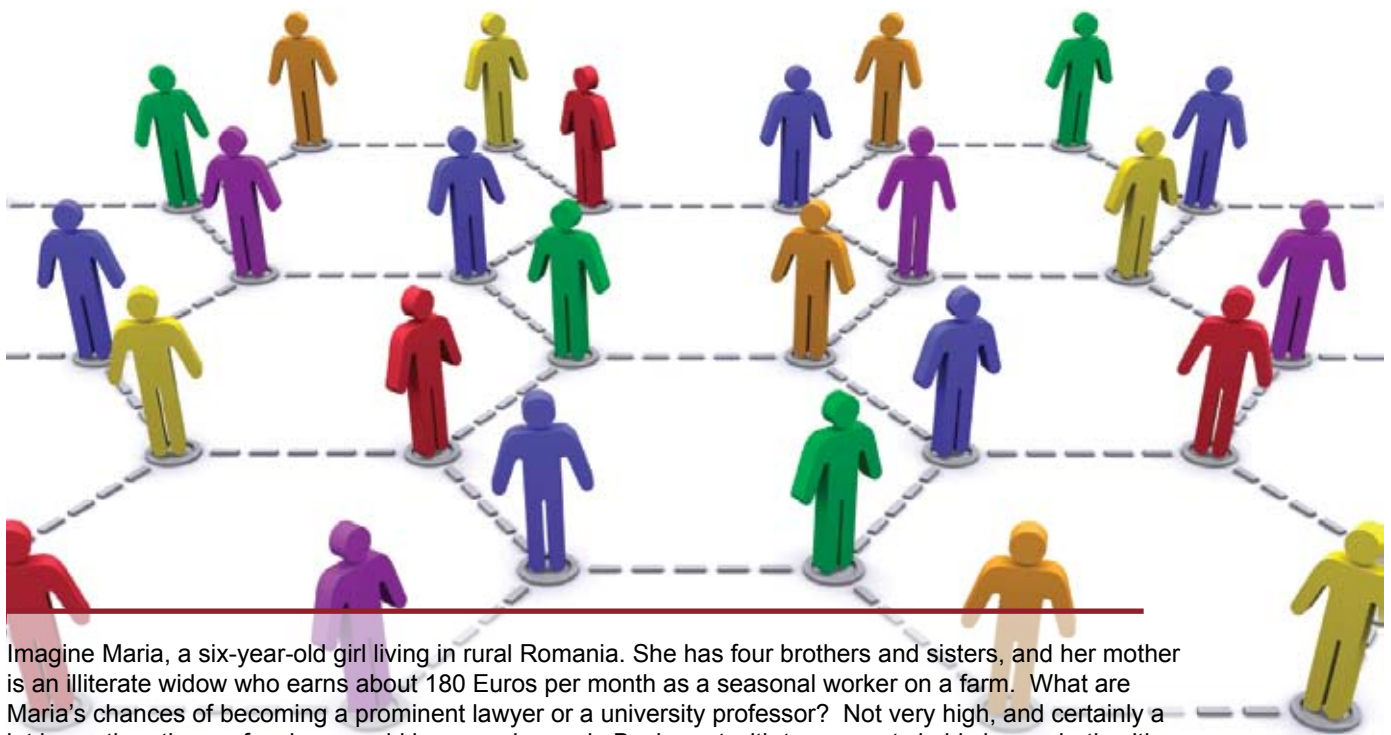
3. *Musayev A.F. Ali təhsilin yeni maliyyələşmə modeli: mahiyyəti və gözlənilən nəticələr // "Respublika qəzeti". 2010. № 085.*

EQUITY IN TERTIARY EDUCATION: A MORAL AND ECONOMIC IMPERATIVE

Jamil Salmi

Tertiary education coordinator

The World Bank

Imagine Maria, a six-year-old girl living in rural Romania. She has four brothers and sisters, and her mother is an illiterate widow who earns about 180 Euros per month as a seasonal worker on a farm. What are Maria's chances of becoming a prominent lawyer or a university professor? Not very high, and certainly a lot lower than those of a six-year-old boy growing up in Bucharest with two parents in his home, both with a secondary education and a good income, and only one sibling. All over the developing world, many people face difficult odds of achieving economic and social success, just like Maria... Equality of opportunity is about giving Maria and all other children in the world the same chance to be successful in life (Adapted from Barros et al., 2009)

In spite of the extensive efforts to improve access worldwide, tertiary education—especially the university sector—generally remains elitist, with the majority of enrolled students coming from wealthier segments of society. Although relatively few countries and institutions systematically collect data on the socioeconomic origin of students; where national statistics and household survey data are available, the pattern of inequality is clear. This is illustrated clearly in Latin America. In Chile, for instance, the tertiary level enrollment rate for the wealthiest quintile is almost four times higher than the rate for the poorest. In Argentina the enrollment rate of the we-

althiest is five times higher than the rate for the poorest, and in Mexico the rate is 18 times higher than that of the poorest (UNESCO-IESALC, 2008).

Increased cost-sharing and the rising share of private enrollment in tertiary education have been associated with growing inequality, even in OECD countries. "Although there are valid efficiency arguments for diversifying higher education financing by increasing the non-public share of costs, there is concern that an increased private share could have adverse consequences for equity. Historically, participation in tertiary education has been strongly correlated with family socio-economic status and

the educational attainment of parents" (OECD, 2006, p. 14).

Inequality and disparities exist across groups and societies, often due to historic discriminatory norms around economic class, minority status defined on the basis of ethnic, linguistic, religious, cultural, or age characteristics, disabilities and gender. Each dimension is deserving of in-depth examination and each is significant in any evaluation of equity of access and success in tertiary education.

Importance of equity for fairness and efficiency purposes

Does it matter who enters and comp-

letes tertiary education? After all, as long as developing countries produce sufficient numbers of qualified graduates to respond to labor market and capacity building needs, why should equity be of great concern?

Eliminating inequality is a development imperative for two complementary reasons: fairness and efficiency. In the first instance, religious, philosophical and legal traditions in most cultures emphasize inequality as a pervasive concern. The 2006 World Development Report on Equity and Development (World Bank, 2006) analyzes notions of equity as a fundamental theme in secular philosophical traditions. In ancient Greece, for example, Plato maintained that "if a state is to avoid ... civil disintegration... extreme poverty and wealth must not be allowed to rise in any section of the citizen-body, because both lead to disasters" (Cowell, 1995, 21). Modern theories of distributive justice have equally shaped societies' thinking about equity.

The economic efficiency argument in favor of equity promotion is just as strong. A talented, low-income and/or minority high school graduate who is denied entry into tertiary education represents an absolute loss of human capital for the individual person and for society as a whole. The lack of opportunities for access and success in tertiary education leads to under-developed human resources and a resulting shortfall in the capacity to capture economic and social benefits (Harbison, 1964; Ramcharan, 2004).

As demonstrated by the WDR on Equity and Development, the fact that markets are quite imperfect in developing and transition countries also leads to under-investment by people with less wealth and social status (World Bank, 2006). In many societies, instead of rewarding principally the human capital embodied in individuals, labor market returns are influenced by attributes such as gender, race, or caste, and by people's social capital. As a result, individuals belonging to groups who are the victims of discrimination tend to invest less in their own human capital than members of society who are not subject to overt or implicit prejudice

While very few studies on the economic effects of inequality are available, a recent analysis of the cost of Roma exclusion in Eastern Europe sheds light on the sizeable loss in productivity and fiscal revenues (World Bank, 2010). The study measured economic costs linked to low levels of Roma employment and low earnings among those working as a result of under-investment in their edu-

cation. Low employment and low earnings, in turn, translate into fiscal costs into lower tax receipts and higher net social security expenditures. For Serbia, the Czech Republic, Bulgaria and Romania combined, the economic costs amount to 5.7 billion Euros annually whereas the fiscal costs are equivalent to close to 2 billion Euros every year. In some of the countries concerned, the loss can represent as much as 4 percent of GDP.

Thus, in the interest of both social justice and economic efficiency, every individual must be given an equal chance to partake in tertiary education and its benefits irrespective of income and other individual characteristics including gender, ethnicity, religion, language, and disability. Considering the strong correlation between tertiary education enrollment and family background (McPherson and Schapiro, 2006), concrete initiatives are necessary to provide better opportunities of access and success for students from lower income families and disadvantaged minority groups. Without such purposeful action, the cycle of inequity can only continue.

Equality of Opportunities

Equity is defined as providing equal opportunities for access and success in tertiary education. It means that circumstances beyond an individual's control, such as birth place, gender, ethnicity, religion, language, disability, or parental income should not influence a person's access to tertiary education opportunities and ability to take advantage of them. Thus, equity is not about treating everyone exactly the same, but about providing equal opportunity. In many cases, this would require a combination of general and special measures to establish a level-playing field that would actually promote equity. Concretely, it means designing and implementing policies aiming at removing systematic differences in tertiary education opportunities for groups and individuals who differ only in terms of their place of birth or residence, ethnic or cultural origin, gender or because of disabilities.

Determinants of Inequality

A child born in rural Bolivia has a 1.7 percent probability of attending tertiary education, compared to a 51 percent chance for the daughter or son of a professional in La Paz. Like the children of Bolivia, most children in developing countries face challenging circumstances beyond their own control—race, gender, geographical origin, socioeconomic background—that drastically affect their opportunities to go to school, to stay

Jamil Salmi

Tertiary Education Coordinator
The World Bank

A prominent education economist, is the coordinator of the World

Bank's network of tertiary education professionals. Dr. Salmi is the principal author of the Bank's new Tertiary Education Strategy entitled "Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education." In the past thirteen years, he has provided policy and technical advice on tertiary education reform to the governments of over 35 countries around the world.

Məqalədə cəmiyyətin müxtəlif sosial təbəqələrindən olan gənclərin ali təhsil almaq imkanları üzrə aparılmış təhlilin nəticələri göstərilmiş, aşağı sosial-iqtisadi imkanlara malik olan tələbələrin ali təhsil əldə edə bilməmək səbəbləri araşdırılmış, bunun aradan qaldırılması və onlara bərabər imkanlar yaradılması yolları təhlil edilmişdir.

The article describes the results of the research of opportunities for young people from different society classes to get higher education. Reasons of inability for young people of lower socioeconomic status to get the higher education, elimination of this state of things and necessity in creation of equal opportunities for education for them are considered as well. В статье описаны результаты анализа возможностей получения высшего образования молодежью из различных социальных слоев общества, а также рассмотрены причины невозможности получения высшего образования молодежью с низкими социально-экономическими показателями. Проанализированы вопросы устранения этого положения и необходимость создания им равных возможностей для получения образования.

in school and to complete secondary education. At the tertiary level, young people from underprivileged groups encounter additional barriers reflecting the cost of studies, their insufficient academic preparation, low motivation and lack of access to information about the labor market prospects of various institutions and academic programs.

There are both non-monetary and financial barriers to entry into tertiary education. Academic ability, information access, motivation, inflexibility of university admission processes (Gerald and Haycock, 2006), and family environment and others forms of cultural capital are some of the non-monetary reasons that have been recognized as important

factors in explaining poor participation of low-income individuals in tertiary education. Students who have lower grades in high school and/or who do not get much support for their academic work from their parents are less likely to attain the necessary grades to go to university. Such students are also less likely to be motivated to partake in tertiary education. Parents and students alike from lower-income families are often not aware of resources and information available to guide them through the tertiary education application process. Such disparities in information and experience with tertiary education are at the core of any debate about equity promotion policies regarding tertiary education.

Junor & Usher (2004) defined three main categories of monetary barriers to accessing tertiary education: the cost-benefit barrier, the liquidity (cash-constraint) barrier, and the debt aversion (internalized liquidity constraint) barrier. All forms of monetary barriers contribute to rising inequality in tertiary education participation. In the US, for example, the combination of increasing tuition fees and declining student aid is creating greater inequality in terms of student participation. This trend is likely to accelerate with the present financial crisis.

Equity Promotion Policies

Resolving financial barrier constraints will not alone solve inequality challenges. Considerable empirical research on the effects of financial aid policies on enrollment in the US has shown that financial interventions, while influential for those predisposed to postsecondary education, are not sufficient to ensure equal access for many economically disadvantaged. There is growing realization that the decision—and ability—to pursue postsecondary education is influenced by economics but also largely determined by a confluence of personal, social, and institutional variables. Therefore, monetary and non-monetary considerations must be examined and managed in conjunction with each other.

What, then, can tertiary education systems and institutions concretely do to improve access and success of disadvantaged groups? Policies and

procedures seeking to eliminate non-monetary barriers include a whole range of interventions at the national and institutional levels, such as building partnerships with high schools and reaching out to students at a young age to plant the seed of attending university into their minds early, and instituting affirmative action procedures—to include issues such as socio-economic status and race, among others—in admission and hiring processes. Financial barriers to tertiary education can be eliminated or reduced by using one or a combination of three methods to help students from disadvantaged groups: (1) no tuition fees or low fees; (2) grants; and (3) student loans.

References

1. Barros, R. P. de, Chanduvi, J. S., Ferreira, F. H. G., and J. R. Molinas Vega (2009). *Measuring Inequality of Opportunities in Latin America and the Caribbean*. Washington DC: the World Bank.
2. Cowell, F. A. (1995). *Measuring Inequality (second edition)*. Wheatsheaf: Prentice Hall.
3. Gerarld, D. and Haycock, K. (2006). *Engines of Inequality: Diminishing equity in the nation's premier public universities*. Washington, DC: The Education Trust.
4. Harbison, F.H. (1964) *The Strategy of Human Resource Development in Modernizing Economies. Policy Conference on Economic Growth and Investment in Education*. Paris: OECD.
5. Junor, S. and Usher, A. (2004). *The Price of Knowledge 2004: Access and Student Finance in Canada*. Montreal: Canada Millennium Scholarship Foundation.
6. McPherson, M. S. and Schapiro, M. O. (2006). *US Higher Education Finance*. In, Hanushek, E. and Welsh, F., eds., *Handbook of the Economics of Education*. Amsterdam: Elsevier.
7. OECD. (2006). *Higher Education: Quality, Equity, and Efficiency*. Meeting of OECD Education Ministers. Athens, Greece. 27-28 June 2006.
8. Ramcharan, R. (2004). *Higher or Basic Education? The Composition of Human Capital and Economic Development*. IMF Staff Papers, 51 (2): 309-326.
9. UNESCO-IESALC (2008). *Trends in Higher Education in Latin America and the Caribbean*. Caracas: IESALC.
10. World Bank (2010). *Economic Cost of Roma Exclusion*. Washington DC: Eastern Europe and Central Asia Region. The World Bank.
11. World Bank (2006). *World Development Report 2006: Equity and Development*. New York: Oxford University Press.

MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ ALİ MƏKTƏB ELMİNİN İNKİŞAFI VƏ ELMİ-PEDAQOJİ KADRLARIN HAZIRLANMASI

İradə Əliyeva

Bakı Dövlət Universiteti tədrisin təşkili və təlim texnologiyaları üzrə prorektoru

Müstəqilliyimiz dövründə ali təhsil sistemində elmin inkişaf etdirilməsi Azərbaycan dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Ulu öndər Heydər Əliyevin bütün dövrlərdə Azərbaycan elminə göstərdiyi diqqət və qayğı nəticəsində elmin inkişafı ali təhsil sistemində də sürətlə aparılır. Bu siyasət Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

Elm siyasətinin təkmilləşdirilməsi, mövcud intellektual potensialın qorunub saxlanması, elmin, təhsilin və istehsalın inteqrasiyası, qloballaşma dövründə informasiya cəmiyyətinin tələblərinə müvafiq olaraq milli innovasiya sisteminin yaradılması və gücləndirilməsi istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilir.

İnkişaf etmiş dövlətlərin təcrübəsi göstərir ki, insan potensialının formalaşmasında, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasında əsas ağırlıq mərkəzi məhz ali təhsil sisteminin üzərinə düşür. Bu gün ali təhsil müəssisələri təhsildə keyfiyyətə təminat verə bilən, elmin son nailiyyətlərini özündə əks etdirən elmi mərkəzlər kimi fəaliyyət göstərməli, mütəxəssis hazırlığını beynəlxalq standartlara və dövrün tələblərinə uyğunlaşdırmalıdır.

Ali təhsil müəssisələrində yerinə yetirilən fundamental və tətbiqi xarakterli elmi tədqiqatlar ölkəmizdə aparılan elmi işlərin mühüm hissəsini təşkil edir.

Bunun üçün Azərbaycan ali təhsil müəssisələrində müvafiq elmi infrastruktur və kifayət qədər elmi potensial vardır. Bu gün Azərbaycan universitetlərində dövlət büdcəsindən maliyyələşən 4 elmi tədqiqat institutu, 1 təsərrüfat hesablı

elmi tədqiqat institutu, 4 elmi tədqiqat mərkəzi, 92 elmi tədqiqat laboratoriyası fəaliyyət göstərir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, respublikada çalışan elmlər doktorlarının 59,5%-i, fəlsəfə doktorlarının 62,9%-i, Elmlər Akademiyasının 62 həqiqi və müxbir üzvü məhz ali təhsil sistemində çalışır.

Lakin müstəqillik illərində qazanılmış uğurlar heç də asan əldə edilməyib.

1990-cı illərin əvvəllərində

Azərbaycanın siyasi və sosial-iqtisadi həyatında baş verən hadisələr ali məktəblərdən elmi-pedaqoji kadrların xarici ölkələrə axınına, istedadlı gənclərin elmdən üz döndərməsinə, problem və sahə laboratoriyalarının öz fəaliyyətlərini qismən dayandırmasına, təsərrüfat hesablı tədqiqatlara xitam verilməsinə səbəb oldu.

1992-ci ildə müstəqil Azərbaycan Respublikasında Təhsil Qanunu qəbul olundu. Qanunda ali təhsil sistemində elmi araşdırmaların rolu, yeri və vəzifələri təsbit olundu. Lakin buna baxmayaraq siyasi və sosial-iqtisadi həyatda baş verən hadisələr ali məktəb elmi sahəsində islahatların aparılmasına imkan vermirdi.

1993-cü ildə Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə qayıdışı elm sahəsinin

də nizama salınmasına, ənənələrin bərpasına şərait yaratdı.

Elməayrı-
lan

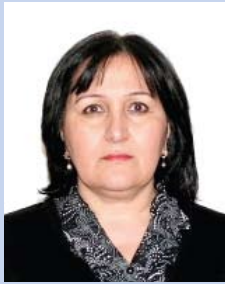

vəsaitin miqdarının artırılması, yeni elmi tədqiqat laboratoriyaları və institutlarının yaradılması, ali məktəblərin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, yeni normativ hüquqi bazanın yaradılması və mövcud bazanın təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçirilməyə başlandı.

Ali məktəb elminə aid əsasnamələr hazırlandı və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 6 noyabr 1995-ci il tarixli, 242 nömrəli qərarı ilə təsdiq edildi.

2004-cü ildə Təhsil Sektorunun İnkişafı Layihəsi çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunda Təhsildə Tətbiqi Tədqiqatlar Mərkəzi yaradıldı.

Elmin strateji inkişafının maliyyə xərclərindən birbaşa asılı olduğu-

İradə Əliyeva

Biologiya elmləri doktoru, professor. Bakı Dövlət Universiteti tədrisin təşkili və təlim texnologiyaları üzrə prorektordur.

2009-cu ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə "Tərəqqi" medalı ilə təltif olunub.

100-dən artıq elmi məqalənin, üç kitabın və bir ixtiranın müəllifidir.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun (2011), Avropa Birliyinin elmi-texnoloji inkişaf üzrə 7-ci Çərçivə Proqramının (2010), Açıq Cəmiyyət İnstitutu - Yardım Fondunun (2002) və ABŞ Departamentinin (2000) işində iştirak edib.

Məqələdə Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi dövründə ali təhsil sistemində elm siyasətinin həyata keçirilməsi, milli innovasiya sisteminin yaradılması və gücləndirilməsi istiqamətində aparılan işlər şərh olunub. Məqələdə, həmçinin Azərbaycan ali təhsil müəssisələrində elmi infrastruktur, əldə olunmuş nailiyyətlər, dövlətlərarası elmi-texniki və innovasiya proqramlarında iştirak və digər məlumatlar öz əksini tapıb.

В статье описывается реализация научной политики государства в сфере высшего образования, а также создание и укрепление национальной инновационной системы в годы независимости Азербайджанской Республики.

Приводится информация о научной инфраструктуре высших учебных заведений, а также об участии в межгосударственных научно-технических и инновационных проектах.

The article describes the implementation of the government's scientific policy in higher education sphere, as well as establishment and strengthening of national innovative system in the years of independence of the Republic of Azerbaijan. The article provides scientific infrastructure of higher educational institutions, information on participation in international scientific and technical, and innovative projects.

nu nəzərə alaraq ölkə rəhbərliyi və Azərbaycan hökuməti tərəfindən bu sahəyə daim diqqət və qayğı göstərilirdi.

2001-2002-ci illərdə ölkə Prezidentinin müvafiq fərmanlarına əsasən 5 ali məktəb (Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası, Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyası, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Naxçıvan Dövlət Universiteti) özünüidarəetmə prinsipinə keçirildi. Ali

məktəb elminə ayrılan vəsaitin dinamikası göstərir ki, 1995-ci ilə müqayisədə 2004-cü ildə bu vəsaitin məbləği 3,2 dəfə artmışdı. Bu artım son illər də davam edir. Əgər 2007-ci ildə ali məktəb elminə 1273888 manat vəsait ayrılmışdısa, 2010-cu ildə bu göstərici 2 dəfə artaraq 2541914 manat təşkil edib.

2010-cu ildən başlayaraq elmin maliyyələşməsinin yeni mexanizmi tətbiq olundu. Elmi tədqiqat layihələrinin Elmin İnkişafı Fondu vasitəsilə həyata keçirilməsi üçün 2010-2011-ci illərdə bu fond tərəfindən elan olunmuş müsabiqələrdə ali məktəb alimləri 22 qrant layihəsinin qalibləri oldu. Hələlik bu rəqəm ümumi qrantların 25%-ni təşkil edir, ümidvarıq ki, gələcəkdə ali məktəb alimləri qrant müsabiqələrində daha fəal iştirak edəcəklər.

Bütün bunlarla yanaşı, respublikamızın ali məktəblərinin dövlətlərarası elmi-texniki və innovasiya proqramlarında iştirakını və beynəlxalq fondlar tərəfindən müəyyən qrantların almasını xüsusi qeyd etmək istərdim.

Belə ki, 90-cı illərin sonundan başlayaraq ali məktəblərdə TEMPUS/TASIS, NATO-nun "Elm sülhün keşiyində" proqramı, AVROPS fondunun qrantları əsasında və Sorosun bir neçə universitetləri ilə əməkdaşlıq proqramları çərçivəsində bir sıra layihələr həyata keçirildi. Beynəlxalq təşkilatlarla ali məktəblər arasında elmi əməkdaşlığın yeni formaları təşəkkül tapmağa başladı. Belə formalardan biri xarici təşkilatların maliyyə dəstəyi ilə ali məktəblərdə Elm-Tədris Mərkəzlərinin yaradılması idi. İlk Elm-Tədris Mərkəzi 2007-ci ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Mülki Tədqiqatlar və İnkişaf Fondunun maliyyə dəstəyi ilə Bakı Dövlət Universitetində yaradıldı.

Bu gün təhsil sistemində çalışan alimlərimiz 37 beynəlxalq layihədə iştirak edir. Yalnız BDU-da Avropa Birliyinin, Amerika Departamentinin, Avropa milli elm fondlarının, Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının və digər fondların maliyyə dəstəyi ilə 5 mln manat dəyərində 35 beynəlxalq layihə həyata keçirilir.

Bu layihələr çərçivəsində universitetin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi məqsədi ilə dəyəri 2 milyon manatdan artıq olan cihazlar alınıb.

Lakin bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, Avropa Birliyinin 2007-2013-cü illəri əhatə edən və elmi-texnoloji inkişafa yönəlmiş 7-ci ÇP-nin büdcəsi 50,2 milyard avro təşkil etdiyi halda, Azərbaycan alimləri bu proqramın maliyyə dəstəyindən kifayət qədər istifadə edə bilmirlər.

2010-cu ildə ali təhsil müəssisələrində 587 elmi problemi əhatə edən 2436 mövzu yerinə yetirilmiş, onlardan 2097 mövzu tamamlanmışdır. Tamamlanmış

işlərdən 8-i istehsalatda, 2089-u isə tədris prosesində tətbiq edilib.

Ali təhsil müəssisələrində çalışan alimlər monoqrafiya, dərslik, dərs vəsaiti, proqram və metodik ədəbiyyatla yanaşı, nüfuzlu elmi jurnallarda məqalələr nəşr etdirirlər.

2010-cu ildə Tomson Reyters Agentliyi Elmi İnformasiya İnstitutunun bazasına daxil olan jurnallarda Azərbaycan alimləri tərəfindən nəşr olunmuş 500 məqalədən 260-ı təhsil sistemində çalışan alimlərin payına düşür. Bütövlükdə, Təhsil Nazirliyi sistemində çalışan alimlər tərəfindən son 3 ildə indekslənen jurnallarda nəşr olunmuş elmi məqalələrin sayı 3 dəfə artmışdır.

Məqalələrin sayının artırılması Azərbaycanda nəşr olunan elmi jurnal və topluların keyfiyyətinin yüksəldilməsi, onların dünya standartlarına cavab verməsi istiqamətində işlərin aparılmasını da tələb edir. Təhsil Nazirliyi sistemində 35 adda elmi və elmi-metodiki, o cümlədən 2 beynəlxalq və 1 "Musiqi dünyası" adlı elektron jurnal nəşr olunur.

Lakin təəssüf hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, AAK tərəfindən qəbul edilmiş 400-dən artıq elmi jurnal və məcmuələrdən yalnız biri Tomson Reyters Agentliyi Elmi İnformasiya İnstitutunun bazasına 0,8 impakt faktoru ilə daxil edilmişdir. Bu, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi və Bakı Dövlət Universiteti tərəfindən təsis edilmiş və ingilis dilində nəşr olunan "Applied and Computational Mathematics" adlı beynəlxalq jurnaldır.

Bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun olaraq fundamental və tətbiqi xarakterli elmi tədqiqat işlərinin seçilməsində və aparılmasında yeni tendensiyalar əmələ gəlmişdir.

Bunun nəticəsidir ki, təhsil sistemində çalışan alimlərimizin ixtiralara görə alınmış patentlərin sayı artmışdır. Statistik göstəricilərə əsasən Respublika üzrə hər il alınan patentlərin təxminən 30-40%-i Təhsil Nazirliyinin payına düşürdü.

2010-cu ildə ali təhsil müəssisələrinin alimləri tərəfindən 48 ixtiraya patent, o cümlədən 1 Avrasiya patenti alınıb (müqayisə üçün qeyd etmək istərdim ki, 1997-ci ildə cəmi 9 patent alınmışdır).

Son illər ali təhsil müəssisələrinin istehsalatla əlaqələri bir qədər genişlənmişdir. Belə ki, istehsalat müəssisələrinin sifarişləri əsasında ali təhsil müəssisələri tərəfindən 2010-cu ildə yerinə yetirilmiş işlərin sayı 23, həcmi isə 687 500 manat olmuşdur.

Ali təhsil müəssisələri ilə Elmlər Akademiyası arasında əlaqələr inkişaf edir - birgə tədqiqat işləri yerinə yetirilir, akademiya sistemində işləyən alimlər ali

təhsil müəssisələrində tədris prosesinə cəlb olunur, buraxılış işlərinə, dissertasiyalara rəhbərlik edirlər. Ali məktəblərdə aparılan elmi işlərin mühüm nəticələri Akademiyanın əlaqələndirmə şurasında və Rəyasət Heyətinin iclasında müzakirə edilir.

Mövcud elmi potensialın qorunub saxlanması və gənc kadrların hazırlanması ali məktəblər qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir.

Məlumdur ki, 90-cı illərdə Təhsil Qanununda nəzərdə tutulan bakalavr-magistr-doktor sistemine keçid obyektiv və subyektiv səbəblərə görə tam reallaşa bilmədi.

Bu gün "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə Təhsil Nazirliyi sistemində fəaliyyət göstərən 19 dövlət ali təhsil müəssisəsində, Təhsil Problemləri İnstitutunda və 5 özəl ali təhsil müəssisəsində doktorantura yaradılıb.

Ali təhsil müəssisələrində təhsil alan gənclərin elmi tədqiqat işlərinə cəlb olunması ali məktəb elminin vacib sahələrindən biridir. Tələbələr elmi konfranslarda, fənn olimpiadalarında iştirak edir, universitetdə xili, respublika və beynəlxalq qrant layihələrinə cəlb olunurlar. 2008-ci ildən etibarən Təhsil Nazirliyi ali məktəb tələbələrini respublika elmi konfransı çərçivəsində "Ən yaxşı tələbə elmi tədqiqat işi" müsabiqəsi keçirməyə başladı.

"Xüsusi istedad malik olan uşaqların (gənclərin) yaradıcılıq potensialının inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2006–2010-cu illər)" qəbul ediləndən sonra respublikamızın təhsil müəssisələrində mövcud olan istedad potensialını vaxtında müəyyənləşdirib inkişafını təmin etmək üçün xüsusi tədbirlər həyata keçirilməyə başlandı. Bunlardan biri Təhsil Nazirliyi tərəfindən ənənəvi olaraq ali məktəb tələbələrini respublika fənn olimpiadasının keçirilməsidir. Respublikamız dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən 2011-ci ilə qədər ali məktəb tələbələrini 16 dəfə respublika fənn olimpiadası keçirilib.

Ali məktəblərdə informasiya təminatı mühüm rol oynayır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" 20 aprel 2007-ci il tarixli Sərəncamı kitabxana sahəsinin inkişafını təmin edərək kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə və müasir informasiya texnologiyaları ilə

təchizatına böyük təkan vermişdir –avtomatlaşdırılmış informasiya idarəetmə sistemləri yaradılmış, elmi kitabxanaların yeni tədris ədəbiyyatı ilə təchiz olunmasına, elektron kataloqların və elektron kitabxanaların yaradılmasına diqqət artırılmışdır.

Beləliklə, müstəqillik dövründə Azərbaycanda elmin inkişafı və elmi-pedaqoji kadrların hazırlanması sahəsində müəyyən işlər görülmüş, bir çox tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Lakin buna baxmayaraq, bu sahədə həll olunmamış məsələlər və çatışmazlıqlar da az deyil:

1. Ali məktəblərdə aparılan elmi tədqiqat işlərinə ayrılan maliyyə vəsaiti ali məktəb elminin inki-

şafını təmin etmir;

2. Büdcədən elmə sərf olunan xərclərin ümumi daxili məhsulda payı cəmi 0,2% təşkil edir. Halbuki inkişaf etmiş ölkələrdə bu göstərici 2-3% arasındadır.

3. Patent aktivliyi baxımından da ali təhsil müəssisələrinin fəaliyyəti qənaətbəxş deyildir;

4. Ali məktəblərin maddi-texniki bazası zəif olduğuna görə burada çalışan kollektivlər müasir elmin tələbləri ilə ayaqlaşma bilmir; Ali məktəblərdə elmi tədqiqat institutları və elmi tədqiqat laboratoriyalarının iş şəraiti yeni dövrün standartlarına cavab vermir;

5. Elmi tədqiqat işləri nəticələrinin təbiiq edilməsində böyük çətinliklər mövcuddur;

6. Bu gün Azərbaycan elmində təhlükəli həddə gəlib çatan qocalma tendensiyası müşahidə olunur. Elmlər doktorlarının yaş həddinin təhlili göstərir ki, 2011-ci ilin əvvəlinə dövlət ali təhsil müəssisələrində 30 yaşa qədər elmlər doktoru yoxdur, 61-70 yaşarası 30,9%, 70 yaşdan yuxarı 30,3% təşkil edir. Fəlsəfə doktorları arasında da yaş göstəriciləri qənaətbəxş deyil: 30 yaşa qədər fəlsəfə doktorlarının sayı cəmi 0,7%, 61 yaşdan yuxarı isə 38,6% təşkil edir.

Bütün bunlar ali təhsil elmi sahəsində ən qısa zamanda islahatların aparılması zərurətini meydana çıxarıb.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. Elm sahəsi üzrə 2010-cu ildə görülmüş işlərə dair hesabat (www.edu.gov.az).
2. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu (Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin 7 oktyabr 1992-ci il tarixli 324 nömrəli məlumatı).
3. Heydər Əlirza oğlu Əliyev (www.heydar-aliyev.org).
4. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 6 noyabr 1995-ci il tarixli, 242 nömrəli qərarı.
5. Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu (www.sdf.gov.az).
6. Bakı Universiteti Xəbərləri Jurnalı (təbiət elmləri seriyası), 2011, №1, s.5-23.
7. Thomson Reuters web of knowledge (www.thomsonreuters.com).
8. An International Journal of "Applied and Computational mathematics" (www.science.az/acm).
9. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 iyun 2009-cu il tarixli Fərmanı.
10. "Xüsusi istedad malik olan uşaqların (gənclərin) yaradıcılıq potensialının inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2006–2010-cu illər)". Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 17 aprel tarixli 1414 nömrəli Sərəncamı.
11. "Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 20 aprel 2007-ci il tarixli Sərəncamı.

TƏHSİLDƏ KEYFİYYƏT KONSEPSİYASI VƏ AMERİKA TƏCRÜBƏSİ

Hamlet İsxanlı

Xəzər Universiteti Direktorlar və qəyyumlar şurasının sədri

Təhsil öz əhatə dairəsinə görə bəşəriyyətin ən geniş fəaliyyət növü sayıla bilər. Cəmiyyətin əksər qismini əhatə etmək baxımından təhsillə rəqabətə girə bilən yeganə sahə, yəqin ki, əyləncə sektorudur. Lakin əyləncə sektoru öz-özünə inkişaf edən, öz daxili enerjisi və qaynaqları ilə özünə yol açan və ya bazar açan bir iş olduğu halda, təhsil ciddi elmi üsullarla təşkil olunan, dərinləşmiş dövlət siyasətinə və dövlət qayğısına möhtac olan bir fəaliyyətdir. Əyləncə sektoru Adam Smitin söylədiyi "gözəgörünməz əl"lə tənzimlənə bilər, təhsil isə hər zaman gözəçarpan iradənin, dövlət və özəl bölmələrin qarşılıqlı ahəngdar fəaliyyətinin məhsuludur. Təhsildə ən çox işlənən ifadələrdən və əldə edilməsi ən çox arzu olunan

xassələrdən biri keyfiyyətdir. Cəmiyyət və fərdlər, dövlət və vətəndaşlar sadəcə təhsil deyil, keyfiyyətli təhsil istəyirlər. Hər yerdə təhsil sistemində aparılmalı olan islahatdan, islahat nəticəsində keyfiyyətin təmin olunmasından danışılır. Təhsildə islahat nədir və o, necə aparılmalıdır? Təhsildə keyfiyyət nəyə deyilir? Keyfiyyət konsepsiyası necə formalaşır? Keyfiyyəti necə ölçmək olar və keyfiyyəti kimlər ölçə bilər? Keyfiyyəti əldə etmək üçün nə lazımdır? Dünya təcrübəsi, xüsusi halda dünyanın ən inkişaf etmiş ali təhsil sistemində malik olan Amerika təcrübəsi keyfiyyət haqqında nə deyir? Bu məqalənin məqsədi suallara bu və ya başqa dərəcədə cavab verməyə çalışmaqdır.

İslahat və siyasi iradə

İnkişaf durmadan, dayanmadan irəli atılan düşünülmüş addımlardan ibarətdir. Cəmiyyət bir tərəfdən əldə etdiyi uğurları qorumağa, digər tərəfdən isə daima yeniləşməyə, irəli getməyə çalışır, yeni məzmun və yeni formaları sınaqdan keçirməli olur. Düşünülmüş addımların atılması, yeni üföqlərin açılması üçün dəyişmənin planlı şəkildə həyata keçirilməsi zəruridir. Planlı dəyişmə isə islahat aparmaq deməkdir. İnkişafa nail olmağın tək yolu güclü islahat proqramının hazırlanması və onun planlı tətbiqidir. Bu, ölkələrə, hökumətlərə, iqtisadiyyata, siyasətə, təhsilə və digər ümummilli sistemlərə, eləcə də ayrı-ayrı təşkilatlara, qurumlara aiddir. Ölkə miq-

yasında zəruri olan islahatlar zamanın tələbindən doğsa da, əhəmiyyətli uğur əldə edilməsi siyasi iradədən asılıdır, ayrı-ayrı texniki məqamlar mühüm rol oynamır, cəmiyyətin bütün əlaqədar qüvvələri hərəkətə gətirilməlidir. Hər hansı ölkəmiqyaslı sahədə (təhsil, səhiyyə,...) köklü dəyişmələri hədəfə alan islahat proqramı əvvəl-əvvəl pilot layihələrlə, təcrübə qazanmaq və ya ümumi planı sınaq üçün həyata keçirilən kiçik layihələrlə başlaya bilər. Sonra tətbiq obyektləri getdikcə artmalı, nəzərdə tutulan sahəni bütöv əhatə etməlidir.

İslahatlar üzdəki görüntülərə deyil, dərinlərdə duran və sistemin kökündə dayanan cəhətlərə toxunmalı, onları dəyişməyə, yeni nizama, yeni sistemə salmağa yönəlməlidir. Bu iş düşünülmüş islahat planı ilə bərabər, onun həyata keçirilməsi üçün kifayət qədər vaxt da tələb edir. İslahat hamar yol deyil, ağır yoldur, uğurlarla bərabər müəyyən səhv addımların atılması da mümkündür. Səhvlərdən nəticə çıxarıb, ümumi plan-da müəyyən dəyişikliklər edib yola daha əminliklə davam etmək olur.

Təhsildə islahat

Təhsil sahəsində islahat hər yerdə və hər zaman ən ağır və ən çətin iş hesab olunub. Bu sahədə köklü dəyişmələr insanların düşüncə tərzində, həyat fəlsəfəsində, cəmiyyətə, xalqa xas olan dəyərlər sistemində yeniləşmə tələb edir. Təhsilin nəticələri və cəmiyyətə təsiri böyükdür, mürəkkəbdir və həlledicidir. Təhsildəki köklü dəyişmələr nəticəsində fərdlərin dəyişməsi və inkişafı ilə bərabər, ictimai-siyasi mühitin qiymətləndirilməsinə münasibət də dəyişir. Bu zaman bir tərəfdən milli kimliyin, özünüdərkini güclənməsi baş verirsə, digər tərəfdən bəşəri dəyərlərə daha dərinlərdən nüfuz etmə imkanı əldə edilir.

Təhsil sahəsində islahatlar təhsil müəssisələrini dəyişdirmək və nəticə etibarilə gücləndirmək məsələsini ortaya qoyur. Bu, fərdlərin dəyişməsindən daha ağır, əslində, müqayisəolunmaz dərəcədə çox ağır məsələdir. Təşkilatların dəyişməsi daha uzun zaman tələb edir.

Rəqabət və keyfiyyət

Müasir dünyada ali məktəblər ağır rəqabətə, bəzən global rəqabətə davam gətirmək məcburiyyəti qarşısında qalır. Bu zaman yeganə çıxış yolu özünü digərlərdən fərqləndirmək, daha yaxşı, daha güclü olduğunu sübuta yetirməkdən ibarətdir. Daha keyfiyyətli təhsil verən, daha böyük

nüfuzə malik olan təhsil müəssisələri güclü rəqabət qarşısında daim axtarış aparmağa, yeniləşməyə məcbur olur, keyfiyyətə baxışını genişləndirməyə və dəqiqləşdirməyə çalışır. Əslində, mükəmməlliyə can atan qurum və ya fərd daim dəyişmədə olmalıdır, bu, həm də onun qarşısına qoyduğu məqsədin təkmilləşməsi, dəyişməsi deməkdir. Bu məqsədlə yola çıxan şəxs, təşkilat və ya dövlət öz yolu ilə irəlilədikcə məqsəd və hədəf də irəliləyir. Bu hərəkət bitmir, dayanmır, dayanmaq məqsəddən yayınmağa, geri qalmağa bərabər olur.

Ali məktəbin məqsədi, növü və nüfuzu

Ali məktəbin qarşısına qoyduğu məqsəd nədən ibarətdir, vəzifəsi nədir, bu vəzifəni yerinə yetirmək, bu məqsədə çatmaq üçün hansı yollar seçilib?

Bir ali məktəb əsasən bakalavr dərəcəsi vermək üçün nəzərdə tutulan proqramları həyata keçirməklə məşğul ola bilər. Digərinin bir sıra sahələrdə magistr proqramlarına da marağı ola bilər. Başqa birisi elmi-tədqiqatlara çox əhəmiyyət verməklə magistr və doktor proqramlarını ön plana çəkə bilər. Təbii ki, sonuncu halda ali məktəb elmi araşdırmalarla təhsili bir-birinə qovuşdurmağa çalışır və mövcud, məlum bilini saxlamaq və ötürməklə, yaymaqla kifayətlənmir, onu inkişaf etdirməyə, yeni bilik istehsal etməyə də cəhd edir. Bunlarla yanaşı, ali məktəb cəmiyyətlə sıx əlaqədə olmaq, tətbiqi işlərlə cəmiyyətə xidmət etmək vəzifəsini də qarşısına bir məqsəd kimi qoya bilər.

Ali məktəbin iş dünyası ilə əlaqələri çox mühümdür. Dünya qloballaşdıqca böyük şirkətlər, korporasiyalar hər sahədə, o cümlədən də ali məktəblərin inkişafında böyük rol oynaya bilər. Öz növbəsində şirkət və korporasiyaların da ali məktəbin xidmətinə, apardığı tədqiqatlara, yetişdirdiyi mütəxəssislərə ehtiyacı var.

Sadalananlar ali məktəbin tipini, kateqoriyasını göstərməklə yanaşı, onun gücünə də işarədir.

Ali məktəbin nüfuzu incə və mürəkkəb məsələdir. Tədqiqatda yüksəkdə olmayan ali məktəbdə bakalavr proqramları çərçivəsində tədris keyfiyyətli ola bilər, eləcə də doktorluq/tədqiqat universitetində bakalavrlıq səviyyəsində tədris müqayisədə çox yüksək keyfiyyətli olmaya da bilər. Təftiş edən mütəxəssislər qrupunun təcrübəsi, sahənin incəliklərinə bələd olması standartlarda və ümumiyyətlə, dəyərləndirmələrdə olan subyektivliyi azaltmağa imkan verir.

İctimai rəy ali məktəb haqqında ortalama fikir və obraz formalaşdırır, bu za-

Hamlet İsaخانlı

Xəzər Universitetinin Direktorlar və qəyümlər şurasının sədri, riyaziyyat, təhsil və digər sahələrdə 300-dən artıq

elmi məqalə, riyaziyyat üzrə monoqrafiya, təhsillə bağlı monoqrafiya, dilşünaslıq üzrə dərslər, şeir kitablarının müəllifidir. Bir sıra dərslərin, kitabların, jurnalların redaktoru və konfransların təşkilatçısıdır.

Təhsildə keyfiyyət təhsil sisteminin ən əsas anlayışlarından və qarşıda duran əsas məsələlərdən biridir, daha doğrusu, birincisidir. Məqalədə təhsildə, xüsusilə ali təhsildə müasir keyfiyyət anlayışının və keyfiyyət konsepsiyasının əsasları təqdim olunur. Təhsildə islahat, keyfiyyət ölçüləri və keyfiyyətə cavabdeh olan təşkilatlar haqqında ən mühüm məqamlara nəzər salınır. Təhsildə keyfiyyətin təmin edilməsi və artırılması sahəsində dünya təcrübəsi, xüsusilə Amerika təcrübəsi təhlil olunur.

Quality in education is one of the foundational concepts and foremost priorities of the education system; in fact, it is the most important issue. In the present article, the concept of quality in education, and particularly in modern higher education, is introduced. Reforms in education, ways to measure quality, and organizations responsible for quality are taken into consideration. An analysis is made of global experience, and especially American experience, in the areas of ensuring and increasing quality in education.

В статье представлены современные понятия качества образования в особенности высшего образования, а так же основы концепции качества образования. Дан обзор реформ образования, индикаторов и показателей качества, и структур, ответственных за качество образования.

В статье так же проанализирован международный опыт, в особенности опыт США, по обеспечению качества образования и его улучшения.

man ali məktəbin bir sıra güclü (və zəif) tərəfləri ümumi orta obrazın kölgəsində qala bilər.

Keyfiyyət və standartlar

Ali təhsildə keyfiyyət nəyə deyilir? İnsan fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində olduğu kimi, təhsildə də keyfiyyət yüksək standartlara malik olmaqdır, fərqli, istisna xüsusiyyətdir, əla deməkdir. Keyfiyyət gözəgörünən nöqsanların olmaması deməkdir. Keyfiyyət ali məktəbin mədəniyyəti deməkdir, hər kəsin öz işində məsuliyyətini dərk

etməsi, ali məktəbdə iş mədəniyyətinin hökm sürməsi deməkdir. Bu cəhətdən keyfiyyət asan izah olunan, lakin çətin əldə ediləndir. Keyfiyyət davamlı inkişafa yönələn sistem və üsulların hökm sürməsidir, zəruri işlərin mümkün qədər vaxtında görülməsidir. Keyfiyyət və yenilənmə, yeni innovasiya bir-biri ilə sıx əlaqədədir, bir-birindən asılıdır.

1990-cı illərin əvvəllərində total keyfiyyət menecmenti konsepsiyası irəli sürüldü. Bu, inzibati xidmətin keyfiyyəti və effektivliyinə aiddir. Bu sistemdə əməliyyatların aparılmasının və ümumiyyətlə, inzibati sistemin çevikliyi və əhəngdarlığı, informasiya texnologiyasına əsaslanması həlledici şərt kimi qəbul edilir. Keyfiyyət həminin iştirakıdır, komanda işinin təşkili və nəticəsidir. Təhsildə keyfiyyət təhsilə baxış sistemi, mövqedir, daxili mədəniyyətdir.

Digər tərəfdən, keyfiyyəti ali məktəbin bütün fəaliyyət sahələrində minimum standartlara malik olması kimi də qəbul etmək olar. Hər sahədə minimum standartları ödəyən qurum əslində gözəgörünən nöqsanların olmamasını təmin etmiş olur. Əslində, keyfiyyət getdikcə şiddətlənən rəqabətdə tək öndə olmaq üçün deyil, həm də ayaq üstə qalmaq, yaşamaq, var olmaq üçündür.

Keyfiyyət həm də mövcud formanın əsaslı şəkildə dəyişməsidir, yüksək standartlara doğru yönələn bir hərəkətin, təkmilləşməyə can atmanın daimiliyidir, özünütənqidin və təftişin ali məktəbdə cərəyan edən əsas prosesləri daimi izləməsidir. Təhsil sistemində keyfiyyətin özündən daha çox keyfiyyətə nəzarət, keyfiyyətin ölçülməsi, keyfiyyətin təminatı, keyfiyyətin artırılması kimi söz birləşmələri ilə izah olunan, tərif verilən əməliyyat və proseslər, cəhdlər, meyillər, səy və təşəbbüs öyrənilir, vacib hesab edilir. Keyfiyyət bir prosesdir və bu baxımdan keyfiyyətin artırılması konsepsiyası keyfiyyətin təminatı və ya keyfiyyətə nəzarətdən daha vacibdir.

Keyfiyyətin tərifini verərkən və onu izah edərkən tez-tez standartlar sözü işlədilir. Bu söz əslində ikibaşlıdır, bir tərəfdən, bu söz ilə mükəmməllik, kamillik, əlaçılıq nəzərdə tutulur (buna yüksək standartlar da deyilir, dünya standartları, Avropa standartları kimi ifadələr mövcuddur), digər tərəfdən isə adillik (standart qaydalar, yeni minimum standartlar) göz önünə gəlir.

Cəmiyyətin və ya konkret qurumun xüsusi gözləntiləri və tələbatları orada

hökm sürən dəyərlərlə müəyyən edilir, dəyərlərə söykənir. Keyfiyyət nəzərdə tutulanla gerçək vəziyyət arasında, tələbatla hal-hazırkı zamana kimi əldə olunmuş nəticə arasında olan yaxınlıqdır. Keyfiyyət içəridən baxışla kənardan, yad gözlə baxışın yaxınlığıdır.

Ali məktəb insan gücü yetişdirir və bilik istehsal edir. Ona görə bir tərəfdən bu prosesin necə getməsinə göstərən parametrlər, digər tərəfdən isə prosesin nəticəsi, yeni məzunlar keyfiyyəti müəyyən edən cəhətlərdir. Keyfiyyəti ölçən qurumların ən çatışmayan tərəflərindən biri onların nəticəyə, yeni məzunlara az fikir verməsidir. Təhsildə akademik standartlar (tədris və tədqiqatla, tədris planı və proqramlarla bağlı dəyərlər), xidmət standartları, o cümlədən

mənəvi mühiti xarakterizə edən cəhətlər, xüsusiyyətlər mövcuddur.

Keyfiyyəti kimlər ölçür?

Ən mühüm suallardan biri: keyfiyyəti ölçməyə kimlər məsuldur? Eyni qurumda, bir təhsil müəssisəsində keyfiyyəti ölçməyə ən azı üç namizəd var—təhsil müəssisəsinin özü, hökumət və keyfiyyət haqqında qərar verməyə səlahiyyəti olan müstəqil qurumlar, məsələn, akkreditasiya agentlikləri, o cümlədən beynəlxalq və regional akkreditasiya qurumları.

Təhsil ocağının daxili dəyərləndirilməsi nədir? Ali məktəb öz əməkdaşlarının, müəllim, alim, idarəedənlər və tələbələrin iştirakı ilə ciddi özünüdəyərləndirmə aparır, özünün bütün fəaliyyət sahələrinə tənqidi nəzər salır, güclü və zəif tərəflərini, əsas hədəflərini, onu təhdid edən cəhətləri aşkara çıxarmağa, özünü əsas rəqibləri ilə müqayisə etməyə, nöqsanları aradan qaldırmaq planını və inkişaf yollarını müəyyən etməyə çalışır. Keyfiyyət haqqında kənardan fikir yürütməli olan akkredita-

siya qurumları öz işini birinci növbədə bu daxili dəyərləndirməni təhlil etmək üzərində qurur, ali məktəbdə aparılmış öz-özünü təftişin obyektivliyi, dərinliyi və əhatə dairəsinin genişliyi məsələsini aydınlaşdırır, həmçinin tələbə, müəllim, idarəedənlər və xidmət bölməsində çalışanlarla müsahibə və sorğular aparır. Akkreditasiyanın nəticəsi olaraq məsul agentlik ali məktəbdə cari vəziyyət haqqında peşəkar fikir yürütməklə yanaşı, keyfiyyətin artırılması yolları barədə tövsiyələr də verməlidir. Bir hesabat şəkildə hazırlanan kənar (xarici) dəyərləndirmə bu və ya digər dərəcədə ictimaiyyətə çatdırıla bilər.

Keyfiyyətin tərəfsiz ölçülməsi və artırılması yollarını göstərən akkreditasiyanın əsas nəticəsi əsasən dövlətin ali məktəbə yardımı, o cümlədən maliyyə yardımı siyasətinin müəyyən edilməsi olmalıdır. Dövlət ali məktəbləri üçün dövlət büdcəsindən birbaşa maliyyələşmənin olub-olmayacağı və olacağı halda onun həcmi barədə söhbət getməlidir. Özel ali məktəb halında isə onun və tələbələrinin dövlətdən böyük güzəştə kredit və borc almaq hüququnun qazanılması - uğurlu akkreditasiyanın nəticəsi bu ola bilər.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, hökumət bu işə qarışmaq fikrindədirsə, o, minimum standartları düzgün müəyyən etməyə ça-

lışmalı və bununla kifayətlənməyi bacarmalıdır. Postsosialist ölkələrdə, bir sıra Asiya və Afrika dövlətlərində təhsilin keyfiyyətinin ölçülməsi məsələsində dövlət monopoliyası mövcuddur.

Keyfiyyətdə «əlavə dəyər»in rolu

Çox vacib cəhətlərdən biri ali məktəbin öz tələbələrini nə dərəcədə ciddi oxutması ilə, məzunların aldığı diplomun gücü ilə bağlıdır. Bu məsələ postsosialist cəmiyyətlərdə və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə daha aktualdır. Təsəvvür edək ki, bir ali məktəb yeni qəbul olunmuş orta biliyə malik tələbəni müasir proqramlar əsasında təhsil və mənəviyyat baxımından ciddi bir mühitdə yetişdirib səviyyəli məzun-mütəxəssisə çevirir. Digər ali məktəb isə yaxşı biliyə malik tələbəni köhnəlmiş proqramlar əsasında, qeyri-ciddi təhsil və mənəviyyat mühitində oxudur, nəticədə həyata və işə hazır olmayan məzun-mütəxəssisə yetişdirir.

Tələbənin müəyyən tədris intervalının (bir semestr, bir il, tam bakalavr və ya magistr proqramı boyu və s.) başlanğı-

cındakı və sonundakı uğurları, bu və ya digər göstəriciləri arasındakı fərq, daha doğrusu, “son göstərici minus başlanğıc göstərici” ali məktəbin (və tələbənin) “əlavə dəyəri” kimi qiymətləndirilə bilər. “Əlavə dəyər”in böyüklüyü ali məktəbin (eləcə də tələbə çalışqanlığının, iradəsinin, həvəsinin) gücünü, effektivliyini göstərən mühüm amildir.

Ali məktəbin kadr hazırlığında ciddi süzgeç rolunu oynayıb-oynamaması keyfiyyətin ən vacib ölçülərindən biridir. Ali məktəb orta təhsil almış insanların içindən bir qismini seçib onlara ali təhsil verir və tədris prosesində imtahanlar silsiləsi və məzun olmaq üçün müəyyən olunmuş tələbatlar vasitəsilə tələbənin irəliləməsinə və mütəxəssisə çevrilməsinə tənzimləyən “süzgeç”lər qoyur. Bu süzgeçlərdən keçənlər məzun olurlar. Ali məktəbin nüfuzu, gücü və səviyyəsi bu süzgeçlər silsiləsinin ciddiliyi, obyektivliyi, uyğunluğu və dəqiqliyi ilə birbaşa bağlıdır.

Keyfiyyətin yaranmasında iştirak edən əsas amillər/ tərəflər

Ali təhsilin həyata keçirilməsində və keyfiyyətin təmin edilməsində bir-biri ilə sıx əlaqədə olan dörd amil və ya dörd ünsür (insanlar, qaynaqlar və ideyalar) iştirak edir:

1° Öyrənənlər, müəyyən ali təhsil dərəcəsi (bakalavr, magistr, doktor...) almaq istəyənlər, yeni tələbələr.

2° Öyrədənlər, yeni alimlər, müəllimlər, yuxsək ixtisaslı mütəxəssislər.

3° Öyrənənlərlə öyrədənlərin fəaliyyət göstərdiyi şərait və mühit, yeni ali məktəbdəki mənəvi mühit, idarəetmə və maddi-texniki qaynaqlar/ şərait.

4° Müəllimlərin tələbələrə dərs deyərək əsaslandığı ideyalar və proqramlar, yeni müasir və dinamik təhsil modeli, proqramlar və tədris planları. Öyrənənlər və öyrədənlərlə, şərait, idarəetmə və mühitlə yanaşı, nəyin öyrədildiyi (hansı tədris planları, fənn proqramları və hansı dərs kitabları?) həlledici əhəmiyyətə malikdir...

Şərait və mühit elə olmalıdır ki, tələbə öyrənmək istəsin və ya öyrənməkdə çətinlik çəkən tələbə öz gücsüzlüyünü, bacarıqsızlığını dərk edib düşünsün, tədbir görsün və ya kənara çəkilməli olsun. Eyni zamanda bəlli şərait və mühit müəllimin öyrətməyə gücünə və həvəsinə təsir edə bilər.

İndikatorlar qrupu və ya keyfiyyətin yeddi tərəfi

Nəhayət, ali məktəbin səviyyəsini ölçə bilən göstəricilər və ya standartlar həm ali məktəbə tələbə qəbulunu, yeni başlanğıc şərtləri, həm təhsil prosesini,

həm də təhsilin nəticəsini, məhsulunu ölçməyə yönəlib. Müxtəlif keyfiyyət analizində giriş, yol/proses və çıxışdan ibarət olan bu üç amildən birinə (və ya ikisinə) daha çox fikir verilə bilər.

Hər hansı ali məktəbi (qismən də fakültəni, departamenti/kafedranı,...) qiymətləndirərkən dəqiq işlənmiş indikatorlar və ya standartlara əsaslanmaq zəruridir. Bu standartların baxılan ali məktəbdə hansı dərəcədə olması haqqında fikir yürütmək qiymətləndirməyə məsul olan qurumun işidir. Təhsildə keyfiyyətə təsir edən amillərin küllisini, yəni ali məktəbi yaxşı edən, “yaxşı ali məktəb” adını səciyyələndirən amilləri və ya ünsürləri çox müxtəlif şəkildə qruplaşdırmaq mümkündür. Məsələn: 1. Təhsil və tədrislə bağlı plan və proqramlar. 2. Tələbələr və tələbə həyatının təşkili. 3. Alimlər və müəllimlik fəaliyyəti. 4. Təhsil siyasəti, tədrisin ciddiliyi və mühit. 5. Maddi və fiziki qaynaqlar. 6. Kitabxana. 7. İnkişaf və fəaliyyət planları.

Bu yeddi qrupda ali məktəbin gücünü, kamilliyini şərtləndirən təxminən səksən göstərici irəli sürülmüşdür (bax: Hamlet İsxanlı. Yaxşı nədir, pis nədir? Ali təhsilin inkişafı və ali məktəblərin keyfiyyət göstəriciləri haqqında. “Xəzər Xəbər”, 2004, No 166-170).

Keyfiyyətə baxış. Amerika təcrübəsi tarixindən.

Akkreditasiya

Təhsil müəssisələrini bütövlüklə xarakterizə edən ümumi keyfiyyətin ölçülməsində, eləcə də ayrı-ayrı elmtədris sahələri üzrə təhsil müəssisələrinin uğurlarını və cari vəziyyətini araşdırıb peşəkar bir fikir söyləmək məsələsində amerikalıları pioner hesab etmək olar.

XIX əsrin 2-ci yarısında ABŞ-da təhsil siyasəti və təhsil qurumları ilə bağlı bir sıra həyati vacib problemlər meydana çıxmışdı. Ali təhsil almaq üçün kolleclərə qəbul qaydaları işlənilməmişdi, kolleclərdən dərəcə alıb məzun olmaq barədə hamı tərəfindən qəbul olunmuş standartlar yox idi. Klassik, sabit, donuq tədris planları işə yaramırdı, seçmə dərslərə ehtiyac artmışdı. Sosiologiya, psixologiya kimi yeni elm sahələri də formalaşmaqda idi ki, ali məktəblər onlara biganə qala bilməzdi. Bir kollecdən bakalavr dərəcəsi almış məzun başqa kollecdə magistr (master) proqramına daxil olmaq istəyəndə xeyli uyğunsuzluqlar meydana çıxırdı.

Bu cür problemlərlə üzleşən ali məktəblər çıxış yolları axtarmaq məcburiyyətində qalmışdı. Xüsusilə ali məktəbə qəbul məsələsi gündəlikdə möhkəm dayanmış, təxirəsalınmaz hala gəlmişdi. Miçiqan Universiteti 1871-ci ildə öz müəllimlərini orta

məktəblərə göndərərək məktəblərdə tədris vəziyyətini araşdırmağa başladı. Bəyənilmiş orta məktəblərin məzunları orta məktəbi bitirmək haqqında sənəddiplom təqdim etməklə Miçiqan Universitetinin tələbəsi olmaq hüququ qazandılar. İndiana, Viskonsin və Kaliforniya universitetləri də analoji hərəkət etməyə başladılar. Bu, Amerikada təhsil müəssisələrinin planlı, düşünülmüş şəkildə dəyərləndirilməsinin, təhsildə keyfiyyət ölçülərinin tətbiqinin başlanğıcı oldu. Beləliklə, ali məktəblər orta məktəbləri qiymətləndirən, müəyyən mənada akreditasiya edən qurum vəzifəsini öz öhdələrinə götürdülər.

Tezliklə bu hərəkət bölgə xarakteri aldı və qonşu ştatlarda kolleclərə qəbul məsələsini bənzər yolla həll etmək meylləri gücləndi. Müxtəlif coğrafi bölgələrdə təhsil standartlarının müəyyən edilməsi və keyfiyyətin ölçülməsində xüsusi marağı olanlar könüllü surətdə birləşib müstəqil, özəl qurumlar halında fəaliyyətə başladılar. 1885-ci ildə Yeni İngiltərə məktəblər və kolleclər assosiasiyası (New England Association of Schools and Colleges), 1887-ci il Orta ştatlar (Middle States), 1895-ci il Cənub (Southern) və Şimali Mərkəz (North Central) məktəblər və kolleclər assosiasiyaları quruldu. Digər iki analoji qurum uyğun olaraq 1917-ci və 1923-cü illərdə yaradıldı: Şimali-Qərb (Northwest) və Qərb (Western) məktəblər və kolleclər assosiasiyaları.

Bu altı assosiasiya universitet və kollecləri akkreditə etməyə, ali məktəbləri bütövlüklə, institut kimi (ingiliscə-“institutional”, türkcə-“kurumsal”) qiymətləndirmək işinə başladılar. Onlar 1910-1954-cü illər arasında akkreditədən keçmiş ali məktəblərin siyahısını elan etdilər. Bu günə kimi ABŞ universitetlərinin və kolleclərinin qurum dəyərləndirilməsi bu altı nüfuzlu, müstəqil gəlir güdməyən (nonprofit) qeyri-hökumət təşkilatlarının üzərinə düşür. Bu regional assosiasiyalar öz keyfiyyət standartları və ya indikatorları küllisini çap etdirir və daima yeniləşdirməyə çalışırlar.

Akkreditasiya bir tərəfdən diaqnostika üçündür, keyfiyyətin və standartların donuq olmadığını, hərəkətdə olduğunu nəzərə alır, ali məktəbin fəaliyyətinə bir proses kimi baxır, inkişafına kömək edir, yol göstərir. Digər tərəfdən isə akkreditasiya qərardır, keyfiyyət haqqında hökm vermək üçündür, rəsmi tanınmadır, prosesi tənzimləmə funksiyasını yerinə yetirir.

Bu zaman, əlbəttə, ali məktəbin təbiətinə, məqsədinə görə, ölçüsünə və digər əlamətlərə görə fərqli olmasını və fərdiliyini, özünəməxsus olmaq istəyini akkreditasiya qurumu nəinki sındırmağa çalışmamalı, tam əksinə, birinci növbədə

nəzərə almalı, bu istəyi qorunmalıdır.

Əslində, ABŞ-da akkreditasiya üçün müəyyən edilmiş minimum standartlar çox yüksək deyil. Bu səbəbdən güclü ali məktəblərlə yanaşı, bir sıra nisbətən zəif kollec və universitetlər də akkreditasiyadan keçə bilər. Ümumi və ya minimum standartların çox yüksək olması da doğru deyil, onlar çox əhatəli və ciddi olduqca ali məktəbləri bir-birinə yaxınlaşdırmaq, fərqləri yoxa çıxarmaq və nəticədə təhsil mühitini qəlibə salmaq, beləliklə də yoxsullaşdırmaq təhlükəsi artır. Onsuz da mərkəzləşdirilmiş təhsil siyasəti olmayan ABŞ-da ali məktəblər bir-birindən məqsəd, hədəf və vəzifələrinə görə, tələbə və müəllimlərinə görə... böyük dərəcədə fərqlənə bilər. Və onların hamısına eyni ölçüləri tətbiq etmək, onlara eyni gözlə baxmaq doğru görünür.

Amerikada «ixtisaslaşmış» akkreditasiya

Bütövlükdə akkreditasiyadan fərqli bir dəyərləndirmə isə proqram-fənn yönü assosiasiyaların üzərinə düşür. Əgər birincilərə ABŞ-da "regional akkreditasiya" deyilsə, proqram, sahə xarakteri daşıyanlara "ixtisaslaşmış" ("specialized") və ya "peşəkar" ("professional") akkreditasiya deyirlər. İxtisaslaşmış akkreditasiya sahəsində birinci addımı Amerika Tibb Assosiasiyası atdı. 1905–1907-ci illərdə bu assosiasiyanın Tibbi təhsil şurası (The Council of Medical Education) mövcud tibb fakültələrini gücünə, keyfiyyətinə görə təhlil və təsnif edib sıraladı, onların reytingini müəyyən etdi. Marağ üçün, həmçinin ilk addımlardan məsələnin həllinə nə qədər ciddi yanaşıldığını göstərmək üçün, qeyd edək ki, baxılan 160 fakültədən 82-si bəyənilən (A sinfi), 46-sı bəyənilməyə namizəd (B sinfi) və 32-si bəyənilməyən (C sinfi) kateqoriyalarına daxil edildi. 1915-ci ilə kimi bu dəyərləndirmə təkrarlandı, bəyənilənlərin sayı 66-ya, bəyənilməyə namizədlərin sayı 17-yə endi (və 12 fakültə bəyənilmədi). Bu işin nəticəsində Birləşmiş Ştatlarda tibbi təhsil fəvqəladə dəyişmələrə məruz qaldı, bəyənilən fakültələrin tədris planları kökündən təftiş olundu, yeniləşdi (bu proses bu gün də davam edir).

Hal-hazırda ABŞ-da elm, sənət və texnologiyanın bir sıra sahələri üzrə ali məktəb proqramlarını dəyərləndirən peşəkar assosiasiyalar fəaliyyət göstərir.

Mühəndislik və Texnologiya üzrə akkreditasiya qurumu (Accreditation Board for Engineering and Technology), Biznes və biznesə aid proqramların keyfiyyətini dəyərləndirən Müstəqil kollec və fakültələri akkreditasiya edən şura (Accrediting Council for Independent Colleges and Schools), Amerika Vəkillər Assosiasiyası (American Bar Association), eləcə də tibb, stomatoloq, baytarlıq, memarlıq üzrə keyfiyyəti dəyərləndirən peşəkar assosiasiyalar fəaliyyət göstərir. Qeyd etmək lazımdır ki, ixtisaslaşmış akkreditasiya bir sıra sahələrdə (riyaziyyat, fizika, kimya, tarix, siyasi elmlər...) adətən tətbiq olunmur.

Akkreditasiya qurumlarının müstəqilliyi və hökumətin rolu. Amerika təcrübəsi

Cəmiyyətə ali məktəblərin gücü, keyfiyyəti (əslində isə yararlı olub-olmaması) barədə peşəkar məlumat verməyə çalışan bir sıra müstəqil qu-

rumların varlığı və onların mühüm rol oynaması Birləşmiş Ştatlarda təhsil sisteminin həm rəngarəngliyini, həm də dinamizmini nümayiş etdirir.

Düzgün akkreditasiya siyasətinin təşəkkülü Amerika ali təhsil sistemini gücləndirən, dünya birincisi edən amillərdən biri hesab olunur. Amerika ictimaiyyəti və tədqiqatçılar bu uğurun bir səbəbini də akkreditasiya qurumlarının hökumətdən asılı olmamasında, müstəqilliyində görür.

1992-ci il Ali təhsil aktına edilən əlavələr nəticəsində Amerika tarixində ilk dəfə federal hökumət keyfiyyətin təminatı məsələsinə birbaşa müdaxilə etmək imkanı qazandı. Belə ki, hər ştat

da tələbələrinə federal maliyyə köməyi almaq haqqına sahib olmaq istəyən ali məktəbin keyfiyyəti haqqında fikir yürütmək üçün orta təhsildən sonrakı təhsili təftiş edən dövlət qurumlarının (State Postsecondary Review Entities) yaradılması tələb edildi. Üstəlik, federal təhsil departamentinin təzyiqlə altında fəaliyyətdə olan müxtəlif akkreditasiya agentlikləri Akademik akkreditasiya üzrə milli siyasət şurasını (National Policy Board on Academic Accreditation) yaratdılar. Bu şuranın yaradılmasında məqsəd akademik akkreditasiya məsələsində milli standartların (bizim öyrəşdiyimiz dillə desək, dövlət standartlarının) təklif edilməsi, o cümlədən tələbələrin qavrama-öyrənmə dərəcəsini müəyyən edə bilən ölçülərin işlənməsi idi. Nəticədə Birləşmiş Ştatlarda da akademik keyfiyyətin təminatı məsələsində digər inkişaf etmiş ölkələrdəki modellərə bənzər milli sistemin yaradılması gözlənilirdi. Lakin 1994-

cü ildə Konqres bu dövlət təftiş qurumunun fəaliyyətini lazımsız hesab etdi və onu maliyyələşdirmədi. Sonralar ali təhsil aktı yeniləşdirildikdə də təftiş məsələsinə yenidən baxılmadı. Həmçinin 1995-cı ilin yayında ali məktəblər (dövlət və özəl) nümayişkarənə surətdə Akademik Akkreditasiya üzrə milli siyasət şurasının təkliflərini rədd etdilər. Mərkəzi, vahid akkreditasiya qurumunun qeyri-obyektiv nəticələrə gəlmə ehtimalının böyük olduğu və ümumiyyətlə, mərkəzləşdirmənin effektiv və zərərli olduğu qeyd edildi. Amerika ali təhsil sisteminin böyüklüyünün bir əlaməti də onun rəngarəngliyi, müxtəlifliyi, dinamizmi, mərkəzi idarəçiliyinin olmamasıdır. Hər hansı mərkəziyyətçilik, dövlət müdaxiləsi bu akademik əzəmətə xələl gətirə bilər.

Beləliklə, mərkəzləşdirilmiş və hökumət təsirində olan akkreditasiya fikri baş tutmadı, əksinə 1996-cı ildə ali məktəb rektorlarının xüsusi referendumu nəticəsində müstəqil fəaliyyət göstərmək istəyən çoxsaylı akkreditasiya qurumlarını tanıma üzrə şura yaradıldı.

ABŞ-da həm regional akkreditasiya agentlikləri, həm də peşəkar assosiasiyalar iki rəsmi təşkilat tərəfindən tanınır: Ali təhsil üzrə şura (Council on Higher Education) və ABŞ təhsil katibi (US Secretary of Education). Onu da qeyd edək ki, ABŞ-da dərəcə və ya diplom üyüdən dəyirmanlar, yeni asanlıqla diplom verən

ali məktəblərlə yanaşı, akkreditasiya üyüdən dəyirmanlar, yeni asanlıqla akkreditasiya verən assosiasiyalar da mövcuddur. Ali təhsil üzrə şura onların əlamətlərini elan edir, ali məktəblərə onlardan uzaq durmağı tövsiyə edir. Akkreditasiya üyüdən assosiasiyalar Ali təhsil üzrə şura tərəfindən tanınmır (və əksinə bu şura tərəfindən tanınanlar, onların sayı 60 ətrafındadır, düzgün çalışan assosiasiya sayılır).

Doktorluq proqramları və keyfiyyət

Qiyətləndirilməsi o qədər də asan olmayan tədqiqat və doktorluq proqramlarının keyfiyyəti məsələsi də diqqətdən kənar qalmadı. Bu məsələ Milli araşdırma şurasının (National Research Council) dəstəyi ilə hökumətin müdaxiləsi olmadan ciddi şəkildə öyrənilmiş, 1982 və 1995-ci illərdə nəticələr nəşr olundu. Həm ali məktəblər, həm siyasətçilər tərəfindən bu araşdırma və onun müəyyən etdiyi keyfiyyət sıralaması ciddi qəbul edildi. 1982-ci ildə Amerika ali məktəblərində inkişaf etdirilən 32 sahə və ya ixtisas üzrə 2699, 1995-ci ildə isə 41 sahə üzrə 3600 tədqiqat-doktorluq proqramı tədqiq olunub dəyərləndirildi. 2006-cı ildən başlanan böyük həcmli yeni dəyərləndirmənin nəticələri 28 sentyabr 2010-cu ildə elan edildi. 212 tədqiqat-doktorluq yönü ali məktəbin 62 sahə üzrə təqribən 5 min doktorluq proqramı öyrənilmiş. Bu, artıq elektron ("online") məlumat əsaslı dəyərləndirmədir. Müəllim və alimlərin tədqiqat məhsuldarlığı, nəşrlər, çap olunmuş əsərlərə edilən istinadlar (sitətlər), alınan qrant və mükafatlar, hər konkret sahəyə aid tələbə (doktorant) və professorların sayı, verilən doktorluq dərəcələrinin sayı, digər yerdə çalışan həmkarların-mütəxəssislərin proqramın keyfiyyəti haqqında fikirləri kimi (cəmi 20) indikatorlar nəzərə alınmaqla doktorluq proqramlarının gücü müəyyən edilir.

Daha sürətlə inkişaf edən sahələrdə, xüsusilə təbiət elmlərində 10-12 il ərzində universitet proqramlarında böyük dəyişmələrin olması mümkündür; bu səbəbdən məlum xülasə/qiyətləndirmə xeyli köhnəlmiş ola bilər. Elektron məlumatlar bazasının əmələ gəlməsi və orada dövrü olaraq (daha qısa zaman ərzində) yeni müsahidələrin əks olunması bu işi müəyyən dərəcədə yoluna qoya bilər.

Əlbəttə ki, doktorluq proqramlarının keyfiyyətinin kəmiyyətlə ölçülməsi məsələsinin bir qədər mübahisəli olduğu

da məlumdur.

Akkreditasiyanın əhəmiyyəti

İnkişaf etmiş ölkələrdə ali təhsil ocaqlarına dövlət büdcəsindən ayrılmalar azaldıqca (ABŞ-da 1992-ci ildən başlayan bu azalma durmadan davam etməkdədir) və rəqabət gücləndikcə ali məktəblər öz məqsəd və vəzifələrinə bir daha nəzər salır, inkişaf planlarını təftiş edir, akademik keyfiyyətin təminatı üçün yeni formalara axtarırlar. İnkişaf etmiş və inkişafda olan ölkələrin böyük əksəriyyətində rəqabətin təzyiqi altında aparılan bu axtarış, əsasən, Birləşmiş Ştatlarda tətbiq olunan forma və ideyaları mənimsəmək meyllərini nümayiş etdirir. Bir daha qeyd edək ki, səviyyəli ali məktəblər bölgədə deyil, beynəlxalq miqyasda gedən global yarış və rəqabət içərisindədir.

Hal-hazırda vahid Avropa ali təhsil məkanı yaratmaq uğrunda genişmiqyaslı çalışmaları (yeni Bolonya sistemi) Amerika ali təhsil modelinin avropalılar üçün, ideal olmasa da, bir nümunə olduğunu göstərir.

ABŞ-da regional akkreditasiyanın əhəmiyyəti çox böyükdür. Akkreditasiya almış ali məktəbin və onun tələbələrini federal qrant, müqavilələr və maliyyə yardımı almaq üçün müraciət etmək, eləcə də müxtəlif fondların yardım proqramlarında iştirak etmək haqqı olur. Bakalavr dərəcəsi almış tələbələrin daha yüksək dərəcə verən proqramlara daxil olması üçün də onların akkreditə olunmuş ali məktəbdən məzun olması şərtidir. Beləliklə, ali məktəblər regional akkreditə olunmadan fəaliyyət göstərə bilsələr də (ümumi fəaliyyət üçün akkreditə olunub-olunmamaq mənasında heç bir qadağa yoxdur), ümumamerika ali təhsil sistemində tam iştirak etmək üçün akkreditə olunmaq zəruridir. Digər tərəfdən, bir sıra tətbiqi sahələrdə (tibb, hüquq, mühəndislik, müəllimlik və s.) yalnız ixtisaslaşmış, peşəkar assosiasiyaların akkreditə etdiyi proqramları bitirənlər öz peşələri üzrə praktik fəaliyyət üçün lisenziya istəyə bilərlər. ABŞ-da akkreditə hərəkətinin əhəmiyyətini və çox geniş vüsət aldığıni nəzərə alaraq müstəqil akkreditasiya agentliklərinin qurulması prosesini tənzimləyən, onları "tanımaq" funksiyasını öz üzərinə götürən qurum da mövcuddur: Ali təhsil akkreditasiya şurası (Council of Higher Education Accreditation). Birləşmiş Ştatlarda təhsil departamenti isə akkreditəyə qarışmadan akkreditə edən qurumlara və akkreditə olunmuş ali məktəblərə federal maliyyə yardımı

ayrılması məsələsini tənzimləyir.

Keyfiyyət uğrunda. Sovetlər, Amerika və Avropa

Amerika Avropanı nümunə götürərək, Avropadan öyrənərək öz ali məktəblərini qurdu (baxmayaraq ki, 1862-ci ildən başlayaraq Amerika ali təhsil sistemində Avropaya xas olmayan və yüksək inkişafa böyük kömək olan fərqli addımlar da atılmağa başlandı).

Keyfiyyəti ölçmə və akkreditasiya məsələlərində isə Avropa Amerikanın qazandığı təcrübədən faydalanmağa çalışdı. 1952-ci ildə Hamburqda (Almaniya) yaradılmış UNESCO təhsil institutu bu işdə mühüm rol oynadı.

1957-ci ildə 1-ci Sovet peyki ("sputnik") orbitə çıxarıldıqdan sonra qərb ölkələrində və xüsusilə ABŞ-da təhsilin keyfiyyəti barədə müzakirələr həm elmi, həm siyasi baxımdan yeni böyük vüsət aldı. Ümumiyyətlə, Sovet uğurlarının Birləşmiş Ştatlara və Qərbi Avropanı silkələməsi Qərbdə yeni təhsil erasının başlanğıcı oldu.

Təhsil beynəlxalq əməkdaşlığın zəruri olduğu və ən sox inkişaf etdiyi sahələrdən biridir. Elm, tədqiqat və elmin tətbiqləri cəmiyyətin inkişafında həlledici rol oynayır. Bu sahədə baş verən hadisələrin böyük qismi ali məktəblərdə cərəyan edir. Ali məktəblərin, elm ocaqlarının qarşılıqlı əlaqəsi və əməkdaşlığı sayəsində elm və texnologiya zaman boyu, nəsil-dən-nəslə və məkan boyu, ölkədən-ölkəyə ötürülür, bəşəri qüvvəyə çevrilir. Ciddi əməkdaşlıq isə tərəflərin bir-birinə yaxın keyfiyyətdə və səviyyədə olmasını, "eyni havaya sazlanmasını", müəyyən dərəcədə bir-birinə tuş gəlməsini tələb edir. Ali məktəblərarası tələbə mübadiləsi və bir-birinin uğurlarından bəhrələnmək istəyi keyfiyyətə müəyyən ümumi baxışın inkişaf etdirilməsinə gətirib çıxarır. Məsələn, Avropada razılaşdırılmış keyfiyyət ölçüləri varmı?

Bolonya prosesinin ən mühüm maddələrindən biri ali təhsildə Avropa ölçülərini müəyyən etməyə çalışmaq, keyfiyyətin təmin edilməsinə yönələn kriteriya və metodologiyaların hazırlanmasında əməkdaşlıq etməkdir. Avropa Keyfiyyətinin Təminatı Şəbəkəsi (ENQA) kimi təşkilatlarla sıx əlaqədə işləmək istiqamətində işlər görüldü. Bəzi ümumavropa keyfiyyət agentliklərinin rolunun artacağı və ya yenilərinin yaradılacağı istisna olunmasa da, təəssüf ki, keyfiyyətin ölçülməsi məsələsində Avropa hələ yekdil bir qərara gələ bilmir. Bolonya prosesinə qoşulmuş 47 ölkənin hər biri öz ali məktəblərinin keyfiyyət dəyərləndirməsi ilə özü məşğul olarsa, Bolonya bəyannaməsindəki "ali təhsil

memarlığının harmonizasiyası” necə əldə edilə bilər? Birləşmiş Ştatlarda bu ali məktəblərin bütövlükdə akkreditasiyası ilə 6 regional assosiasiya məşğul olur. Avropada da regional və ya başqa növ geniş əhatəli akkreditasiya qurumları yaranacaqmı?

Avropa ölkələrində Rektorlar Konfransı adlanan və ali məktəb rektorlarını birləşdirən qurumlar fəaliyyət göstərir, onlar təhsilin keyfiyyəti, araşdırma, tələbə və mütəxəssis mübadiləsi kimi sahələrdə və ümumiyyətlə ali təhsil siyasətinin düzgün formalaşmasında fəal iştirak edirlər. Azərbaycanda isə Azərbaycan rektorlar assosiasiyası real həyatda yoxdur, yalnız kağız üzərindədir.

1993-cü ildə Avropa rektorlar assosiasiyası (GRE) tərəfindən Avropadakı üç iri klassik universitet çox müxtəlif sahələr üzrə öz-özünü təhlil yolu ilə və kənardan dəvət olunan mütəxəssislərin gözü ilə dəyərləndirildi. Bu, güclü və zəif tərəfləri aşkara çıxarmaq, inkişaf üçün mövcud olan imkanları/fürsətləri, eləcə də təhdidləri araşdırmaq vasitəsilə həyata keçirildi. “Ali məktəbin inkişafına təsir göstərən daxili və xarici maneələr hansılardır?”, “hansı dəyişmələrə ehtiyac duyulur?” suallarına cavab axtarıldı. Maneələrin aşılması yeni imkanların açılmasına gətirib çıxarır.

Ali təhsildə keyfiyyətin ölçülməsinə yönələn bəzi beynəlxalq layihələr

Avropa İqtisadi Əməkdaşlıq və İn-

kişaf Təşkilatının “Keyfiyyət menecmenti, keyfiyyət qiymətləndirilməsi və qərarvermə prosesi” adlı layihəsi (1995-1997) ali təhsilin keyfiyyətinin geniş millətlərarası dəyərləndirilməsi baxımından maraqlı nümunədir. Məqsəd müxtəlif ölkələrdəki keyfiyyət dəyərləndirməsi sistemlərinin məqsəd, metod və gözləntilərini aydınlaşdırmaq və əldə olunan nəticənin idarəetmə və qərar qəbul etmə məsələlərinə göstərdiyi təsiri öyrənmək idi. Bu layihə 40 ali məktəbin iştiraki ilə Avropa, Avstraliya, Kanada və Meksikada həyata keçirildi.

UNESCO kimi bəzi beynəlxalq qurumlar da ali təhsildə keyfiyyətin ölçülməsi siyasətində fəallıq göstərirlər.

Müxtəlif ölkələrin əməkdaşlığına maraqlı misal olaraq 1989-cu ildə Avstraliya, Kanada, Honq Konq, İrlandiya, Yeni Zelandiya, Cənubi Afrika və Böyük Britaniya (və müşahidəçi statusu ilə Yaponiya) arasında bağlanmış Vaşinqton Akkordu adlanan sazişi göstərmək olar. Bu saziş həmin ölkələrdəki akkreditasiya sistemlərini və uyğun ali məktəbləri qarşılıqlı məqbul saymaqla, akkreditə olunmuş mühəndislik proqramlarını qarşılıqlı etibarlı hesab etdi (4 il müddətində). Beləliklə, bu ölkələrin birində mühəndislik fakültəsindən məzun olduqda digər ölkədə işə düzəlmə məsələsindəki formal maneələr aradan qaldırılmış oldu. 2001-ci ildə qəbul olunmuş oxşar Sidney Akkordu mühəndislik proqramlarının 3 illik akkreditasiyası, 2002-ci ildə qəbul olun-

muş Dublin Akkordu isə texnik (texniki mühəndis) proqramlarının 2 illik orta qəbul akkreditasiyası haqqındadır. Qeyd edək ki, fərdlərin, bu halda mühəndislərin ixtisaslarının tanınması haqqında da 3 müqavilə imzalanmışdır (1999, 2001 və 2003-cü illərdə).

Ədəbiyyat

1. *Hamlet İsxanlı. Müasir dünyada ali təhsil sistemində nələ baş verir və “2008-2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı” necə olsa yaxşıdır?. Xəzər Universiteti nəşriyyatı, 2008.*

2. *Hamlet İsxanlı. Yaxşı nədir, pis nədir? Ali təhsilin inkişafı və ali məktəblərin keyfiyyət göstəriciləri haqqında. Xəzər Xəbər, 2004, № 166-170.*

3. *Hamlet İsxanlı. On Education System in a Transition Economy. A View From Azerbaijan. Khazar University Press, 2006.*

4. *Hamlet İsxanlı. Diversification of post-secondary education: Azerbaijan. UNESCO: International Institute for Educational Planning, 2011 (to be published).*

5. *Standards and Quality in Higher Education. Edited by John Brennan, Peter de Vries and Ruth Williams. HE Policy Series 37/ Jessica Kingsley Publishers, 1997.*

AZƏRBAYCANIN ALİ TƏHSİL SİSTEMİNDƏ KEYFİYYƏT TƏMİNATININ ÖZÜNÜTƏNZİMLƏYƏN MEXANİZMİNİN YARADILMASINA DAİR BƏZİ PRAKTİKİ TƏKLİFLƏR

Ruslan Sədirxanov

Odlar Yurdu Universitetinin xarici əlaqələr üzrə prorektoru

Məqalənin məqsədi Azərbaycanda ali təhsil sisteminin inkişafına bu gün ciddi təsir göstərən problemləri diqqət mərkəzinə çəkməkdir. Bu sırada ən çətin problem müəllimlərin əməkhaqlarının yolverilməz dərəcədə aşağı olmasıdır.

Keyfiyyətlə bağlı hər hansı müzakirələrin faktiki maliyyə xərcləri və ümumiyyətlə, ali təhsil sisteminin resurs imkanlarından təcrid olunmuş halda aparılması yanlış addımdır. Ən səmərəli yanaşma ali təhsilin hazırkı maliyyələşmə səviyyəsi ilə ali təhsil keyfiyyətinin arasındakı nisbətənin müəyyənləşdirilməsi və onun üçün nə edilməsi məsələsinin araşdırılmasıdır.

Bununla belə, hər bir halda, keyfiyyətin təminatı üzrə özünütənzimləyən mexanizmin yaradılması Azərbaycanın ali məktəb mühiti üçün taleyüklü əhəmiyyət kəsb edən məsələdir.

Müqəddime

Təqdim olunan təkliflərin hazırlanmasına üç ən mühüm mənbə təsir göstərmişdir.

Birinci mənbə, Azərbaycanda, Bolonya prosesinə qoşulmuş ölkələrdə və həmçinin ABŞ-da ali təhsilin inkişafı barədə mövcud olan geniş informasiya (1-ci əlavədən [1 - 6, 9 - 15, 17 - 28] baxın).

Onlardan ikincisi, həm Avropa ölkələri və ABŞ-ın aparıcı universitetləri ilə müqayisə oluna biləcək nəticələrin əldə olunduğu universitetlərin rəhbərləri ilə (bunlar Xəzər və Qafqaz universitetləridir), həm də ali təhsildə keyfiyyətin təminatı sisteminin formalaşmasının ilkin mərhələdə olduğu, yaxud universitetin yaxın gələcəkdəki inkişaf planlarına daxil olduğu ali məktəblərin (Azərbaycan

Dillər Universiteti, Sumqayıt Dövlət Universiteti, Azərbaycan Texniki Universiteti, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti və Odlar Yurdu Universiteti) başçıları ilə ali təhsildə keyfiyyətin təminatı mövzusunda keçirilmiş bir sıra görüş və aparılmış müzakirələrin təhlilidir.

Üçüncü mənbə, ali təhsilin keyfiyyəti məsələsinə birbaşa və ya dolayısı aidiyyəti olan bir sıra qeyri-ali təhsil təşkilatı və strukturlarında keçirilmiş görüş və müzakirələr prosesində toplanmış informasiyadır. Bunlar, ilk növbədə, Təhsil Nazirliyinin Ali və Orta İxtisas Təhsili Şöbəsi və Akkreditasiya Şöbəsi, Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyası, həmçinin Azərbaycan Keyfiyyət Assosiasiyasıdır.

**Ruslan
SƏDİRƏANOV**

Odlar Yurdu
Universitetinin
xarici əlaqələr
üzrə prorektoru,
fizika-riyaziyyat
elmləri doktoru,
professor,
4 kitabın və

60-dan çox məqalənin müəllifidir.
sadirruslan@gmail.com

Məqalənin məqsədi diqqəti Azərbaycanda ali təhsil sisteminin inkişafına bu gün ciddi təsir göstərən problemlərə cəlb etməkdən ibarətdir. Bu sırada ən çətin problem müəllimlərin əməkhaqqının yolverilməz dərəcədə aşağı olmasıdır.

Keyfiyyətlə bağlı hər hansı müzakirələrin faktiki maliyyə xərcləri və ümumiyyətlə, ali təhsil sisteminin resurs imkanlarından təcrid olunmuş halda aparılması düzgün deyil. Daha səmərəli yanaşma isə ali təhsilin hazırkı maliyyələşməsi ilə ali təhsil keyfiyyətinin arasındakı nisbətə mütənasqlaşdırılması və bu nisbətə yaxşılaşdırılması üçün nə edilmiş məsələsinin araşdırılmasından ibarətdir. Bununla belə, hər bir halda keyfiyyətin təminatı üzrə özünütənzimləyən mexanizmin yaradılması Azərbaycanın universitet mühiti üçün fundamental əhəmiyyət kəsb edən məsələdir.

The main goal of this article is to draw attention to the problems that currently are seriously hindering the development of the higher education system in Azerbaijan. Among them, the most urgent problem is unacceptably low wages of teachers. Any discussions of quality held apart of the actual financial costs and resource capabilities of the higher education system are generally incorrect. A more sensible approach is to make close study of correlation between the higher education quality and higher education funding level, and what should be done to improve this correlation. Nevertheless, in any circumstances, creation of a self-regulating mechanism for quality assurance is a fundamental issue for the academic environment in Azerbaijan.

Цель этой статьи состоит в том, чтобы привлечь внимание к тем проблемам, которые оказывают сегодня серьезное влияние на развитие системы высшего

Bununla yanaşı, müəllif araşdırmanın müxtəlif cəhətlərini bir sıra beynəlxalq və milli ekspertlərlə müzakirə etmək imkanından da bəhrələnib. Dəyərli fikir və iradlarına görə müəllif Dr. Stefen Vebere (Birləşmiş Krallıq, Dünya Bankının məsləhətçisi), Mariya Xose Lemaytreya (Çili, Dünya Bankının məsləhətçisi, Ali Təhsil üzrə Keyfiyyətin Təminatı Agentlikləri Şəbəkəsinin Prezidenti), Saçiko Kataokaya (Dünya Bankı, Layihə başçısı), Dr. Cəmil Salmiyə (Dünya Bankının üçüncü pillə təhsili üzrə əlaqələndiricisi), Elvin Rüstəmov (Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Layihə koordinasiya şöbəsinin müdiri) və pedaqoji elmlər doktoru Vladimir Brillera (ABŞ, Dünya Bankının məsləhətçisi) öz minnətdarlığını bildirir.

Müəllif, həmçinin Prof. Misir Mərdanov (Azərbaycan Respublikasının təhsil naziri) və Dr. İlham Mustafayevə (Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Ali və orta ixtisas təhsili şöbəsinin direktoru) hazırkı işə göstərdikləri daimi diqqətə və dəyərli müzakirələrə görə dərinə təşəkkür edir¹.

1. Ali təhsil keyfiyyətinin tədqiqedilmə formatı barədə

1.1. Ali təhsilin keyfiyyəti məsələsinin ali təhsilə çəkilən konkret maliyyə xərclərindən və ümumiyyətlə, resurs imkanlarından ayrılıqda hər hansı müzakirəsi yanlış fikirdir. Bu məsələnin, ilk növbədə, ali təhsilin müvafiq maliyyələşməsi kontekstində baxılması daha məqsədəuyğundur. Ali təhsilin keyfiyyət səviyyəsinin ali təhsilin cari maliyyələşmə səviyyəsinə nə dərəcədə uyğun gəlməsi məsələsinin tədqiq edilməsi daha əsaslı görünür. Araşdırmanın bu formatı aşağıdakılara nail olmağa imkan verir:

- birincisi, təhsilin cari maliyyələşməsi səviyyəsində ali təhsil keyfiyyətinin maksimum həddinə nail olunması üçün məqsəd və vəzifələr barədə məsələ qaldırılın;
- ikincisi, məsələn, Bolonya prosesinin, yaxud Avropa və ya ABŞ-ın, təqdim edilmək üçün model qismində seçilmiş bir sıra universitetlərinin tələbləri ilə

müqayisə oluna biləcək həddə ali təhsilin keyfiyyətinin gücləndirilməsi məsələsi qoyulduqda, əlavə maliyyələşmənin vacibliyi və həcmi daha dəqiq qiymətləndirilsin;

- üçüncüsü, **obyektlər kütlüyünün, yeni ali təhsilin keyfiyyəti və ali təhsilin maliyyələşməsinin cari həcmi**nin müxtəlif ölkələr üçün daha obyektiv müqayisəli təhlili aparılın.

Məsələn, ABŞ və ya Almaniyada ali təhsilin keyfiyyət göstəricilərinin, onların ali təhsil üzrə adambaşına düşən xərclərinin Azərbaycandakı maliyyələşmə səviyyəsində olacağı halda, ölkəmizdəki göstəricilərdən əhəmiyyətli dərəcədə yüksək ola biləcəyinə inanmaq çətindir².

Əlbəttə, sonda ali təhsil sisteminin inkişaf səviyyəsi ölkə iqtisadiyyatı inkişafının müvafiq səviyyəsi və onun tələbləri ilə müəyyən edilir. Hətta ən sadə qiymətləndirmələr də son 5-6 ildə Azərbaycanda ali təhsil sahəsində inkişafın müsbət dinamikasının kəskin surətdə dəyişdiyini göstərir. Regionda qeyd-şərtsiz lider olan ölkəmizin iqtisadi qüdrəti, təhsilin effektivliyi və müasirləşdirilməsi, onun Azərbaycanın reallıqları və spesifikasiyası nəzərə alınmaqla iqtisadi nailiyyətlərə daha çox uyğunlaşdırılması məsələsinin təxirəsalınmaz həllini stimullaşdırır.

1.2. TƏKLİF. Azərbaycanda təhsilin müasirləşdirilməsi üçün tələb olunan ilkin şərtlər bunlardır:

- Ölkə rəhbərliyinin siyasi iradəsi³.
- Qısamüddətli (2-5 il) və ortamüddətli (10 ilədək) olan dövrlər üçün ən mühüm məsələlər daxil olmaqla, qarşıya qoyulmuş məsələlərin işlənilib-hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün tələb olunan resurslar (ekspertlər və maliyyə vəsaitləri); bu-
 - Ən yaxşı, dünya tələblərinə cavab verən, Azərbaycan dilində təhsil proqramları portfelinin tərtib olunması məsələsidir;
 - Tədrisdə müasir multimedia əsaslı texnologiyaların geniş miqyasda tətbiq edilməsidir;
 - Həll etdikləri məsələlərin səviyyəsi və keyfiyyətindən asılı olaraq, o

¹Tədqiq olunan məqalə ali təhsildə keyfiyyətin təminatına dəstək layihəsi üçün hazırlıq işləri çərçivəsində Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin sifarişli ilə dekabr 2010 - iyul 2011-ci il dövrü üçün aparılmış tədqiqat işi üzərində tərtib olunub. Bu hazırlıq dövründə görülmüş işlər Yaponiya hökumətinin Azərbaycan Respublikasına Dünya Bankının vasitəçiliyi ilə verdiyi qrantın hesabına həyata keçirilir. İstifadə olunmuş əsas metodologiya bundan ibarət idi: müəllif beş universitetin rəhbəri ilə (üç özəl universitet: Xəzər Universiteti, Qafqaz Universiteti və Odlar Yurdu Universiteti, o cümlədən iki dövlət universiteti: Dövlət Dillər Universiteti və Sumqayıt Dövlət Universiteti), həmçinin Təhsil Nazirliyinin şöbə müdirləri ilə Azərbaycanda ali təhsil sahəsində keyfiyyət təminatı strategiyasının mövcud vəziyyəti və təhsil sisteminin keyfiyyətinə təsir göstərən əsas amillər barədə hərtərəfli fərdi müzakirələr aparmışdır; ali təhsildə keyfiyyət formatı məsələlərinə dair müxtəlif mənbələrdən olan xarici və milli məlumatın müqayisəli təhlili aparılmışdır (1-ci əlavədəki bibliografiyaya [2,5,10,12-14, 18-21, 23, 24, 26-28] baxın).

²Məsələn, 2-ci əlavədə göstərilirdi ki, ABŞ və Azərbaycanda təhsil və üçüncü pillə təhsili (ingilis dilində "tertiary education" adlanan bu təhsil pilləsi ali təhsil və orta məktəbdən sonrakı proqramları əhatə edir. Üçüncü pillə təhsilinin sırf ali təhsil kimi dar mənalı tərifindən də həmçinin istifadə olunur) sahələrində adambaşına düşən real maliyyələşmə aşağıdakı səviyyələrdə həyata keçirilir. ABŞ-da 2011-ci maliyyə ilində dövlət tərəfindən təhsil/üçüncü pillə təhsili sahəsində adambaşına düşən xərcləri müvafiq olaraq USD2842/USD734 təşkil edir. 2011-ci ildə Azərbaycan hökumətinin təhsil/üçüncü pillə təhsili sahəsində adambaşına çəkdiyi xərclər müvafiq olaraq USD184/USD27 təşkil edir. Bu müqayisə Azərbaycandakı ali təhsil səviyyəsinin inkişaf etmiş ölkələrdəki səviyyədən aşağı olmasının əsas səbəblərini izah edir.

³Siyasi iradənin əsaslı təsdiqi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin inkişaf üzrə qərarıdır: "2012–2021-ci illər ərzində Azərbaycan Milli Təhsil Sisteminin İnkişaf Strategiyası".

cümlədən müəllimlərin yüksək peşə hazırlığının maddi cəhətdən stimullaşdırılan prosesinin yaradılması və onların səviyyəsinin daim təkmilləşdirilməsi də daxil olmaqla, müəllimlərin stimullaşdırıcı maliyyələşməsi siyasətinin müəyyənləşdirilməsi və həyata keçirilməsi;

- Ortaya çıxmaqla biləcək çatışmazlıqları cəld aradan qaldırmaq imkanı olan, təhsilin keyfiyyətinin bütün pillələrdə izlənilməsi/qiymətləndirilməsinin daimi fəaliyyət göstərən mexanizminin yaradılması;
- Təhsil sisteminin müasirləşdirilməsi prosesində iştirak etmək üçün ölkə biz-nes ictimaiyyətinin dövlət tərəfindən stimullaşdırılması.
- Cəmiyyət tərəfindən keyfiyyətli təhsilin tələb olunmasının təşviq edilməsi.
- Bütün təhsil müəssisələrində elektron resurslardan geniş istifadə olunması.

2. Ali təhsilin keyfiyyətinə təsir göstərən amillər

2.1. Ümumiyyətlə, ali təhsilin keyfiyyətinə təsir göstərən ən mühüm amillərdən biri ali təhsil müəssisəsinin mülkiyyət formasından asılı olmayaraq ədalətli rəqabət mühitinin yaradılması olacaqdır. Bu prosesdə dövlət başlıca rollardan birini oynaya bilər və oynamalıdır. Digər əhəmiyyəti heç də az olmayan amil cəmiyyətin və biznesin stimullaşdırıcı tələbləri olmalıdır.

2.2. TƏKLİF. Ali təhsilin keyfiyyətinin aşağı düşməsinə səbəb olan ən mühüm səbəblər bunlardır:

2.2.1. Müəllimlərin maaşlarının aşağı olması və ödənişlərdə bərabərçiliyə yol verilməsi;

2.2.2. Müasir təhsil proqramlarının (xüsusilə də Azərbaycan dilində) və texnologiyaların geniş tətbiq olunmaması;

2.2.3. Tələbələrin hərtərəfli peşə təcrübəsi keçməsi üçün imkanların olmaması;

2.2.4. Ali təhsil müəssisəsinin və onun təhsil prosesinin idarə olunmasında müasir (məsələn, Avropa) formatlı menecmentin və şəffaflığın olmaması;

2.2.5. Ölkənin ali təhsil müəssisələri üçün fundamental əhəmiyyətli fənlər üzrə (riyaziyyat, fizika, kompüter elmləri, biologiya, kimya, iqtisadiyyat, biznes və s.) dünya səviyyəli müasir dərslərinin (o cümlədən multimedia elementləri ilə) Azərbaycan dilinə tərcümə edilmə sisteminin olmaması;

2.2.6. Ali təhsil müəssisələrinin müəllimləri üçün mütəmadi əsasda ixtisaslaşdırma üzrə açıq və maddi cəhətdən əsaslandırılmış kursların olmaması;

2.2.7. Ali məktəblər və işgüzar adamlar arasında qarşılıqlı maraq doğuran əlaqələrin olmaması;

2.2.8. Universitetlərdə ali təhsil müəssisəsindəki bütün tədris prosesini olduğu kimi əks etdirən müasir elektron bazanın və interaktiv veb-saytların (website) olmaması.

3. Ali təhsil ala bilmək imkanlarının genişləndirilməsi

3.1. Əhalinin ehtiyacı içində yaşayan təbəqəsi üçün ali təhsil ala bilmək imkanlarını ədalətli surətdə təmin etməkdən ötrü dövlət maliyyələşdirməsi ali məktəblərin əsas maliyyələşmə mənbələrindən biri olmalıdır. Bununla yanaşı, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində ali təhsil almağın sərfəli formaları uğurla fəaliyyət göstərir və inkişaf edir. İlk növbədə bu, Amerika formatlı ikiillik kollecdir ki, onun modelini dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan təhsil sahəsi üzrə ekspertlər öz ölkələrinin şəraitlərinə uyğunlaşdırmaq üçün təhlil edirlər. Bu növ kolleclər sistemi səmərəli olduğundan dünyada ona olan maraq artmaqda davam edir. Çin, Hindistan, Cənubi Koreya, Şri Lanka, Vyetnam, Braziliya və Niderland ikiillik kolleclər sisteminin Amerika modelini öz ölkələrində artıq yaradıblar (məsələn, 1-ci əlavədə [9, 17] baxın) və bu baxımdan onların təcrübəsi Azərbaycan üçün çox vacibdir.

3.2. Vauçerlər vasitəsilə tələbələrin təhsil almasının maliyyələşməsinin yeni formaları⁴ (müvafiq düzəlişlərdən sonra) istər özəl, istərsə də dövlət universitetlərinin inkişafının mühüm tərkib hissələrindən birinə çevrilə bilər. Bu sistem universitetlər arasında rəqabətin artmasına səbəb olacaqdır. Son nəticədə o, universitet mühitində keyfiyyətin güclənməsinə gətirib çıxaracaqdır.

3.3. TƏKLİF. Vauçerlərin tətbiq sahəsini genişləndirmək üçün aşağıdakı dörd növün tətbiq olunması təklif olunur:

- Birinci növ – bu, hazırda tətbiq olunan vauçerdir.
- İkinci növ – müstəqil olaraq əlavə ödənilən vauçerdir; bu o deməkdir ki, ödəniş məbləğinin vauçer məbləğindən artıq olduğu ali məktəblərdə seçdiyi ixtisas üçün əlavə ödənişi tələbə özü ödəyir.
- Üçüncü növ – kreditlə əlavə ödənilən vauçerdir; bu o deməkdir ki, tələbə ödəniş məbləğinin vauçer məbləğindən

образования в Азербайджане. Среди них самая тяжелая проблема – это неприемлемо низкая заработная плата учителей.

Любые обсуждения качества в изоляции от фактических финансовых затрат и ресурсных возможностей системы высшего образования в целом являются некорректными. Более разумный подход состоит в изучении того как качество высшего образования соотносится с уровнем текущего финансирования высшего образования и что должно быть сделано для улучшения этой корреляции? Тем не менее, при любых условиях, создание саморегулируемого механизма обеспечения качества является задачей фундаментальной важности для университетской среды Азербайджана.

artıq olduğu ali təhsil müəssisələrində seçdiyi ixtisas üçün əlavə ödəniş məqsədilə dövlətdən maliyyə krediti almaq imkanına malikdir.

- Dördüncü növ – grant-əsaslı vauçerdir; bu o deməkdir ki, ödəniş məbləğinin vauçer məbləğindən artıq olduğu ali təhsil müəssisələrində tələbənin seçdiyi ixtisas üçün əlavə ödənişi dövlət ödəyir. Bu cür istisnaların sayı, məsələn, bütün vauçerlərin sayının 5%-i qədər, yaxud yalnız cari dövrdə dövlətin ehtiyac hiss etdiyi ixtisaslar üzrə məhdudlaşdırıla bilər; bu cür grant-əsaslı imtiyazlara namizəd olan tələbələrə daha yüksək daxilolma balı (məsələn, 600-dən az olmamaqla) toplamalarını tələb etmək tamamilə əsaslıdır.

Qeyd. Əgər tədris prosesində dövlətdən vauçer almış tələbə müvəffəqiyyətlə təhsil ala bilmirsə (məsələn, tələb oluna bilər ki, onun orta balı 71%-dən aşağı olmasın), onda o, vauçer imtiyazından məhrum edilməlidir.

4. Bütövlükdə ali təhsil sistemi səviyyəsində keyfiyyətin təmin edilməsinin özünü tənzimləyən mexanizmi üçün təşkilati əsas

4.1. Bu gün ölkədə ali təhsilin keyfiyyətinə nəzarət edən orqan rolunu 2010-cu ildə yaradılmış və kiçik işçi heyəti olan (10 nəfərdən az) Təhsil Nazirliyi yanında Akkreditasiya Şöbəsi oynayır. Akkreditasiyanın əsas vəzifəsi hər hansı universitetin, proqramların dövlət standartlarına və Təhsil Nazirliyi tərəfindən hazırlanmış bir sıra tələblərə uyğunluğunu yoxlamaqdan ibarətdir.

Şöbə özəl universitetlərin fəaliyyəti

⁴Vauçer maliyyələşməsinin mahiyyəti ali təhsil müəssisələri üçün yeni maliyyələşmə mexanizminin istifadəsi haqda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanıdır: "1. 2010/2011-ci tədris ilindən başlayaraq, dövlət sifarişini əsasında Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən ali təhsil müəssisəsində maliyyələşmə dövlət büdcəsi hesabına aparılsın. 2. Dövlət sifarişini hazırlayarkən ölkənin milli, mədəni, humanitar və tarixi dəyərləri, mövcud iş bazarı və ölkənin inkişaf amilləri nəzərə alınсын. 3. Mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, qanunvericiliyə əsasən fəaliyyət göstərən ali təhsil müəssisələrinin hamısı dövlət sifarişinin yerinə yetirilməsində iştirak edə bilər..." (əlavə məlumat üçün 1-ci əlavədə [3] baxın).

üçün də lisenziyalar verir. Dövlət universitetləri üçün lisenziya tələbi yoxdur. Beləliklə, özəl universitetlər üçün lisenziya alınması birinci dərəcəli, akkreditasiya isə ikinci dərəcəlidir. Yalnız akkreditasiya prosesində təhsil proqramları, tələbələr, müəllimlər və sairə üçün müxtəlif uyğunluq standartları yoxlanılır. Azərbaycanda akkreditasiya hələlik pulsuzdur.

Bu şöbə öz fəaliyyətində ölkədə ali təhsil üzrə dövlət standartlarının siyahısını özündə əks etdirən Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 23 aprel 2010-cu il tarixli 75 sayılı qərarına (1-ci əlavə [5] baxın) əsaslanır:

- Bakalavriat və magistratura pilləsində təhsil proqramları,
- Təhsil prosesinin idarə olunması;
- Təhsil üçün maddi-texniki baza;
- Ali təhsil üçün mövcud infrastruktur;
- Müəllimlərin keyfiyyət göstəriciləri;
- Ali təhsil müəssisələrində təhsil alanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsi.

4.2. Akkreditasiya mexanizminin tək-

- Elmi tədqiqat fəaliyyəti;
- Beynəlxalq əməkdaşlıq;
- Maddi-texniki baza;
- Sosial-iaşə sahəsi;
- Maliyyə təminatı.

Bundan başqa, sözügedən əmrə 25 müvafiq ölçülən meyarlar da öz əksini tapıb və onların köməyi ilə ali təhsil müəssisəsinin akkreditasiya tələblərinə uyğunluğunun yekun nəticəsi hesablanır. Belə ki (1-ci əlavə [24]), bütövlükdə ali məktəbin və onun ayrı-ayrı təhsil proqramlarının istiqamətlər üzrə göstəriciləri standartın tələblərinin 61-80%-nə uyğun gəldikdə, təhsil müəssisəsinin (və ayrı-ayrı təhsil proqramlarının) fəaliyyəti "dövlət təhsil standartlarının tələblərinə əsas etibarilə uyğundur", 81-100%-nə uyğun gəldikdə "dövlət təhsil standartlarının tələblərinə uyğundur", 60%-dən (60% də daxil olmaqla) az olduqda "dövlət təhsil standartlarının tələblərinə uyğun deyil".

4.3. Ali təhsil müəssisələrinin dövlət standartlarının tələblərinə uyğunluğunun qiymətləndirilməsi üzrə praktiki işlərin həyata keçirilməsi üçün şöbə ali məktəbin

milləşdirilməsinin növbəti mərhələsi Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 26 aprel 2011-ci il tarixli 656 sayılı əmrində əks olunmuşdur ki, (1-ci əlavədə [24] baxın) orada da ali məktəbin akkreditasiyası prosesində aşağıdakı 11 araşdırma istiqaməti müəyyənləşdirilmişdir:

- Normativ-hüquqi təminat;
- Menecment/idarəetmə;
- Təhsil proqramlarının strukturu və məzmunu;
- Tədris prosesinin təşkil olunması;
- Təhsil proqramları hazırlığının keyfiyyəti;
- Kadrlarla təminat;

fəaliyyətinin müxtəlif sahələrini əhatə edən xüsusi qiymətləndirmə formalarından istifadə edir.

- 1 sayılı forma: təhsil müəssisəsinin mövcud olan əsas sənədləri haqqında məlumat.
- 2 sayılı forma: maddi-texniki baza haqqında məlumat.
- 3 sayılı forma: kadrlarla təminat haqqında məlumat.
- 4 sayılı forma: təhsil alan kontingent haqqında məlumat.
- 5 sayılı forma: kontingent haqqında son beş il ərzində mövcud olan məlumat.
- 6 sayılı forma: kontingent və onun maliyyə təminatı haqqında məlumat. Müvafiq

kontingentdə bir tələbəyə çəkilən xərclər. 7 sayılı forma: son 5 il ərzində ixtisaslar (proqramlar) üzrə edilmiş köçürmələr haqqında məlumat.

8 sayılı forma: son 5 il ərzində ixtisaslar üzrə bərpa olunmuş, kursda təkrar saxlanılmış, xaric edilmiş tələbələr haqqında məlumat.

9 sayılı forma: tikinti, maddi-texniki təchizat haqqında məlumat.

10 sayılı forma: kafedraların professor-müəllim heyəti və dərslər yükü haqqında məlumat.

11 sayılı forma: ixtisas üzrə hazırlığın məzmunu və strukturu.

12-14 sayılı formalar: mütəxəssis hazırlığının məzmunu və strukturu.

15 sayılı forma: təhsil formaları üzrə tələbələrin qəbulu.

16 sayılı forma: məzun-mütəxəssislər haqqında məlumat.

17 sayılı forma: son 5 il ərzində məzunlara olan tələbat haqqında məlumat.

18 sayılı forma: ixtisasların (proqramların) yoxlama nəticələri üzrə fənləri öyrənmənin səviyyəsi haqqında yekun məlumat.

19 sayılı forma: tələbələrin ixtisasları (proqramları) öyrənmə səviyyələrinin yoxlanılmasının nəticələri üzrə yekun məlumat.

20 sayılı forma: buraxılış işləri və məzunların dövlət imtahanlarının nəticələri haqqında məlumat.

21 sayılı forma: ixtisasların (proqramların) potensialı barədə məlumat göstəriciləri.

22 sayılı forma: fənn bölmələrinə uyğun olaraq mütəxəssis hazırlığını həyata keçirən kafedranın məlumat göstəriciləri.

23 sayılı forma: son 5 il ərzində imtahan sessiyalarının nəticələri haqqında məlumat.

4.4. Ümumiyyətlə, mövcud olan akkreditasiya sistemi ali təhsil müəssisəsində ali təhsilin keyfiyyətinin təminatı üçün minimum zəruri olan tələblərin mövcudluğunun Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiqini təmsil edir. Eyni zamanda şöbə öz fəaliyyətində Bolonya prosesinin, ali təhsilin keyfiyyətinə aid olan tələblərini də nəzərə alır. Akkreditasiya qaydalarına, təhsil prosesinin fasiləsiz təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş məxsusi tələblər daxil deyil (qeyd edək ki, ali məktəbin növbəti yoxlanılması 5 ildən tez olmamaqla həyata keçiriləcək).

- Təhsil proqramları universitetlərə Təhsil Nazirliyi tərəfindən verildiyindən, akkreditasiya prosesində onların cari səviyyəsi qiymətləndirilmir.
- Müasir tədrisəmə texnologiyaları haqqında heç bir söz deyilmir.
- Hər bir fənn üzrə köhnəlmiş baza

⁵Xatırladaq ki, qəbul olunmuş tərifi görə, "akkreditasiya" sözügedən təşkilatın tələb olunan standartlara uyğun gəlməsi faktının təsdiqidir. (Accredere – latınca "inanmaq" deməkdir).

⁶Mütəxəssis hazırlığı üzrə 150-dək təhsil proqramı mövcuddur. Onların arasında elektiv kurslar bütün kursların 20-25%-ni təşkil edir.

ədəbiyyatdan, həmçinin köhnəmiş kompüterlərdən və müvafiq proqram təminatlarından istifadənin qarşısını ala biləcək mexanizm yoxdur.

4.5. TƏKLİF. Nəşrlərinin yeniliyindən asılı olaraq baza dərslərinin belə bölgüsü təklif olunur:

- birinci yenilik pilləsi (müasir nəşrlər) – bunlar son 10 ildə nəşr olunmuş dərs vəsaitləridir (cari dövr üçün bu, 2001–2011-ci illərdəki nəşrlərdir);
- ikinci yenilik pilləsi (müasir nəşrlərə yaxın olanlar) – bunlar əvvəlki 10 il ərzində nəşr edilmiş dərslərlərdir (cari dövr üçün bunlar 1991–2000-ci illər ərzindəki nəşrlərdir);
- üçüncü pillə (köhnəmiş nəşrlər) – bunlar 20 il əvvəl nəşr olunmuş dərslərlərdir (cari dövr üçün bunlar 1991-ci ilədək olan nəşrlərdir)⁷.

Akkreditasiya prosedurunda bu cür orta tələbi təxmini olaraq nəzərdən keçirmək olar: birinci yenilik pilləsinə aid olan dərslərin sayı 85%-dən az olmalıdır; üçüncü yenilik pilləsinə aid olan dərslərin sayı 5%-dən çox olmamalıdır; yerdə qalan hissə isə ikinci yenilik pilləsinə aid olan dərslərin payına düşür.

Zaman amilinin informasiyanın köhnəlməsinə güclü təsir göstərə biləcək amil olmadığı hallarda fənnin spesifikasiyasından asılı olaraq bu tələblər dəyişə bilər. Məsələn, ikinci pillədən olan riyaziyyat dərslərinin sayı daha çox faiz təşkil edə bilər. İnformatika fənni üzrə isə 1-ci pilləli yeniliyə aid dərslərin sayı çoxluq təşkil etməlidir. Bu, iqtisadiyyat fənninə də şamil edilir. Sonuncu bu iki elmdə dəyişikliklər o qədər tez və köklü surətdə baş verir ki, hər 5-7 ildən bir əvvəlki baza biliklərə və köhnəmiş tədqiqat texnologiyalarına əsaslı yeniliklərə gətirib çıxaran mühüm düzəlişlər edilir.

Analoji olaraq diaqnostika əsasında istifadə olunan kompüterlərin və onların təminat proqramlarının keyfiyyət və müasirliyinin qiymətləndirilməsini də hazırlamaq mümkündür.

4.6. Əsas etibarilə Akkreditasiya Şöbəsinin hazırkı Missiyası dövlət standartları əsasında, ali təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin əsas mərhələlərini əhatə edən qiymətləndirmə və yoxlama prosedurlarının zəruri kompleks vasitəsilə təhsilin keyfiyyətinin təmin edilməsindən

ibarətdir.

Akkreditasiyanın hazırkı formatının beşillik təsir qüvvəsi olan birdəfəlik əməliyyat olduğunu nəzərə alsaq, onda akkreditasiya qaydalarına/tələblərinə ehtiyacın olub-olmadığını barədə sual ortaya çıxır ki, ali məktəbdəki təhsilin keyfiyyəti daim təkmilləşən prosesə çevrilsin. Beləliklə, yeni missiya akkreditasiyanın bu xüsusiyyətini əks etdirməlidir. Akkreditasiya Şöbəsi missiyasının belə variantı təklif olunur.

4.7. TƏKLİF. Akkreditasiya Şöbəsinin əsas məqsədi dövlət standartları əsasında qiymətləndirmə və yoxlama prosedurlarının zəruri kompleks vasitəsilə təhsilin keyfiyyətinin fasiləsiz inkişafının təmin edilməsindən ibarətdir.

Bu cür missiyanın qəbul edilməsi akkreditasiya qaydalarına hansı tələblərin və əlavə dəyişikliklərin daxil edilməsini göstərir.

Akkreditasiya prosesinin tələblərində təhsilin keyfiyyətini aşağı salan ən mühüm səbəblərin hamısı nəzərə alınmalıdır. Onlardan bir hissəsi 2.2-saylı TƏKLİFDƏ öz əksini tapıb.

Təhsil keyfiyyətinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı olan digər tələblər aşağıda verilib:

- Hər şeydən əvvəl ali məktəbdə keyfiyyətin təminatı sisteminin təşkili və fəaliyyəti üçün cavabdeh olan struktur yaradılmalıdır.
- Ali təhsil müəssisəsində veb sayt (website) olmalıdır ki, təşkilatların əsas parametrləri, o cümlədən müəllimlərin orta əməkhaqqı; orta qəbulolma balı; fakültələr üzrə elmlər namizədləri və doktorlarının sayı, onların əməkhaqları; kafedraların sayı; təhsilin keyfiyyəti sisteminin təminatı prosesi haqqında məlumat; müasir IT ilə təminatın səviyyəsi haqqında məlumat; müəllimlərin respublika və beynəlxalq miqyaslı konfranslarda və seminarlarda iştirakı haqqında məlumat; tələbələrə respublika və beynəlxalq miqyaslı olimpiada və yarışlarda, konfrans və seminarlarda iştirakı haqqında məlumatlar orada öz doğru əksini tapa bilsin.
- Hər bir ali təhsil müəssisəsi SWOT və COPS təhlillərini təqdim etməlidir⁸.
- Seçilmiş parametrlər üzrə ali təhsil müəssisələrinin hər il monitorinq keçirilməlidir ki, Akkreditasiya Şöbəsinin tələblərinin yerinə

yetirilməsinin necə davam etdirilməsi aşkarlansın (bu yoxlamanın obyektivi ali təhsil müəssisəsinin veb saytının təşkili və fəaliyyət göstərməsinin səviyyəsi və ya təhsil proqramlarından biri ola bilər).

- Peşəkarlıq səviyyəsindən, elmi dərəcələri və digər nailiyyətlərindən asılı olaraq ali təhsil müəssisəsinin müəllimləri üçün minimum əməkhaqqı üzrə konkret tələb müəyyənləşdirilməlidir.⁹ Elmlər namizədləri və doktorlarının minimum əməkhaqqının məbləği, məsələn, ölkə üzrə elmlər doktorlarının orta əməkhaqqının məbləği ilə müqayisə oluna bilər və ya cari dövrün qiymətləri ilə müvafiq olaraq onların iki və ya üç mislinə vurulmaqla bir sakinin payına düşən Ümumi Daxili Məhsulun (ÜDM) payı ilə müqayisə oluna bilər.¹⁰

4.8. Əsas məqsədə, yeni Bolonya prosesinin tələbləri ilə uyğunlaşmaq, keyfiyyətin yüksək dövlət standartlarına fasiləsiz riayət olunmasına nail ola bilmək üçün bu günkü akkreditasiya prosesi yeniləşməli və gücləndirilməlidir.

Bu prosesin özünütənzimləyən olması üçün yeni təşkilati əsas lazımdır. Özünütənzimləyicilik həm də qərarların qəbul edilməsində müvafiq müstəqilliyi nəzərdə tutur. İnkişaf etmiş ölkələrin uğurlu təcrübəsi göstərir ki, Ali Təhsilin Akkreditasiyası üzrə müvafiq strukturlar bu cür həqiqi müstəqilliyə malikdir.

Akkreditasiya Şöbəsinin fəaliyyətinin cari formatı çərçivəsində bu müstəqilliyi aşağıdakı səbəblər üzündən həyata keçirmək çətinidir. Şöbə Təhsil Nazirliyinin bir hissəsidir və Akkreditasiya Şurasına tabedir; şöbənin əsas funksiyalarından biri ali təhsil müəssisəsinin Təhsil Nazirliyi tərəfindən göndərilmiş cari təhsil proqramlarının qiymətləndirilməsidir; artıq bu reallıqların özü mümkün olan maraqlar ziddiyyətindən xəbər verir. Daha səmərəli akkreditasiya prosesi üçün struktur dəyişikliklərinin zəruriliyini əsaslandırmaq digər səbəblər də mövcuddur. Bu, xüsusilə akkreditasiyanın təşkilati formatının Bolonya prosesi ölkələrinin təcrübəsinə uyğun gəlməməsidir; bu, həm də hazırda fəaliyyət göstərən Akkreditasiya Şöbəsinin maliyyə və resurslarının çatışmazlığı və asılılığıdır ki, onların həll olunması üçün çətin bürokratik maneələr, o cümlədən büdcənin tərtib

⁷Bu cür bölgü Odlar Yurdu Universitetində uğurla tətbiq olunur. O, istifadə olunan dərs vəsaitlərini operativ olaraq yeniləşdirmək və təhsil materiallarının müasirlik səviyyəsini həmişə nəzarətdə saxlamaq üçün xüsusi mexanizm yaratmağa imkan vermişdir.

⁸SWOT – Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats (güclü cəhətlər, zəif cəhətlər, imkanlar və təhlükələr). COPS – Culture, Organization, People Systems (mədəniyyət, təşkilat, insan sistemləri). Məsələn, 1-ci əlavədən baxın [16], həmçinin http://www.accel-team.com/human_resources/hrm_09.html

⁹Aydın ki, aşağı əməkhaqqı bu cür mənfi hallara – korrupsiyaya, peşəkarlığın və məsuliyyətin aşağı səviyyəsinə gətirib çıxarır.

¹⁰2010-cu ildə Azərbaycanda orta maaş 325 AZN (USD 406) olmuşdu (3-cü əlavəyə baxın); ümumi daxili məhsulun adambaşına düşən payı cari dövrün qiymətləri ilə 1 ayda 380,3 AZN (USD 475,3) təşkil etmişdi. Əlbəttə, bu vacib məsələ yalnız hökumət səviyyəsində həll oluna bilər. Buna baxmayaraq əməkhaqqı probleminin həll olunmasının vacibliyini əsaslandırmaq təşəbbüsü yerli və əcnəbi ekspertlərin cəlb olunması vasitəsilə sözügedən şöbə tərəfindən irəli sürülə bilər.

olunması, onun həm Təhsil, həm də Maliyyə Nazirliyi və digər nazirliklərlə razılaşdırılması kimi çətin maneələrin aşılması tələb olunur.

Ali təhsil inkişafının hazırkı mərhələsində keyfiyyətin təmin olunmasına sistemli yanaşma tam formalaşmadığına görə indiki durumda yalnız bir neçə universitetin uğurları barədə danışmaq olar. Bu mənada universitet mühiti zəif inkişaf edib. Buna görə də qısamüddətli planda keyfiyyət sisteminin sürətlə yaradılması və inkişafı üçün ən təsirli metodlar mərkəzləşdirilmiş

nın sədridir. Bu, daha çox operativlik və qəbul olunmuş qərarların icrası zamanı məsuliyyəti gücləndirmək üçün vacibdir, ona görə ki, birbaşa Təhsil Nazirliyinin fəaliyyətinə toxunur. Sədrdən başqa, şura üzvlərindən heç biri nə Təhsil Nazirliyinin işçisi, nə də ali məktəbin rektoru və ya hər hansı təhsil müəssisəsinin rəhbəridir. Beləliklə, orqanın müstəqillik səviyyəsi yalnız Təhsil Nazirliyindən asılı olmayan büdcə ilə deyil, həm də Təhsil Nazirliyinin təkə bir səsə malik olduğu şura ilə də təmin olunur.

Akkreditasiya Şöbəsinin əsas funksiyası (müvafiq qaydada – ali təhsil və məktəb/ixtisas (peşə) təhsili sistemi üzrə) icbari dövlət standartları və təlimatlarının hazırlanması/təkmilləşdirilməsi, ekspertlərin seçilməsi, hazırlıq materiallarının tərtib olunması və texniki xidmətin təmin edilməsindən ibarətdir.

Ekspert qruplarının əsas funksiyası ölkənin bütün təhsil strukturlarının orqanın tələblərinə uyğunluğunun qiymətləndirilməsindən ibarətdir.

Ekspert qrupları orqanın fəaliyyətində həlledici rol oynayır. Onlar yüksək peşəkarlığa malik olan əcnəbi ekspertlərin cəlb olunması vasitəsilə təşkil olunur. Korrupsiyanın ilkin şərtlərinə yol verməmək üçün onların işi yüksək ödənişli və imkan daxilində müvəqqəti əsasda 3-4 il müddətinə, gələcəkdə onları mütləq yeni ekspertlərlə¹² əvəz etmək şərti ilə olmalıdır.

Akkreditasiya prosesi təhsilin keyfiyyətinə və ümumilikdə onun stimullaşdırılmasına dövlət tərəfindən göstərilən təsirin ən mühüm alətlərindən biridir. Orqanın müstəqilliyi akkreditasiyanın tələblərinə təhsil proqramlarının, onların müasirlik/aktuallıq baxımından qiymətləndirilməsini daxil etməyə imkan yaradır. Buraya, həmçinin təhsil müəssisəsinin, müəyyən standartda cavab verməli olan, bu veb-saytı (website) cəmiyyətin bütün üzvləri və əcnəbi ekspertlər üçün oradakı bütün təhsil prosesinin işıqlandırılmasının şəffaflıq və obyektivlik aləti hesab etməyə imkan verən müvafiq tələbləri də daxil etmək vacibdir.

Ali məktəblərin qiymətləndirilmə proseduru əsas etibarilə universitetlərin öz hesabına həyata keçirilməlidir. Qabaqcıl ölkələrdə geniş yayılmış

təcrübəyə əsasən, hər bir təhsil proqramının akkreditasiyasını ali təhsil müəssisəsi özü ödəməlidir.

Akkreditasiya Orqanında universitetlər tərəfindən dövlət standartlarına riayət edilməsi üçün onlara maliyyə və inzibati təsirin səmərəli alətləri olmalıdır. Akkreditasiyanın nəticələri açıq olmalı və xüsusi veb-saytda yerləşdirilməlidir. Onların əsasında Akkreditasiya Orqanının universitetlər üçün olan reytingini tərtib etmək mümkündür.

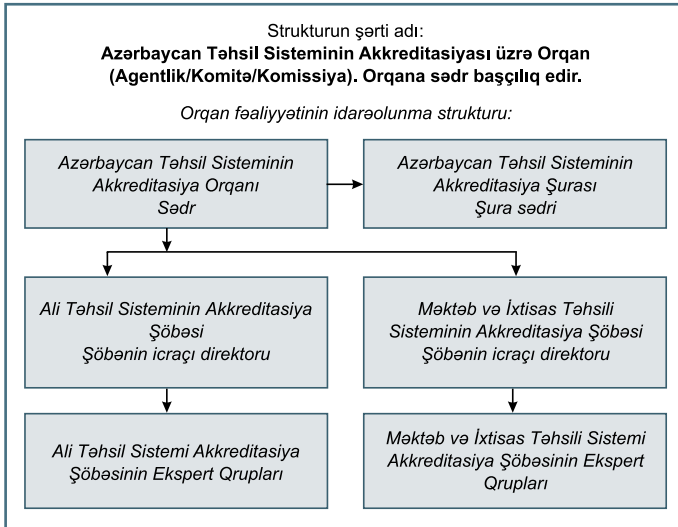
4.9. TƏKLİF. Akkreditasiya nəticələrindən asılı olaraq, dövlət ali təhsil müəssisələrinə fərdi qaydada yanaşmalıdır. Bu, ilk növbədə, maliyyələşməyə və digər imkanlara aiddir (məsələn, mütəxəssis hazırlığı üçün dövlət sifariş, xüsusi tədqiqatların aparılması üçün grantların verilməsi...).

5. Universitet səviyyəsində keyfiyyətin təminatı mexanizmi barədə

5.1. Qeyd etmək lazımdır ki, ölkənin bütün ali təhsil müəssisələri üçün keyfiyyət təminatını müəyyənləşdirən şərtlərin vahid formatını tərtib etmək mümkün deyil. Bu, onların böyük müxtəlifliyi və aralarındakı, istər mülkiyyət formasına görə – dövlət – özəl universitetlər – bələdiyyə, istərsə də fəaliyyətlərinin növü və miqyasına görə olan əsaslı fərqlərlə izah olunur.

Aydındır ki, cari dövrdə nail oluna biləcək və ali təhsil müəssisələrinin xüsusiyyətini və onun resurs imkanlarını maksimum nəzərə alan şərtlərə üstünlük vermək lazımdır. Xarici ali təhsil müəssisələrinin uğurlu təcrübəsi və ölkə universitetlərinin tək-tək təcrübəsi göstərir ki, ali məktəblərdə təhsilin keyfiyyətinin sistemli təminatı və inkişafı üçün fəaliyyətində tələbələr, müəllimlərin və administrasiyanın/rəhbərliyin fəal iştirak etdiyi xüsusi struktur yaratmaq vacibdir.

5.2. Ali təhsilin keyfiyyətinin təminatı sisteminin (ATKT) iki növü daha çox yayılmışdır. Növlərdən biri təhsil proqramlarının, tələbələrə nailiyyətlərinin və tədrisin səviyyəsinin qiymətləndirilməsi prosedurları üzərində diqqət cəmləşdirib. Bununla belə, kiçik miqyaslı (10000 nəfərədək tələbəsi olan) universitetlər üçün ATKT sistemi universitetin təhsil prosesinin idarə olunması, tələbələrə və müəllimlərin sosial-iaşə şəraitlərini, məzunların işlə təminatı və digər bu kimi keyfiyyətin təminatı üçün vacib olan sahələri əhatə edir. Bu yanaşmanın əsasında ali təhsil sahəsində Keyfiyyətin Zəmanəti üzrə Avropa Şəbəkəsi tərəfindən hazırlan-

inzibati metodlar olacaq. Dünyanın qabaqcıl ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, ali təhsilin və onun keyfiyyətinin inkişafı ilə yanaşı, mərkəzləşdirilmiş metodlar mərkəzsizləşdirilmiş metodlarla əvəz olunacaq.

Azərbaycanın təhsil sistemi üçün təklif olunan akkreditasiya orqanı strukturunun mümkün variantlarından biri yuxarıda göstərilir.

Orqan təhsil sahəsindəki digər təşkilatlardan asılı deyil və onun müstəqil büdcəsi var. Orqanın yanında şura fəaliyyət göstərir və tərkibinə yüksək peşəkarlıq nüfuzu olan Azərbaycan vətəndaşları daxildir. Şura üzvləri şurada fəaliyyətlərinə görə maaş almır, lakin dolayısı olaraq onlar bir sıra güzəştlərə, özü də hər şeydən əvvəl status xarakterli güzəştlərə malikdirlər.¹¹ Orqanın sədri şuranın üzvüdür. Şura üzvlərinin davamlı rotasiyası (yerdəyişməsi) nəzərdə tutulur.

Şuranın əsas funksiyası orqanın inkişaf strategiyasının müəyyənləşdirilməsi və onun fəaliyyətini qiymətləndirməkdən ibarətdir. Şuranın qərarları orqan üçün icbari xarakter daşıyır. Təhsil naziri şura-

¹¹İmtiyazlar siyahısına xaricə işgüzar ezamiyyətlərini, beynəlxalq konfranslarda və layihələrdə iştirak etməni, təhsil sahəsində xidmətlərinə görə dövlət mükafatlarına layiq görülməni, zəmanətli tibbi sığorta və digər imtiyazları daxil etmək olar.

¹²Respublika və xaricdəki potensial ekspertlər barəsində məlumat bazası yaratmaq lazımdır. Bu, rəqabətli mühit yaradacaq və onların arasından ən yaxşılarını seçməyə imkan verəcək. Bu ekspertlər üçün treninqlər təşkil olunmalıdır. Yaxşı olardı ki, Təhsil Sisteminin Akkreditasiyası üzrə Orqanın işçilərinə dövlət qulluqçusu statusu verilsin.

miş, "Avropa regionunda Ali Təhsilin Keyfiyyətinin Zəmanəti üçün Standart və Direktivlər" sənədinin tələbləri durur (European Network for Quality Assurance (ENQA) in Higher Education) (1-ci əlavəyə [19] baxın).

Digər növ keyfiyyət üzrə ISO 9000:2000 (1-ci əlavəyə [12] baxın) seriyasının standartları və prinsiplərinə əsaslanır.

Bu yanaşmaların hər ikisi Azərbaycanın bəzi universitetlərində uğurla reallaşmış. Daha dəqiq desək, bunlar Xəzər və Dillər universitetləri (burada birinci yanaşmadan istifadə olunmuşdur), həmçinin Qafqaz Universitetidir (burada isə ikinci yanaşmadan istifadə olunub).

Formatın hazırlanması və universitetlərdə keyfiyyətin təminatı sisteminin yaradılmasına aid olan müddələrin və tələblərin reallaşması ali təhsil müəssisəsində keyfiyyət təminatına sistemli yanaşma üçün mühüm mərhələdir. Bunun üçün konkret ali təhsil müəssisəsinin qarşıya qoyduğu məqsədləri və onların göstəricilərini qeyd etmək vacibdir.

5.3. Ali təhsil müəssisəsində təhsilin keyfiyyətinin təminatı üzrə strukturun fəaliyyəti sahəsində prioritetlər aşağıdakı dörd ən vacib sahəni əhatə etməlidir:

- Təhsil proqramları və müvafiq dərəcə vəsaitləri;
- Müəllim kadrları və onların peşəkarlığını fasiləsiz təkmilləşdirmək mexanizmi;
- Təhsil prosesində geniş istifadə olunan müasir IT avadanlıqları;
- Menecment və hesabatların şəffaflığı.

Dörd istiqamətin hər biri üzrə müvafiq qiymətləndirmə tədbirləri və monitorinqin aparılması zəruridir. Qeyd etmək lazımdır ki, IT avadanlıqlarının geniş yayılması sayəsində elektron təhsil vasitələri artıq əlçatan və ucuzdur; dünya təcrübəsi göstərir ki, orta hesabla hər 5-7 ildən bir dərəcə vəsaitləri əhəmiyyətli dərəcədə yenidən işlənir və onları yenidən nəşr etmək lazım gəlir ki, o da çox bahadır; dərəcə vəsaitlərinin elektron formatı üçün isə yalnız onların məzmununu yeniləşdirmək lazım olur.

Keyfiyyətin təminatı üzrə strukturun fəaliyyətinin effektivliyi müvafiq ölçülən parametrlərdə əks olunmalıdır. Ümumiyyətlə, universitetə münasibətdə təklif olunan təhsilin aşağıdakı kompleks qiymətləndirilməsini təklif etmək olar.

5.4. TƏKLİF. Aşağıdakı göstəricilər ən mühüm hesab oluna bilər:

- Universitetdə təhsili başa vurduqdan sonra bir il ərzində universitet məzunlarının işlə təmin olunmalarının yüksək faiz təşkil etməsi (ən mühüm göstəricidir);
- Universitetə daxil olmaq üçün tələb olunan yüksək daxilolma balı;

- Beynəlxalq layihə və qrantlarda universitetin müntəzəm iştirak etməsi;
- Tələblərin uğurla və müntəzəm olaraq beynəlxalq olimpiadalarda iştirak etməsi (ən nüfuzlu göstəricilərdən biridir);
- Ən çox sitat gətirilən jurnalların müvafiq siyahısına daxil edilmiş jurnallarda müəllimlərin və tələblərin məqalələrinin yüksək faiz təşkil etməsi;
- Təcrübə dövründə (internship) ixtisas üzrə işlə təmin edilmiş tələblərin yüksək faiz təşkil etməsi;
- Universitetdə çalışan əcnəbi ekspertlərin/müəllimlərin olması;
- Mübadilə proqramları üzrə xaricdə təhsil alan tələblərin olması;
- Mübadilə proqramları üzrə xaricdə təcrübə keçən müəllimlərin olması.

Sxematik olaraq ali təhsil müəssisəsində təhsilin keyfiyyətinin təminatına cavabdehlik daşıyan strukturun praktiki fəaliyyəti aşağıdakılar üzərində cəmlənmişdir:

- ali təhsil müəssisəsinin təhsilin keyfiyyətinin təminatı üçün vacib olan siyasət və məqsədlərinin hazırlanması;
- keyfiyyətin təminatı prosesinin planlaşdırılması, idarə edilməsi və müntəzəm olaraq qiymətləndirilməsi;
- təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün təklifin hazırlanması.

Aydın məsələdir ki, hər bir konkret ali təhsil müəssisəsi özünün spesifikasiyasını nəzərə alan keyfiyyətin təminatı üzrə strukturun fəaliyyəti üçün öz siyasətini müəyyən etməlidir. Bununla belə, bu siyasət Bolonya prosesinin ali təhsilin keyfiyyətinə münasibətdə irəli sürdüyü əsas tələblərinə və Ümumavropa Ali Təhsil Zonasında Keyfiyyətin Təminatı üzrə Standart və Təlimatların tələblərinə (1-ci əlavədə [19] baxın) uyğunlaşdırılmalıdır.

1-ci ƏLAVƏ. İstifadə olunmuş məlumatların mənbələri

1. 2009–2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 22 may tarixli 295 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir (State program of reforms in the higher education system of the Republic of Azerbaijan for 2009–2013. Approved by the decree of the President of Azerbaijan Republic No. 295 dated May 22, 2009). <http://www.edu.gov.az/view.php?lang=az&menu=83&id=2552>
2. Accreditation and the global higher education market. Edited by HERNES, G. & MARTIN, M., International Institute for Educational Planning. ©UNESCO 2008. <http://www.>

iiep.unesco.org/fileadmin/user_upload/Info_Services_Publications/pdf/2008/PolForum_20.pdf

3. Ali təhsil müəssisələrində yeni maliyyələşmə mexanizminin tətbiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 10 fevral 2010-cu il (Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on the use of a new funding mechanism for higher education institutions, February 10, 2010). <http://www.edu.gov.az/view.php?lang=en&menu=353&id=2638>
4. Ali təhsil müəssisəsinin Nümunəvi Nizamnaməsi, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2011-ci il 21 yanvar tarixli 9 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir, 1 nömrəli əlavə (Decree of the Cabinet of Ministers on the approval of "Sample Charter of higher education institutions" and "The list of some decrees of Cabinet of Ministers, with amendments"). http://edu.gov.az/print_preview.php?lang=az&id=3307
5. Ali təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti QƏRAR № 75, 23 aprel 2010-cu il (State standard and program of the higher education level. It was approved by Decree # 75 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan dated April 23, 2010). <http://www.edu.gov.az/view.php?lang=az&menu=299&id=1722>
6. Analytic Quality Glossary, Quality Research International. <http://www.qualityresearchinternational.com/glossary/#q>
7. AZƏRBAYCAN RƏQƏMLƏRDƏ - Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (AZERBAIJAN IN FIGURES, The State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan). <http://www.azstat.org/publications/azfigures/2011/az/001.shtml>
8. Azərbaycan Respublikasının 2011-ci il dövlət büdcəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 22 oktyabr 2010-cu il (The Law of the Republic of Azerbaijan on State Budget of the Republic of Azerbaijan for 2011). http://www.maliyye.gov.az/store/1/qanun_26_11_2010_e.pdf
9. BOGGS, G., U.S. Community Colleges: A Gateway to Higher Education, 2005. <http://www.america.gov/st/educ-english/2008/April/20080518214650SrenoD0.4170343.html>
10. Guidelines of Good Practice in Quality Assurance. International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education, 2007. http://www.inqaahe.org/admin/files/assets/subsites/1/documenten/1231430767_inqaahe-guidelines-of-good-

- practice%5B1%5D.pdf
11. Higher Education in Azerbaijan. Tempus, 2010. http://eacea.ec.europa.eu/tempus/participating_countries/reviews/azerbaijan_review_of_higher_education.pdf
 12. KARAPETROVIC, S., RAJAMANI, D. & WILLBORN, W., ISO 9001 Quality System: An Interpretation for the University. Int. J. Engng Ed. Vol. 14, No. 2, p.105-118, 1998. <http://www.ijee.ie/articles/Vol14-2/ijee1006.pdf>
 13. LEMAITRE, M. New approaches to quality assurance in the changing world of higher education. 2008. <http://www.openpraxis.com/files/Lemaitre.pdf>
 14. Quality Assurance in Estonia, 2006. phoenix.irc.ee/files/QAEST_laasberg-5.ppt
 15. SADIRKhanov, R., Employment Patterns Pressure for Pragmatic Changes in Universities: Azerbaijan Case Study, Higher Education in Europe, vol. 34, nos. 3-4 (2009), pp. 431-444.
 16. SADIRKhanov, R., HASANOV, R., Bank-Maliyyə Terminlərinin İzahlı Lüğəti (An explanatory dictionary of banking and finance terms and concepts). Baku, 2011, pp. 1-544.
 17. SADIRKhanov, R., Two-year US institutions: a model to facilitate access to higher education in Azerbaijan, Journal of Azerbaijani Studies, vol.13, №. 3, 2010, pp. 58 – 67. <http://jas-khazar.org/wp-content/uploads/2010/10/04Two-year-US-institutions-a-model-to-facilitate-access-to-higher-education-in-Azerbaijan-3.pdf>.
 18. SADIRKhanov, R., О возможности государственной поддержки образования в Азербайджане (About opportunities of the state support of education in Azerbaijan), Independent daily newspaper "Zerkalo", April 29, 2006.
 19. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. ENQA report on Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. European Association for Quality Assurance in Higher Education, 2009, Helsinki, 3rd edition. [http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf)
 20. Analysis of QA trends in Higher Education in the EU, SOUTH-EAST EUROPE, and BOSNIA and HERZEGOVINA, Strategic and Structural Development of Quality Assurance in BiH Higher Education 2008-2010. http://www.wus-austria.org/files/docs/Publications/QA_Analysis_BiH.pdf
 21. Quality Handbook of Higher Education in Finland and Russia, 2009. <http://www.utu.fi/en/university/quality/russia/handbook.pdf>
 22. Təhsil Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 19 iyun 2009-cu il (Education Law of the Azerbaijan Republic). <http://portal.edu.az/English/Pages/educationlawoftheAzerbaijanRepublic.aspx>
 23. Təhsil müəssisələrinin akkreditasiyası qaydaları, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 28 sentyabr 2010-cu il tarixli 167 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir (Accreditation rules of Education institutions. Approved by Decree #167 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan dated September 28, 2010). <http://www.edu.gov.az/view.php?lang=en&menu=351&id=4351>
 24. Təhsil müəssisəsi fəaliyyətinin dövlət təhsil standartlarının tələblərinə uyğunluğunu müəyyənləşdirən meyarlar. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 26 aprel 2011-ci il tarixli 656 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmişdir (Criteria for determining the compliance of the activities of an education institution with provisions of the state education standards). <http://www.edu.gov.az/view.php?lang=az&menu=351>
 25. ECTS Users' Guide. 2009. http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/ects/guide_en.pdf
 26. БАУМАН, Х. Система Высшего Образования и Аккредитации в Эстонии, 2004. phoenix.irc.ee/files/Article_laasberg-2.doc
 27. Повышение Качества Высшего Образования. Обзор проектов Темпус, 2009. <http://europa.eu>
 28. Система обеспечения качества образования в Российском новом университете. 2009. www.rosnou.ru/pub/00.../SISTEMA_obespech_kachestva.doc
- 2-ci ƏLAVƏ. Hazırkı tədqiqatda istifadə olunmuş, Azərbaycan¹³ və ABŞ¹⁴ üzrə 2010–2011-ci illərə aid olan statistik məlumatlar**
- Azərbaycan
- 2010-cu ildə:
- Ölkə əhalisi 9111,1 mln nəfər olmuşdu;
 - Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM) cari qiymətlərlə - AZN 41 574 700 000 və ya
- USD 51 968 400 000¹⁵ təşkil etmişdi;
- Cari dövrün qiymətləri ilə bu adambaşına düşən ÜDM-in payı AZN 4 563 (USD 5 704) və ya ayda orta hesabla AZN 380,3 (USD 475,3) olmuşdu;
 - Orta əməkhaqqı AZN 325 (USD 406) təşkil etmişdi.
- 2010–2011-ci illərdə:
- Ali məktəblərin sayı 51 idi;
 - 29904 tələbə (onlardan 3249 özəl ali təhsil müəssisələrinə) qəbul olunmuşdu;
 - Tələbələrin sayı 140241 nəfər olmuşdu ki, onlardan 120488 nəfəri dövlət ali təhsil müəssisələrinin payına düşür;
 - Əhalinin hər 10000 nəfərinin payına 156 nəfər tələbə düşür;
 - Ali təhsili 31071 tələbə başa vurmuşdu ki, o da əhalinin 10000 nəfərinin payına 35 mütəxəssis - ali məktəb məzunları təşkil edir;
 - 2055 tələbə dövlət proqramı hesabına xaricdə təhsil almışdır və ya almaqda davam edir.
- 2011-ci ildə dövlət büdcəsi xərclər hissəsi üzrə 12 748 000 000 manat (və ya təxminən USD 16 000 000 000) təşkil edir, o cümlədən:
- Elmə çəkiləcək xərclər 108 720 757 manat (təxminən USD 135 900 946), yəni büdcə xərclərinin 0,85%-ni təşkil edir; bu, adambaşına 12 manat (və ya USD 15) təşkil edir;
 - Təhsilə çəkiləcək xərclər 1 338 536 523 manat (təxminən USD 1 673 170 654), yəni büdcə xərclərinin 10,5%-ni təşkil edir; bu, adambaşına 147 manat (və ya USD 184) təşkil edir;
 - Texniki peşə və orta ixtisas təhsilinə çəkiləcək xərclər 72 776 933 manat (təxminən USD 90 971 166), yəni büdcə xərclərinin 0,6%-ni təşkil edir; yəni adambaşına 8 manat (və ya USD 10) düşür;
 - Ali təhsilə çəkiləcək xərclər 125 292 329 manat (təxminən USD 156 615 411), yəni büdcə xərclərinin 0,985%-ni təşkil edir; bu, adambaşına 13,8 manat (və ya USD 17) təşkil edir.¹⁶
- Beləliklə, üçüncü pillə təhsilinə çəkiləcək xərclər 198 069 262 manat (USD 247 586 577) təşkil edir; bu, adambaşına 21,8 manat (USD 27) təşkil edir.
- Müqayisə üçün – 2011-ci ildə ABŞ-da:
- əhalinin sayı 311,4 milyon nəfərdir;
 - ABŞ-da dövlət tərəfindən 2011-ci maliyyə ilində təhsil və üçüncü pillə təhsili sahəsində adambaşına çəkiləcək

¹³Mənbələr: 1-ci əlavədən [7, 8], müvafiq ədədi parametrlər bir qədər yuvarlaqlaşdırılmışdır.

¹⁴http://www.usgovernmentspending.com/year_spending_2011USdn_13ds1n_20#usgs302

¹⁵2010–2011-ci illərdə USD/AZN mübadilə məzənnəsi 0,8-dən bir qədər azdır.

¹⁶Demək olar ki, bu maliyyələşmə (və ya maliyyələşməsi istisna olmaqla) özəl ali təhsil müəssisələrinə aid deyil.

xərclər müvafiq olaraq USD2842/USD734 təşkil edir.

Beləliklə, ABŞ-da təhsil sahəsində adambaşına çəkilən xərclər Azərbaycanın xərclərindən 15 dəfə, üçüncü pillə təhsili üçün çəkilən xərclər isə Azərbaycanın müvafiq məsrəflərindən 27 dəfə çoxdur.

Bir tərəfdən, bu müqayisəni kifayət qədər düzgün olmayan hesab etmək olar, ona görə ki, ABŞ hələ də dünyanın aparıcı və ən varlı dövlətidir, Azərbaycan isə öz müstəqillik və inkişaf yoluna yenidən başlayıb. Digər tərəfdən, Azərbaycanın, Sinqapur və Finlandiya kimi ölkələrdəki qədər elə güclü inkişaf potensialı var ki, yaxın 10-15 il ərzində təhsilin maliyyələşməsi və onun keyfiyyətinin rəqabət qabiliyyətinin inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisə oluna biləcək səviyyəyə çatacağını gözləmək tamamilə realdır; bunun üçün müqayisə həddi ən yüksək səviyyədə olmalıdır.

3-cü ƏLAVƏ. Təkliflər

Bütövlükdə, konkret universitetin növü və ya miqyasından asılı olmayaraq Təhsil Nazirliyi (TN) təsiri ali təhsilin bütün sistemi üçün qlobal və fundamental xarakter daşıyır. Bu, ali təhsil keyfiyyətinin davamlı və inkişaf edən təminatı sisteminin yaradılması məsələsinə də aiddir. Aşağıda böyük maliyyə xərcləri tələb etməyən, lakin bütün ali təhsil sistemi üçün keyfiyyətin inkişafına təsir göstərəcək tədbirlər siyahısı verilib.

3.1. Ali təhsilin inkişafı və rəqabətə dözümlülüyü məsələlərinə həsr olunmuş elektron formatlı (yaxşı olardı ki, Azərbaycan və ingilis dillərində) jurnal yaratmaq lazımdır ki, orada yerli universitetin müəllimləri və onların xarici həmkarları öz məqalələrini dərc edə bilsinlər.

3.2. Universitetin ən yaxşı müəllimləri və tələbələrini üzə çıxarılması üçün maliyyə baxımından əhəmiyyət kəsb edən mükafat və tərifnamələr verilməsini nəzərdə tutan, hər il keçirilən müsabiqə təşkil etmək lazımdır.

3.3. Ölkənin bütün ali təhsil müəssisələrini məcbur etmək lazımdır ki, onların universitetə və onun tədris

prosesinə aid olan əsas məlumatların doğru tərzdə əks olunduğu veb saytları (website) olsun. Veb saytın olması üçün irəli sürülən minimum tələblər universitetlərin həm lisenziya, həm də akkreditasiya üçün olan tələblər siyahısına daxil edilməlidir.

3.4. Ali məktəb müəllimləri, o cümlədən elmi dərəcələri və ya peşəkar adları olan müəllimlər üçün minimum əməkhaqqının məbləği müəyyənləşdirilməlidir.

3.5. Ali təhsil müəssisəsi tərəfindən nəşr edilən elmi-metodiki çap məhsullarının keyfiyyətinə nəzarət mexanizmi yaradılmalıdır; bu keyfiyyət (həm məzmun, həm də nəşrin səviyyəsi baxımından) ölkənin ali təhsil sisteminin nüfuzuna xələl gətirməməlidir.

3.6. Təhsilin keyfiyyətinə qarşı irəli sürülən müvafiq normaları və tələbləri mütəmadi olaraq pozan universitetlərə maliyyə-inzibati təsirin effektiv mexanizmi hazırlanmalıdır.

3.7. Müasir informasiya texnologiyalarının mənimsənilməsi də daxil olmaqla, müəllimlərin yenidən hazırlanması və onların ixtisasının artırılması üzrə daimi əsasda fəaliyyət göstərən qısamüddətli (bir aydan 3 ayadək) kurslar təşkil edilməlidir. Ali təhsil müəssisəsi müəllimləri hər 4 ildən bir bu kursları keçməlidirlər. Kursları müvəffəqiyyətlə bitirmiş müəllimlərə 4 illik müddət ərzində tədris edə bilmək barədə sertifikatlar/lisenziyalar verilməlidir.

3.8. Biznes nümayəndələrini mütəmadi cəlb etməklə ölkədə Ali Təhsilin İnkişafı Fondunu yaratmaq lazımdır. Fondun fəaliyyətində iştirak etmələri üçün biznesi həvəsləndirmək baxımından, onlar üçün bir sıra konkret güzəştlər nəzərdə tutulmalıdır. Bu fond Təhsil Nazirliyinə Maliyyə Nazirliyindən daha az asılı olmaqla, ölkədə təhsilin keyfiyyətinin artırılması ilə bağlı olan məsələləri daha operativ həll etmək imkanı verəcək.

3.9. Peşə təcrübəsi keçmək üçün universitetlərarası Mərkəzlər, həmçinin müasir vərdişlər, xüsusilə də innovasiya sahəsində, müasir vərdişlər al-

maq üçün universitetlərarası biznes inkubatorları yaratmaq lazımdır. Bu, ali məktəblərdə, xüsusən də texniki və təbiət elmləri sahələrində, təhsilin keyfiyyətini kəskin surətdə stimullaşdırmağa imkan verəcək.

3.10. Xarici tərəfdaşlıq əlaqələrinin inkişafında ünsiyyətdə yaranan dillə bağlı çətinliklər ciddi maneədir. Azərbaycan təhsil sisteminin inkişafının bir çox sahələri üçün tədrisin aparıldığı dil mühüm rol oynayır. Reallıqlardan ibarətdir ki, ingilis və ya rus dillərini bilmədən müasir ixtisaslar üzrə təhsil almaq çətinidir. Bu münasibətlə Avropa İttifaqının Azərbaycanda ali təhsilin dəstəklənməsi üzrə xüsusi proqramı çərçivəsində ölkənin ali təhsil müəssisələrinin müəllimləri üçün müvafiq dil kursları təşkil etmək lazımdır. Bununla yanaşı, bu dillər üzrə lüğət vəsaitlərinin hazırlanması üçün proqramlar lazımdır (daha çox üstünlüyə malik olan vəziyyət ingilis dili ilə olan vəziyyətdir, ona görə ki, artıq yüksək səviyyədə peşəkarlıqla hazırlanmış müvafiq lüğətlər var).

3.11. Fəaliyyətlərinin xüsusiyyətindən asılı olaraq universitetlərin növləri dəqiqləşdirilməlidir; mümkün olan variant budur:

- Akademik universitet – akademik tədqiqatlar aparmaq üçün bütün imkanları, o cümlədən ali təhsilin bütün pillələri, yeni bakalavriat, magistratura, PhD proqramları olan ali təhsil müəssisəsidir;
- Peşə və ya ixtisaslaşmış ali təhsil müəssisəsi – dar ixtisaslaşmış olan ali təhsil müəssisəsidir: Tibb Universiteti, İqtisad Universiteti, mühəndislik profilli universitetlər, hər növdən olan hərbi akademiyalar, Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası, Konservatoriya və s.
- Əgər ali məktəbdə magistratura yoxdursa, onda həmin ali təhsil müəssisəsi universitet adlandırılmamalıdır – onun qəbul oluna biləcək adı dördillik kollecdir.

TƏHSİL SİSTEMİNDƏ KEYFİYYƏT TƏMİNATININ METODOLOJİ MƏSƏLƏLƏRİ

Abdulla Mehrabov

Təhsil Problemləri İnstitutunun direktoru

Ali təhsil sistemində son illər tədris-təlim prosesində keyfiyyət problemləri ilə bağlı məsələlərin metodoloji əsaslarının işlənilməsinə, ümumiyyətlə, keyfiyyət və onun idarəedilməsinə olan münasibətlər öz aktuallığını daha da artırmış və bu problem məsələlər sahəsində həm fundamental, həm də tətbiqi xarakterli araşdırmaların səmərəliliyi artmışdır. Keyfiyyət ümumiyyətlə, istənilən prosesin (obyektin) müəyyənliyini bildiren fəlsəfi kateqoriya olub, onun xassələrinin məcmusunda təzahür edən obyektiv və ümumi (bütöv) xarakteristikasıdır. Başqa sözlə, keyfiyyət işlənilən prosesin (və ya obyektin) elə bir müəyyənləşdiricisidir ki, onun sayəsində proses (obyekt) başqa proses kimi yox, məhz tələb olunan proses kimi çıxış edir və digər proseslərdən (obyektlərdən) fərqlənir. Təhsil sahəsində keyfiyyət tədris-təlim prosesinin nəticələrinə uyğun əvvəlcədən müəyyən edilmiş normativlərə (standart-

İnsan keyfiyyət və kəmiyyət dəyişmələri əsasında biliksizlikdən kamilliyə doğru inkişaf edir. Dünya mövcudatının ən şərəfli insanıdır.

Nəsirəddin Tusi

lara) müvafiq öyrənənlərin səviyyəsini, ümumi halda isə təhsil sisteminin durumunu müəyyənləşdirən əsas xarakteristika kimi qəbul edilir. Təhsilin nəticələri təkə öyrənənin təhsilin müəyyən pilləsini başa vurduqda yiyələndiyi bilik və bacarıqların səviyyəsi deyil, həm də onların dünyaya, cəmiyyətin inkişafına münasibətlərini göstərən şəxsi keyfiyyətlərdir. Başqa sözlə, öyrənənin şəxsi təhsil keyfiyyətini onun müəyyən səviyyədə bilik və bacarıqlar sistemində malik olmasından başqa, eyni zamanda təbiət, mədəniyyət və sosial həyat elementlərinin mənimsənilmə səviyyəsi kimi də başa düşmək lazımdır.

Ali təhsilin keyfiyyəti təhsil sisteminin əsas xarakteristikası olub, real əldə olunmuş təlim nəticələrinin normativ sənədlərin tələblərinə və gözlənilən nəticələrə hansı səviyyədə uyğunluğunu müəyyənləşdirir.

Keyfiyyətin idarə olunması təhsillə bağlı məzunların təlim nəticələrini və sosiallaşmasını, onların cəmiyyətdə təlim prosesinə qoyulan tələblərə cavab vermə səviyyəsinə oriyentasiyasını və fəaliyyət vərdişlərinə yiyələnməsini nəzərə alan və keyfiyyətlə bağlı kompleks məsələlərin həlli səviyyəsini müəyyən edən əsas parametrlər hesab edilir.

Ali təhsil keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi təhsilçilərinin təlim nailiyyətlərinin, təhsil proqramlarının (kurikulumların), təhsil müəssisələrində tədris-təlim prosesinin dövlət təhsil standartlarının və

digər normativ aktların tələblərinə uyğun həyata keçirilməsi nəticəsində qazanılmış nailiyyətlərin səviyyəsini müəyyən etməyə imkan verən proses kimi dəyərləndirilir. Respublika səviyyəsində təhsildə keyfiyyətin qiymətləndirilməsi dövlət və ictimai qurumların nümayəndələrinin iştirakı ilə diaqnostik və summativ qiymətləndirmə prosedurlarının tələblərinə müvafiq həyata keçirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, keyfiyyətin idarə olunma sistemində idarəetmənin müxtəlif modelləri, qiymətləndirmə mexanizmləri, qiymətləndirmənin analitik və tətbiqi xarakterli məlumat sistemləri daxil edilir.

Deməli, ali təhsildə keyfiyyət öyrənənlərə verilən bilik, bacarıq və qazanılmış vərdişlərin müvafiq dövlət standartlarına və cəmiyyətin tələblərinə hansı səviyyədə uyğunluğunu müəyyənləşdirən və inkişafa xidmət edən başlıca kateqoriya kimi dəyərləndirilməlidir [1,3,6]. Araşdırmalar göstərir ki, son illərdə dünyada keyfiyyətin təmin olunması ilə bağlı nəzəri tədqiqatların (araşdırmaların) sayının artmasından başqa, təhsildə keyfiyyətin idarə olunması ilə bağlı çoxlu sayda tətbiqi xarakterli müəkkəb məsələlərin həllində də maraqlı nəticələr əldə edilmişdir. Təhsil müəssisələrində son illərdə akkreditasiyanın həyata keçirilməsi, Azərbaycanın Bolonya prosesinə qoşulması və təhsil sistemində keyfiyyətin idarəedilməsinin yeni demokratik modellərinin tətbiqinin genişləndirilməsi təhsilimizin uğuru kimi qiymətləndirilməlidir. 2005-ci ildə Bolonyada müzakirələr əsasında milli təhsil sistemlərində keyfiyyətin təmin olunması üçün fəaliyyət prosesində aşağıdakı məsələlərin əsas götürülməsi tövsiyə

edilmişdir [1]:

- təhsil müəssisələrinin problemlə bağlı öz məsuliyyətlərini qabaqcadan müəyyən etmələri;
- təhsil proqramlarının (kurikulumların) qiymətləndirilməsinə daxili və xarici qiymətləndirmənin daxil edilməsi, öyrənənlərin bu proseslərdə iştirakının və alınmış nəticələrin çap olunmasının təmin edilməsi;
- beynəlxalq tərəfdaşlıq və təhsil sahəsində ümumavropa məkanının yaradılmasında əməkdaşlığın genişləndirilməsi.

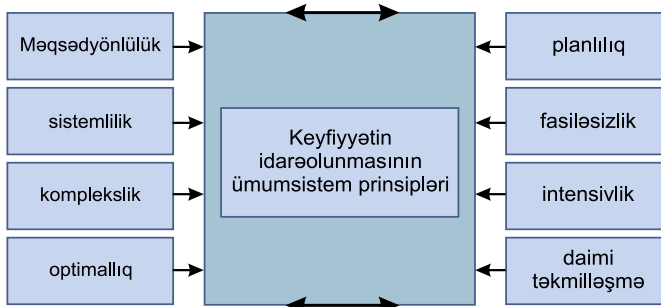
Problemin həllinə belə münasibətin yaranması göstərir ki, vahid bir metodologiyaya əsaslanan və müvafiq praktik məsələnin həllinə

yönelmiş yeni elmi istiqamətlər aktiv inkişaf etməyə başlasa da, real vəziyyətin və çap olunmuş nəticələrin təhlili tədqiq olunan məsələlərin metodoloji əsasları ilə bağlı araşdırmaların intensivləşdirilməsinə böyük ehtiyacın olduğunu önə çəkir. Araşdırmalar göstərir ki, ilk növbədə, keyfiyyətin idarə olunmasının metodologiyası ilə məşğul olan tədqiqatçıları üç qrupa bölmək olar:

Birinci qrupa ümumən bütün proseslərin tənzimlənməsində birbaşa iştirak edən və keyfiyyət menecmenti kimi başa düşülən «Total quality management» (TQM) («keyfiyyətin idarəedilməsi», «ümumilikdə keyfiyyətin idarə olunması ilə

məşğul olan menecment sistemi») konsepsiyasını və keyfiyyətin idarə olunması ilə bağlı müvafiq beynəlxalq standartları əsas kimi qəbul edənlər daxil edilir. Beynəlxalq standartlarda keyfiyyət menecmenti sisteminə «keyfiyyətə zəmanət», «keyfiyyətin idarəedilməsi» və «keyfiyyətin yaxşılaşdırılması» kimi anlayışların mənasının müəyyənlişdirilməsi göstərir ki, bunların hər biri keyfiyyət probleminin həllində xüsusi rol oyna-

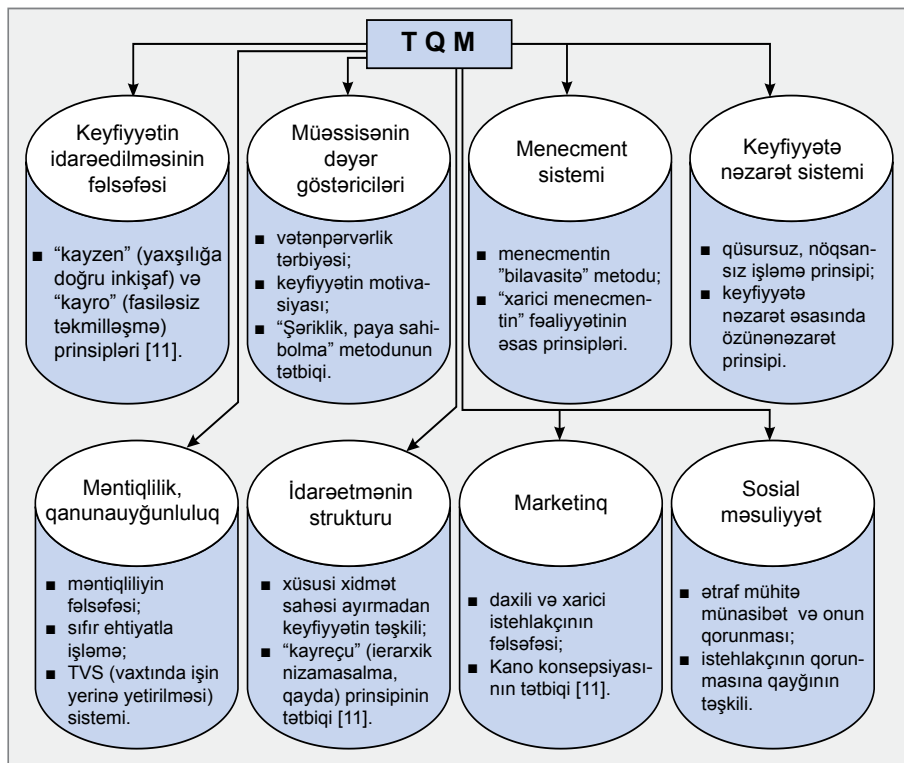
Sxem 1.

yır. Bu anlayışların (terminlərin) qəbulu kontekstində keyfiyyətin idarə olunması metodologiyasının ümumsistem prinsiplərini aşağıda göstərilmiş sxemdəki kimi qruplaşdırmaq məqsədmüvafiq hesab edilməlidir.

Sxemdən görünür ki, bu prinsiplərin hər biri keyfiyyət menecmenti sisteminin fəaliyyətində xüsusi rol oynayır, keyfiyyətin idarə olunmasının ümumsistemində bütövlüyü təmin edir və bir-birilə həm birbaşa, həm də əks əlaqənin yaranmasında əvəzolunmaz mənə daşıyır.

Şəkil 1-də müasir TQM sistemi konsepsiyasının struktur elementləri və onların qarşılıqlı əlaqələrini xarakterizə edən

Şəkil 1. Müasir TQM sisteminin konsepsiyası

Abdulla Mehrabov

Təhsil Problemləri İnstitutunun direktoru. Texniki elmlər doktoru, professor, Rusiya Dövlət Təhsil Akademiyasının həqiqi üzvü,

respublikanın Əməkdar müəllimi xarici və respublika elmi jurnallarında çap olunan 450-dən çox elmi məqalənin, 8 dərslük və dərs vəsaitinin, 26 metodik vəsaitin, 12 monoqrafiyanın və 14 ixtiranın müəllifidir.

Açar sözlər: keyfiyyət; keyfiyyətin menecment sistemi; marketing; keyfiyyətin qiymətləndirilməsi; keyfiyyət sisteminin modeli; keyfiyyətin alqoritmlər sistemi; keyfiyyətin idarə olunmasının metodologiyası; rəqabətəqabillik. Ключевые слова: качество; систем менеджмента качества; маркетинг; оценивание качества; модель системы качества; алгоритмические системы качества; методология управления качеством; конкурентоспособность. Keywords: quality; the systems of management quality; marketing; estimation quality; the system model quality; the algorithmic systems quality; the methodology of quality management; competitiveness

Keyfiyyət və kəmiyyət fəlsəvi kateqoriya olub, bütövlükdə insanları və cəmiyyəti bütün tarixi boyu müşahidə etmişdir. Filosoflar əgər kəmiyyət kateqoriyasını istənilən obyektin xarici müəyyəniyyətinin təzahürü kimi müəyyən edərlərsə, keyfiyyət kateqoriyası obyektin mahiyyətə müəyyəniyyətinin təzahürü, onun başqa formada deyil, məhz ən çox ehtimal olunan formada olduğunu göstərir. Bundan başqa, keyfiyyət və kəmiyyət qarşılıqlı əlaqədə olan kateqoriyalar olub, onların bir-birinə qarşılıqlı nüfuz etməsi nəticəsində obyektin inkişafını təmin edir. Məqalədə keyfiyyət anlayışına idarəetmə obyektini kimi baxılaraq, onun təhlili metodları, qiymətləndirilməsi və ölçülməsi, keyfiyyətin idarə olunmasının konseptual əsasları və metodoloji məsələləri araşdırılmışdır. Alınmış nəticələr müasir yanaşmalar əsasında təhlil edilmiş, ümumiləşmələr aparılmış və müvafiq təkliflər verilmişdir.

The quantity and quality, being philosophical categories, accompany the man and the mankind throughout the history. If philosophers define quantity as a category, expressing external certainty of the object, then quality – is a philosophical category, expressing essential certainty of the object, whereby it is exactly that and not otherwise. The article considers the main concept of quality as a management object and examines its analysis methods, evaluation and measurement, conceptual bases and methodology of quality management. Obtained results are analyzed on the basis of modern ap-

proaches, generalized; and corresponding conclusions are prepared.

Количество и качество являясь философскими категориями, сопровождают человека и человечество в целом на протяжении всей его истории. Если философы определяют количество как категорию, выражающую внешнюю определенность объекта, то качество – философская категория, выражающая существенную определенность объекта, благодаря которой он является именно тем, а не иным. В статье рассматриваются основные понятия качества как объекта управления, методов его анализа, оценки и измерения, концептуальные основы и методология управления качеством. Полученные результаты проанализированы на основе современных подходов, обобщены и подготовлены соответствующие выводы.

tərkibin iç açılışı verilmişdir [11].

Şəkildən görünür ki, TQM sisteminin konsepsiyası vasitəsilə keyfiyyətin idarəedilməsinin reallaşdırılma strategiyası təhsil müəssisələrində menecmentin fəaliyyətinin yenidən qurulmasını və idarəetmə mədəniyyətinin tamamilə dəyişdirilməsini tələb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, TQM sisteminin konsepsiyasından təhsil müəssisələrində istifadə zamanı bütün əməkdaşlar fəaliyyətin səmərəliliyinin artırılması və tənzimlənməsi üçün prosesdə aktiv iştiraka cəlb olunurlar. Deməli, TQM sisteminin konsepsiyasına əsaslanaraq keyfiyyətin idarə olunmasının ümumi sistemindən istifadə aşağıdakı problemlərin həllində xüsusi əhəmiyyət daşımalıdır:

- keyfiyyət sisteminin konsepsiyasında nəzarətin kifayət qədər az olması ilə bağlı məsələlərin həllində;
- tədris-təlim prosesinin məzmunu və təşkili ilə bağlı standartların hazırlanmasında;
- keyfiyyətin təmin olunma səviyyəsindən kənara çıxma hallarının vaxtında qarşısının alınması üçün idarə olunma sisteminin təkmilləşdirilməsində;
- keyfiyyətin idarəedilməsinin təkcə keyfiyyətə xidmət edənlərin deyil, həm də bütövlükdə işçi heyətinin vəzifəsi olduğu ilə bağlı konsepsiyanın formalaşdırılmasında;
- pedaqoji heyətin təhsildə yüksək keyfiyyətə nail olmağa motivasiyasının gücləndirilməsində;
- təhsildə keyfiyyətin təmin olunmasında qüsursuz, nöqsansız pedaqoji prosesin qurulmasına səmərəliliyin (oriyentasiyanın) təşkilində;
- təhsil müəssisəsində səmərəli tədris-təlim prosesinin qurulmasında həlledici rol oynayan keyfiyyət və onun idarə olunması ilə bağlı konsepsiyanın

tələblərinin yerinə yetirilməsində.

Beləliklə, yuxarıda göstərilənlər əsasında keyfiyyətin idarə olunmasının müasir sistemləri TQM konsepsiyasının əsas müddəalarına əsaslanaraq həyata keçirilməlidir.

– İkinci qrupa mövcud istiqamətlər çərçivəsində çap olunmuş materiallar əsasında keyfiyyətin idarə olunması problemini müxtəlif mövqedən (aspektdən) qəbul edənlər daxil edilir. İlk növbədə bu mövqelər keyfiyyətin ölçülməsinə olan münasibətlərlə bağlıdır. Bu qrupa daxil olan müxtəlif tədqiqatçılar tərəfindən «qiymətləndirmədə bərabərlik» ideologiyasına əsaslanan «Qərb yanaşmasına», bu problemə bağlı müxtəlif ekspert modellərinə, tenokratik yanaşmalara üstünlük verilir [2, 4]. Bu halda tədqiqatlar «keyfiyyət menecmenti sistemlərinə», «keyfiyyətin monitoringi sistemlərinə», «nəzarət sistemlərinə» əsaslanaraq aparılır, ancaq «keyfiyyət» anlayışından müxtəlif dəqiqləşmələrlə istifadə edilir. Belə dəqiqləşmələrə

- təhsil müəssisələrinin keyfiyyətini;
- təhsil fəaliyyətinin keyfiyyətini;
- mütəxəssis (müəllim) hazırlığının keyfiyyətini;
- menecment marketing fəaliyyətlərinin keyfiyyətini daxil etmək məqsəd-müvafiq hesab edilir.

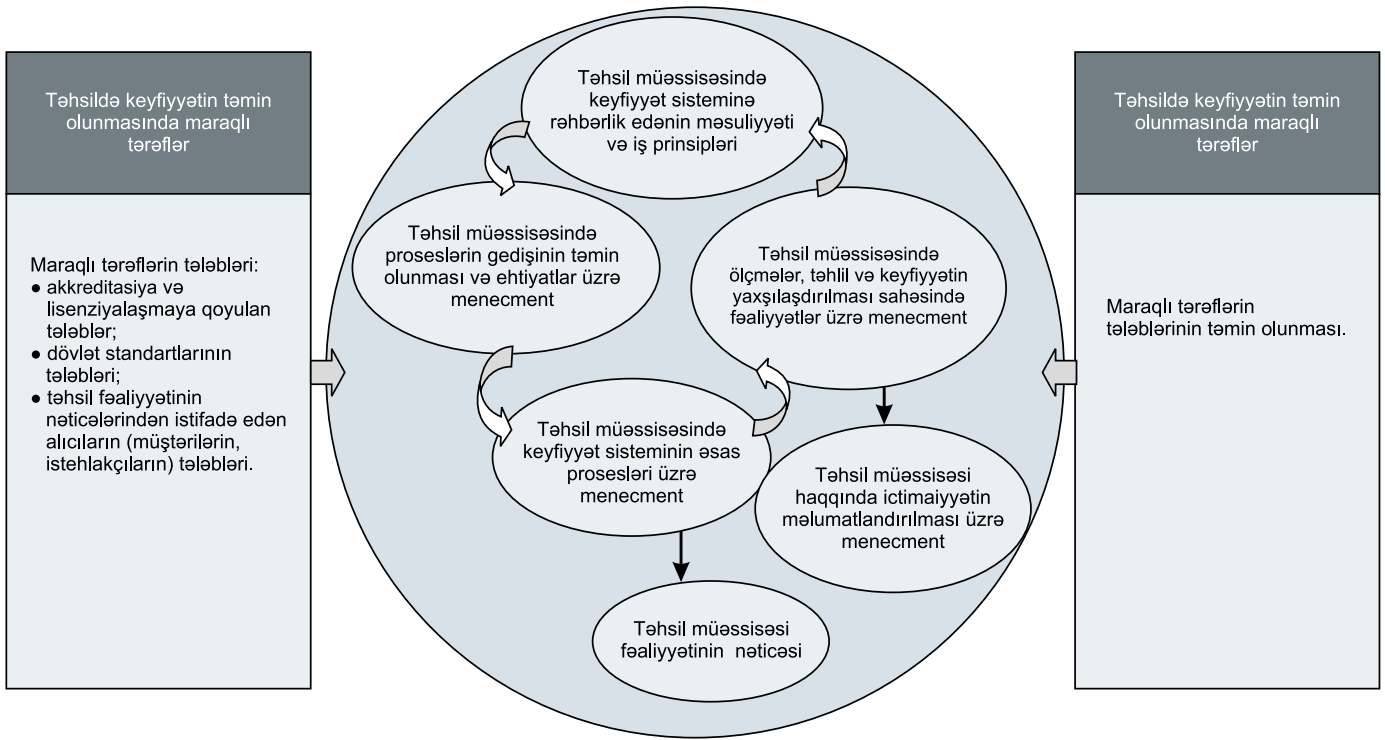
– Üçüncü qrupa keyfiyyətin idarə olunması ilə bağlı adekvat olmayan sistemlərdən istifadənin tərəfdarlarını, yəni keyfiyyətin idarə olunmasını birbaşa müəssisənin maddi-texniki bazasının durumu və «inkışaf» etmiş ölkələrdə istifadə olunan «humanitar» yanaşmalara əsaslanaraq müəyyənləşdirməni (ölçmə metodlarından imtina etməklə) təklif edən tədqiqatçılar daxil edilir [5, 8].

Qeyd etmək lazımdır ki, hər üç qrupa daxil olan mütəxəssislər tərəfindən çoxlu sayda araşdırmalar aparılmış və müəyyən nailiyyətlər əldə edilmişdir. Son illərdə bu problemlər üzrə tədqiqatların intensivliyi artmış və müvafiq koordinasiya işləri həyata keçirilmişdir. Bundan başqa, müxtəlif tədqiqat qrupları arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin tənzimlənməsi və daha səmərəli əlaqələrin formalaşdırılması üçün 2003-cü ildə Ufa şəhərində təhsil sistemində keyfiyyət, onun idarə olunması problemlərinə həsr edilmiş beynəlxalq konfrans xüsusi rol oynamış və müəyyən edilmişdir ki, bu qruplar tərəfindən yerinə yetirilən tədqiqatlar, təəssüflər olsun ki, bir-birindən təcrid olunmuş formada aparılır. Bunların daxili səbəblərinə dərinlən müdaxilə edilmədən konfransda belə qənaətə gəlinmişdir ki, təhsil sisteminin modernləşdirilməsi ilə bağlı qəbul olunmuş qərarların Bolonya pro-

sesinin tələblərinə müvafiq reallaşdırılması üçün ölkə üzrə «Milli keyfiyyət sistemi»nin formalaşdırılmasının böyük elmi, pedaqoji-psixoloji əhəmiyyəti vardır. Bu sistemə öyrəndənlərin, öyrənənlərin, valideynlərin, həm də pedaqoji prosesin bütün iştirakçılarının daxil edilməsi məqsədmüvafiq sayılmalıdır. Deməli, təhsildə keyfiyyətin idarə olunması, monitoring və qiymətləndirmə problemlərinin metodoloji məsələləri sahəsində tədqiqatların spektri genişləndirilməli və intensivləşdirilməlidir.

Şəkil 2-də təhsil müəssisəsində (TM) keyfiyyət sisteminin (KS) modeli verilmişdir. Şəkildən görünür ki, keyfiyyət və onun idarə olunması ilə bağlı sistemin strukturu və onun elementləri arasındakı qarşılıqlı əlaqələr, qarşılıqlı münasibətlər nə qədər mürəkkəb xarakterlidir. Son illər təhsildə keyfiyyət probleminin aktuallaşması da məhz ümumilikdə «keyfiyyətin fəlsəfəsi»nin yenidən formalaşdırılması və inkışafı ilə bağlıdır. Belə fəlsəfə çərçivəsində ənənəvi keyfiyyət anlayışı, nəticələrin təhsil standartlarına uyğunluq dərəcəsinin müəyyən edilməsinin, eyni zamanda təhsil nəticələrinin istehlakçının tələblərinin hansı səviyyədə ödənilməsinin göstəricisinə çevrilir. Ona görə də bu kontekstdə XXI əsrdə təhsil müəssisələrində (xüsusi halda ümumtəhsil məktəblərində) keyfiyyət anlayışına məqsəd və nəticələrin uyğunluğunu, eyni zamanda tədris-təlim prosesinin təşkili səviyyəsini müəyyənləşdirməyə imkan verən əsas xarakterik parametrlər kimi baxılır [7, 10]. Bu halda təhsil müəssisələrində tədris-təlim prosesinin idarə olunması probleminin həlli pedaqoji-psixoloji və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi, innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı proqramların reallaşdırılması nəticəsində səmərəli yerinə yetirilə bilər. Kompüter proqramları vasitəsilə öyrənənlərin cari və yekun mənimləmə səviyyəsinin müntəzəm müəyyən edilməsi, onun müntəzəm izlənilməsi keyfiyyətin idarəedilməsi ilə bağlı aşağıdakıların müəyyənləşdirilməsinə imkan verir [12]:

- hər bir öyrənənin, sinfin və ya siniflər qrupunun bütün fənlər üzrə (və ya bir fəndən) təlim fəaliyyətinin nəticələrinin tədris-təlim prosesinin istənilən səviyyəsində qiymətləndirilməsi;
- öyrənənlərin təlim nailiyyətlərinə görə sinifdə nisbi yerlərin müəyyənləşdirilməsi;
- aşağı və yüksək təlim göstəricilərinə malik öyrənənlər qrupunun seçilməsi;
- əvvəlcədən müəyyən edilmiş parametrlərə əsasən qrupların müqayisəli təhlilinin aparılması;
- seçilmiş qrupun və ya siniflər qrupunun ayrı-ayrı fənlər üzrə təlim nəticələri əsasında öyrəndənin (müəllimin) işinin keyfiyyət göstəricilərinin

Şəkil 2. Təhsil müəssisəsinin (TM) keyfiyyət sisteminin (KS) modeli

qiymətləndirilməsi və bunların sinfin digər müəllimlərinin fəaliyyəti ilə müqayisəli təhlilin aparılması;

- təlim nəticələrinin dəyişmə dinamikasının ilbəl təhlili və izlənməsi.

Qeyd etmək lazımdır ki, təhsilin, tədris-təlim prosesinin keyfiyyəti dedikdə, qazanılmış biliklərin keyfiyyət səviyyəsindən başqa, təhsilalanlarda (öyrənənlərdə) davamlı dərk etmə motivasiyasının formalaşmasının, onun həyatının müxtəlif sahələrinin inkişafının təmin olunma səviyyəsinə də üstünlük verilməsi və bu məsələlərin həllində psixometrik testləməyə xüsusi yer ayrılmalıdır. Belə testləmə təhsilalanın intellektual inkişafının dəyişmə trayektoriyasını izləməyə və proqnozlaşdırmağa geniş imkanlar açır. Bu problemlərə pedaqoji ədəbiyyatda müxtəlif münasibətlər vardır. Məsələn, tanınmış pedaqoq alimlərdən M.Potaşkin və A.Moiseyevin əsərlərində təhsilin keyfiyyəti məqsəd və nəticələrin nisbəti kimi müəyyənləşdirilərək, məqsədin (nəticələrin) əməliyyat formasında verilməsi və yalnız öyrənənin potensial inkişaf zonasında proqnozlaşdırılması ideyası irəli sürülmüş və bunlara üstünlük verilmişdir [9, 13]. Bizim fikrimizcə, psixoloji testləmənin köməyi ilə təhsilalanın potensial imkanlarının və tədris fəaliyyətində əldə etdiyi real nəticələrin nisbəti, öyrənənin (müəllimin) konkret öyrənənlə (təhsilalanla) apardığı işin effektivliyini qiymətləndirməyə imkan verir. Əldə olunmuş nəticələr əsasında müəllim təhsil müəssisəsinin rəhbərliyi və psixoloqla birlikdə kənara çıxmaların səbəblərini vaxtında araşdırmalı və mü-

vafiq tədbirlər görülməlidir. Nailiyyətlərin aşağı düşməsinə səbəb olan amilləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- intellektual inkişafın səviyyəsinin kifayətedici olmaması;
- sosial mühitin müasir tələblərə kifayət qədər cavab verməməsi;
- tədris fəaliyyətinə marağın azalması;
- tədris planlarına daxil edilmiş bəzi yeni fənlərin mənimsənilməsində mövcud olan çətinliklər;
- bəzi siniflərin ümumi intellektual səviyyəsinin aşağı olması;
- bəzi təhsilalanların ümumi mənimsəmə səviyyəsinin qənaətedici olmaması və s.

Təəssüflər olsun ki, təhsilverənlərin (müəllimlərin) hamısı təhsilalanlarda sərbəst təfəkkür fəaliyyətinin inkişafı məqsədə çatmaq üçün təhsilalanların hərəkətlərinin stimullaşdırılması, öyrənənlərin təhsillik səviyyəsinin effektiv diaqnostikasının aparılması, əldə olunmuş nəticələrin təhsilalanlarla birgə ekspertizasının aparılması, təhsilalanların tədris fəaliyyətinin korrekte edilməsi üçün münasib şəraiti yarada bilmirlər. Bu məsələlərin səmərəli həlli üçün öyrənənin (müəllimin) fəaliyyətinin alqoritmi hazırlanmalı, öyrənənlərin təfəkkür və yaradıcılıq qabiliyyətlərinin, universal biliklərin, bacarıqların və vərdişlərin bütöv sisteminin, sərbəst fəaliyyət və şəxsi məsuliyyətin formalaşdırılması üçün tələb olunan şərait yaradılmalı və aşağıdakılar mütəmadi olaraq yerinə yetirilməlidir:

- öyrənənlərin (təhsilalanların) dərk etmə

qabiliyyəti və imkanlarının qabaqcadan müəyyən edilməsi;

- diaqnostika məqsədlərinin müasir tələblər baxımından dəqiqləşdirilməsi;
- diaqnostika məzmununun, forma və metodlarının müəyyən edilməsi;
- nəticələrin təhlili, qiymətləndirilməsi, ümumiləşdirilməsi və sistemləşdirilməsinin həyata keçirilməsi;
- təhsilalanlarda qazanılmış biliklərin keyfiyyət sisteminin formalaşdırılması üzrə qərarların işlənilməsi;
- diaqnostikanın nəticələri ilə təhsil alanların və valideynlərin mütəmadi tanış edilməsi;
- əldə olunmuş nəticələr əsasında tədris-təlim prosesində müəyyən dəyişikliklərin aparılması.

Bunlardan başqa, öyrənənin (müəllimin) monitorinq vasitəsilə təhsilalanların əldə etdiyi nəticələrin inkişafının, ümumilikdə onların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi sahəsində yerinə yetirdiyi işlərin mütəmadi izlənməsi həyata keçirilməlidir. Bunun əsasında öyrənən-öyrənən (müəllim-şagird) qarşılıqlı münasibətlərinin fasiləsiz olaraq öyrənilməsi nəticəsində.

- təhsil standartlarının tələblərinin yerinə yetirilməsi;
- öyrənənin (təhsilalanın) tədris fəaliyyətinin səviyyəsi;
- öyrənənlərin attestasiyası nəticələrinin qiymətləndirilməsi;
- öyrənənlərin tərbiyəlilik və inkişaf səviyyəsinin təmin olunması həyata keçirilir.

Xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır ki, təhsil müəssisəsində, eyni zamanda keyfiyyətin idarəedilməsinə kollektivdə müsbət psixoloji mühitin formalaşdırılması, inzibati nəzarətin ağırlıq mərkəzinin nəzarətin kollektiv formasına və özünə nəzarətə keçidin, keyfiyyətin kollektiv nəzarət sistemi yaradılmasının həlledici təsiri vardır. Bazar iqtisadi münasibətləri şəraitində təhsil xidmətlərinin yenidən təşkili, öyrənlərin mənəvi və intellektual hazırlığına qoyulan tələblərin yeniləşdirilməsi, təhsil müəssisələrinə maliyyələşmə müstəqilliyinin verilməsi yeniləşən təhsil müəssisələrində keyfiyyətin idarə olunması probleminin həllində xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Son illər aparılmış araşdırmaların nəticələri və «təhsildə keyfiyyət» anlayışının mənəvi aspektləri təhsil müəssisələrində keyfiyyətin idarəedilməsinin aşağıdakı proqramlarının metodoloji əsaslarının formalaşdırılmasına imkan vermişdir [7, 14, 15]:

- bazar iqtisadi münasibətlərinin bərqərar olduğu şəraitdə təhsilin keyfiyyəti müəssisənin dövlət səviyyəsində attestasiya və akkreditasiyası nəticələri ilə məhdudlaşmayıb, bütövlükdə bu problemlərin təhsil müəssisəsinin öz fəaliyyəti ilə bağlı olmasına dair proqram;
- təhsilin keyfiyyətinin, təhsil müəssisəsində tədris-təlim prosesinin, təhsilçilərin sosial-psixoloji müdafiəsinin, öyrənlərin peşəkarlıq səviyyəsinin mütəmadi yüksəldilməsinin, müəssisənin maddi-texniki bazasının yaxşılaşdırılması ilə bağlı proqram;
- təhsildə qazanılmış və planlaşdırılmış nəticələrin müqayisəli təhlili əsasında keyfiyyətin səviyyəsinin müəyyənəşdirilməsi ilə bağlı proqram;
- istehlakçının sorğusu və əsas fəaliyyət sahələrinin koordinasiyası əsasında keyfiyyətin çevik idarə olunma sisteminin yaradılması ilə bağlı proqram.

Müəyyən edilmişdir ki, təhsildə keyfiyyətin idarə olunması proqramlarında, eyni zamanda qarşılıqlı əlaqədə olan müxtəlif fəaliyyətlərin məzmunu da nəzərə alınmalıdır. Bu işlərin əsas istiqamətləri təhsil müəssisəsinin aşağıdakı fəaliyyətləri vasitəsilə müəyyənəşdirilməlidir:

- təhsil müəssisəsi əhatəsinin sosioloji tədqiqi;
- təhsil müəssisəsi ilə potensial istehlakçı arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin tənzimlənməsinin təşkili;
- təlimin məzmununun, tədris-təlim prosesinin metodiki və müxtəlif tədris vasitələri ilə təminatının planlaşdırılması;

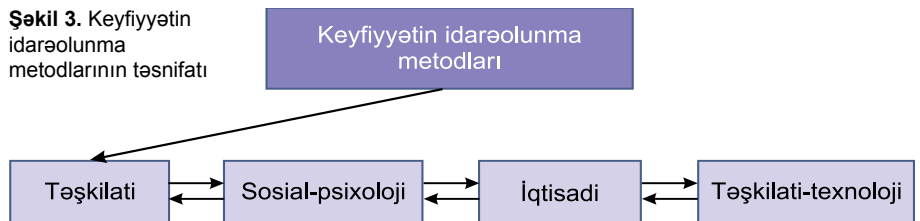
- tədris-təlim prosesinin kadr təminatının yaxşılaşdırılması;
- müxtəlif səviyyəli modul sistemli təlimin və təhsilçilərin keyfiyyətli təhsilə motivasiyasının təşkili;
- təhsildə keyfiyyətə nəzarət sisteminin yeni metodlarının işlənilməsi.

Bu fəaliyyət istiqamətlərinin hər biri kifayət qədər ehtiyac duyulan hərəkətlər toplusundan ibarət olub, onların hər birinin səmərəli yerinə yetirilməsi təhsilçilərin keyfiyyətli təhsillə təmin olunmasına geniş imkanlar açır. Belə fəaliyyətlər nəticəsində bütün maraqlı tərəfləri maraqlandıran məsələlər əhatə olunur və keyfiyyətin təmin olunma modeli səmərəli tətbiqini tapır, nəticədə təhsilçilər əldə etdikləri biliklərin real həyat situasiyalarında tətbiqi üçün geniş imkanlar əldə edirlər. Beləliklə, keyfiyyətin və onun idarə olunması proqramının metodoloji təminatına aşağıdakı fəaliyyətləri də əlavə etmək olar [15, 16]:

- «başlanğıc şərt-tədris-təlim prosesi-nəticələr» sxemi üzrə pedaqoji prosesin durumunun təhlil olunması;
- təhsil müəssisəsində tədris-təlim prosesinə daxil edilmiş hər bir fənnin məqsədlərinin müəyyənəşdirilməsi;
- təhsil müəssisəsinin fəaliyyət göstərdiyi bölgənin (rayonun) inkişafına təsirinin öyrənilməsi və infrastrukturun, tədris planlarının, təhsil proqramlarının (kurikulumların) tələblərinə müvafiq təhsilin məzmununda müvafiq dəyişikliklərin aparılması;
- tədris prosesinin gedişinin və nəticələrin cari və yekun diaqnostikası və onun elmi-metodik təminatı sisteminin yaradılması;
- məlumatların toplanması, informasiya selinin işlənilməsi və informasiyanın təhlili sisteminin təkmilləşdirilməsi, bunların əsasında idarəetmə ilə bağlı müvafiq qərarların qəbul edilməsi;
- başqa təhsil müəssisələri ilə səmərəli qarşılıqlı əlaqələrin yaradılması üçün öyrənlərdən (müəllimlərdən) ibarət yaradıcı qrupların formalaşdırılması;
- idarəedicilərin şüurunun vasitəsilə istehlakçılarla təhsil proqramlarının (kurikulumların) məzmununun və onun praktiki tətbiqi sahələrinin razılaşdırılması.

Qəbul olunmuş terminologiyaya əsasən keyfiyyətin idarə olunma metodları təhsildə tələb olunan keyfiyyəti təmin etmək üçün prosesə tətbiq edilən

Şəkil 3. Keyfiyyətin idarə olunma metodlarının təsnifatı

müxtəlif vasitə və qaydalar toplusunun məcmusudur [1,14]. Keyfiyyətin idarə olunma metodlarını təşkilati, sosial-psixoloji, iqtisadi və təşkilati-texnoloji kimi qruplara bölmək olar. Şəkil 3-də bu metodların qarşılıqlı əlaqələri verilmişdir.

Keyfiyyətin idarə olunmasının bu metodları məqsədyönlü təsir vasitəsi kimi müvafiq təhsil müəssisələrində yaradılmış altsistemlərin idarəedilməsinə də reallaşdırmağa imkan verir və ümumi halda keyfiyyətin idarə olunma məsələsi aşağıdakıların yerinə yetirilməsinə gətirilir:

- keyfiyyət sahəsində məqsədin düzgünlüyünün müəyyən edilməsi;
- bütün ehtiyat mənbələrindən optimal istifadə edərək məqsədin yerinə yetirilməsi;
- pedaqoji prosesin iştirakçıları arasında müvafiq qarşılıqlı münasibətlərin (mədəni dəyərlərin) müntəzəm təmin və müdafiə olunması;
- daimi təkmilləşdirilmənin həyata keçirilməsi.

Məlumdur ki, insan (idarəedən) idarəetmənin təşkilati sistemində keyfiyyətin idarə olunması problemləri ilə bağlı aparıcı şəxs (şəxsiyyət) hesab edilir. Praktik olaraq keyfiyyətin idarə olunması insan faktorunun iştirakı ilə başlayır və tamamlanır, başqa sözlə, keyfiyyətin idarə olunma sistemində insan həm subyekt, həm də obyekt kimi çıxış edir. Kamil insan (şəxsiyyət) mürəkkəb bir varlıq kimi müvafiq qərarların qəbul edilməsində, yeni təlim və İKT texnologiyalarının işlənilməsində, tədris-təlim prosesi ilə bağlı bütün problem xarakterli məsələlərin həllində, yeni maşın və avadanlıqlara qulluq edilməsində və başqa məsələlərin həllində həlledici rol oynayır. Ona görə də keyfiyyətin idarə olunma nəzəriyyəsinin əsas prinsipləri kamil insana xas olan xüsusiyyətləri nəzərə almadan yaradıla bilməz. Keyfiyyətin idarə olunması sahəsində aparıcı mütəxəssislər hesab edirlər ki, keyfiyyət sahəsində orta hesabla təşkilati problemlərin 95%-i məhz insan faktorundan, onun motivasiyasından, obrazlı düşünmə tərzindən, təfəkkürün inkişaf səviyyəsindən asılıdır [12, 13, 14]. Bununla bağlı keyfiyyət menecmenti sistemində idarəetmə üslubu və təşkilati mədəniyyət xüsusi mənə daşıyır.

Keyfiyyətin və kadrların idarə olunma prosesində inteqrasiya yeni rəhbərlik

üslubuna keçidin əsasında durur. Ənənəvi rəhbərlik üslubundan fərqli olaraq, yeni rəhbərlik üslubunda heyətin idarə olunması müasir yanaşmalar əsasında aşağıdakılar nəzərə alınaraq həyata keçirilməlidir:

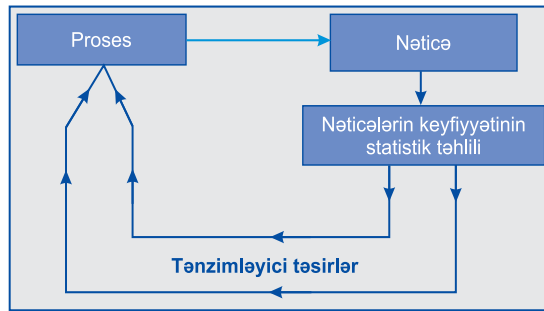
- təhsil müəssisəsinin pedaqoji heyəti (bütövlükdə işçi heyət) birlikdə çalışır və onların fəaliyyət sahəsinə birbaşa daxil olmayan işlərin yerinə yetirilməsində də kollektiv fəaliyyətə üstünlük verilir;
- sifarişçi kadr hazırlığına dair təhsil müəssisəsi ilə əlaqələri yeni yanaşmalar əsasında qurur;
- səlahiyyətlik və məsuliyyətlik (cavabdehlik) kollektiv xarakter daşıyır;
- dəyişikliklər və əlaqələr sistemi sürətli və müntəzəm həyata keçirilir;
- idarəetmə qurumlarının sayı mümkün qədər aşağı salınır.

Keyfiyyətin idarə olunmasının banisi və nəzəriyyəçisi yapon alimi İsikava Kaoruya görə, idarəetmə ilə bağlı təhsil müəssisələrində müxtəlif xarakterli qurumların yaradılmasında aşağıdakı prinsiplərə riayət olunmalıdır [7, 13]:

- könüllülük prinsipi;
- özünüinkişaf prinsipi;
- qruplarla fəaliyyət prinsipi;
- keyfiyyətin idarə edilməsinin statistik metodunun tətbiqi prinsipi;
- təhsil müəssisəsində işçi şəraitinin yaradılma səviyyəsi ilə idarəetmə qurumları arasında qarşılıqlı əlaqələrin yaradılması prinsipi;
- işgüzar aktivlik və fasiləsiz fəaliyyət prinsipi;
- qarşılıqlı inkişaf prinsipi;
- yenilikçilik (novatorluq) və yaradıcılıq axtarırlarının dəstəklənməsi prinsipi;
- son nəticələrin qəbulunda iştirak etmə prinsipi;
- marketing sahəsində təhsil müəssisəsi son məhsulunun keyfiyyətinin daimi yüksəldilməsi sahəsində səmərəli fəaliyyət prinsipi.

Beləliklə, keyfiyyət probleminin həllində insanın rolunun böyük əhəmiyyət daşıdığı aydın göründüyündən, istənilən təhsil müəssisəsində keyfiyyətin idarə olunma sisteminə, onun marketing və bazarla bağlı digər fəaliyyətinin formalaşmasında hökmən insan faktorunun müxtəlif xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

Araşdırmalar göstərir ki, keyfiyyətin idarə olunmasının təşkilati-texnoloji metodları içərisində keyfiyyətin idarə olunmasının statistik metodu xüsusi yer tutur. Prosesdə keyfiyyət göstəricilərinin statistik tənzimlənməsi birbaşa prosesə müxtəlif təsirlər vasitəsilə həyata keçirilir. Şəkil 4-də keyfiyyətin statistik tənzimlənməsinin sadələşmiş sxemi göstərilmişdir [1, 2, 11].

Şəkil 4. Keyfiyyətin statistik tənzimlənməsinin sadələşdirilmiş sxemi

Ali təhsil müəssisəsində keyfiyyətin idarə olunmasının son nəticəsinin təhlili göstərir ki, keyfiyyətin təmin olunmasının motivi, eyni zamanda iqtisadi faktorlarla bağlıdır. Keyfiyyətin səmərəli idarə olunması və təhsil müəssisəsinin əldə etdiyi əsas nailiyyətlər onun reytinginin yüksəlməsinə, rəqabət qabiliyyətli mütəxəssislərin hazırlanmasına, tədris-təlim prosesinin məzmununun və onun bütövlükdə idarə edilməsinin səmərəliliyinin artırılmasına xidmət etdiyindən, təhsil müəssisəsinin həm də iqtisadi cəhətdən inkişafına gətirib çıxarır. Ona görə də müasir şəraitdə təhsil müəssisəsinin iqtisadi cəhətdən inkişafı, eyni zamanda onun hazırladığı mütəxəssislərin rəqabətə dözümlülüyü ilə müəyyən edildiyindən aşağıdakı tələblərin yerinə yetirilməsi təmin olunmalıdır:

- istehlakçının bütün tələbləri təmin edilməli;
- fəaliyyət cəmiyyətin tələblərinə, ətraf mühitin qorunmasına və təhlükəsizliyin təmin olunmasına cavab verməli;
- təhsil standartlarının və kadr hazırlığı ilə bağlı pedaqoji-psixoloji tələblərin yerinə yetirilməsi təmin edilməli;
- istehlakçı ilə əlaqələr, onların kadr təminatı müasir tələblər əsasında qurulmalı və iqtisadi cəhətdən səmərəlilik təmin olunmalıdır.

Keyfiyyətin idarə olunması ilə bağlı

məsələlərin həllində təhsil müəssisəsində iqtisadi cəhətdən aşağıdakı iki problemin həllinə xüsusi diqqət yetirilməlidir:

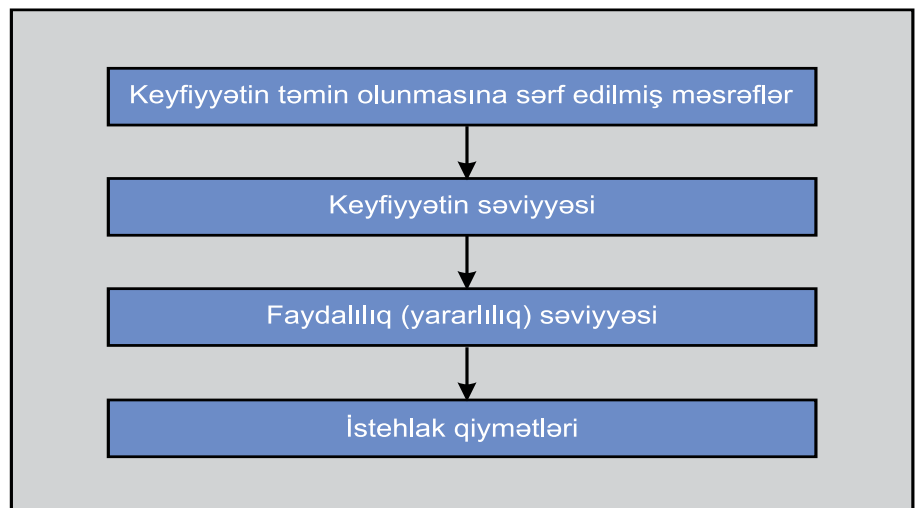
- keyfiyyətin təmin olunmasında tələb olunan rəqabətə qabiliyyətli səviyyəsi məqsəd-müvafiqlik prinsipi əsasında müəyyən edilməlidir;

- keyfiyyətin qabaqcadan dəqiq müəyyən edilmiş səviyyəsinə dair planlaşdırılmış məsələlərin həlli təmin olunmalıdır.

Belə məsələlərin həllində tətbiq olunan metodologiya və kriteriyalar klassik iqtisadiyyatın elmi əsaslarına söykənməlidir. Keyfiyyət kateqoriyaları və təhsil müəssisələrinin marketing fəaliyyəti ilə bağlı istehlak qiymətlərinin qarşılıqlı tənzimlənməsi şəkil 6-da göstərilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, təhsil müəssisəsinin marketing fəaliyyətində istehlak qiymətlərinin (faydalılıq səviyyəsinin) dəyişməsinin tənzimlənməsi keyfiyyətin təmin olunmasında iqtisadi effektivliyin əsas göstəricisi hesab edilir.

Araşdırmalar göstərir ki, keyfiyyətin idarə olunmasına sərf olunan məsrəflərin tənzimlənməsi və metodologiyası ilə bağlı problemlərin həlli keyfiyyətin idarə edilməsi ilə məşğul olan alimləri və mütəxəssisləri həmişə maraqlandırmış və bu problemlər üzrə tədqiqatların intensivləşməsinə səbəb olmuşdur. Məsələn, keyfiyyət nəzarət sahəsində Amerika cəmiyyəti (FQJS) təhsil müəssisəsində marketing fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı öz tərkibində keyfiyyətin təmin olunması üçün ayrıca komitə yaratmışdır. Keyfiyyətin idarə olunmasının iqtisadi cəhətdən effektivliyi klassik yanaşmaya analogi olaraq, keyfiyyətin idarə olunması nəticəsində qazanılmış nailiyyətlərin səmərəliliyini təmin etmək üçün sərf olunmuş məsrəflərin iqtisadi

Şəkil 6. Keyfiyyət kateqoriyaları və istehlak qiymətlərinin qarşılıqlı əlaqələri

sadi cəhətdən əsaslandırılmasına əsaslanır və təhsil müəssisəsinin rəqabətqabiliyyətini müəyyənləşdirir [8, 9]. Beləliklə, təhsil müəssisəsində keyfiyyətin idarə olunmasının metodologiyasında bu problemin həllinin həm də iqtisadi cəhətdən əsaslandırılması, həmin müəssisədə marketing fəaliyyətinin rəqabətqabiliyyət göstəricilərinin yüksəldilməsinə gətirib çıxarır və müəssisənin reytinginin yaxşılaşmasına səbəb olur. Bu halda keyfiyyətin menecment sistemi müəssisənin idarə olunma sistemi ilə yüksək dərəcədə inteqrasiya olunur.

Təhsil müəssisələrində müasir tələblərə cavab verən mütəxəssislərin – sahəsində aparılmış araşdırmalar göstərir ki, keyfiyyətin idarə olunmasının müxtəlif modelləri içərisində idarəetmənin struktur – funksional modeli də xüsusi yer tutur [1, 15, 16]. Bu modeldə əsasən peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində səriştəli məzunların hazırlanmasını təmin edən əsas şərt kimi tədris-təlim prosesinə təsir edən faktorların və keyfiyyətin əsas daşıyıcısı olan blok formasında qurulmuş konstruksiyalar götürülür. Bu model üç blokdan – moduldan (hazırlığın səriştəli, kompetensialı məzmunu; hazırlıq prosesinin texnoloji təminatı; hazırlığın elmi-metodik təminatı) ibarətdir. Hər modul sərbəst struktura malik olub, bu modulların tətbiqi prosesində keyfiyyətin təmin olunmasının izlənilməsi prosesində mütəmadi olaraq monitorinqlər həyata keçirilir [1].

Keyfiyyətin idarə olunması ilə bağlı yerinə yetirilmiş araşdırmalar göstərir ki, ümumtəhsil və peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində səriştəli mütəxəssislərin hazırlanması haqqında kifayət qədər etibarlı informasiya almaq üçün təhsil müəssisəsində keyfiyyətin menecment sistemi və marketing fəaliyyəti müasir tələblər səviyyəsində qurulmalı və dünya

təcrübəsi nəzərə alınmalıdır. Belə yanaşma həm də daha effektiv nəticələr almaq üçün tədris-təlim prosesində nəzərə alınmayan məqamların üzə çıxarılmasına və peşəkar fəaliyyətin məntiqinə daxil edilməsinə geniş imkanlar açır. Ona görə də Azərbaycan təhsil sisteminin strukturunda fəaliyyət göstərən təhsil müəssisələrində, müxtəlif səviyyələrdə müasir tələblərə cavab verən məzunların və mütəxəssislərin hazırlanmasının təmin olunması üçün tədris-təlim prosesinin səmərəli təşkili və keyfiyyətin idarə olunması ilə bağlı problemlərin həll edilməsində göstərilən yanaşmaların (modellərin) imkanlarından geniş istifadə olunması məqsədemüvafiq hesab edilir. Bütün bunlar tədris-təlim prosesində keyfiyyətin təmin olunması və onun səmərəli idarəedilməsi üçün yeni pedaqoji və təlim texnologiyalarının, İKT-nin və interaktiv metodların prosesə gətirilməsində hökmən nəzərə alınmalı və idarəetmə sahəsində tədqiqatların intensivliyi artırılmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Mehrabov A.O. *Müasir təhsilin konseptual problemləri*. Bakı, Mütərcim, 2010, 516 səh.
2. Куртон Е.Б. *Управление образованием в условиях рынка*. М.: Новая школа, 1997, 144 стр.
3. Качалов В.А. *Проблемы управления качеством в вузах*. // *Стандарты качества*, М.: 2000, №5, стр. 82-85, №6,7-9,10, стр. 84-88.
4. Субетто А.Е. *Качество образования: проблемы оценки и мониторинга*. // М.: Образование, 2000, №2, стр. 62-66.
5. Силаева О.А., Брехова Т.Б. *Управление качеством образования: методологические аспекты*.

// *Управление инновационно – инвестиционными процессами*, Орел, Орел ГТУ, 2002, Ч. II, 325 стр.

6. Соколов В.М. *Основы проектирования образовательных стандартов (методология, теория, практический опыт)*. М.: Педагогика, 1996.

7. Коротков Э.М. *Система комплексной оценки качества образования специалиста*. // *Высшее образование в России*, М.: 1995, №2, стр. 72-78.

8. Качалов В.А., Прудковский Б.Г. *По поводу оценки качества*. // *Высшее образование в России*, М.: 1999, №2, стр. 54-58.

9. Алдер Ю.В., Соловьев В.А. и другие. *Повышение качества подготовки специалистов*. // *Образование*, М.: 2000, №2, стр. 68-72.

10. Аристов О.В. *Конкуренция и конкурентноспособность*. М.: Финста-шиндорм, 1999, 352 стр.

11. Крылова Г.Д. *Зарубежный опыт управления качеством*. М.: Стандарты, 1992, 425 стр.

12. Jonti T. *Building, Total Quality: a Guide for Managment* London; Jharman u Hall, 1993.

13. Mehrabov A.O. *Тədris-təlim fəaliyyətinin metodologiyası: mahiyyəti, strukturu və prinsipləri*. // *ARTPI-nin Elmi əsərləri*, Bakı, 2010, №4, səh. 3-18.

14. Mehrabov A.O. *Elmi fəaliyyətin metodologiyası və onun spesifik xüsusiyyətləri*. // *ARTPI-nin Elmi əsərləri*, Bakı, 2011, №1, səh. 3-12.

15. Mehrabov A.O. *Elmi fəaliyyətin paradiqmaları pedaqogikanın metodoloji əsası kimi*. *Pedaqogika elminin inkişafında yeni mərhələ*, Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları, Bakı, BDU, 2011, səh. 69-84.

О ИНОЯЗЫЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ (В КОНТЕКСТЕ РУССКОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ)

Асиф Гаджиев

Проректор по учебной работе Бакинского Славянского Университета

Образование – прежде всего явление национальное, в значительной степени определяемое интересами государства, господствующей в обществе идеологией и исторической традицией. Вместе с тем в условиях глобализации национальные системы высшего образования все больше вовлекаются в интеграционные процессы, порой принимающие характер образовательной экспансии. Процессы демократизации, развитие международной корпорации в сфере производства, массовое распространение телекоммуникационных технологий, возникновение единого рынка труда постепенно приводят к унификации и интернационализации образовательных систем. Формирование в рамках болонского процесса единого образовательного пространства, появление

транснациональных провайдеров, представляющих гибкие формы образовательных услуг, в частности, дистанционные программы, значительно обостряет конкуренцию в сфере образования, в первую очередь высшего. Усиление интеграционных процессов особенно активно проявляется в росте уровня мобильности студентов. По данным ЮНЕСКО за последние два десятилетия международная мобильность студентов выросла на 300%, а к 2025 году число студентов, обучающихся за рубежом, составит 5 миллионов. Во многих странах привлечение иностранных студентов стимулируется государством. Скажем, в Швеции образование для иностранных студентов бесплатное, они оплачивают лишь свое пребывание в стране. В результа-

те, количество иностранных студентов за последние три года возросло на 64 процента и составило 7,5 процента от общего количества студентов Швеции. Масштабы этого процесса заставляют многих специалистов рассматривать высшее образование как один из факторов экономической конкурентоспособности и политической значимости государства в целом. Однако развитие высшего образования в условиях глобализации приобретает не только экономическое, но и политическое и социальное значение. Помимо своего экономического значения, образование должно служить национальным интересам, формировать гражданина. В Азербайджанской Республике процесс интеграции происходит с учетом национальных интересов, экономической целесообразности и современных реалий. Осуществляются соответству-

Асиф Гаджиев

Проректор по учебной работе Бакинского Славянского Университета. Доктор филологических наук, профессор.

Автор монографий и статей по теории литературы, азербайджанской и русской литературе, фольклористике, а также учебников, учебных пособий и программ для высших и средних учебных заведений.

Məqalədə başqa dillərdə təhsilin tarixi aspektləri, müasir milli təhsil sistemində mövqeyi təhlil olunur. Azərbaycan Respublikasında başqa dillərdə təhsilin ictimai, ideoloji, elmi-metodik məsələlərinə münasibət bildirilir, milli təhsil konsepsiyasına uyğunluğu göstərilir. Eyni zamanda bu prosesi tənzimləmək üçün zəruri olan amillərin, xüsusən dərslik təminatının, elmi-metodik meyarların, ictimai və milli-mənəvi dəyərlərin rolu şərh edilir.

This article analyzes historical aspects of education in other languages and its position in modern national education system. Attitude to the social, ideological, scientific and methodical problems of education in other languages in the Republic of Azerbaijan and its compliance with the national education concept are shown here. At the same time, the regulation factors of this process, especially text-book provision, scientific and methodical criteria and the role of social and national-moral values are interpreted in the article as well.

В статье рассмотрены исторические аспекты иноязычного обучения, его место в национальной системе образования. Высказано отношение к общественным, идеологическим, научно-методическим вопросам иноязычного обучения в Азербайджанской Республике, его соответствию национальной концепции образования. Рассмотрена также роль основных факторов, в частности, обеспечения учебниками, научно-методических критериев, общественных и национально-духовных ценностей в организации этого процесса.

ющие государственные программы, в том числе, очень важная программа по обучению молодежи за рубежом. Система высшего образования республики подключилась к Болонскому процессу.

Одной из форм интеграции является иноязычное образование, имеющее в нашей стране многовековую историю, которое в условиях глобализации приобрело совершенно новое содержание и новые формы, нуждающиеся в научном осмыслении и прогнози-

вании. В постсоветских республиках наряду с традиционным русскоязычным образованием появились школы и факультеты вузов с английским, французским, немецким, турецким и др. языками обучения. Хотя эти учебные заведения придерживаются имеющихся в каждой стране нормативов, однако содержание учебного курса, формы и методы воздействия на студентов гораздо шире и многограннее, чем предусмотрено стандартами. Постепенное расширение объема иноязычного образования обуславливает актуальность этой проблемы, нуждающейся в многосторонних исследованиях.

Изучение мирового опыта показывает, что пока еще не выработались всесторонне апробированные и общепринятые принципы иноязычного обучения в современных условиях. Отсутствие адаптированных к новым реалиям концепций и методологий приводит к нежелательным последствиям научного, педагогического и социального характера. Учитывая имеющиеся в стране богатые исторические традиции и массовый характер русскоязычного образования, думается, на данном этапе типологию этого явления целесообразно рассматривать именно в данном контексте.

Известно, что русский язык занимает на пространстве СНГ особое положение, связанное с реалиями геополитического и историко-культурного ареала его распространения и функционирования. В результате формирования Российской империи и присоединения к ней обширных территорий, с населяющими их многочисленными народами, сформировалась многоязычная общественная среда, в контексте которой стали развиваться не только русский язык и литература, но и национальные культуры. С образованием этой общности, особенно в советский период, литературные взаимосвязи, диалог культур и языков превратились в важнейший фактор развития культуры, в том числе образования. Двухязычие (национальное и русское) в той или иной степени сохранилось и после распада СССР в условиях возрастания значения национально-этнических традиций и родного языка.

Однако функционирование русского языка и русской литературы в странах СНГ сопровождается все большим возрастанием внимания к политической и культурной значимости нового статуса национального языка и других иностранных языков. Важную роль играют собственно политические процессы и экономические связи, а также ментальность народов, толерантность общества, открытость этноса к инациональным культурам и искренность

отношений к России и русскому народу.

В замкнутых и эгоцентричных обществах русский язык и литература вытесняются из национальной культурной жизни, последствия чего проявляются и в сфере образования: «Исчезли русские школы (в Ереване их осталось две или три, да еще есть русские классы в некоторых армянских школах). В связи с этим в подавляющем большинстве школ перестали изучать русскую литературу как отдельную дисциплину. Да и часов русского языка в учебной сетке несравненно меньше» (Татьяна Геворкян, д.ф.н., РА (Г) У, Ереван. «Дайте время» // «Иные берега» (Москва), 2006, № 1, с.26). Отметим, что узкие интересы не оставляют «времени» на подлинный диалог культур и, по последним данным, в Армении осталась всего одна школа с русским языком обучения и та в российском военном городке...

В Азербайджане русский язык сохранил свою функциональную актуальность не только и не столько как инациональное культурное явление, а как один из элементов национальной культуры. Однако и в Азербайджане русский язык функционирует в изменившихся за постсоветский период политических и социально-культурных условиях, которые требуют соответствующего подхода к вопросам преподавания русского языка и литературы, так и русскоязычного обучения в целом.

Историю русскоязычного образования в странах СНГ в целом и в Азербайджане в частности можно разделить на следующие основные этапы:

- Дореволюционный период, когда русскоязычное образование и книги были основным инструментом передачи идеологии из метрополии. Вместе с тем в этот период стали издаваться учебники, приспособленные к местным условиям, и часто в их написании принимали участие местные авторы;
- Советский период. В учебных заведениях национальных республик в основном учили по тем же программам, которые использовались в вузах и школах РСФСР, или на основе адаптированных к местным условиям их вариантов. Вслед за учебными программами импортировались и стандартные школьные учебники. В школах с национальными языками обучения также часто использовались учебники, переведенные с русского языка;
- Постсоветский период. Единый и общепринятый концептуальный подход к вопросам русскоязычного образования в изменившихся соци-

альных условиях отсутствует, что негативно влияет на качество учебного процесса.

В современный период в образовательной системе стран СНГ русский язык функционирует в трех статусах: как язык обучения, как один из основных предметов в учебных заведениях с русским языком обучения, как один из иностранных языков в вузах и школах с национальным языком обучения. В преподавании русской литературы в этих странах наблюдается несколько течений: преподавание русской литературы как адаптированного к местным условиям самостоятельного предмета, как части общего курса мировой литературы, в традиционной форме по российским программам и учебникам. Однако во всех случаях процесс обучения определяется национальной концепцией образования, господствующей в обществе идеологией и интересами государства. К сожалению, этот момент не в достаточной мере учитывается как филологами и работниками образования, так и книгоиздателями.

Ошибочное отождествление национальных учебных заведений с русским языком обучения с российскими вузами и школами приводит к искажению представлений о цели и задачах преподавания русского языка и литературы в независимых государствах, имеющих традиционные научные, культурные, экономические связи с Россией, но и вместе с тем определившие собственные, обусловленные также другими региональными и международными связями перспективы гуманитарного развития.

Поэтому отношение к иноязычному, в том числе русскоязычному, образованию должно быть гибким и соответствовать следующим социально-политическим, идеологическим, культурно-историческим реалиям:

- Роль, которую играет система образования в укреплении международного взаимопонимания и мира, интеграции народов, сплочении и демократизации общества в условиях глобализации;
- Учет нового юридического статуса иноязычного обучения как составной части национальных образовательных систем;
- Толерантность иноязычного образования к национальным культурам, их соответствие национальным ценностям, этническим, религиозным, психологическим особенностям народов;
- Отсутствие в учебниках противоречащих национально-государственным идеологиям стран региона элемен-

тов. Соответствие основного корпуса фактического материала представлениям о национальной истории, исторических личностях и национальной самоидентификации. Скажем, для большинства стран СНГ таким материалом могут быть ориентальные тексты русской литературы и факты исторического сотрудничества в евразийском ареале.

В Азербайджанской Республике статус и функционирование русского языка и русскоязычного образования

определяются следующими факторами: а) Конституцией и законодательством, определяющими равноправный юридический статус языков всех народов, населяющих Республику; б) традиционным толерантным отношением азербайджанского народа и политической элиты к русскому языку как языку великой культуры, литературы, научной и духовной традиции; в) потребностями рынка в сохранении языка страны с огромным экономическим потенциалом и передовой технологией; г) политическими реалиями – осознанием важности знания государственного языка страны, с которой Азербайджан активно сотрудничает и где имеется многочисленная азербайджанская диаспора.

Благодаря всем этим благоприятным условиям русский язык в Азербайджане остается одним из активно функционирующих в обществе, научной и образовательной сфере языков. В Азербайджане не только сохранились русскоязычные газеты и журналы, но их количество и аудитория значительно увеличились. В республике издаются учебники, научно-популярная и художественная литература, транслируются теле и радиопередачи на русском языке. Более 100 тысяч учащихся

получают образование в русских секторах средних школ, в 19 школах обучение ведется только на русском языке, а в 340-а школах – на русском и азербайджанском языках, в 50 школах осуществляется проект по углубленному изучению русского языка, а в остальных он преподается как один из иностранных языков. Во всех вузах есть русские сектора, а в азербайджанских секторах русский язык изучается в качестве иностранного языка.

Помимо традиционных центров русистики – Бакинского славянского

университета и Бакинского государственного университета, в период независимости отделения русского языка и литературы открылись также в Нахичеванском государственном университете и Гянджинском государственном педагогическом университете.

В целом, русистика в Азербайджане имеет богатые традиции, в становлении и развитии которых особую роль сыграл и играет Бакинский славянский университет, созданный в 2000 году указом общенационального лидера Гейдара Алиева на базе функционировавшего с 1946-го года Азербайджанского педагогического института русского языка и литературы им. М.Ф.Ахундова. Традиции азербайджанской русистики научно обобщены в фундаментальном труде ректора БСУ проф. К. Абдуллаева и проф. И. Гамидова «Русский язык в Азербайджане. История, Современность, Перспективы». Баку, 2005. Бакинский славянский университет как государственное учебное заведение финансируется правительством Азербайджана, что также является важным показателем толерантного отношения к русскому и другим языкам в нашей стране. Начиная с 2000 года, учитывая потребности рынка труда, БСУ значительно расширил профиль подготовки

специалистов по русистике: помимо традиционной специальности «преподаватель русского языка и литературы» для школ с русским и азербайджанским языками обучения, началась подготовка филологов-русистов, россиеведов, переводчиков с русским языковым компонентом, славистов, учителей начальных классов для школ с русским языком обучения и т.д. В магистратуре и докторантуре БСУ также готовятся кадры по многим направлениям русистики.

Важную роль в системе образования нашей республики играет Бакинский филиал Московского государственного университета. Преимущество этого учебного заведения в том, что учебный процесс органично сочетает московские программы с национальным компонентом обучения. Основная часть занятий в филиале ведется специалистами МГУ и обеспечивается новейшими учебными ресурсами, соответствующими международным стандартам. Подготовка специалистов по востребованным специальностям, высокое качество обучения, современное материально-техническое обеспечение еще раз показывают, что иноязычное образование при системном подходе к управлению может стать одним из важных элементов национального образовательного пространства.

В последние десятилетия растет число учебных заведений и факультетов и с другими языками обучения. Среди этих вузов можем отметить Азербайджанскую дипломатическую академию (обучение полностью ведется на английском языке), Азербайджанскую государственную нефтяную академию (факультет MBA), Азербайджанский государственный университет экономики (факультет MBA), Университет «Хазар», Западный уни-

верситет, Университет «Кавказ». В Бакинском славянском университете по соответствующим специальностям часть занятий ведется на славянских и романо-германских языках, а также на греческом и турецком. Иноязычное обучение позволяет этим университетам привлечь иностранных студентов, что повышает престиж страны и национального образования, а также служит передаче объективной информации о нашей республике на международной арене.

В иноязычных секторах как высших, так и средних учебных заведений особое значение имеет учебно-методическое обеспечение учебного процесса. Учебный процесс на русском и других языках проводится по единым государственным образовательным стандартам, утвержденным Кабинетом Министров Республики, учебные программы и учебники же составляются вузами и утверждаются Министерством образования. Средние школы с русским языком обучения полностью укомплектованы учебниками, утвержденными МО АР.

Как и во всех других странах, в высшем образовании по определенным предметам используются учебники, пособия и монографии, изданные за рубежом, а также электронные ресурсы. В целом, интернационализация высшего образования особенно глубоко проявляется в содержании программ и учебников. Это совершенно естественный и необходимый процесс, позволяющий национальным образовательным системам быть на уровне мировых научных достижений. Однако в условиях глобализации порой ощущается активизация определенных транснациональных книгоиздательских корпораций, основная идеология которых часто сосредоточена на получении прибыли и передаче опреде-

ленных мировоззренческих установок. Поэтому целесообразно максимально охватить учебный процесс, прежде всего по гуманитарным дисциплинам, основными учебниками и другими материалами, подготовленными специалистами республики или же коллективными усилиями местных и зарубежных авторов. Конечно же, это – чрезвычайно сложный процесс, требующий разработки соответствующих методологических и теоретических вопросов. В этой связи можно привести опыт по составлению программ и учебников по русской литературе для школ Азербайджана с русским языком обучения.

В программе по литературе для V - XI классов общеобразовательных школ с русским языком обучения (Утверждено министерством образования АР, Б., 2006) были учтены рекомендации Министерства образования АР, современные реалии и накопленный в республике опыт. Эта программа и соответствующие учебники охватывают материалы по русской, азербайджанской и мировой литературе и создают адекватное представление об основных этапах эволюции литературного процесса и литературных связях. В необходимых случаях использован сравнительно-исторический метод, рассмотрены азербайджанские мотивы и ориентализмы в произведении русских авторов, а также затронута российская тематика в творчестве азербайджанских писателей, учтен азербайджанский контекст русской литературы и наоборот.

В целом, специалисты Министерства образования АР и авторский коллектив руководствовались следующими методическими принципами, которые с необходимой корректировкой могут быть применены к иноязычным учебникам и по другим гуманитарным дисциплинам, в том числе для вузов:

- использование принципов сравнительно-исторического и сравнительно-типологического толкования материала;
- приоритет страноведческого и культурологического подходов к подбору и комментированию текстов;
- включение в учебники ориентальных текстов и материалов по культурным связям;
- сопоставление сходных этапов развития и явлений русской и национальной литератур;
- раскрытие универсальных смыслов и общечеловеческих идей произведений русских писателей, их «всемирной отзывчивости»;
- обзор произведений русскоязычных писателей региона для нахождения объединяющих начал.

Вместе с этими оправданными и положительными моментами следует обратить внимание также на некоторые аспекты, по которым необходимо вести соответствующие исследования с дальнейшим внедрением их результатов в учебный процесс.

Во-первых, язык является не только средством передачи информации, но и носителем определенных ментальных особенностей, ценностей, концептов. Поэтому в процессе обучения в иноязычных секторах особое место должны занять материалы по азербайджановедению, притом, не только и не столько как отдельные дисциплины и темы, а как составная часть основных общественно-гуманитарных предметов. В связи с этим представляет интерес научный и практический опыт по развитию азербайджановедения за рубежом, накопленный в БСУ, в частности, опыт работы созданных этим университетом центров азербайджанского языка и культуры в России, Украине и Беларуси.

Во-вторых, любой выпускник вуза для успешной карьеры на рынке труда вместе с неоспоримой и порой решающей важностью знания иностранных языков, должен в совершенстве владеть государственным языком. Отметим, что Министерством образования республики азербайджанский язык включен во все учебные планы иноязычных секторов вузов и школ как обязательный предмет. Расширение сферы применения государственного языка в связи с появлением совершенно новых направлений трудовой деятельности, на наш взгляд, обуславливает необходимость увеличения в вузах соответствующих учебных часов, а также преподавание отдельных дисциплин на азербайджанском языке. В этом плане следует отметить также роль введенного Государственной Комиссией по приему студентов вступительного экзамена по азербайджанскому языку для выпускников средних школ с русским языком обучения.

В-третьих, учебники по гуманитарным дисциплинам для русских секторов вузов и школ должны быть написаны с учетом перечисленных и других особенностей иноязычного образования. Одной лишь идентичности или схожести содержания с учебниками для азербайджанских секторов недостаточно. Необходимо учитывать иноязычный контекст учебного процесса и дополнять тексты учебников специальным страноведческим материалом, давать информацию и задания сравнительного характера и т.д.

В-четвертых, содержание передаваемой информации в учебном процессе заключается не только в про-

граммах и учебниках, но и в других учебно-методических материалах – пособиях, методических материалах, дополнительных источниках и даже в экзаменационных вопросах. А в наши дни – и в неисчерпаемых электронных источниках. Этот аспект также нуждается в разработке специальных методических принципов.

В-пятых, учитывая рост числа обучающихся за рубежом, целесообразно увеличить количество и информационный объем национальных электронных ресурсов, содержащих необходимый страноведческий учебный материал на азербайджанском, русском и английском языках, а также словари и пособия.

На наш взгляд, учет этих принципов позволит максимально адаптировать иноязычное обучение к национальной концепции образования и создать учебные ресурсы, которые и в будущем успешно могут выполнять соответствующие новым реалиям педагогические, познавательные, информационные, эвристические, воспитательные и другие функции. Таким образом, иноязычное обучение может дополнить национальную систему образования новыми идеями и методами, стимулировать вузы к поиску новых учебных технологий, будет служить подготовке высококвалифицированных кадров, отличающихся глубокими знаниями, всесторонними профессиональными навыками и гражданской позицией.

Литература

1. Абдуллаев К., Гамидов И. *Русский язык в Азербайджане. История, Современность, Перспективы*. – Б., 2005.
2. Абдуллаев К. *Роль Бакинского славянского университета в гуманитарном образовании и сотрудничестве* // I Форум ректоров гумани-

тарных университетов и деканов гуманитарных факультетов стран СНГ (Сборник материалов, Баку, 12-12 октября 2010 г.). – Москва, 2011. – С. 25-33.

3. *Программа по литературе для V-XI классов общеобразовательных школ с русским языком обучения. Утверждено МО АР*. – Б., 2006 (кол-

лектив авторов).

4. *Федеральная целевая программа «Русский язык» на 2011-2015 гг.* // <http://rs.gov.ru/node/17783>.

5. Колесников А.С. *Интеркультурная философия в образовании / А.С. Колесников // Компаративное видение истории философии*. – СПб., 2008. – С. 5-8.

6. Михалина О.А. *Философия образования Запада и Востока: необходимость развития межкультурного диалога* // http://analiculturolog.ru/component/k2/item/352-article_44.html.

7. Гаджиев А.А. *О методологии учебников по русской литературе для национальных школ в современном социо-культурном контексте // Русский язык без границ. Сборник материалов по итогам Международного совещания. Москва, 12-16 апреля 2005 г.* – Москва: Издательский дом «Этносфера», 2005. – С. 70-72.

8. Гаджиев А.А. *Русский язык в новых независимых государствах: реалии и ирреалии* // «Русский язык и литература в Азербайджане», №1, 2008. – С. 77-78.

9. Гаджиев А.А. *О концепции учебников по русской литературе для национальных школ в современных условиях* // *Вучоныя записки. Сумская выданне. БСУ, БДПУ. Мінск-Баку, 2011. №2; "Elmi əsərlər" Bakı Slavyan Universiteti və Belarus Dövlət Pedaqoji Universitetinin birgə nəşri. Minsk- Bakı, 2011. № 2 (совместное издание)*. – С.12-18.

CORC K. ZIPFIN “ƏN AZ SƏY” PRİNSİPİ VƏ DİLDƏ TƏNƏZZÜL TENDENSİYALARI

Jalə Qəribova

Azərbaycan Dillər Universitetinin beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru

Giriş: Dil problemlərinin ümumi mənzərəsi

Dil problemlərinin mövcud olmadığı bir cəmiyyəti təsəvvür etmək çətindir. Hər bir dövlətdə ya obyektiv mövcud olan problemlərin aradan qaldırılmasına, ya da dövlətin ümumi siyasi kursu baxımından həlli vacib olan dil məsələlərinin çözülməsinə yönələn bir strategiya mövcuddur. Əksər dövlətlərdə hər iki kateqoriyadan olan problemlər paralel şəkildə mövcud olur. Obyektiv surətdə mövcud olan dil problemləri müxtəlif linqvistik və ekstralingvistik məsələləri əhatə edir. Linqvistik problemlərə, məsələn, əlifba, yazı, terminologiya problemləri, funksional problemlər (rəsmi status verilmiş dilin müvafiq sahələrdə normal funksiyasını yerinə yetirmək üçün kifayət qədər zəngin olmaması) və s. daxildir. Ekstralingvistik problemlər isə müxtəlif etnik qruplar arasında olan dil münaqişələri, dilin əhali tərəfindən mənimsənilməsinin təmin edəcək resursların və infrastrukturun yetərli olmaması, təhsil dili ilə bağlı problemlər, milli azlıqların dil problemləri və s. məsələləri əhatə edir. Ümumiyyətlə, dil problemini mövcud dil situasiyasının cəmiyyətdə siyasi, ictimai və iqtisadi tarazlığı pozması, mövcud dil situasiyasında dilin ona həvalə olunmuş funksiyasını yerinə yetirə bilməməsi və dilin mövcudluğunu və inkişafını təmin edən şəraitin olmaması və ya deqradasiyası kimi qiymətləndirmək olar. Bu baxımdan dil problemlərinin bəziləri kəskin müdaxilə tələb edən problemlər olduğu halda, digərləri profilaktik tədbirlər görülməsi ehtiyacı doğuran problemlər kimi dəyərləndirilməlidir.

Bernard Spolski Almaniya obyektiv surətdə mövcud olan bir dil probleminin fərdi səviyyədə mənfi təsirini açıqlayan belə bir hadisəni qeyd edir. Almaniyanın Hanover xəstəxanasının həkimləri 60 yaşlı türk qadına ürək transplantasiyası əməliyyatı aparmaqdan imtina etmişlər. Həkimlər bunun

səbəbini həmin qadının kifayət qədər almanca bilməməsi və nəticədə həkimlərin əməliyyat-sonrası göstərişlərinə düzgün əməl etməməsi ehtimalı ilə əlaqələndirmişlər. Çoxsaylı türk icmasının yaşadığı Almaniya bu, təbii ki, dil problemi kimi qəbul olunmuş və Hanover xəstəxanası gələcəkdə bu cür məsələlərin daha praktik həlli üçün addımlar atılmasına (məsələn, tərcüməçilərin işə cəlb edilməsi və s.) qərar vermişdir. (Spolsky 1).

Dövlətin siyasəti baxımından həlli vacib olan dil problemləri isə elə problemlərdir ki, onlar insanların cəmiyyət daxilində normal ünsiyyəti üçün əngəl törətmir, lakin dövlətin öz siyasətini daha effektiv aparmasını bu və ya digər dərəcədə əngəlləyir. Məsələn, son zamanlar Amerika Birləşmiş Ştatlarında ABŞ vətəndaşlarının xarici dilləri bilməməsi bir problem kimi meydana çıxmışdır. Bu, xüsusilə ABŞ-in son dövrlərdə Əfqanıstan və İraqa bağlı siyasətinin səmərəli şəkildə yerinə yetirilməsinə mane olan bir çox faktorların, məsələn, müvafiq strukturlarda puştu və ya ərəb dilini bilən kifayət qədər kadrın olmaması və s. fonunda meydana çıxmışdır. ABŞ siyasətçiləri bunu son zamanlar hətta dövlətin təhlükəsizliyinə təsir edən mənfi faktor kimi dəyərləndirir və əcnəbi, xüsusilə də qeyri-populyar olan dillərin ABŞ vətəndaşları tərəfindən öyrənilməsinə xeyli vəsait ayırmağa başlamışlar.

Obyektiv surətdə mövcud olan dil problemləri demək olar ki, bütün ölkələr üçün səciyyəvidir - ən azı ona görə ki, monolingvistik, yəni tək bir dilin istifadə edildiyi cəmiyyət, demək olar ki, mövcud deyil. Bir cəmiyyətdə birdən çox dilin istifadəsi və birdən çox dilin daşıyıcılarını

təmsil edən dil qruplarının birgə yaşaması isə bu qruplar arasında bu və ya digər dərəcədə siyasi, iqtisadi və kulturoloji zəmində dil ziddiyyətinin meydana çıxmasına şərait yaradır.

Digər tərəfdən, əgər dil varsa, dil mövcuddursa, deməli onunla bağlı problemlər də təbii şəkildə mövcuddur. Uordhau dil siyasətini dilə və ya onun variantlarına, eləcə də dilin dəyişməsi, diffuziyası və eroziyası kimi təbii proseslərə insan müdaxiləsi kimi qiymətləndirir. (Wardhaugh 357). Deməli dilin təbii inkişafının özü də dil problemi kimi meydana çıxma bilər və müvafiq dil siyasəti yürüdülmədikdə dilin təbii inkişaf prosesi dilin son nəticədə məhvi

ilə də nəticələne bilər. Məsələn, Uord-hau qeyd edir ki, yeni əsrdə dillərin itkisi 95%-ə çatmışdır və buna görə də Amerika Linqvistik Cəmiyyəti bu prosesin qarşısını almaq üçün Təhlükədə Olan Dillər və Onların Qorunması üzrə Komitə yaratmışdır. (Wardhaugh 379).

Dildə “Ən Az Səy” Prinsipi ilə Müşayiət Olunan Regressiya Meylləri

Qeyd etdiyimiz kimi, dil problemi təkcə siyasi münaqişələr, iqtisadi inhisarçılıq, hüquq pozuntusu və s. kimi meyllərlə müşayiət olunmayıb, sabit situasiyalar daxilində də dilin təbii inkişaf meyllərindən qaynaqlanaraq yarana bilər. Bunlar əsasən dilin təbii inkişaf qanunauyğunluqlarından və dilin adaptiv təbiətindən doğan dil problemləridir.

Dilin təbii inkişafında dil istifadəçilərinin “minimum səy” və ya “ən az səy” prinsipi əsas faktor kimi çıxış edir və bu, dilin adaptivliyinə gətirib çıxarır. Pareto qanunu və ya 80/20 prinsipi kimi tanınan “ən az səy” prinsipinə görə, heyvanlar, insanlar və hətta yüksək texnologiya əsasında quraşdırılmış robotlar müəyyən məqsədlərə çatmaq və ya taşıdığı yerinə yetirməkdən ötrü ən az səy sərf edirlər. Bu müddəəni sonradan daha da inkişaf etdirən Corc K. Zipf bu prinsipi dilin istifadəsinə tətbiq edərək dildə ən böyük tezliklə (məsələn, 80%) istifadə edilən elementlərin dilin az bir hissəsini (məsələn, 20%-ni) təşkil etdiyini göstərmişdir. (Cancho and Sole <http://complex.upf.es/~ricard/LEASTPNAS.pdf>). Zipf qanununa görə, dildə ən çox işlənmə tezliyinə malik element istifadə edilən elementdən sonra gələn elementdən iki dəfə çox istifadə edilir. Bu fakt özü də yalnız məhdud sayda dil elementinin ən çox istifadə tezliyinə malik olduğunu sübut edir. Zipf qanununun nəticələrindən biri də dildə yalnız az bir miqdarda sözün işlənmə tezliyinin yüksək olması, sözlərin əksəriyyətinin isə az işlənmə tezliyinə malik olmasıdır.

“Ən az səy” prinsipi və ya dilin adaptivliyi özünü universal dil tendensiyalarında da aydın göstərir. Məsələn, məlum Zipfin gəlidiyi nəticələrdən biri ondan ibarətdir ki, ünsiyyət prosesində danışan və dinləyən anlama prosesinin reallaşması üçün lazım olduğundan artıq səy göstərmirlər. Məsələn, fonoloji səviyyədə bu özünü danışanın ən az səy göstərərək səsləri ixtisar etməsində, çətin tələffüz edilən səsləri daha asan tələffüz edilənlərlə əvəz etməsində, dinləyənin isə yenə ən az səy göstərərək tələffüzün aydın olmasını tələb etməsində göstərir (Cancho and Sole <http://complex.upf.es/~ricard/LEASTPNAS.pdf>). Zipf qanunu daha mürəkkəb (yəni daha çox səy tələb edən) dil elementlərinin daha az tezliklə işlənməsi (məsələn, cingiltili samitlərin

kar samitlərdən daha az işlənməsi və yaxud küylü samitlərin küysüz samitlərə nisbətən daha az rast gəlinməsi və s.) kimi faktlarda özünü doğruldur. Zipf göstərir ki, məsələn, bütün dillərdə sözlərin sonunda daha gərgin tələffüz edilən cingiltili samitlərin daha rahat tələffüz edilən kar samitlərlə əvəz olunması universal bir tendensiya kimi meydana çıxır və bunun əksinə demək olar ki, heç bir zaman rast gəlinmir (Greenberg 14). Maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, bu universal tendensiya dilin bütün yaruslarında özünü doğruldur. Məsələn, qrammatikada qeyri-formal kontekstlərdə daha mürəkkəb elementin daha sadə elementi əvəz etməsi (tək halı vasitəsilə cəm halın ifadə edilməsi, köməkçi fellərin işlənməməsi və s.) bu tendensiyanı izah edir. Bunlar bütün dillərdə baş verən və əks istiqamətdə yer almayan universal tendensiyalardır. Labovun Nyu-Yorkun satış mərkəzlərində apardığı eksperiment də belə bir universal tendensiyanın mövcudluğunu sübut edir. Məsələn, ingilis dilində tələffüzü asan olmayan “r” səsinin yalnız xüsusi səy tələb edən tələffüz prosesində (yəni müstəsna olaraq anlama prosesinin təmin edilməsi məqsədi ilə, yaxud imtiyaz dərəcəsini vurğulamaq məqsədi ilə) istifadəsi dil prosesində sadələşdirmənin insan təbiətinə məxsus bir xüsusiyyət olduğunu göstərir. (Wardhaugh 164-170).

Nitqdə lüzumsuz təkrarlara yol verilməsi və tautologiya da “ən az səy” tendensiyasının göstəricisidir. Belə ki, nitqdə təkrarlara yol verməmək üçün hər şeydən öncə zəngin söz ehtiyatına və abstrakt düşüncə tərzini əks etdirən qısa və lakonik nitq qabiliyyətinə malik olmaq lazımdır ki, bu da daha çox səy tələb edən daha mürəkkəb bir aktdir. Ünsiyyət üçün daha vacib olan sözləri ayıraraq onlardan təkrar-təkrar istifadə edilməsi isə az səy tələb edən bir akt kimi insan təbiətinə daha çox xas olan cəhətdir.

Dildə “ən az səy” prinsipi buna görə də təbii surətdə dilin lüğət tərkibinin kəsədləşməsi, onun strukturunun bəsitləşməsi, ifadə planının yeknəsəqləşməsi, dildə normaların qarışması və ya pozulması və s. ilə nəticələne bilər. Bir cəhəti də qeyd etmək lazımdır ki, Zipfin təcrübəsi təbii surətdə yer alan nitq aktına, qeyri-formal ünsiyyət prosesinə şamil edilir. Buna görə də normalaşdırılmamış və kodlaşdırılmamış dillərdə deqradasiya və ya aşınma prosesi daha sürətlə gedəcəkdir. Bu baxımdan, dilin təbii inkişafına müdaxilə edilməməsi dilin tədrisən deqradasiyasına və bəzi hallarda hətta son nəticədə yox olmasına gətirib çıxara bilər. (Crystal 27-67).

“Ən az səy” prinsipi dilə münasibət və dil davranışında da özünü göstərir. Belə ki, diqlossiya (iki kodun (dil və ya dialektin) cəmiyyətdə paralel, lakin müxəlif funksiyalarda istifadə edilməsi)

Jale Qaribova

Filologiya elmləri namizədi, Azərbaycan Dillər Universitetinin Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru.

Məqalələrin sayı

– 60 (Azərbaycan, rus, türk və ingilis dillərində) – Azərbaycan, Gürcüstan, Fransa, Türkiyə, Rusiya və ABŞ-da nəşr olunmuşdur. “International Journal of the Sociology of Language” elmi jurnalı redaksiya heyətinin üzvü, Ali Təhsil üzrə Avropa Komissiyasının ekspertidir.

Təqdim edilən məqalədə linqvistik və ekstralingvistik səbəblərdən qaynaqlanan dil problemlərinə ümumi baxış verilir. Linqvistik səbəblərdən qaynaqlanan dil problemləri içərisində dilin daxili inkişaf qanunauyğunluqlarına dayanan və Corc K. Zipfin “ən az səy” prinsipi ilə əlaqələndirilə bilən dilin tənəzzülün problemi xüsusi vurğulanır. Dil tənəzzülünün ümumi tendensiyaları təhlil edildikdən sonra bu meyllərin Azərbaycan dilinin müasir dövrdə istifadəsinin yer alması halları nəzərdən keçirilir. Xüsusilə gənclərin dil repertuarında yer alan ayrı-ayrı halların üzə çıxarılması bu tendensiyanın bir çox aspektlərinin Azərbaycan dilinin hazırkı durumunda mövcud olduğunu göstərir. Problemlər nəzərdən keçirildikdən sonra dil siyasəti baxımından müəyyən tövsiyələr verilir.

This article presents an overview of language problems caused by both linguistic and extralinguistic factors. Among problems caused by linguistic factors a special focus is placed on the language regression problem conditioned by natural language development tendencies, which also relates to George K. Zipf’s “least effort principle”. After having discussed the main tendencies of language regression, we offer a look at the examples, which illustrate the occurrence of this tendency in Azerbaijani. The samples drawn from the language repertoire of the youth show several aspects of the regression tendency existing in the contemporary usage of the Azerbaijani. Certain recommendations from the language planning perspective are also offered in the present article.

Настоящая статья представляет обзор языковых проблем, истекающих из лингвистических и экстралингвистических факторов. Среди языковых проблем особое внимание уделяется проблеме языковой регрессии, возникающей на фоне естественных тенденций развития языка, которые также связаны с принципом наименьшего усилия Джорджа К. Зипфа. Рассмотрение данной проблемы связывается с примерами из азербайджанского языка, в особенности из репертуара молодежи, где проявляются отдельные аспекты тенденции языковой регрессии. Даются определенные рекомендации в свете языковой политики для профилактики указанной тенденции.

şəraiti mövcud olduğu zaman insanlar tələb olunmadığı hallarda, onlar üçün daha sadə və daha asan olan koddan istifadə edirlər. Məsələn, kod dəyişməsi (eyni situasiya daxilində ədəbi dildən dialektə və ya formal danışq tərzindən qeyri-formal danışq tərzinə keçid) buna nümunə ola bilər. Deməli ədəbi standartın qorunub-saxlanması üçün lazım olan şərait mövcud olmadıqda “ən az səy” nəticəsində yaranan “aşağıçəkmə tendensiyası” ədəbi dil standartının (daha mürəkkəb olan standartın) getdikcə qeyri-standart variantlarla əvəz edilməsinə, qeyri-rəsmi standartın ədəbi dil standartına müdaxiləsinə və nəticədə ədəbi standartın aşınmasına və məhvəyə gətirib çıxara bilər. Sovet dönmündən sonra müstəqillik qazanmış dövlətlərdə senzura aradan qaldırıldıqdan sonra qeyri-rəsmi standartın KİV-ə yol tapması, yazı vərdişlərinin (orfoqrafik və məntiqi) aşınması, mətnlərin reproduksiyasında (məsələn, mahnıların ifası zamanı sözlü mətnin təhrif edilməsi) bu tendensiyanın mövcud olduğunu göstərir. Digər tərəfdən, inkişaf etmiş və dominant cəmiyyətlərdə monolinqvizmin daha geniş yayılması və xarici dillərin öyrənilməsinə meylin yüksək olmaması da dilə münasibətin əksər hallarda “ən az səy” prinsipinə əsaslandığını sübut edir.

“Ən az səy” nəticəsində dildə yaranan və ən aydın nəzərə çarpan problemlərdən biri yazı və orfoqrafiyanın qeyri-sabitliyidir. Orfoqrafiyanın sabitliyini tələb edən bir sıra faktorlar mövcuddur: avtomatlaşdırılmış axtarış sistemləri, siyahıların, bibliografik məlumatın və s. orfoqrafik qaydada tərtibatı, şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlərdə vahidlik prinsipi və s. Jernudd qeyd edir ki, “eyni bir sözün müxtəlif cür yazılması çapaqədərki dövrdə mümkün olsa da, bu gün demək olar ki, yolverilməzdir. Təhsil ocaqları və digər norma müəyyən edən təşkilatlar yazıda vahidliyin təmin edilməsi üçün xeyli vaxt və səy sərf edirlər. Digər tərəfdən, dildən istifadə edən ictimaiyyət də nəyin (hansı formanın – JQ) “düzgün” olduğunu təsbit edilməsini tələb edir”. (Jernudd 31).

Orfoqrafiyanın qeyri-sabitliyi öz-özülüyündə linqvistik problem olsa da, o, həm linqvistik, həm də ekstralinqvistik səbəblərdən meydana gələ bilər. Orfoqrafik qeyri-sabitlik əslində, “sabit orfoqrafiya situasiyasının pozulmasıdır”. Bu problemi həm linqvistik faktorlar, məsələn, orfoqrafiyanın dilin səs sistemə uyğun olmaması, orfoqrafiyanın həddindən artıq qəliz və məntiqsiz olması və s., həm də ekstralinqvistik amillər, məsələn, orfoqrafiyanın siyasi cəhətdən motivləşməsi, yazı və əlifba normalarının dəyişməsi, kütləvi savadlanma kampaniyaları, qloballaşma və texnoloji inkişafın nəticəsi olaraq dildən

avtomatlaşdırılmış sistemlər vasitəsilə istifadənin genişlənməsi, cəmiyyətdə plüralistik meyllərin artması, şou xarakterli KİV məhsullarının normalara riayət etməməsi və ya etmək iqtidarında olmaması, yazılı dilin mərkəzləşmiş (və ya senzuralı) təhsil, elm və KİV sistemindən kənarda sürətlə inkişaf etməsi, yazılı dilin istifadə sahələrinin genişlənməsi və bu zaman normalara riayət olunmasına nəzərətin çətinləşməsi misal ola bilər.

Bu faktorlar orfoqrafiyanın qeyri-sabitliyinə gətirib çıxaran, daha doğrusu, “sabit orfoqrafiya situasiyasını poza” meyllərə, məsələn, cəmiyyətdə yazıya liberal münasibətin artması, siyasi görüşlərə əsaslanan müxtəlif orfoqrafiya modellərinin istifadəsi və s. kimi hallara yol açır. Bu meyllərin əksəriyyəti isə “ən az səy” prinsipindən də qaynaqlanır*.

“Ən Az Səy” Prinsipi və Azərbaycan Dilinin İstifadəsi Problemləri

Dilin “ən az səy” prinsipinin nəticəsi olaraq tənəzzülə meyl etməsi dil istifadəçilərinin dil repertuarının məhdudlaşmasından və onların dilə münasibətindən başlaya bilər. Bu məsələlərin işığında Azərbaycan dilindən istifadənin bugünkü vəziyyətinə nəzərsalmaq maraqlı olardı. Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra bütün keçmiş sovet respublikalarında, o cümlədən Azərbaycanda milli dil siyasəti sürətlə inkişaf etməyə başladı. Müstəqil dövlətçiliyin rəmzi kimi dövlət dilinin istifadəsi, qorunması və inkişaf etdirilməsi üçün müvafiq qərarlar verildi və təhsil və KİV-də, eləcə də digər sahələrdə Azərbaycan dilinin aparıcı mövqeyi təsbit edildi. Digər türkdilli respublikalarda da dövlət dilinin statusunun gücləndirilməsi və dil funksiyalarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində irimiqyaslı işlər görülməyə başladı. Lakin Azərbaycan dili bu sahədə daha güclü bazaya malik idi: digər türkdilli respublikalardan fərqli olaraq, Azərbaycan dili hələ sovet dövründə respublika konstitusiyasında dövlət dili statusuna malik idi (Axundov 50) və Azərbaycan dili digər türk dilləri ilə müqayisədə daha geniş miqyasda istifadə edilir, daha çox funksiyaları yerinə yetirirdi. Deməli, postsovet dövründə dövlət dilinin funksiyalarının genişləndirilməsi və dil istifadəçilərinin dil vərdişlərinin artırılması/təkmilləşdirilməsi üçün daha güclü zəmin mövcud idi.

*Əslində, bu meyllərin nəticəsində orfoqrafiyada yaranan dəyişmələrə dil normalarının dəyişməsi və ya dilə yeni normaların gətirilməsi prosesi kimi də baxmaq olar. Lakin problem bu yeni normaların təsbit olunmamasında və onların daha əvvəlki normalarla paralel istifadə edilərək istifadəçilərdə çətinlik yaratmasındadır. Yeri gəlmişkən, müasir türk dilində bu problem hazırda yaşanmaqdadır. Bəzi grammatik formaların iki yazılı tərz (məsələn, gittiğin və gittiyin) dil istifadəçiləri üçün təbii ki, müəyyən problemlər yaradır. Bu zaman həm də dil normalarının sistemləşdirilməsi və dilin xüsusilə elektron sistemlər (məsələn, axtarış sistemləri və s.) çərçivəsində istifadəsi çətinləşir.

Təbii ki, yürüdümlən siyasət və görümlən tədbirlər dil istifadəçilərinin sayını artırdı və insanların dilə münasibətini və dil davranışını dəyişdi. Lakin müşahidə edilən faktlardan biri Sovet dövrü ilə müqayisədə Azərbaycan dilindən istifadənin keyfiyyətə aşağı düşməsidir. Bu, xüsusilə gənc nəslin dil repertuarında özünü göstərir. Empirik müşahidələr Azərbaycan dilinin gənclər tərəfindən mənimsənilməsi prosesinin də “ən az səy” prinsipinə əsaslandığını göstərir. (Yeri gəlmişkən, hətta doğma dilin belə “ən az səy” prinsipi əsasında mənimsənilməsi və ya istifadəsi təkcə Azərbaycana aid deyil. Hətta inkişaf etmiş cəmiyyətlərdə belə, insanların dilə münasibəti “yalnız onlara lazım olanı öyrənmək və/və ya istifadə etmək” prinsipinə söykənir. Lakin bu, əsasən qeyri-akademik və qeyri-elmi sahələrdə və ortamlarda rast gəlinir. Bizim müşahidələrimiz isə Azərbaycan dilinin universitet heyəti və tələbələr arasında istifadəsinə əsaslanmışdır). Bütün bunlar üçün təəssüf ki, hələlik müəyyən şərait mövcuddur. Müəyyən hallar istisna olmaqla, Azərbaycan dili dərsləri istər orta məktəbdə, istərsə də universitetlərdə metodika baxımından müasir tələblərə cavab vermir. Hətta əcnəbilər üçün tərtib edilmiş Azərbaycan dili dərslərini təhlil edərkən onların əksəriyyətinin praktik vərdişlərin öyrədilməsi üzərində deyil, nəzəriyyə və ya diskurs üzərində qurulduğunu müşahidə edirik. Azərbaycan dili dərslərində tələbələrə effektiv dil vərdişlərindən daha çox Azərbaycan ədəbiyyatı və tarixi ilə bağlı məlumat öyrədilir. Azərbaycan dili və başqa fənlər üzrə dərslərlərin keyfiyyəti daha aşağıdır. Bundan başqa, tərcümə edilmiş dərslərdə tez-tez səhvlərə rast gəlinir. Azərbaycan dilində yazılmış elmi ədəbiyyat və ya tərcümə edilmiş elmi kitablar hətta Azərbaycan bölməsinin tələbələri tərəfindən demək olar ki, anlaşılmır. Bu, xüsusilə müstəqillikdən sonra yazılmış dərslər və kitablara aiddir. Bu kitablar nəşr edilənədək onların ciddi redaksiyadan və ya elmi senzurdan keçməsi bu məsələnin həllini asanlaşdırma bilər. Universitetlərə qəbul testlərinin dil vərdişlərindən daha çox dil nəzəriyyəsi üzərində qurulması və bunun da gənclərin dil öyrənməsi prosesini bəlli bir istiqamətə yönəltməsi də tələbələrə dil vərdişlərinin aşınmasına səbəb olur. Bundan başqa, effektiv dil vərdişlərinin

qazanılması kompleks məsələdir. Effektiv dil vərdişləri, yaxud dil kompetensiyası güclü məntiqin, analitik təhlil qabiliyyətinin, geniş dünyagörüşünün, müəyyən fon biliyinin, hətta yüksək mədəniyyətin və etik

normaların göstəricisidir. Oxuyub düzgün anlama, səlis və məntiqi yazılı və ya şifahi nitq, zəngin söz ehtiyatı, ünsiyyət qabiliyyəti məhz bu ilkin şərtlərlə bağlıdır. Məsələn, sərbəst fikir ifadə etmə bacarığı analitik tefəkkürün birbaşa göstəricisidir. Ona görə də effektiv dil vərdişlərinin öyrədilməsi təkcə dil dərsləri vasitəsilə reallaşmır və buna kompleks şəkildə yanaşılmalıdır. Bu baxımdan, orta və ali məktəblərdə tədris edilən fənlərin təlim nəticələri şagird və tələbələrə "imtahan suallarına və ya testlərə hazırlaşdırmaq" deyil, daha çox onlarda analitik tefəkkürün və dünyagörüşün inkişaf etdirilməsinə yönəlməlidir.

Hazırda gənclərin Azərbaycan dili potensialı ilə bağlı əksəriyyəti dildə "ən az səy" prinsipindən qaynaqlanan aşağıdakı problemlər çox qabarıq şəkildə üzə çıxır:

1. Azərbaycan bölməsində təhsil almalarına baxmayaraq tələbələrin əksəriyyəti ədəbi və elmi janrdə rast gəldikləri bir çox sözləri və terminləri anlamaqda çətinlik çəkir. Bu o deməkdir ki, tələbələr Azərbaycan dilinin leksik fondunun yalnız az bir hissəsini aktiv şəkildə istifadə edirlər. Mütaliə, araşdırma və s. hesabına aktivləşəcək digər hissə isə istifadə edilmir və ya getdikcə passivləşir. Tələbələrin Azərbaycan ədəbiyyatını mütaliə etməmələrinin səbəbi ya bu mütaliənin fənn proqramları çərçivəsində tələb edilməməsi, ya onun mövcud olmaması, ya da, qeyd etdiyimiz kimi, aşağı keyfiyyətli olmasıdır. Bunun nəticəsində "minimum səy" prinsipi lüğətin daha az işlənmə tezliyinə malik xeyli hissəsinin tələbələrin dil repertuarına ümumiyyətlə daxil olmamasına səbəb olur.
2. Tələbələr fikirlərini ana dilində sərbəst şəkildə ifadə edə bilmirlər. Əksər hallarda "nə demək istədiklərini bilib və ya başa düşüb deyə bilmədiklərini" qeyd edirlər. Bu onu göstərir ki, analitik tefəkkürün inkişaf etdirilməsi və nəticədə aktiv ünsiyyət üçün şərait yoxdur və ya aktiv ünsiyyət yalnız məhdud mövzularda aparılır və buna görə də yalnız məhdud leksik bazanı əhatə edir. Bu problem özünü yuxarıda göstərilən problemdən qaynaqlanır.
3. Tələbələrin Azərbaycan dilində yazı vərdişləri aşağı səviyyədədir. Yazılarda istər orfoqrafik, istərsə də üslubi səhvlərə, eləcə də məntiqi ardıcılığın pozulmasına rast gəlinir. Sovet dövründə dil tədrisinin metodikasında oxu, nitq, eşidib-anlama dil təliminin məqsədləri idisə, yazı yalnız bu məqsədlərə çatmaq üçün vasitə kimi müəyyən edilmişdi. Müasir dil təlimi metodikasında isə yazı dil təlimi məqsədlərindən biridir. Lakin buna baxmayaraq, sovet dövrünə nisbətən, müasir dövrdə yazı vərdişlərinin keyfiyyətə çox aşağı enməsinə müşahidə edirik. Universitetlərə qəbul imtahanlarına

yazı tapşırıqlarının əlavə edilməsi gənclərdə yazı qabiliyyətinin inkişafına təkan verə bilər. Bundan başqa, universitet imtahanlarında tələb edilən yazı tapşırıqları əksər hallarda təsviri xarakter daşıyır. Tələbələrə daha çox analitik yazı vərdişlərinə alışdırmaq lazımdır və imtahan zamanı verilən yazı tapşırıqları da bu keyfiyyətin qiymətləndirilməsi üzərində qurulmalıdır. Bunun üçün, ümumiyyətlə, tələbə biliyinin qiymətləndirilməsinin kriteriyalarına yenidən baxılmalıdır.

4. Tələbələr çox zaman sözləri yerində işlətmirlər. Bu, bəzən tələbənin sözü və ya ifadəni düzgün anlamamasından irəli gəlir. Bəzən isə bu, "ən az səy" prinsipinə uyğun olaraq, sözün və ya ifadənin yaratdığı pafosa aludə olaraq onun mənasının situasiyaya və ya

kimi, Azərbaycan dili dərslərinin praktik vərdişlərdən daha çox emosional diskurs üzərində qurulması, həm də gənclərin dil repertuarının çox zaman dil normalarının pozulduğu müəyyən KİV-in təsiri altında formalaşmasıdır. Bu faktın qaynaqlandığı digər bir mənbə orta məktəb üçün ədəbiyyat və tarix dərslərinə xüsusilə son illərdə daxil edilən emosional və pafoslu mətnlərdir. Bu cür mətnlər şagirdlərdə vətənpərvərlik hisslərinin aşılmasına baxımından faydalı olsa da, onların həddindən artıq istifadə edilməsi şagirdlərin analitik tefəkkürünün inkişafına mənfi təsir edir və nəticədə onların dildən düzgün və məntiqi şəkildə istifadə qabiliyyəti zəifləyir.

5. Tələbələrin suala verdikləri cavab çox zaman verilən sualın cavabı olmur.

kontekstə uyğun olub-olmamasına lazımı diqqət yetirilməməsindən irəli gəlir. Bu, çox zaman təntənəli tədbirlərdə, rəsmi mərasimlərdə və s. gənclərin zəngin və dolğun dil praktikası nümayiş etdirmək istədikləri zaman ortaya çıxır. Məsələn, "X-i çıxış üçün dəvət etmək istərdik" ifadəsi əvəzinə "X-in çıxış etmək şansını dəyərləndirmək istərdik" kimi ifadələr tədbirləri idarə edən gənclər tərəfindən tez-tez istifadə edilir. Buna səbəb həm qeyd etdiyimiz

Digər tərəfdən, tələbələrin mono-loq nitqlərində də çox zaman məntiqi ardıcılıq gözlənilir. Burada da "ən az səy" prinsipi düşünülmədən, artıq səy sərf etmədən, cavab xatirinə cavab verməkdə və ya demək xatirinə deməkdə özünü göstərir.

6. Azərbaycan dilində tələbələr arasında nitq mədəniyyəti və etikət qaydalarına (təşəkkür etmə, yerində üzr istəmə və s.) bəzi hallarda əməl edilmir və bu da Azərbaycandilli insanların ünsiyyət

mədəniyyəti haqqında çox zaman yanlış təsəvvürlər vardır. Azərbaycan dili dərslərində nitq mədəniyyəti səviyyəsinin artırılmasına yönəlmiş praktik vərdişlərin aşılması bu baxımdan faydalı ola bilər.

Tənəzzül Meyllərinin “Profilaktikası”

Dillərin normallaşması və dilin istifadəsinin tənzimlənməsi dili müəyyən qədər “ən az səy” prinsipindən kənarlaşdırır. “Ən az səy” prinsipi dilin mahiyyəti ilə deyil, dil istifadəçisinin, yeni insanın təbiəti ilə bağlı olduğuna görə bu prinsip insana xas olan başqa bir xüsusiyyətin meydana çıxardığı digər prinsip – tələb edilənin seçilməsi prinsipi tərəfindən üstələyə bilər. Sovet dövrünün dil siyasətində bunu sübut edən nümunələr çoxdur. Sovet dövründə dil siyasəti və dil quruculuğu xüsusi önəm verilən sahələrdən idi. Dil siyasətinin əsas istiqaməti isə ədəbi dil standartlarının yaranması və yayılması (savadlanma kampaniyaları vasitəsilə və s.) idi. Sovet dil siyasətinin əsas diqqət mərkəzlərindən biri də ideologiyanın yayılması üçün xüsusi diskurs mexanizmindən istifadə edilməsi idi. Bu diskurs xüsusi bir dil səviyyəsinin olmasını tələb edirdi. Atributlarla dolu olan, mürəkkəb, konkretlikdən uzaq, qəliz bir nitq və ünsiyyət modelləri demək olar ki, gündəlik həyata da daxil olmuşdu. Sadə dildə yox, mücərrəd və mürəkkəb bir dildə danışmaq xüsusi bir önəm kəsb edirdi. Bunun nəticəsində diqlossik situasiya aradan qalxmışdır, daha doğrusu, ədəbi dil standartının kütləvi şəkildə yayılması nəticəsində insanlar daha yaxın olan və onların daha asanlıqla istifadə edə biləcəkləri regional və sosial dialektlər sıxışdırılıb çıxarılmışdı. Bunun müsbət və ya mənfəi hal olması mübahisəli görünə bilər. Burada diqqət verdiyimiz əsas məsələ, rus dilinin dominant mövqeyinə baxmayaraq, sovet dövründə dillərin normallaşdırılmasına və istifadəsinin tənzimlənməsinə istiqamətlənmiş siyasət nəticəsində ədəbi dillərin formalaşması (məsələn, qırğız və özbək dilləri) və ya qorunub-saxlanmasıdır.

Dil siyasəti tədqiqatçıları arasında standartlaşmaya və normalaşmaya qarşı bir müqavimət meyli mövcuddur. Bu yanaşma hər hansı standart dilin mövcudluğunu qəbul etmir, beləliklə, müxtəlif kodların status bərabərliyini və bununla da həmin kodların daşıyıcılarının hüquq bərabərliyini müdafiə etdiyini irəli sürür.

Shohamy qeyd edir ki, qarışıq dillər, kod keçidi, janr dəyişməsi və s. təbii hallar olsa da, akademik aləmdə bu kimi modellər aşağılanır, onlara yarımçıq bir fenomen kimi baxırlar. (Shohamy 14). Amma tədqiqatçılar bəzən unudurlar ki, məhz normalaşma daxilində

(alınma sözlərin təsbit edilməsi və s.) bu rəngarənglik qorunub-saxlanır.

Əslində, norma olmasa, yazılı ünsiyyət demək olar ki, mümkün olmur və bu da dilin məhvinə aparıb çıxara bilər. Ölüb getməkdə olan dillərin qorunması üçün alimlər həmin dillərin yazı standartlarının müəyyən edilməsini tələb edirlər.

“Ən az səy” prinsipinin təbii şəkildə mövcudluğu aktiv istifadədə olan dilin də daimi olaraq təkmilləşdirilməsinə və müasirləşdirilməsinə ehtiyac yaranır.

Bu baxımdan, dildə normalaşmanın əleyhinə olan və ya belə desək, dil demokratiyasını müdafiə edən fikirlərə qarşı aşağıdakı müddəaları da irəli sürmək olar:

1. Hər hansı dilin sıxışdırılması üçün onun qeyri-dominant mövqedə olması mütləq deyil. Hər hansı rəsmi statusa malik olan dil müəyyən situasiyalarda rəsmi statusu olmayan və yalnız sosial prestiji və iqtisadi gücü olan bir dil tərəfindən də sıxışdırıla bilər. Məsələn, bu gün ingilis dili dünya dillərinin əksəriyyətini belə bir vəziyyətə salmışdır. Dillər arasında tam bərabərlik yalnız utopik dünyada mümkündür.
2. Dillər müəyyən bir funksiya daşıyır. İlk növbədə dilin kommunikasiya və informasiya daşıma funksiyaları mövcuddur. Dil bu funksiyaları yerinə yetirmək üçün müəyyən qəlibə, standart salınmalıdır. Kitab çapı və kompüter texnologiyalarının inkişafı isə bunu daha zəruri edir.
3. Dillərin sıxışdırılmasına, dil keçidinə, dillərin ölümünə və s. kimi mənfəi nəticələrə gətirib çıxaran çox zaman dil siyasəti deyil, digər sahələrdə aparılan siyasətdir. Hətta bəzən hər hansı dil icması, qrup və s. ilə bağlı müsbət siyasət (tutaq ki, həmin bölgədə insanlara sosial və ya iqtisadi insentivlərin təklif edilməsi, turizm inkişafı və s.) həmin icmanın və ya qrupun dilinin inkişafına mənfəi təsir edə bilər. Belə ki, iqtisadi və sosial imtiyazlar xüsusilə gəncləri öz dillərini qorumaqdan daha çox dominant dilləri öyrənməyə sövq edəcəkdir. Buna görə də dil siyasətindən imtina etmək əvəzinə, onu daha davamlı, daha kompleks və daha mərhələli bir proses olaraq düşünmək və tətbiq etmək lazımdır.
4. Heç bir normalaşma dil tərəfindən olduğu kimi qəbul edilmir. Çünki dil özünü tənzimləyən və artıq müdaxiləyə müqavimət göstərə bilən bir obyektir. Dildə təbii olan heç də mütləq şəkildə normaya tabe olmur və bəzən normanı aşır. Uilyam Fierman qeyd edir ki, postsovet türk respublikalarında de-rusifikasiya prosesi nəticəsində dildən çıxarılmış rus sözlərini əvəz edən bəzi milli

elementlər dildə bir müddətdən sonra istifadədən çıxmış və onların əvəz etdikləri rus sözləri yenidən dilə qaytarılmışdır (Fierman 1223). Buna görə də normalaşma, kodifikasiya və standartlaşma doqma deyil, yalnız müvəqqəti bir tənzimləmədir. Digər tərəfdən, dil daşıyıcılarının dil seçimi sərbəstdir və bunu tam şəkildə idarə etmək onsuz da mümkün deyildir.

5. Dildə standartlaşma və normalaşma digər sahələrdə mövcud olan kodlaşma, standartlaşma, normalaşma və s. kimi normal bir prosesdir. Əgər biz bu gün şirkətlərin tətbiq etdikləri geyim kodeksini, diplomatik ortamlarda olan etiketi, protokolu və s. məsələləri qəbul edirikse, dildə olan normalaşmanı da qəbul edə bilərik.
6. Dil siyasətinin və dildə olan standartlaşmanın təbii ki, sosial ədalətsizlik doğura bilmə kimi potensial xüsusiyyəti vardır. Lakin bu kimi halların həlli yollarının tapılması mütləq dil standartından imtina edilməsi demək deyildir. Dərk etmək lazımdır ki, standart insanların gündəlik, qeyri-formal, qeyri-rəsmi ortamlarda dil və ya kod seçimini tənzimləmək üçün yox, ünsiyyəti və informasiya daşınmasını təmin edən müəyyən bir dil ümumiliyini əldə etmək və xaosluğun qarşısını almaq üçün lazımdır.
7. Dil fərdi, daim təkmilləşən və dəyişən, sərbəst və çevik bir fenomen olmaqla yaradıcılığın nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Belə olduqda dilə estetik yanaşma və onu estetik meyarlar tətbiq etməklə qiymətləndirmə də normal qəbul edilə bilər. Doğrudur, dildə hansı formanın estetik, hansının isə qeyri-estetik olması sual doğura bilər və dil formalarına subyektiv münasibətdən qaynaqlana bilər. Lakin bu “vulqar sosializm” baxımından deyil, daha real yanaşsaq, dilin hər hansı bir situasiyada və ya kontekst daxilində istifadəsinin mütləq müəyyən assosiasiyalar doğurması şübhəsizdir. Nə qədər ki, ətraf gerçəklikdə estetik olan və olmayan (hamı tərəfindən eyni qəbul edilməyə belə) mövcuddur və nə qədər ki, dil bunlarla assosiasiyalar yaratmaq qabiliyyətinə malikdir, dilin də estetikliyindən danışmaq mümkün olacaqdır. Ümumilikdə yaxşı və ya pis, zəngin və ya kasıb, gözəl və ya eybəcər dil ifadəsi işlənməyə də, dili gözəl, hamar, axıcı, zəngin və s. əsər deyə, ya kasıb, gözəl və ya eybəcər olan əsər ifadəsini işlədə bilərik. Ona görə ki, dil, ümumilikdə obyektiv halda, situasiyadan kənar olaraq keyfiyyət nümayiş etdirmir. O, yalnız konkret situasiyalarda və kontekstlər daxilində lokallaşarkən keyfiyyətin daşıyıcısı olur. Məsələn,

dilin ümumi korpusuna daxil olan vulqar sözlər yalnız nitqdə reallaşarkən neqativ markalanır, dilin korpusunun bir hissəsi kimi isə normal qarşılanır. Yaxud bir nitq konteksti daxilində müsbət markalanan bir element fərqli bir kontekstdə mənfi markalana bilər. Dildə estetikliyin qorunması baxımından normalaşma bu və təbii ki, bundan başqa da mövcud olan dil istifadəsi məsələləri baxımından vacibdir. Məsələn, tabuların evfemizmlərlə əvəz olunması belə normalaşmaya nümunə ola bilər.

8. Hətta dil standartları özləri belə, texnologiyanın inkişafı, ünsiyyət və informasiya daşıyıcılarının daha çevik olması və s. səbəbi ilə çevikləşir və xüsusilə son dövrlərdə sabitliyini itirir. Belə olduğu halda, standartın mövcudluğuna təhlükə kimi baxılması o qədər də düzgün deyil.
9. Dilin normalaşdırılması dilin qorunması üçün vacibdir. Çoxsaylı nümunələr məhz yazı normaları olmayan dillərin məhv olduğunu sübut edir. Latın dilinin bu gün tam məhv olmamasına məhz onun yazılı standartının mövcudluğu səbəb olmuşdur.
10. Dil tamamilə eyni olan iki insanın mövcud olmasının qeyri-mümkünlüyünü sübut edən fenomendir (Shohamy 6). Deməli, dil əslində, eynilik deyil, fərq üzərində qurula bilən obyektir və hər hansı bir standartlaşma və ya normalaşma da yalnız abstrakt şəkildə mövcud olacaq və ayrı-ayrı fərqlərin nitq repertuarı səviyyəsində fərqliliyin qarşısını ala bilməyəcəkdir.
11. Belə bir fikir də mövcuddur ki, dillərin qarışması və ya bir-birinin sərhədini aşması heç də hər hansı dilin məhv olması təhlükəsini yaratmır. (Shohamy 20). Buna görə də insanlara dildən harada, necə istifadə edilməsini tənzimləyən qaydalar və ya qadağalar tətbiq edilməli deyil. Belə ki, "bir-birinə

mane olmadan və təhlükə yaratmadan yanaşı şəkildə birgə yaşaya bilərlər". (Shohamy 20). Lakin dillərin bir-birinə mane olmayaraq yaşaması üçün təbii ki, onların normalaşdırılması, yazıya alınması və s. vacibdir. Əks halda daha güclü olan dil daha zəif bazaya malik olan dili sıxışdırıb çıxaracaqdır.

Nəticə

Dilin "ən az səy" tendensiyası nəticəsində deqradasiyasının qarşısının alınması üçün effektiv dil siyasətinin yürüdülməsi və dilin həm korpusuna, həm də istifadəsinə "profilaktika məqsədləri ilə müdaxilə" çox vacibdir. Bu baxımdan, aktiv istifadədə olan dilin də daimi təkmilləşdirilməsinə və müasirləşdirilməsinə ehtiyac vardır. B.Jernudd qeyd edir ki, dilin istifadəsi dil sisteminin fərdlər arasında ünsiyyəti mümkün etmək və asanlaşdırmaq məqsədi ilə davamlı olaraq yeniləşməsi və yenidən təsdiqlənməsi ilə səciyyələnir. (Jernudd 28). Bu baxımdan dil siyasətinin hər üç aspektinin (dil statusunun müəyyən edilməsi, dil korpusunun inkişaf etdirilməsi, dilin mənimsədilməsinin təmin edilməsi) bərabər əhəmiyyət kəsb etdiyini diqqət mərkəzində saxlamaq lazımdır. (Hornberger 29). Dilin statusunun genişləndirilməsi yönündə atılan hər bir addım mütləq şəkildə praktik tədbirlərlə davam etdirilməlidir. Daha doğrusu, dilin korpusunun yeniləşməsinə, müasirləşməsinə və inkişafına, dilin istifadəsini reallaşdıracaq infrastrukturun və resurs mənbəyinin yaradılmasına yönəlmiş siyasət dilin statusunun gücləndirilməsinə yönələn siyasətdən geri qalmamalıdır. Əks təqdirdə, dilin real deyil, nominal status qazanmaq və ətrafına kifayət qədər dil daşıyıcısı toplaya bilməmək təhlükəsi meydana çıxır.

Hazırkı məqalədə irəli sürülən problemin illüstrativ şəkildə təqdim edilməsi

üçün topladığımız nümunələr məhdud, lakin ümumləşdirməyə imkan verən empirik faktlara əsaslanır. Məqalə bu mövzunun ilk təqdimatıdır. Bu sahədə daha müfəssəl mülahizələrin irəli sürülməsi və daha çox praktik nəticələrin əldə edilməsi üçün isə daha geniş tədqiqata ehtiyac vardır.

Ədəbiyyat

1. Ağamusa Axundov. *Heydər Əliyevin Dil Doktrinasında Dil və Dövlət Problemi. Dirçəliş. 21-ci əsr. 62. 46-56*
2. David Crystal. *Language Death. Cambridge University Press. Cambridge. 2000.*
3. Ramon Ferre i Cancho and Ricard V. Sole. *Least Effort and the Origins of Scaping in Human Language. PNAS. Volume 100. No 3. Fevral 2004. s. 791 (<http://complex.upf.es/~ricard/LEASTP-NAS.pdf>).*
4. William Fierman. *Identity, Symbolism, and the Politics of Language in Central Asia. In Europe-Asia Studies. Vol. 61, No.7. September 2009, ss. 1207-1228.*
5. Joseph Greenberg *Language Universals. Mouton & Co. The Hague. 1966.*
6. Nancy H. Hornberger. *Framework and Models in Language Policy and Planning. In: An Introduction to Language Policy. Theory and Method (Thomas Ricento ed.). Blackwell Publishing. Oxford. 2006. ss. 24-42.*
7. Elaine Shohamy. *Language Policy: Hidden agendas and new approaches. Routledge. London. 2006.*
8. B. Jernudd. *Lectures on Language Problems. Bahri Publications. 1990.*
9. Bernard Spolsky. *Language Policy. Key Topics in Sociolinguistics. Cambridge University Press. Cambridge. 2004.*
10. Ronald Wardhaugh. *An Introduction to Sociolinguistics. Blackwell Publishing. Oxford 2006.*

TİBB TƏHSİLİNİN İSLAHATLAR YOLU İLƏ YÜKSƏLİŞİ

Əhliman Əmiraslanov

Azərbaycan Tibb Universitetinin rektoru

«Tibb Universiteti Azərbaycanın başqa ali təhsil müəssisələri ilə müqayisədə xüsusi yer tutur. Mən başqa ali təhsil müəssisələrinin – universitetin, institutun fəaliyyətini, yaxud cəmiyyət üçün əhəmiyyətini bununla azaltmaq istəmirəm.

Azərbaycanda tibbi ali təhsil Tibb Universitetində cəmlənibdir. Ötən 70 ildə burada çox iş görülüb, tibb sahəsində böyük alimlər hazırlanıbdır. Ən əsası odur ki, bizim universitetimiz təşkil olunaraq, həm özü üçün yüksək səviyyəli müəllim, professor kadrları, həm də səhiyyə üçün ali təhsilli çoxlu kadr hazırlayıbdır. Biz bunları çox yüksək qiymətləndiririk».

Heydər Əliyev

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 2000-ci il iyunun 19-da Azərbaycan Tibb Universitetinin 70 illik yubileyinə və 500 yerlik unikal Akt zalının açılışına həsr olunmuş tənənəli tədbirdə söylədiyi dərin mənalı nitqindən gətirdiyimiz bu sitatın hər cümləsi, hər sözü universitetimizin tarixi keçmişindən, indisindən və gələcək perspektivlərindən xəbər verən məntiqli nəticələr çıxarmağa imkan yaradır, eyni zamanda bizi gələcəkdə daha yaxşı çalışmağa, ölkəmizə, dövlətimizə, xalqımıza layiq yüksək səviyyəli tibb kadrlarının hazırlanmasını yeni müstəvidə, ən yeni tibbi avadanlıqlarla təchizat fonunda davam etdirməyə sövq edir. Dahi şəxsiyyətlər sırasının ön cərgəsində qərarlaşan ulu öndərimizin tarixi nitqindən keçən 11 il ərzində Azərbaycan Tibb Universiteti əməkdaşları ulu öndərimiz tərəfindən onların ünvanına söylədiyi xoş sözlərin dəyərindən və ümummilli liderimizin layiqli davamçısı, ölkə Prezidenti İlham Əliyevin ATU kollektivinə göstərdiyi dəvamlı qayğıdan ruhlanaraq tibb elmi, tibb təhsili sistemi, müalicə-profilaktika işləri sahələrində aparılan əsaslı islahatların əhatə dairəsini genişləndirərək yeni uğurlara nail olmuşdur.

Azərbaycanda yaxın keçmişimizlə bağlı olan tibb təhsilinin tədrisinə XX əsrin əvvəllərində – 1919-cu ildə yaradılmış Bakı Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən tibb fakültəsində başlanılmış, 1930-cu il mayın 9-da həmin fakültənin maddi-texniki bazası və professor-müəllim kontingentinin potensial imkanları əsasında təşkil edilmiş Azərbaycan

Dövlət Tibb İnstitutunda davam etdirilmişdir. 1991-ci il fevralın 4-də ATİ-yə Universitet statusu verilmişdir.

Azərbaycan Tibb Universitetinin yaranmasında, təşəkkül tapmasında, indiki görkəmini əldə etməsində onun ilk rektorlarının, xüsusilə də görkəmli dövlət və elm xadimi, Əməkdar həkim, tibb elmləri doktoru, professor Əziz Əliyevin əvəzsiz xidmətləri olmuşdur. ATU-da milli tibb kadrlarının hazırlanması məsələsi məhz Əziz Əliyevin universitetimizə rəhbərlik etdiyi dövrdə onun şəxsi keyfiyyətləri hesabına özünün tələbata uyğun həllini tapa bilmişdir. ATU-nun «Tibb şəhərciyi»nin təməlinin qoyulması da Əziz Əliyev tərəfindən yerinə yetirilib və burada klinikaya yaxın sahədə yerləşmiş ilk tədris korpuslarından olan monumental anatomiya korpusunun, bir neçə yataqxana

nanın bünövrəsi Əziz Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Düzdür, müharibə illərində anatomiya korpusunun tikintisi şəraitlə əlaqədar olaraq dayandırılmışdı, lakin müharibədən sonrakı quruculuq illərində onun inşa işləri bərpa olunmuş və bina 1953-cü ildə istifadəyə verilmişdir.

1937-ci ildə Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutu Moskvada keçirilən müsabiqədə SSRİ-nin ali məktəbləri arasında ən qabaqcıl ali məktəblərdən biri olmuş, Əziz Əliyevin doktorluq dissertasiyası işi dövlət mükafatına, digər azərbaycanlı alimlərin işləri müvafiq mükafatlara layiq görülmüşdür. Bu, Tibb Universiteti tarixinin ən şərəfli səhifələrindəndir. Dövlət müstəqilliyimizin bərpasının 20-ci ildönümündə belə səhifələri fəxrle vərəqləmək bir Azərbaycan vətəndaşı kimi bizdə qürur hissi doğurur. Belə faktlar

bir daha təsdiqləyir ki, Azərbaycan Tibb Universitetinin çox dəyərli keçmiş, çox dəyərli ənənələri olmuşdur. Bu ənənələri öyrənmək, bu dəyərlərdən bəhrələnmək həm indiki, həm də gələcək nəsillər üçün lazım və vacibdir.

Bu gün biz Əziz Əliyev, Möhsün Qədirlilə (İsrafilbəyli), Nadir Məmmədli, Mahmud Əliyev, Bahadır Eyvazov, Zəhra Qaziyeva və başqa rektorlarımızı, Mirəsədulla Mirqasımov, Mustafabəy Topçubaşov, Zərifə Əliyeva, Cahangir Abdullayev, Zülfüqar Məmmədov, Cəlil Hüseynov və başqa akademiklərimizi Fuad Əfəndiyev, Ümnisə Musabəyli, Kamil Balakışiyev, Məmmədəmin Əfəndiyev, Əbülfəz Qarayev, Tamerlan Əliyev, Tağı Tağızadə, Böyükbəy Mahmudbəyov, İbrahim Topçubaşov və başqa elm xadimlərimizi, fədakar alimlərimizi iftixar hissilə xatırlayır, onların təmiz əməlləri, saf əqidələri ilə xalqın naminə gördükləri işlərlə fəxr edirik.

Azərbaycan Tibb Universitetinə göstərilən möhtəşəm dövlət qayğısının təməli XX əsrin 70–80-ci illərində qoyulmuş, müstəqillik dövründə belə diqqət və qayğı daha da inkişaf etdirilərək yüksək səviyyəyə çatdırılmışdır. Keçən əsrin 70–80-ci illərində Azərbaycana rəhbərlik edən ulu öndər Heydər Əliyev tibb işçilərinə, tibb təhsili sisteminə, səhiyyəyə xüsusi qayğı göstərmiş və bu sahələrin mükəmməl islahatlar yolu ilə dinamik inkişafında əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir. Belə ki, həmin illərdə ölkəmizdə yeganə ali tibb təhsili verən Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun maddi-texniki bazası dövrün mövcud texnologiyalarının geniş tətbiqi yolu ilə möhkəmləndirilmiş, yeni tədris binaları, üzgüçülük hovuzu, idman kompleksi, tələbələr üçün yataqxana binaları, Elmi Tədqiqat Mərkəzi, xəstəxana və poliklinikalar tikilib istifadəyə verilmişdir.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev 1969-cu il iyulun 14-də ilk dəfə Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə gəldikdən sonrakı 35 il əqədər bir müddətdə ölkəmizin digər sahələri ilə yanaşı, Azərbaycanın təhsil sistemini, o cümlədən tibb təhsili sistemini, səhiyyəimizi diqqət mərkəzində saxlayaraq uzaqgörənliklə genişmiqyaslı plan və proqramları həyata keçirmişdir. Ümummilli liderimizin Sovetlər İttifaqı məkanında bir respublika çərçivəsində apardığı islahatlar sovet yanaşma tərzindən fərqli olaraq ümumbəşəri xarakter daşıyırdı və bu islahatlar insanların gələcək rifah halının yaxşılaşmasına yönəlmişdi. Məhz bu islahatlar sayəsində ölkəmizin minlərlə bacarıqlı gənci keçmiş SSRİ-nin nüfuzlu ali məktəblərində təhsil almağa göndərilirdi. Onların arasında ali tibb təhsili almağa göndərilənlər də var idi. O illər həmin tələbələr ali məktəbləri bitirdikdən sonra təhsil aldıkları ali məktəblərdə öz ixtisasları üzrə

namizədlik və doktorluq dissertasiyaları müdafiə edir, təmdəyərli alim kimi vətəne dönür, burada kafedralara rəhbərlik edir, öz elmi məktəblərini yaradırdılar.

Tam əminliklə deyə bilərəm ki, hazırda Azərbaycan Tibb Universitetinin kafedralarına rəhbərlik edən alimlərin hamısı Heydər Əliyevin diqqət və qayğısından bəhrələnməmiş alimlərdir.

Ümummilli lider həkimlərə böyük rəğbət bəsləyirdi və onların həkim andı içmələrini müqəddəs bir mərasimə bənzədirdi. O, həkimlərin mənəvi paklığının qorunub-saxlanması məsələsinə xüsusi diqqət yetirirdi, həkimlərin bu ruhda böyülmələrini, bu ruhda tərbiyə olunmalarını tövsiyə edirdi.

Ulu öndər ATU-nun gündəlik qayğıları ilə maraqlanaraq 1976-cı ildə ATU-ya gəlmiş, abituriyentlərlə səmimi söhbətlər etmiş, qəbul imtahanlarının gedişi ilə yaxından tanış olmuş, dəyərli məsləhətlərini vermişdi.

Sonrakı illərdə ümummilli liderimiz Moskvada SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini işlədiyi dövrdə digər sahələrlə yanaşı, SSRİ-nin səhiyyə sistemində də rəhbərlik edirdi və hər zaman Azərbaycan səhiyyəsinin, tibb elminin, tibb təhsili sisteminin inkişafına öz töhfələrini verirdi.

1988–1993-cü illərdə ölkəmizin erməni təcavüzünə məruz qalması, ölkəyə rəhbərlik edən bir sıra şəxslərin səriştəsizliyi üzündən təhsilin bütün sahələrində olduğu kimi, tibb təhsili sahəsində də tənəzzül baş vermişdi. 1993-cü il iyunun 15-də ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin yenidən ölkəmizin siyasi rəhbərliyinə qayıdıdığından sonra hər şey öz axarına düşdü və tibb təhsili sisteminə aparılan mütərəqqi islahatlar bu sistemin yüksəlişinə əlverişli şərait yaratdı. Azərbaycan səhiyyəsi, Azərbaycan tibb elmi, tibb təhsili sistemi tənəzzüldən çıxmaq üçün geniş imkanlar əldə etdi.

Keçən əsrin 90-cı illərinin ortalarında tədris otaqları sarıdan əziyyət çəkirdik və bu haqda ulu öndərə müraciət etdik ki, 80-ci illərdə onun tərəfindən tikintisinə başlanılan, lakin sonralar yarımçıq qalan tədris korpusunun inşasını bərpa edək. Ümummilli liderimiz dərhal binanın tikintisinin başa çatdırılması haqqında göstərişlər verdi və 1998-ci il sentyabrın 28-də 11 mərtəbəli 5Nəli tədris binasının açılışı oldu. Açılışı ulu öndər Heydər Əliyev özü etdi və mərasimdə geniş nitq söylədi. Onun parlaq nitqi burada iştirak edənlərin yaxşı yadındadır və həmin çıxış Azərbaycan Tibb Universitetinin tarixinə qızıl həflərlə yazılmışdır.

Ulu öndər Heydər Əliyevin qayğısı sayəsində 2000-ci ildə Azərbaycan Tibb Universiteti nəzdində ölkəmiz üçün strateji əhəmiyyət kəsb edən hərbi-tibb fakültəsi yaradıldı. Hərbi-tibb fakültəsi tərkibinə hərbi-tibb fakültəsi dekanlığı,

Əhliman Əmiraslanov

Azərbaycan Tibb Universitetinin rektoru, akademik. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının, Rusiya Tibb Elmləri Akademiyasının, Polşa Tibb Elmləri Akademiyasının həqiqi üzvü. Akademik Ə.T.Əmiraslanov 2010-cu ildə Milli Məclisin deputatı seçilib, MM-in Sosial-Siyasət Komissiyasının, TÜRKPANın Azərbaycan nümayəndə heyətinin üzvü, TÜRKPANın Beynəlxalq Əlaqələr Komissiyasının sədridir.

400-dən çox çap olunmuş elmi işin, o cümlədən 18 monoqrafiya, 28 dərslik və dərs vəsaitinin, 16 ixtira və səmərələşdirici təklifin, çoxsaylı elmi-kütləvi məqalənin müəllifidir. SSRİ Dövlət mükafatı laureatıdır.

Təqdim olunan məqalənin əsas məzini Azərbaycan Respublikasında ali tibb təhsili tədrisinin islahatlar yolu ilə təkmilləşdirilməsi təşkil edir.

1998–2000-ci illərdə ATU-da ümummilli lider Heydər Əliyevin tələbə-müəllim heyəti ilə görüşləri olmuşdur. Ulu öndər özünün parlaq nitqi ilə Azərbaycanda tibb təhsilinin sonrakı inkişafının strateji yollarını dəqiq olaraq müəyyənləşdirdi. ATU-da tibb təhsili islahatları 3 istiqamətdə aparılırdı: maddi-texniki bazanın yaxşılaşdırılması, tədrisnin pedaqoji üsullarının təkmilləşdirilməsi və müasir elmi informasiya vasitələrinə çıxış. Respublika rəhbərliyinin, xüsusən də ölkə Prezidenti İlahəm Əliyevin sayəsində qısa müddətdə ATU-nun 14 mərtəbəli Tədris-Terapevtik Klinikası tikilib istifadəyə verilmiş, Stomatoloji və Onkoloji klinikalar təşkil edilmişdir. Son illərdə ATU-nun tədris binalarının əsaslı təmiri aparılmış, dərs otaqları lazımı avadanlıqlarla təchiz edilərək kompüter sinifləri yaradılmışdır. Əsaslı kitabxana multimedia təchizatı ilə təmin edilmiş və sürətli internet sistemində qoşulmuşdur.

Təcrübə mübadiləsi məqsədilə hər il ATU-nun müəllimlərinin bir qrupu inkişaf etmiş xarici ölkələrin ali məktəbləri tibb fakültələrinin ən yaxşı tibb mərkəzlərində təkmilləşmə kursu keçir.

Hazırda ATU-da təhsil üç dildə (Azərbaycan, ingilis, rus) Kredit Təhsil Sistemi ilə aparılır. Diplomdansonrakı hazırlıqda isə rezidentura sistemi tətbiq edilir.

In 1998–2000 historical meetings of the AMU student-teaching staff with the national leader of Azerbaijan H. Aliyev have taken place. At these meetings President in his impressive speech clearly defined strategic way for the further development of medical education in the country. Reforms in AMU covered three directions: enhancement of material and technical basis, improvement of pedagogical teaching methods and access to modern scientific information tools. Thanks to the

country's leadership and personally to the President İlham Aliyev, 14-storied Education and Therapeutic Clinic has been constructed and put in commission, Dental and Oncology Clinics have been founded as well. General overhaul of educational buildings has been implemented; training rooms are re-equipped into computer classes. The library is equipped with multimedia system and Internet access. In order to provide experience exchange the AMU teaching staff regularly travel abroad and visit prestigious medical schools. A number of employees have been trained in the best medical centers. English is being actively introduced into the learning process. Presently, credit system based trainings in three languages (Azerbaijani, Russian and English) is organized in the AMU. Postgraduate training of graduates is carried out by the residency system.

В 1998-2000 годах в АМУ состоялись исторические встречи студенческо-преподавательского состава с общенациональным лидером Азербайджана Г. Алиевым. В этих встречах в своей яркой речи президент четко определил стратегический путь дальнейшего развития медицинского образования в Республике. Реформы в АМУ шли в трех направлениях: улучшение материально - технической базы, совершенствование педагогических методов обучения и доступ к современным средствам научной информации. Благодаря руководству республики и лично Президенту Ильхаму Алиеву построена и сдана в эксплуатацию 14 этажная Учебно-Терапевтическая Клиника, а также были организованы стоматологическая и онкологическая клиники. Проведен капитальный ремонт учебных корпусов, учебные комнаты оборудованы в компьютерные классы. Фундаментальная библиотека оснащена мультимедийным оборудованием и интернетом. С целью обмена опытом регулярно преподаватели АМУ выезжают зарубеж в престижные медицинские ВУЗы. Многие сотрудники прошли стажировку в лучших медицинских центрах. Активно внедряется в систему обучения английский язык. В настоящее время в АМУ проводится обучения по кредитной системе на трех языках: азербайджанском, английском и русском. Последипломная подготовка выпускников проводится по системе резидентуры.

4 kafedra, həmçinin hərbi-feldşer kursu daxildir. Sovet dövründə belə kadrlar cüzi sayda ölkəmizdən xaricdə hazırlanırdı. Son 11 ildə ölkəmizdə xeyli yüksək ixtisaslı hərbi həkim və hərbi feldşer kadrları hazırlanıb. Bu kadrlar fəaliyyətlərini uğurla davam etdirir.

Ümummilli liderimiz dahi Heydər Əliyev 11 il əvvəl, 2000-ci ildə ATU-nun unikal akt zalının tribunasından çıxış

edərək Azərbaycanın tibb işçilərini, Tibb Universiteti kollektivini Azərbaycan Tibb Universitetinin yaranmasının 70 illik yubileyi və 500 yerlik akt zalının açılışı münasibətilə təbrik etmiş, kollektivimizin əməyini yüksək qiymətləndirərək öz tövsiyələrini vermiş, gələcək işlərimizin istiqamətini müəyyənləşdirmişdir.

Azərbaycanda ali təhsil sisteminin, o cümlədən tibb təhsili sisteminin ATU-da həyata keçirilən təhsil islahatlarının mühüm istiqamətlərindən biri də təbii ki, dünya təhsil sisteminə inteqrasiyanın təmin edilməsidir. Müstəqil dövlətimiz öz təhsil sisteminin inkişaf prioritetlərini dünyada, o cümlədən Avropada gedən proseslərə inteqrasiya olunmaqla müəyyənləşdirdi. Milli təhsil sisteminin Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması məqsədilə Bolonya prosesi çərçivəsində qəbul olunmuş təhsil standartlarının mənimsənilməsi olduqca vacibdir. Azərbaycan Prezidentinin «Azərbaycan Respublikası ali təhsil müəssisələrinin Avropa ali təhsil məkanına inteqrasiyası ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında» 31 yanvar 2008-ci il tarixli Sərəncamı bu baxımdan vacib əhəmiyyət kəsb edib.

Azərbaycan Tibb Universitetinin Bolonya təhsil prosesinin tərkib hissəsi olan Kredit Təhsil Sisteminə keçidi tədricən aparılmış və artıq bütün fakültələrə tətbiq edilmişdir. Hörmətli Prezidentimizin Sərəncamına əsasən «2009–2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı» qəbul edilmiş və buna uyğun olaraq Azərbaycan Tibb Universitetinin təhsil sistemi yeni islahatlar mərhələsinə qədəm qoymuşdur. ATU-nun qarşısına qoyduğu islahatlar planında ali təhsil sistemində keyfiyyətin təmin olunması, elmi tədqiqat işlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, maddi-texniki və tədris bazasının günün tələblərinə uyğun qurulması və digər bu kimi aktual istiqamətlər əksini tapmışdır.

Hörmətli Prezidentimizin 2008-ci il 10 aprel tarixli «Azərbaycan elmində islahatların aparılması ilə bağlı Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında» Sərəncamına əsasən, 2009–2015-ci illər üzrə elm sahəsində aparılacaq islahatların, habelə elmin inkişaf strategiyasının konkret proqram modelində hazırlanması üçün hökumət və elm adamlarından ibarət dövlət komissiyasının yaradılması da təqdirləyiqdir.

Azərbaycan Tibb Universitetində tədris prosesinin maddi-texniki bazasının yaxşılaşdırılması, kompüter və informasiya texnologiyalarının geniş tətbiqi, yeni korpusların inşası kimi fundamental problemlərin həlli xüsusi diqqət mərkəzindədir. Hörmətli Prezidentimiz İlham Əliyev hər bir ölkənin bu gününün və gələcəyinin onun intellektual potensialından asılı olduğunu diqqət mərkəzində

saxlayaraq deyib: «İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə nəzər salaraq görürük ki, o ölkələr inkişaf edir ki, orada elmi-texniki tərəqqi sürətlə inkişaf edir, orada təhsilə, elmə, intellektual məhsulların yaradılmasına böyük investisiyalar qoyulur. Azərbaycan bu yolu seçibdir. Biz gələcəyə çox böyük ümidlərlə baxırıq. Çünki bilirik ki, Azərbaycanın gələcəyi bugünkündən də gözəl olacaqdır».

Ümumiyyətlə, həmişə Azərbaycan Tibb Universiteti kollektivinin ən böyük arzularından biri onun öz klinikasının olmasından ibarət idi. Nəhayət, kollektivin bu arzusu yerinə yetdi. 2002-ci ildə ümummilli liderin diqqət və qayğısı sayəsində ATU-nun Stomatoloji Klinikasının, 2007-ci ilin iyununda isə ulu öndərin layiqli davamçısı, hörmətli Prezidentimiz İlham Əliyevin yaxından köməkliyi ilə Onkologiya Klinikasının açılışı oldu.

11 il əvvəl etdiyi çıxışında ulu öndər Heydər Əliyev demişdi: «İndi yaxşı korpuslarınız, binalarınız var, bundan sonra da yaxşılıq olacaqdır». Dahi öndərimizin dedikləri bu gün həqiqətə çevrilib. Uzaqgörənliklə deyilən bu kəlamı həqiqətə çevirən ulu öndərin layiqli davamçısı zati-aliləri möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev oldu.

2007-ci il sentyabrın 11-də cənab Prezidentin Sərəncamı ilə ATU-nun 3-cü böyük klinikasının – Tədris-Terapevtik Klinikasının yaradılması və onun inşasına başlanılmasına qərar verildi. 2007-ci il sentyabrın 18-də Tədris-Terapevtik Klinikanın təməlqoyma mərasimi keçirildi. 2010-cu il aprelin 28-də ATU-nun 80 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində keçirilməsi haqqında möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev Sərəncam imzaladı. 2010-cu il oktyabrın 1-də ATU-nun yaranmasının 80 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində keçirilməsi ərəfəsində tikintisi başa çatmış və istifadəyə hazır olan ATU-nun Tədris-Terapevtik Klinikasının açılış mərasimi keçirildi. Hər iki tədbirdə möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev Azərbaycan Tibb Universitetinə gələrək ATU əməkdaşları, tələbə və həkimləri qarşısında dərin məzmunlu nitq söylədi, hamını ürəkədən təbrik etdi, gələcək işlərində müvəffəqiyyətlər arzuladı. Bu tədbirlərin keçirildiyi hər iki mərasimdə Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyeva da iştirak etdi.

ATU-nun Tədris-Terapevtik Klinikasının açılışındakı nitqində Prezidentimiz qeyd etdi: «Mən bu gün çox şadam ki, biz birlikdə bu gözəl, yeni korpusun təməlini qoyduq. Şübhə etmirəm ki, bu bina yaxın zamanlarda tikilib istifadəyə veriləcək...

Mən əminəm ki, bu klinika ən yüksək dünya standartlarına cavab verəcək, burada çox gözəl müalicə imkanları yaranacaqdır».

Budur, cənab Prezidentin dedikləri qısa vaxtda reallaşdı. Bu möhtəşəm klinika Prezidentimizin qayğısı sayəsində qısa müddətdə tikilib istifadəyə verildi və dünya standartlarına uyğun avadanlıqla təchiz edilərək müəllim və tələbələr üçün ixtiyarına keçdi. Prezidentin Sərəncamı əsasında inşa edilən klinika respublikada analoqu olmayan tədris, elmi tədqiqat, müalicə və diaqnostika işlərini özündə birləşdirən unikal bir universitet klinikasındır.

Klinikada terapevtik, pediatrik və nevroloji yönümlü bütün xəstəliklərin müasir dünya standartlarına uyğun diaqnostikası, müalicəsi, reabilitasiyası nəzərdə tutulur. Bunun üçün klinikada Amerika, Yaponiya, Almaniya, Cənubi Koreyanın aparıcı şirkətlərinin istehsalı olan müasir angiografiya, kompüter tomoqrafiya, rəqəmsal rentgenoqrafiya, mammoqrafiya, densitometriya, fibroqastrokopiya, fibrobronxoskopiya, kolonoskopiya, rektoromanoskopiya, tredmil, dopler exokardioqrafiya, elektrokardioqrafiya, ultrasonoqrafiya, elektroensefaloqrafiya, hemosorbsiya, plazmaferoz, hemodializ, qaraciyərin və böyrəklərin birbaşa punksiyon biopsiyası aparatları, eləcə də klinik, biokimyəvi, immunoloji tədqiqatları, zəncirvari proteaz reaksiyaları, genetik müayinələri aparmaq üçün laboratoriya avadanlıqları quraşdırılıb. Reanimasiya və intensiv terapiya şöbəsi ən müasir reanimasiya avadanlığı, o cümlədən süni tənəffüs aparatları, defibrilyatorlarla təchiz olunub.

Ümumi sahəsi 25000 kv.m olan, 14 mərtəbəli, 400 çarpayılıq stasionar şöbələrə və konsultativ diaqnostik şöbəyə malik bu çoxprofilli klinikada respublikanın bütün şəhər və rayonlarından olan xəstələrə tibbi xidmət göstərilir. Klinikada hər gün stasionar müalicə alan 400 xəstədən başqa, gündə 300-350 xəstəyə (ayda 7500-8500 xəstə) ambulator konsultativ-diaqnostik və müalicəvi yardım göstərilməsinə şərait yaradılıb.

Klinikada müalicə işi ilə yanaşı, tədris prosesi də təşkil olunub, burada 15 klinik kafedra yerləşdirilib. Eyni zamanda 640 tələbəni qəbul edə bilən 8 mühazirə zalı, bir gündə ən azı 1500 tələbəni qəbul edə bilən 70-ə qədər dərş otağında universitetin III-VI kurs tələbələrinə terapiya, pediatriya, ailə tēbabəti, nevrologiya, klinik farmakologiya, fizioterapiya, şüa diaqnostikası və klinik biokimyə fənləri tədris olunacaq. Göründüyü kimi, bir gün ərzində klinikada 3000-3500 tələbə dərş keçmək imkanına malikdir. Bundan əlavə, klinikada rezidentura və doktorantura xətti ilə yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması prosesinə başlanılıb.

Klinika tamamilə kompüterləşdirilib. 204 kompüter, 16 modul və PAKS sistemini özündə birləşdirən kompüter

şəbəkəsi bütün tibbi sənədləşmə prosesini sürətlə icra etmək, arxivləşdirmək, statistik işləmək, görüntüləmə və laborator müayinələrin nəticələrini müalicə həkimlərinə, eləcə də dünyanın hər hansı ölkəsindəki mütəxəssisə ötürmək imkanına malikdir. Burada xarici ölkələrin qabaqcıl klinikaları və dünyanın görkəmli tibb mütəxəssisləri ilə videobağlantı qurub, müzakirələr aparıb məsləhətlər almaq mümkündür. Bütün tədris otaqları, iş kabinetləri, palatalar sürətli internet xəttinə qoşulub. Tədris prosesinin əyaniliyini artırmaq məqsədilə 18 mürəkkəb xəstəliyi və onların çoxsaylı fəsadlaşmalarını modelləşdirmək imkanına malik Tibbi Treninq Mərkəzi yaradılıb. Havalandırma, isitmə, soyutma sistemləri tam avtomatlaşdırılıb, təhlükəsizliyə nəzarət etmək üçün 36 müşahidə kamerası quraşdırılıb.

Prezidentimizin Sərəncamı ilə 2008-ci il martın 13-də tikintisinə başlanılan daha bir klinikanın – Cərrahiyyə Klinikasının tikintisi sürətlə davam etdirilir. Yaxın vaxtlarda onun da inşası başa çatdırılacaq, daha bir möhtəşəm klinika Azərbaycan Tibb Universiteti kollektivinə töhfə ediləcəkdir.

ATU-ya göstərilən dövlət qayğısı sayəsində onun beynəlxalq əlaqələri daha da genişlənməmiş, bu təhsil və elm ocağı Dünya Təhsil Birliyinin Beynəlxalq reyestrinə daxil edilmiş, Qara dəniz hövzəsiətrafı ölkələrin Ali Məktəblər Birliyinin, Beynəlxalq Ali Məktəblər Assosiasiyasının, Avropa Universitetlər Assosiasiyasının tamhüquqlu üzvü seçilmişdir.

2010-cu il oktyabrın 5-də isə ATU-nun Böyük Akt zalında ATU-nun 80 illik yubileyi tənənəli surətdə qeyd edildi.

Yubiley ərəfəsində möhtərəm Prezidentimizin sərəncamı ilə ATU-nun 80-dən artıq əməkdaşına orden və medallar, yüksək fəxri adlar verilmiş, eləcə də iki nəfər qocaman alimimiz Prezident təqaüdünə layiq görülmüşdür.

Azərbaycan Tibb Universiteti yarandığı gündən indiyədək 81 il ərzində inkişaf edərək şərəfli bir yol keçmiş, ölkəmiz və xalqımız üçün, eləcə də bir sıra xarici ölkələr üçün 66 minə yaxın dəyərli həkim və əcaçı kadrları yetişdirmişdir. Tibb İnstitutu fəaliyyətə iki fakültə ilə başlamışdı. İndi fakültələrin sayı 7-yə, şöbələrin sayı 12-yə çatdırılıb ki, bu fakültə və şöbələrdə də 3 klinika, 9 dekanlıq, 74 kafedra, 11 kurs, elmi tədqiqat mərkəzi, problem elmi tədqiqat laboratoriyaları, internet mərkəzi, «Təbib» qəzeti redaksiyası, nəşriyyat, Nabran istirahət düşərgəsi və s. qurumlar fəaliyyət göstərir. ATU-da 1425 professor-müəllim heyəti çalışır. Onlardan 158 nəfəri elmlər doktoru, 134 nəfəri professor, 810 nəfəri elmlər namizədi, 373 nəfəri dosentdir. Professor-müəllim

heyəti arasında 3 nəfər AMEA-nın həqiqi, 5 nəfər müxbir üzvü, 5 nəfər Rusiya Tibb Elmləri Akademiyasının akademiki, 31 nəfər Əməkdar elm xadimi, 50 nəfər Əməkdar həkim, 41 nəfər Əməkdar müəllim vardır. Əməkdaşlarımızdan 2 nəfəri Prezident təqaüdcüsüdür.

2011-ci ildən etibarən Azərbaycan Tibb Universitetinin diplomdansonrakı təhsil sistemində əsaslı dönüş yaranıb. Belə ki, bu ilin yaz semestrinin sonunda Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin ATU-nun Tədris-Terapevtik Klinikasının konfrans zalında keçirdiyi genişləndirilmiş kollegiya iclasında diplomdansonrakı hazırlığın internatura formasından rezidentura formasına keçidin rəsmiləşdirilməsi bəyan edilmiş, rezidentura təhsilinin incəlikləri açıqlanmış, buna cavabdeh şəxslərin funksiyaları diqqətə çatdırılmışdır. Bu ilin sentyabrında dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində xeyli vaxtdan bəri tətbiq edilən rezidenturaya qəbul imtahanları artıq müstəqil ölkəmizdə də aparılmış və ilk rezidentlər ilk fəaliyyətə başlamışlar. Bütün bunlar ölkə başçımızın diqqət və qayğısı, apardığı daxili və xarici siyasətin, təhsil islahatlarının dəyərli nəticələri sayəsində mümkün olmuşdur.

Cənab Prezidentimiz İlham Əliyevin müdrik siyasətinin beynəlxalq miqyasda, dünya arenasında əldə etdiyi qələbə sayəsində doğma respublikamızın BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasına qeyri-daimi üzv qəbul edilməsi kollektivimizin hədsiz sevincinə səbəb olmuşdur. Bu qələbə həm diplomatiyamızın, həm siyasətimizin, həm də ölkə başçımızın apardığı islahatlarla yüksəlişə gedən təhsilimizin, elmimizin, səhiyyəimizin qələbəsidir.

Biz fəxr edirik və böyük məmnunluq hissləri keçiririk ki, Azərbaycan Tibb Universiteti yaranmasının 70 illik yubileyi ümummillə liderimiz, ulu öndər Heydər Əliyevin şəxsi iştirakı və hərərətli təbrikləri ilə keçib, bu təhsil və elm ocağının 80 illik yubileyi ərəfəsində ATU-nun Tədris-Terapevtik Klinikasının açılışı mərasimi isə ulu öndərin layiqli davamçısı, zati-aliləri möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin şəxsi iştirakı və tənənəli təbrikləri ilə keçdi. Bütün bunlar ölkəmizdə təhsilin, elmin inkişafına göstərilən diqqət, dövlət qayğısının bariz nümunələrindəndir.

ATU-da tibb təhsili sisteminin, tibb elminin islahatlar yolu ilə yüksəlişə bütövlükdə təhsilimizə, gənc nəslin intellekt səviyyəsinin yüksəldilməsinə, prioritet sahələrin inkişafına və tərəqqisinə yönəlmiş hərtərəfli qayğının nəticələrinin tənənəsidir ki, bu da cəmiyyətin bu sahələrdən maksimum dərəcədə faydalanmasına xidmət edir.

AZƏRBAYCANDA ALİ MƏKTƏB MODELİ: TARİXİ TƏCRÜBƏ İLƏ MÜASİR İNKİŞAF MEYLLƏRİNİN VƏHDƏTİ

İsa Həbibbəyli

Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektoru

İlk ali məktəbin – Bakı Universitetinin 1919-cu ildə yaradılması Azərbaycanda müstəqil dövlətçiliyin göstəricilərindən biri kimi meydana çıxmışdır. XIX əsrin axırları, xüsusən XX əsrin əvvəllərindən etibarən Bakı neftinin böyük maliyyə imkanları yaratmasına baxmayaraq, Azərbaycan üçün nəinki universitet, hətta seminariya açmaq gündəliyə çıxarılmamışdı. Böyük maarifçi Firudin bəy Köçərlinin Qori Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsini 1917-ci ildə Qazaxa köçürüb, burada Müəllimlər Seminariyası təşkil etməsində də dövlətin qayğısı yox, Rusiyada Müvəqqəti hökumətin elan olunması ilə yaranan keçici şəraitdən Azərbaycan ziyalılarının milli təhsilin xeyrinə ağıllı şəkildə istifadə etməsi mühüm rol oynamışdı. Məlum olduğu kimi, seminariya özünün statusuna görə indiki anlayışla desək, texnikum funksiyasını ifadə edirdi. Sadəcə olaraq Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyası qısa vaxtda böyük uğurlar nümayiş etdirərək nəinki ölkədə, hətta Avropa miqyasında o qədər tanınıb məşhurlaşmışdı ki, bu təhsil ocağının adı ali məktəblərlə yanaşı çəkilirdi. Haqlı olaraq Azərbaycan alimləri Qori Müəllimlər Seminariyasını «universitetə bərabər seminariya» adlandırmışlar. Azərbaycanda seminariyalar maarifçi ənənələri ilə diqqəti cəlb etsə də ali təhsil müəssisələri deyildi. Bu mənada Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə yaranan Bakı Universiteti sözün həqiqi mənasında milli dövlətçiliyin bəhrəsi, nəticəsi idi. Bu, Azərbaycanda ali təhsilin ilkin və möhkəm təməli, etibarlı bünövrəsidir.

Sovet hakimiyyəti illərində ideoloji prinsiplərin üstünlük təşkil etməsinə baxmayaraq, ölkəmizdə ali məktəb şəbəkəsi genişlənməmişdir. Bu illərdə Bakı

Universiteti klassik formatı saxlamaqla Azərbaycan Dövlət Universitetinə çevrilərək ölkənin universitet adlanan yeganə ali təhsil müəssisəsi kimi səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. Bununla belə, sovet Azərbaycanında bir sıra ali məktəblər, ayrı-ayrı sahələri və istiqamətləri əhatə edən institutlar formalaşmışdır. Tibb İnstitutu, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutu, Xalq Təsərrüfatı İnstitutu, Rus dili və Ədəbiyyatı İnstitutu, Sənaye İnstitutu və Politeknik İnstitutu kimi ali məktəblərin təşkili ilə ölkədə təhsilin bu yüksək pilləsinin geniş şəbəkəsi yaradılmışdır. Mədəniyyət və incəsənət təmayüllü institutların açılması həmin şəbəkənin əhatə dairəsini daha da genişləndirmişdir. So-

vet hakimiyyəti illərində əvvəlcə Gəncə, sonra isə Naxçıvan və Lənkəran Dövlət Pedaqoji İnstitutlarının fəaliyyətə başlaması ilə Azərbaycanın regionlarında da ali təhsilin inkişafı üçün münbit zəmin hazırlanmışdır.

Azərbaycanda cəmiyyət həyatının digər sahələri kimi, ali məktəblərin şəbəkəsinin genişləndirilməsi və möhkəmləndirilməsində də xalqımızın ümummilli lideri, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin böyük və tarixi xidmətləri olmuşdur. Belə ki, XX əsrin yetmişinci illərindən etibarən açılmış yeni ali məktəblər Heydər Əliyev dühasının işığında meydana gəlmişdir. Bundan başqa, ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan

ali məktəblərinin maddi-texniki bazasını daha da möhkəmləndirilməsi və elmi dərəcəli kadr potensialının yüksəldilməsi yollarında da böyük xidmətlər göstərmişdir. XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda müstəqil dövlətçiliyin yenidən bərpa olunduğu dövrdə də Azərbaycanda ali təhsil sahəsində islahatların aparılması görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Geniş mənada Azərbaycan ali məktəblərinin yeni tarixi epoxada keçmiş sovet ideologiyasından uzaqlaşaraq müstəqil dövlətin prinsiplərinə uyğun şəkildə, azərbaycançılıq əsasında, dünyaya inteqrasiya olunmaq şərti ilə yenidən qurulması Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısındakı xidmətləri sırasında xüsusi yer tutur. Ümumiyyətlə, Azərbaycan təhsilinin, xüsusən də ali məktəblərin inkişaf etdirilməsinin ölkənin və xalqın təkamülündəki roluna böyük əhəmiyyət verən Heydər Əliyev bu sahənin yenidən qurulmasını və möhkəmləndirilməsini müstəqil dövlətin əsas vəzifələrindən biri hesab etmişdir. Hələ 12 noyabr 1992-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri kimi Naxçıvan Dövlət Universitetinin 25 illik yubileyinə həsr olunmuş mərasimdəki nitqində bir universitetin təmsalında söylədiyi aşağıdakı uzaqgörən mülahizələr müstəqilliyə təzəcə qovuşmuş ölkənin yeni ali məktəbinin inkişaf prinsiplərinin bəyannaməsi kimi səslənir: «Artıq bundan sonra sizin hazırlayacağınız ali təhsilli kadrlar gerek daha yüksək kriteriyalara, yüksək tələblərə uyğun olsunlar. İndi artıq Siz keçmiş Sovetlər İttifaqının çərçivəsində olan təcrübəni yox, gerek bütün dünya təcrübəsini mənimsəyirsiniz, ondan səmərəli istifadə edəsiniz və ali təhsil işinin təşkilini daha müasir səviyyədə təşkil edəsiniz... Azərbaycan sovet ittifaqının tərkibində olduğu bir dövrdə... təəssüf ki, biz ancaq bir çərçivə içərisində yaşamışıq. İndi isə bütün dünya bizim qarşımızda açıqdır. Və bütün dünyanın beşer elmindən, beşeri ali təhsil təcrübəsindən gerek səmərəli istifadə edək».

Bütövlükdə isə görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin müxtəlif vaxtlarda, fərqli zamanlarda Azərbaycanın ayrı-ayrı ali məktəblərində – Azərbaycan Dövlət Universitetində, Pedaqoji İnstitutda, İqtisad Universitetində, Naxçıvan Dövlət Universitetində və başqa ali məktəblərdəki nitqlərinin hər biri proqram xarakterli tarixi hadisələrdir.

Müstəqillik dövründə Azərbaycan ali məktəblərinin həyatında yeni mərhələ formalaşmışdır. Əvvəla, yeni mərhələdə sovet hakimiyyəti illərindəki institutlara universitet statusu verilmişdir. Geniş mənada universitet statusu daşıyan ali məktəblər əsasən aşağıdakı

iki istiqamətdə inkişaf etdirilir. Əvvəla, ölkəmizdə ilk növbədə klassik məzmunu malik olan universitetlərin inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Məlum olduğu kimi, Azərbaycanda ilk ali məktəb – Bakı Universiteti klassik forma və məzmununda yaradılmış ali məktəb kimi meydana çıxmışdır. Ali məktəbin klassik modeli – çoxprofilli ixtisasları, ayrı-ayrı istiqamətləri və sahələri özündə cəmləşdirən universitet mənasını ifadə edir. Bu, əslində, Qərbyönlü ali məktəbin formalaşmış modeli deməkdir. Sovet hakimiyyəti illərində ölkədə bu tipli yalnız bir ali məktəb, Azərbaycan Dövlət Universiteti fəaliyyət göstərmişdir. Müstəqil dövlətçilik yenidən bərpa edildikdən sonra isə Azərbaycanda klassik model əsasında yaradılmış universitetlərin şəbəkəsi genişləndirilmişdir. Hazırda ölkəmizdə fəaliyyət göstərən Bakı Dövlət Universiteti kimi Naxçıvan Dövlət Universiteti, Sumqayıt Dövlət Universiteti, Gəncə Dövlət Universiteti, Lənkəran Dövlət Universiteti də çoxprofilli ixtisasları əhatə edən klassik universitetlər olaraq formalaşmaqdadır. Müstəqillik illərində Sumqayıtdakı sənayeyönlü, Naxçıvanda, Gəncədə və Lənkəranda isə pedaqoji profilli institutların bazasında klassik model əsasında müstəqil universitetlər yaradılmışdır. Belə klassik modelə malik ali məktəblərin formalaşdırılması ölkəmizdə yeni cəmiyyət quruculuğu prosesində milli-tarixi ənənələri qoruyub-saxlamaqla Qərbyönlü inkişafa üstünlük verilməsi istiqamətində aparılan dövlət siyasətinin daha bir məntiqi əməli nəticəsidir. Klassik tipli universitetlər eyni zamanda regionlardakı inkişafın bütün sahələrinə uyğun yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasına da təminat verir. Regionlarda çoxprofilli universitetlərin yaradılması və inkişaf etdirilməsi əsasında Azərbaycanın paytaxtı ilə yanaşı, ayrı-ayrı böyük şəhərlərin də elmi-texniki və maarifçi ziyalıların mərkəzlərinə çevrilməsi təmin olunur. Bununla paytaxta doğru ziyalı axınının qarşısı alınır, Azərbaycan bütövlükdə paytaxtı və regionu ilə birlikdə geniş tərkibli ziyalılar ölkəsinə çevrilir. Fikrimcə, bu, ölkənin ümumi inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsi, böyük mədəni yüksəlişin təmin edilməsi baxımından Müstəqil Azərbaycan dövlətinin mühüm nailiyyətidir. Sovet ittifaqı illərində müttəfiq respublikaları əsasən fəhlə-kəndli regionları kimi saxlamağa diqqət yetirilməsi nəticəsində paytaxt şəhərlərindən kənarlarda daha çox aqr sahənin inkişafına üstünlük verildi. Bu gün isə aparılan məqsədyönlü dövlət siyasətinin nəticəsində Azərbaycan regionu, xüsusən iri şəhərlərimiz yalnız işçi düşərgəsi deyil, həm sənayeyönlü inkişaf, daha çox isə ziyalı mərkəzləri

İsa Həbibbəyli

Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektoru, akademik

Filologiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan

Milli Elmlər Akademiyasının, Nyu-York Elmlər Akademiyasının, Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvü, Atatürk Kültür, Dil və Tarix Qurumunun müxbir üzvüdür. Azərbaycan Yazıçılar Birliyi və Jurnalistlər İttifaqının üzvü, Əməkdar elm xadimidir. 56 monoqrafiya, broşura, dərslik, metodik vəsait və tərtib kitabının, 300-dən çox elmi məqalənin müəllifidir.

Məqalədə Azərbaycanda ali məktəbin yaranması və inkişaf etdirilməsi aşağıdakı üç mərhələdə nəzərdən keçirilərək təhlil edilmişdir:

1. Bakıda 1919-cu ildə ilk universitetin yaradılması Azərbaycanda müstəqil dövlətçiliyin bəhrəsi, konkret nəticəsi idi. Bu, ölkəmizdə ali təhsilin, universitet quruculuğunun möhkəm təməli və bünövrəsi kimi mühüm əhəmiyyətə malikdir.
2. Ciddi ideoloji mahiyyət kəsb etməsinə baxmayaraq, keçmiş sovet dövründə Azərbaycanda ali məktəblərin geniş şəbəkəsi formalaşdırılmışdır.
3. Müstəqillik dövründə ölkəmizdə klassik modelə, yeni çoxprofilli ixtisaslaşmaya əsaslanan universitetlərin sayı artmış, maddi-texniki bazası möhkəmləndirilmişdir. Bundan başqa, əvvəldən mövcud olan sahə institutları ayrı-ayrı istiqamətləri əhatə edən universitetlərə çevrilmiş, həmin ali təhsil müəssisəsində dar, məhdud ixtisaslaşmadan istiqamət üzrə kompleks yanaşmalara keçilmişdir. Eyni zamanda Aviasiya Akademiyası, Slavyan Universiteti, Turizm İnstitutu və sair kimi yeni ali məktəblər yaradılmışdır. Beynəlxalq əlaqələrin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi, İKT-dən istifadə imkanlarının artırılması, milli-mənəvi dəyərlərlə beşeri dəyərlərin vəhdəti, habelə universitet şəhərciklərinin salınması müstəqillik dövrü Azərbaycan ali məktəbinin yeni tarixi epoxadakı özünəməxsusluğu və nailiyyətidir.

This article analyzes the establishment and development of higher education in Azerbaijan on the following three stages:

1. Establishment of the first university in Baku in 1919 was heritage and concrete result of independent statehood in Azerbaijan. It assumes a great importance as a steady basis for education and university formation in the country;
2. In spite of a great ideological point, a wide network of universities have been established in Azerbaijan during the soviet period;
3. During the independence period the number of universities, based on multidisciplinary specialization, has increased,

and material and technical basis has been considerably strengthened. Besides, previously existing local institutes have been replaced with universities covering separate specialties; thereby, limited specialties have been substituted by complex specializations. At the same time, there have been established Academy of Aviation, Slavic University and Tourism University. Establishment and development of international relations, increase of ICT use, unity of national and moral values and universal values, as well as construction of university campuses are the achievements of Azerbaijani higher education institutions in the new historical era.

В статье анализируются создание и развитие высшей школы Азербайджана на следующих трех этапах:

1. Создание в 1919 году первого университета в Баку было достоянием, конкретным результатом независимой государственности в Азербайджане. Университет стал крепким фундаментом для дальнейшего строительства высшего образования в нашей стране.
2. Несмотря на чрезмерную идеологизированность высшего образования, в период советской власти была сформирована широкая сеть вузов в Азербайджане.
3. После приобретения независимости в нашей стране возросло количество университетов, строящихся по классической модели, т.е. с многопрофильной специализацией, существенно укрепилась их материально-техническая база. Кроме того, некоторые отраслевые институты превратились в университеты соответствующих направлений, тем самым узкопрофильные учебные заведения переросли в комплексы по определенному направлению. Формирование и развитие международных связей, расширение возможностей использования ИКТ, единство национально-нравственных и общечеловеческих ценностей, также строительство университетских кампусов являются спецификой и достижениями азербайджанских вузов в новую историческую эпоху.

kimi formalaşır. Bu, tam, bütöv tutumu, geniş mənası isə hərtərəfli şəkildə inkişaf etdirilmiş Azərbaycan xalqının və qüdrətli milli dövlətçiliyin formalaşdırılması siyasətinin təzahürüdür. Beləliklə, müstəqil dövlətçiliyin daha da möhkəmləndirilməsinə hesablanmış regionların inkişaf etdirilməsi siyasətinin uğurla həyata keçirilməsinə paytaxtdan kənarada yaradılmış çoxprofilli universitetlər sanballı töhfələr verir. Regionlardakı klassik çoxprofilli universitetlər bölgələrin çoxaspektli inkişafına, ictimai-mədəni, elmi-maarifçi mühitini yeni dirçəlişinə təkan verir.

Ölkəmizdə yeni şəraitdə böyük sürətlə

inkişaf edən klassik tipli universitetlərdən biri olan Naxçıvan Dövlət Universitetində Azərbaycan Respublikasının 42 rayonundan və Muxtar Respublikadan 4 min 400-dən çox tələbə təhsilini davam etdirir. Eyni zamanda dünyanın 10 ölkəsindən – Türkiyə Cümhuriyyəti, Rusiya, İran İslam Respublikası, Misir Ərəb Respublikası, Cənubi Koreya, Nigeriya, Banqladeş, İraq, Qazaxıstan, Türkmənistandan olan 200-dən çox tələbə təhsil alır. Professor-müəllim heyəti: 2 akademik, 4 müxbir üzv, 37 elmlər doktoru, 200-dən çox elmlər namizədi regionda ali təhsilin, elmin, ictimai fəaliyyətin yüksək səviyyədə təşkilini təmin edirlər. Universitetdə fəaliyyət göstərən «Regionun İnkişaf Problemləri Mərkəzi»ndə Muxtar Respublikanın tarixi-mədəni inkişafı, təbii ehtiyatları və iqtisadiyyatı öyrənilməkdədir. Universitetin 108 hektarlıq ərazisindəki 12 tədris korpusu, elektron kitabxanası, botanika bağı, universitet klinikası, internet mərkəzləri, «Qeyrət» nəşriyyatı, Media Mərkəzi, idman bazaları burada tədris və elmi tədqiqat işlərini ən müasir səviyyədə qurmağa imkan verir. Çoxprofilli 11 fakültə əsasında qurulmuş Naxçıvan Dövlət Universiteti əhatə etdiyi ixtisaslara görə ölkəmizdə mövcud olan 14 ali məktəbin funksiyasını özündə cəmləşdirir. Müəyyən olunmuş davamlı ixtisaslardan hər birinin universitetdə möhkəm maddi-texniki bazası formalaşdırılmışdır. Dissertasiya Şurası, Doktorantura şöbəsi, Magistratura üzrə dekanlıq Naxçıvan Dövlət Universitetində ali təhsilin bütün pillələri üzrə yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasına şərait yaradır. Elektron kitabxana, müasir tipli laboratoriyalar, İKT ilə təchiz olunmuş xüsusi auditoriyalar XXI əsrin universiteti səviyyəsində qurulmuşdur. Bir sözlə, Naxçıvan Dövlət Universiteti möhkəm milli əsaslara malik olan, dövlətçilikyönlü, dünyaya inteqrasiya etmiş müasir tipli ali məktəbdir.

Müstəqillik dövründə ikinci istiqamət kimi ayrı-ayrı sahələri əhatə edən institutların universitetlərə çevrilməsi bu ali məktəblərdə dar ixtisaslaşmadan istiqamət üzrə nisbətən daha geniş ixtisaslaşmaya imkan yaratmışdır. Məsələn, Azərbaycan Dillər Universitetində Avropa dilləri ilə bərabər, həm də Beynəlxalq münasibətlər ixtisasının, yaxud Regionşünaslıq ixtisası üzrə kadr hazırlığının planlaşdırılması konkret istiqamət ətrafındakı universal yanaşmanın təbii nəticəsidir və biri digərini tamamlayır. Yaxud sovet hakimiyyəti dövründəkindən fərqli olaraq bu gün İqtisad Universitetində beynəlxalq iqtisadi münasibətlər, dünya iqtisadiyyatı, gömrük işinin təşkili, menecment, otelçilik və turizm kimi ixtisasların açılması müstəqillik dövrü Azərbaycan gerçəkli-

yinin tələbatlarının ifadəsidir. Respublikamızda müstəqil Aviasiya Akademiyasının açılması ölkəmizin mühəndis-texniki elmlər sahəsindəki böyük potensiala malik olduğunu göstərməklə bərabər, daha çox milli aviasiya siyasətinin həyata keçirilməsini, elektronika və informatika mahiyyəti daşıyan mütəxəssislərin hazırlanmasını təmin etmək proqramının yerinə yetirilməsi yolunda atılmış düşünülmüş addımdır. Ölkənin inkişaf istiqamətlərinə uyğun olaraq ayrıca Slavyan Universitetinin yaradılması yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması prosesində Azərbaycanın xarici siyasət, beynəlxalq münasibətlər sahəsindəki prioritetlərinin zəruri tələbat səviyyəsində nəzərə alınmasının əməli göstəricisidir. Müstəqilliyin övladı olan Turizm Universiteti də həmin zərurət əsasında meydana çıxmışdır. Eyni zamanda Azərbaycan Musiqi Akademiyasının Avropayönlü, Milli Konservatoriyasının adında ifadə olduğu kimi incəsənətdə milli-ənənəvi prinsiplər əsasında kadr hazırlığına istiqamətləndirilməsi dünya birliyində özünü təsdiq etmiş ölkənin harmonik meyarlar üstündə köklənmiş musiqi mədəniyyətinin bütün istiqamətlər üzrə layiqli şəkildə təmsil etməyi bacaran mütəxəssislərlə təmin olunmasına şərait yaradır. Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin, Memarlıq və İnşaat Universitetinin adlarında ifadə olunan istiqamətlərin bütün sahələrini əhatə etməsi də müstəqil dövlətçiliyin daxili tələbatından irəli gəlir. Tibb Universitetində ali həkimlik təhsilinin dünya standartlarına uyğunlaşdırılması və universitetdə buna müvafiq səviyyədə nümunəvi maddi-texniki bazanın yaradılması dövlət müstəqilliyimizin nailiyyətidir. Qeyd etdiklərimiz ali məktəblərin Azərbaycanın müstəqillik dövrü mərhələsində ölkəmizin həyatında, yüksəlişində ali məktəblərin böyük rola, mühüm əhəmiyyətə malik olduğunu canlı, əyani şəkildə təsəvvür etməyə imkan verir.

Azərbaycan ali məktəbinin müstəqillik illərində əldə etdiyi ən yeni imkanlardan biri müstəqil olaraq hər bir universitetin özünün beynəlxalq əlaqələrini qura bilməsidir. Sovet ittifaqı zamanı bu mühüm iş yalnız mərkəzdə, Moskva vasitəsilə həyata keçirilirdi. Müstəqillik dövründə isə Azərbaycanın hər universitetinin bu imkandan istifadə etmək, ali təhsil sahəsində beynəlxalq təcrübəni öyrənməklə öz fəaliyyətini yeni tələblər əsasında qurmaq imkanı qazanmışdır. Bu iş isə yüksək dünya standartlarına malik kadr hazırlığı üçün zəruri şərtlərdən biridir. Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev hələ 1992-ci ildə Naxçıvan Dövlət Universitetinin kollektivi ilə görüşündə beynəlxalq əlaqələr sahəsində əməkdaşlığın qurulması və

inkışaf etdirilməsini müstəqillik dövrü ali məktəbinin əsas vəzifələrindən biri hesab etmişdi: «İndi Azərbaycan müstəqil dövlətdir. Azərbaycan xalqı öz azadlığına nail olub. İndi Azərbaycan bir müstəqil dövlət kimi dünyanın hər bir dövləti ilə, hər bir ölkəsi ilə müstəqil əlaqə yaratmağa, bu əlaqələrdən öz ölkəsinin, öz dövlətinin gələcək inkişafı üçün istifadə etməyə malik olan bir dövlətdir. Bu baxımdan Naxçıvan Dövlət Universiteti indi sərbəst bir ali məktəbdir. Onun Azərbaycanın bütün ali məktəbləri ilə əlaqəsini inkişaf etdirməyə daha əlverişli şərait var və eyni zamanda dünyanın bütün ölkələri ilə, orada olan ali məktəblərlə, elm mərkəzləri, elm ocaqları ilə əlaqə saxlamağa imkanları vardır. Çox yaxşı haldır ki, artıq bu barədə müəyyən addımlar atılıb, qonşu İran İslam Respublikasının, Türkiyə Cümhuriyyətinin ali təhsil ocaqları, elm mərkəzləri ilə Naxçıvan Dövlət Universiteti arasında müəyyən əlaqələr yaranıb. Naxçıvan MR Ali Məclisi və Nazirlər Kabineti bu sahədə Naxçıvan Dövlət Universitetinin fəaliyyətinə lazımı kömək edəcək və lazım olan şəraiti yaradacaqdır... Bu sahədə Naxçıvan Dövlət Universiteti öz vəzifələrini çox dəqiq müəyyən etməlidir».

Fikrimcə, hələ 1992-ci ildə Naxçıvan Dövlət Universitetinin timsalında böyük uzaqgörənliklə deyilmiş bu sözlər bütövlükdə ali təhsil sistemində, universitetlərin hamısının inkişafına işıq salan, böyük gələcəyin yollarını göstərən proqram tezislərdir.

Hazırda ölkəmizin ali məktəbləri geniş beynəlxalq əlaqələrə malikdir. Universitetlərimiz Avropada və Asiyada fəaliyyət göstərən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarda layiqincə təmsil olunur. Hətta Bakı Dövlət Universiteti böyük bir beynəlxalq miqyaslı ali məktəblər qurumuna rəhbərlik edir. Naxçıvan Dövlət Universiteti dünyanın 4 qitəsindəki 61 ali məktəblə qarşılıqlı əməkdaşlığa dair müqavilələr imzalamışdır. Universitetimizdə Avropa Şurasının TEMPUS proqramı çərçivəsində Qərb Universitetləri ilə birgə üç böyük layihə həyata keçirilməkdədir. Naxçıvan Dövlət Universiteti Erasmus-Mundos proqramı və Mövlana layihəsi əsasında tələbə mübadiləsi proqramlarını gerçəkləşdirməyi planlaşdırır. Universitetimiz Avropa Rektorlar Klubunda, Asiya Universitetlər Assosiasiyasında, Qaradəniz Universitetlər Birliyində, Qafqaz Universitetlər Birliyində, İpək yolu Universitetləri Rektorlar Birliyində qarşılıqlı əməkdaşlığa dair proqramların həyata keçirilməsində yaxından iştirak edir. Eyni prosesi Azərbaycan Respublikasının digər ali məktəbləri də hətta bir qədər geniş miqyasda davam etdirməkdədir. Ölkəmizin universitetləri

alimlərinin, o cümlədən Naxçıvan Dövlət Universiteti əməkdaşlarının beynəlxalq simpozium, konfrans və qurultaylarda qazandıqları zəngin elmi təcrübə Azərbaycanda ali məktəb elminin inkişafına sanballı töhfələr verir. Bir çox universitetimiz, o cümlədən Bakı Dövlət Universiteti, Aviasiya Akademiyası, Tibb Universiteti, İqtisad Universiteti, Slavyan Universiteti, Dillər Universiteti, Naxçıvan Dövlət Universiteti, Turizm İnstitutu, Xəzər Universiteti, Odlar Yurdu Universiteti və başqa ali təhsil ocaqlarımız artıq mühüm beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi etmək vəzifələrini də uğurla yerinə yetirirlər. Bütövlükdə əlverişli, səmərəli beynəlxalq əməkdaşlıq Azərbaycan ali məktəblərində Bolonya prosesinin dərinləşdirilməsinə, inteqrasiya imkanlarının genişləndirilməsinə ciddi təkan verir.

Ölkəmizin bir sıra ali məktəbinin yüksək özünüidare statusu, yəni muxtariyyət qazanmaları da müstəqillik dövründə əldə edilən nəticələrdəndir. Artıq dövlət səviyyəsində imzalanmış müvafiq sərəncamlarla Bakı Dövlət Universiteti, Neft Akademiyası, İqti-

niş istifadə də Azərbaycan ali məktəbinin müstəqillik dövründə qazandığı yeni imkandır. Doğrudur, sovet hakimiyyəti dövründə, xüsusən XX əsrin yetmişinci illərindən etibarən kompüterlərin ilk nəsilləri universitetlərə gəlib çıxmışdı. Əvvəl «Nairi» markalı elektron maşınlar, sonra isə Yamaxa, YES, Korvet, IBM kompüterlərindən məhdud sayda olsa da universitetlərdə görünməyə başlamışdı. Lakin ali məktəblərdə geniş

sad Universiteti, Naxçıvan Dövlət Universiteti və Gəncə Aqrar Universiteti yüksək idarəetmə statusuna malik ali məktəblər kimi dövlət büdcəsi sənədlərində ayrıca sətirdə maliyyələşir, bir çox problemləri universitet şurasının qərarları ilə həll edə bilir. Muxtariyyət hüququ ali məktəblərin idarə olunmasında hər universitetin hansı sahəyə, konkret olaraq hansı problemlərin həllinə üstünlük, ağırlıq vermələrini özlərinin müəyyənləşdirmələrinə münasib imkan açır ki, bu da çoxaspektli inkişafda ciddi rol oynayır. Fikrimcə, universitetlərdə yüksək özünüidarəetmə ilə bağlı məsələlərdə prosesin bir qədər genişləndirilməsi ali təhsil sahəsində daha böyük inkişafa kömək edə bilər.

İnformasiya texnologiyalarından ge-

kompyuterləşmə şəbəkələri yaradılmamışdı. Bu mühüm problem artıq müstəqillik dövrü Azərbaycan ali məktəbində əsasən həll olunmuşdur. Hazırda universitetlərimizin hamısında informasiya texnologiyalarının internetə bağlı geniş şəbəkəsi mövcuddur. Aviasiya Akademiyasında, Bakı Dövlət Universitetində, Tibb Universitetində, Naxçıvan Dövlət Universitetində, Dillər Universitetində və başqa ali təhsil ocaqlarında Polikam tipli və ya ona bərabər səviyyədə ən müasir avadanlıqlar vasitəsilə ölkələrarası, ali məktəblərarası videokonfranslar keçirmək, videokörpülər qurmaq ənənəsi genişlənməkdədir. Universitetlərimizin hamısının elektron ünvanlarının, internet saytlarının olması ali məktəblərimizə Azərbaycan məkanında və dünya birliyində virtual əlaqələr vasitəsilə inkişaf

etməyə meydan açır. Naxçıvan Dövlət Universitetində 1995-ci ildən ardıcıl olaraq keçirilən «Elektron Naxçıvan» layihəsi ali təhsil sistemində elektron hərəkata təkan verən əhəmiyyətli hadisədir. Bir neçə ali məktəbdə, o cümlədən Naxçıvan Dövlət Universitetində WI-FI simsiz internet şəbəkəsinin istifadəyə verilməsi Azərbaycan təhsil sistemi üçün böyük uğurdur. Hələ 2012-ci ilin may ayında istifadəsinə başlanması nəzərdə tutulan G-4 sürətli mobil sistemin ilk dəfə 2011-ci ilin noyabrında Naxçıvan Dövlət Universitetində sınaqdan çıxarılması mühüm tarixi faktdır.

Nəhayət, kampus məsələsindən də bəhs etməyi lazım bilirəm. Bu, Azərbaycan ali məktəbinin bu günü və gələcək inkişafı ilə bağlı olan məsələdir. Keçmiş sovet cəmiyyətində ali məktəblərin aid olduqları şəhərlərin ən görkəmli yerində əzəmətli bir binaya malik olmaq ənənəsi geniş yayılmışdı. Çox az universitet kampusa, əraziyə malik idi. Daha çox kənd təsərrüfatı yönümlü ali məktəblərin tədris-təcrübə sahəsi mənasında torpaq sahəsi olurdu ki, bu

da kampus, universitet şəhərciyi ilə çox da bağlı olmayan məsələdir. Kampus – universitet şəhərciyi aid olduğu şəhərin müəyyən olunmuş bir ərazisində daha çox işə şəhəratrafi ərazidə yerləşən, əsas idarəetmə strukturlarını, tədris korpuslarını, kitabxanaları və yataqxanaları, idman bazalarını, sosial xidmət mərkəzlərini özündə birləşdirən ali məktəb kompleksidir. Bu baxımdan, artıq Bakı Dövlət Universiteti, Tibb Universiteti, Gəncə Aqrar Universiteti, Xəzər Universiteti öz ərazilərini müəyyən dərəcədə genişləndirməkdədir. Aviasiya Akademiyası və Qafqaz Universiteti normal kampus yaratmağa müvəffəq olub. Memarlıq və İnşaat Universitetinin, Texniki Universitetin, Odlar Yurdu Universitetinin kiçik də olsa, müəyyən kampusları vardır. Naxçıvan Dövlət Universiteti 108 hektarlıq vahid ərazidə yerləşən geniş universitet şəhərciyinə malikdir. Burada müəllim və tələbələrin ali təhsil alması, elmi tədqiqat işləri ilə məşğul olması, asudə vaxtın təşkili üçün hər cür şərait yaradılmışdır. Kampus-universitet şəhərcikləri idarəetmənin

səmərəli təşkilinə, fakültələrin əlaqəli şəkildə inkişaf etdirilməsinə, universitet-daxili əlaqələrin tənzimlənməsinə normal şərait yaradır. Hazırda ölkəmizdə Bakıdakı ali məktəblərdən bir neçəsinin şəhəratrafi əraziyə köçürülməsi ilə bağlı məsələlər müzakirə olunmaqdadır ki, bu da ən yaxın gələcəkdə Azərbaycanda Avropa standartları əsasında universitet şəhərciklərinin yaradılacağından xəbər verir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ölkəmizdə cəmiyyət həyatının yenidən qurulmasına ümumiyyətlə, təhsilin, o cümlədən ali məktəb quruculuğunun inkişaf etdirilməsinə böyük qayğı göstərir. Müstəqil Azərbaycan artıq həm də inkişaf etmiş universitetlər ölkəsinə çevrilmişdir. Yeni dövrün Azərbaycan universiteti bu sahədəki tarixi təcrübə ilə müasir inkişaf meyillərinin sintezini və vəhdətini özündə birləşdirən, milli və bəşəri dəyərləri üzvi əlaqədə yaşadıb inkişaf etdirən ali məktəbdir. Ölkəmiz, ali məktəblərimiz, universitetlərimizin böyük gələcəyi bu günün zirvəsindən aydın görünür.

QAFQAZ UNIVERSİTETİ NÜMUNƏSİNDƏ ALİ TƏHSİLDƏ KEYFİYYƏT NƏZARƏT SİSTEMİ

Şahin Durmaz

Qafqaz Universitetinin inzibati və təsərrüfat işlər üzrə prorektoru

Qloballaşan dünyada iqtisadi rəqabətin günü-gündən artması, informasiya texnologiyalarının sürətlə inkişafı hər sahədə olduğu kimi, təhsil sahəsində də öz təsirini göstərir. İnkişaf prosesində keyfiyyətli kadr hazırlığı kimi mühüm vəzifənin öhdəsindən gəlməli olan ali təhsil müəssisələri də bu təsirdən yan ötmür. Əhəmiyyətli miqdarda vəsaitlərin sərf olunduğu bu qurumlardan yüksək keyfiyyətli xidmət tələb olunur. Bu da, öz növbəsində, bir çox digər istehsalat və xidmət sahələrində uğurla həyata keçirilən keyfiyyətin idarəedilməsi ilə bağlı dünya standartlarının təhsil müəssisələrində də tətbiqini zəruriləşdirir.

Keyfiyyət anlayışı və təhsildə keyfiyyətin idarəedilməsi

Keyfiyyət kəlməsi müasir dövrümüzdə tez-tez işlədilən və əhatəsi baxımından müxtəlif olması səbəbilə fərqli başa düşülən və fərqli tərif edilən bir hadisədir. Dünyada bu sahədə tədqiqatlarıyla tanınan müxtəlif elm xadimləri keyfiyyət anlayışına aşağıdakı kimi fərqli təriflər vermişlər [1:172]:

Keyfiyyət bir mal və ya xidmətin müəyyən bir ehtiyacı ödəmə qabiliyyətlərini ortaya qoyan xarakteristikənin tamamıdır. (Amerika keyfiyyətə nəzarət dərəcəsi - ASQC).

Keyfiyyət bir məhsulun və ya xidmətin istehlakçının tələblərinə uyğunluq dərəcəsidir. (Avropa keyfiyyətə nəzarət təşkilatı - EOQC).

Keyfiyyət bir məhsulun ehtiyaclarına uyğunluq dərəcəsidir. (P.Crosby).

Keyfiyyət istifadəyə uyğunluqdur. (J.M.Juran).

Yuxarıda verilən bütün təriflər keyfiyyət anlayışı baxımından məqbul təriflərdir. Aralarında cüzi fərqlər vardır. Ortaq meyar "müşəri məmnunluğu"dur. Bunları belə ümumiləşdirə bilərik: Keyfiyyət – bir məhsul və ya xidmətin müəyyən edilən ehtiyaclarına cavabvermə qabiliyyətinə əsaslanan xüsusiyyətlərin tamamıdır [1:45].

Təhsildə keyfiyyətin idarəedilməsinin məqsədi keyfiyyətli işçi qüvvəsinin yetişdirilməsində davamlılığın təmin edilməsidir. Keyfiyyətli işçi qüvvəsinin yetişdirildiyi ən mühüm müəssisələrdən biri olan ali təhsil müəssisələrinin və universitetlərin göstərdiyi xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması da bütün sektorların keyfiyyətinə təsir edən əsas amillərdən biridir. Təhsildə keyfiyyətin idarəedilməsi cəmiyyətin ehtiyacı olan kadrların yetişdirilməsini, belə kadrların vaxtında yetişdirilməsini, xüsusilə də təhsildə elastikliyi təmin edərək israfın qarşısının alınmasını, keyfiyyətin artırılmasını, təhsilin yüksək səviyyədə və mü-

nasib vaxtda minimum vəsaitlə həyata keçirilməsini, məhsuldarlığın artırılması, qısa, mütəmadi yaxşılaşdırmanı və inkişafı təmin edir [2:63].

Ali təhsildə keyfiyyətin idarəedilməsi təhsil proseslərinin düzgün idarəedilməsi ilə birlikdə təhsilin keyfiyyətinin müştəri ehtiyaclarına uyğun bir səviyyədə qarşılanması istiqamətində məhsuldarlığın artırılmasına xidmət edir. Ali təhsildə keyfiyyətə nəzarət təhsilin hər mərhələsinə və təhsilə təsir edən bütün sahələrə şamil edilə bilər, yüksək keyfiyyətli insan gücü yetişdirilə bilər (şəkil 1) [2:65]:

- Fiziki təsisatlar (tədris binaları, idman təsisatları, istirahət yerləri və s.);
- Akademik təsisatlar (laboratoriyalar, kitabxana, sənədlər, informasiya vasitələri, məlumat bazası və s.);
- Dərs proqramları, imtahan və qiymətləndirmə sistemi;
- Akademik/inzibati personal təmini və inkişafetdirmə sistemi;
- Tədqiqat işləri və nəşrlər;
- Müəssisənin inkişaf planı (stratejik planlama);
- Universitet-sənaye müəssisələri-cəmiyyət əlaqələri;

Universitet rəhbərliyi və professor-

Şahin Durmaz

Qafqaz Universitetinin inzibati və təsərrüfat işlər üzrə prorektoru. İstanbul Texniki Universitetində bakalavr, Qafqaz Universitetində

magistr dərəcəsinə almışdır. Hal-hazırda Qafqaz Universitetində doktorantura təhsilini davam etdirir. sdurmaz@qu.edu.az

Müasir dünyada baş verən sürətli dəyişikliklərlə əlaqədar ali təhsil müəssisələrinin önündə duran məsələlərin mahiyyəti artmışdır. Ali təhsil xidmətləri keyfiyyətinin artırılması və bu müəssisələrdə keyfiyyəti hədəfləyən bir idarəetmə sisteminin formalaşdırılması zərurətə çevrilmişdir.

Bu işdə ali təhsildə keyfiyyətin idarəedilməsi sistemi və Qafqaz Universitetində tətbiq edilən Keyfiyyət Nəzarət Sistemi tətbiq edilmişdir. Açar sözlər: Ali təhsil, keyfiyyət, Qafqaz Universiteti.

Due to the rapid changes taking place in the modern world, the essence of the quality education system has increased in higher education institutions. To improve the quality of higher education services and to form quality management system has become a necessity. In this study, the quality management system in higher education and applied quality control system at Qafqaz University has been examined. Key words: Higher education, quality, and the University.

В связи с коренными изменениями, происходящими в современном мире, значимость первоочередных задач стоящих перед системой высшего образования значительно возрасла. Улучшение качества высшего образования и создание структуры и системы управления качеством стало насущной потребностью высшей школы.

В статье отмечается, что с этой целью в Университете Кавказ наложена система управления качеством образования и создан Центр Управления Качеством, описывается работа этого центра. Ключевые слова: высшее образование, качество и университет.

müəllim heyəti isə bu proses içərisində fəaliyyət göstərən şəxslər olaraq tələbələrin ehtiyaclarına cavab vermək və dünyada baş verən elmi nailiyyətləri izləmək istiqamətində üzərinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirməlidirlər.

Universitet rəhbərliyi təhsil prosesinin yalnız ali təhsil müəssisəsində dərs proqramlarına uyğun dərslərin keçirilməsindən ibarət olduğunu düşünməməlidir. Eyni zamanda sosial fəaliyyətlərə də yer ayırmalı, mədəniyyət günləri keçirməli, tələbələrin sosial baxımdan da inkişafına şərait yaratmalı-

Şəkil 1. Ali təhsil müəssisəsində təhsilin keyfiyyətinə təsir edən fəaliyyətlər Mənbə: [2:64]

dırlar. Universitet rəhbərliyi və işçiləri keyfiyyətli təhsil prosesi həyata keçirə bilmək üçün hər kəsin iştirakının düzgün qiymətləndirildiyi və qarşılıqlı hörmətə, sevgiyə əsaslanan idarəetmə sistemi formalaşdırmaq məcburiyyətindədir. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, universitet rəhbərliyi və müəllim-professor heyəti əslində, cəmiyyət üçün vacib vəzifələrdən biri olan insanların bilik səviyyəsinin artırılması və dolayı olaraq rifah səviyyəsinin yüksəldilməsi kimi ulvi bir vəzifəni icra edirlər [3:29].

Təhsil xidmətlərinin bir ölkənin inkişafında mühüm rol oynaması və bu xidmətlərin həm də daxili və xarici iqtisadi potensialı artırması bu xidmətlərin böyük bir qisminin dövlət tərəfindən təqdim edilməsini və dəstəklənməsini labüd edir [4:41]. Özəl sektorun bu sahəyə girməsi və özünə yer edə bilməsi cəmiyyətin tələblərinə uyğun keyfiyyətli təhsil verə bilmələri ilə mümkündür.

Uğurlu bir təhsil prosesinin həyata keçirilə bilməsi üçün müasir standartlara cavab verən təsisatlara, avadanlıqlara (tədris binaları və s.) ehtiyac vardır. Bir müəssisənin keyfiyyətini göstərən ən vacib məsələlərdən biri də müəssisədə düzgün məlumat ötürülməsini və informasiya əlaqəsini təmin edən sistemin varlığıdır. Bilik cəmiyyəti olaraq xarakterizə edilən müasir dövrdə internet, intranet kimi informasiya vasitələrindən istər müəllim-professor heyətinin, istərsə də tələbələrin hansı səviyyədə istifadə etdikləri yaxşılaşdırma istiqamətində aparılan analizlərlə müəyyənləşdirilməli, bu vasitələrdən daha çox və düzgün istifadənin təmin edilməsi ali təhsil müəssisələri qarşısında duran vacib məsələlərdən biridir. Bundan başqa, kitabxana, yataqxana, yeməkhana, laboratoriya, tələbə qeydiyyat sistemi və tədris işləri fəaliyyətlərinin düzgün qurulması da Keyfiyyətin İdarəedilməsi Sisteminin tətbiq edilə bilməsi baxımından əhəmiyyət kəsb edən amillərdir

[5:6].

Keyfiyyəti İdarəetmə Sisteminin təmin etdiyi üstünlüklər və güclü tərəflərinə misal olaraq aşağıdakı başlıqları qeyd edə bilərik [6:136]:

1. Keyfiyyət əsaslı fəaliyyət anlayışının mənimsənməsi;
2. Müştəri (professor-müəllim heyəti, tələbə, valideyn və başda iş dünyası olmaqla cəmiyyət) məmnuniyyəti mərkəzli idarəetmə gətirməsi;
3. Fərdi deyil, qrup şəklində kompleks fəaliyyəti təşviq etməsi.
4. Zəif tərəflərinə aşağıdakıları misal göstərə bilər [7:72]:
5. Sənədləşmələrin artmasının bürokratiyanı və iş yükünü artırdığı düşüncəsinin hakim olması;
6. Yoxlanmaya/nəzarətə qarşı etirazlar: Bu yoxlamaların düzgün olmadığı düşüncəsi, xüsusilə yoxlama aparılırsa, demək ki, mənə güvənilmir düşüncəsinin önə çıxarılması.
7. Sistemləşdirmə fəaliyyətləri nəticəsində əməkdaşlara əlavə iş yükü gətirildiyi anlayışı;

Qafqaz Universitetində Keyfiyyətə Nəzarət Sistemi

1993-cü ildə qurulan Qafqaz Universitetində 2004-cü ildən etibarən ISO 9001:2000 Keyfiyyətə Nəzarət Sistemi tətbiq edilir. ISO 9000 standartlar sistemi tipindən və böyüklüyündən asılı olmayaraq hər bir quruluşun effektiv bir keyfiyyətli idarəetmə sistemi qura bilməsi və bunu uğurla tətbiq etməsi məqsədi ilə yaradılmışdır. Adıçəkilən standart keyfiyyəti idarəetmə sistemlərinin əsaslarını müəyyənləşdirir və keyfiyyətin idarəedilməsi sistemi ilə bağlı anlayışları izah edir [8:1]. Qafqaz Universiteti keyfiyyətin idarəedilməsi ilə bağlı əsas prinsiplərini Keyfiyyət əl kitabı toplusunda bir araya gətirmişdir.

Bu istiqamətdə fəaliyyətlər Keyfiyyətə

Nəzarət Komissiyası (KNK) tərəfindən həyata keçirilən və nəticələri izlənilir. Komissiyanın tərkibi rektor tərəfindən vəzifələndirilən sədr rəhbərliyində hər fakültədən bir nümayəndə və bir komissiya katibindən ibarətdir. Bundan başqa, KNK ayrı iş otağı və komissiyanın fəaliyyətini rahat tənzimləməsi üçün zəruri olan hər növ avadanlıqla təchiz edilmişdir.

Universitetdə fəaliyyət göstərən Keyfiyyət Nəzarət Komissiyası birbaşa rektora hesabat verir və universitetin bütün struktur bölmələri ilə iş aparır. Hər bir əməkdaş, tələbə, onların valideynləri və hətta məzun olduqdan sonra bu tələbələr işlə təmin edən iş dünyası da Universitetin müştəriləri olaraq qəbul edilir və bütün bu qrupların tələbləri hər zaman keyfiyyət siyasətinin əsasını təşkil edir.

edilir. Rektorun rəhbərliyində ildə ən azı bir dəfə təşkil edilən rəhbərliyin gözdən keçirmə toplantılarında bu raportlar və digər keyfiyyətin yaxşılaşdırılması təklifləri ətraflı müzakirə edilir, müvafiq qərarlar qəbul edilir.

Tələbələrin, müəllimlərin, valideynlərin məmnunluğunu ölçmək, xidmətlərin yaxşılaşdırılması istiqamətində müəyyən təklif və məlumatlar əldə etmək məqsədi ilə müxtəlif anket sorğuları keçirilir. Bunlardan əsasları ildə bir dəfə universitet əməkdaşlarının təlim-tədris prosesini və idarəetmə sistemini dəyərləndirdikləri "Müəllim və işçi heyətinin məmnuniyyət sorğusu"nu, tələbələr üçün ildə iki dəfə keçirilən (hər semestrde) ümumi təlim-tədris prosesinin keyfiyyətinin müəyyənləşdirilməsi və yaxşılaşdırılması istiqamətində təşkil edilən "Tələbə

texnologiyalarının köməyi ilə yaradılan bu sistem universitetin fəaliyyətində şəffaflığa, keyfiyyətin idarəedilməsi sistemində, qiymətləndirmə meyarlarına, inzibati işlərdə informasiyanı rahat, sürətli və kontrollu şəkildə əldə etməyə böyük fayda verir. Elektronik informasiya sistemi tələbəyə və işçi müəllim heyətinə aid modullar sistemindən ibarətdir.

Keyfiyyət Nəzarət Sistemi çərçivəsində universitetdə fəaliyyət göstərən iş dünyası ilə əlaqələr üzrə prorektorluq və Məzun koordinasiya şöbəsi tərəfindən mütəmadi olaraq iş dünyası ilə, xüsusilə universitet məzunlarının işlə təmin olunduqları müəssisə rəhbərləri ilə görüşlər keçirilir. Bu görüşlər nəticəsində əldə olunan təkliflər mütəmadi rəhbərliyə çatdırılır. Rəhbərlikdə də hər zaman keyfiyyət siyasəti müəyyənləşdirilərken bu təkliflər də yüksək səviyyədə nəzərə alınır. Bundan başqa, valideyn iclaslarında valideynlər üçün keçirilən sorğunu da xüsusilə qeyd edə bilərik.

Bu sorğuların nəticələri həm əlaqədar qurumlarda (kafedra və dekanlıqlarda), həm də universitetdə rektor tərəfindən yaradılan və birbaşa rektora təbə olan KNK-da müzakirə edilərək yaxşılaşdırma tədbirləri hazırlanır.

Universitetin bütün qurumları Keyfiyyət Nəzarət Komissiyası tərəfindən ildə bir dəfə təftiş edilir və hər qurum özünü təhlil hesabatı hazırlayıb KNK-yə təqdim edir. KNK bütün qurumlarla əlaqədar hazırladığı yekun hesabatı və yaxşılaşdırma təkliflərini rəhbərliyə təqdim edir. İldə ən azı bir dəfə keçirilən elmi şuranın geniş (rəhbərliyin gözdən keçirmə iclası) iclasında bütün bu məlumatlar bazası dəyərləndirilir, universitetin növbəti tədris ili üçün strateji keyfiyyət hədəfləri və planları hazırlanaraq elan edilir. Bu istiqamətdə universitetin keyfiyyət siyasəti müəyyənləşdirilir və bütün struktur bölmələri də bu keyfiyyət hədəfləri istiqamətində öz hədəflərini, fəaliyyət planlarını hazırlayır. Bu planlar çərçivəsində də hər bir struktur bölmə üçün müvafiq vəsait tələbatı müəyyənləşdirilərək buna uyğun büdcə hazırlanır.

Qafqaz Universiteti daxili keyfiyyətin təminatı üçün seçdiyi hədəflərə daha effektiv və sürətlə çatmaq üçün tələbə, müəllim və işçi heyətini qəraralma mexanizminə daxil etmiş və keyfiyyət hədəfli idarəetmə sistemini seçmişdir. Keyfiyyət nəzarət edilməsində və daxili keyfiyyət təminatında əsas amillərdən olan tələbə, müəllim və işçi heyətinin ən aşağıdakından ən üstünə qədər "idarəetmədə iştirak"ı universitetin daha şəffaf və daha demokratik şəkildə idarə olunmasını təmin etmişdir. Bunun nəticəsində də təlim-tədris prosesinin effektivliyi artırılmış, tələbələrin rəhbərliyə

Tətbiq edilən Keyfiyyət Nəzarət Sistemi çərçivəsində ildə bir dəfə KNK tərəfindən hazırlanan plan əsasında universitetdə daxili nəzarətçilər tərəfindən bütün struktur şöbələr nəzarətdən keçirilir. Mövcud olan nöqsanlar müvafiq formalarla təsbit edilərək rektorluğa təqdim edilir.

Eyni zamanda hər tədris ilində iki dəfə keçirilən, tələbə məmnunluğunu ölçmək məqsədi ilə icra edilən anket sorğu nəticələri də əvvəlcə müvafiq struktur bölmələrdə (kafedra, dekanlıq, inzibati şöbələr) dəyərləndirildikdən sonra yaxşılaşdırma istiqamətində təkliflərlə birlikdə KNK vasitəsilə rəhbərliyə təqdim

məmnuniyyət sorğusu"nu və ildə iki dəfə keçirilən, tələbələrin konkret müəllimlər üzərində dərslər prosesini və müəllimləri dəyərləndirdikləri "Dərs qiymətləndirmə sorğusu"nu qeyd etmək olar. Keçirilən bu sorğular universitetdə tətbiq olunan daxili informasiya sistemi vasitəsilə həyata keçirilir.

Qafqaz Universitetində daxili keyfiyyətin təmin olunmasında əsas vasitələrdən biri də universitetdə tətbiq olunan Elektronik İnformasiya Sistemidir. Universitetin müxtəlif qurumlarında hazırlanan informasiyaları mərkəzləşdirən, istifadəçinin səlahiyyəti çərçivəsində paylaşdıran, internet, intranet və web

və müəllimlərinə etimadı güclənmiş, belə bir şəraitdə də təbii olaraq təhsil səviyyəsi yüksəlmişdir. Müəllimlərin Düzəldici/Önləyici fəaliyyət formu vasitəsilə təkmilləşdirmə təkliflərini KNK vasitəsilə birbaşa rəhbərliyə çatdırma imkanı da müəllimlərin idarəetmə və keyfiyyətə nəzarət mexanizminin aparıcı ünsürlərindən biri olmasına imkan vermiş və bu da yaxşılaşdırma işlərinə müsbət təsir göstərmişdir.

Nəticə

Qlobal iqtisadi yarış və informasiya texnologiyaları sahəsində yaşanan əhəmiyyətli inkişaf ali təhsil qurumlarından daha keyfiyyətli xidmət gözlənilməsinə səbəb olmuşdur. Bu da öz növbəsində, ali təhsil sistemlərində keyfiyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi və ümumi qəbul edilən müəyyən ortaq standartlarda keyfiyyətə nəzarət sistemlərinin tətbiqini ən əhəmiyyətli aktual məsələ olaraq qarşıya qoymuşdur. Bu istiqamətdə aşağıda qeyd edilən bəzi tədbirlərin görülməsinin faydalı olacağı qənaətimdəyəm:

1. Təhsil xidmətinin kompleks bir proses olaraq qəbul edilməsi, bu prosesin xammalının (proses şagird-abituriyent, təhsil prosesindən keçən tələbə, təhsil prosesini icra edənlərin elmi tədqiqatları və s.) və məhsulunun (müəyyən dəyərləri qazanmış, yetişmiş və bacarıqlı məzun və s.) proses başlamadan müəyyən edilməsi;
2. Standartlaşdırılmış infrastrukturun qurulması;

3. Əvvəlcədən müəyyənləşdirilən hədəflər əsasında idarəetmə sisteminin tətbiqi;
4. Daxili yoxlamalar və rəhbərliyin nəzərdən keçirməsi yığıncaqları vasitəsilə müəssisədaxili özünüqiy-mətləndirmənin effektiv işlədilməsi;
5. Əməkdaşların idarəetmə prosesində aktiv iştirakının təmin edilməsi;
6. Müştəri (professor-müəllim heyəti, tələbə, valideyn və başda iş dünyası olmaqla cəmiyyət) məmnunluğunun ön planda tutulması;
7. İdarəetmə şəffaflığının təmin edilməsi.
8. Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi və effektiv fəaliyyətin təmin edilə bilməsi üçün lazımı maddi-texniki bazanın qurulması və inkişaf etdirilməsi, professor-müəllim heyəti üçün müəssisədaxili təlimlərin təşkili, universitet əməkdaşlarının (professor-müəllim heyətinin) maddi təminatının yaxşılaşdırılması, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (Web sayt, E-idarəetmə və s.) təşkili və səmərəli tətbiqinə ehtiyac vardır.

Ədəbiyyat

1. DEMİRKIRAN, Mahmut, "Toplam Kalite Yönetimi ve Türk Endüstri İlişkileri Sistemine Etkileri", Değişim Yayınları, Sakarya, 1997.
2. TÜBA-TÜBİTAK-TTGV-Bilim-Teknoloji-Sanayi Tartışmaları Platformu, Avrupa Birliğinin Bilim-Teknoloji ve Mühendislik Alanlarına İlişkin Akreditasyon Kural ve Kurumları Çalışma Grubu, "Yükseköğretimde Kalite Yönetimi Alt Grubu

Raporu, 1996, Şubat, Ankara.

3. YENEN, V.Zeki, GÖZLÜ, Sıtkı, "Yüksek Öğretimde Müştəri Beklentileri: Türkiye'den Örnekler", İTÜ Dergisi, cilt:2 Sayı:2, Nisan 2003.

4. SÖZER, Ali Nazım; TÜTÜNCÜ, Özkan, DOĞAN, Özlem İpekçil, GENÇEL, Ufuk, GÜL, Hüseyin, TENİKLER, Gökhan, TARLAN, Deniz, AKSARAYLI, Mehmet, ESER, Dilek, SEÇER, Barış, YAĞCI, Kamil, TOPOYAN, Mert, DEVEBAKAN, Nevzat, "Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Lisansüstü Eğitim Kalitesinin Arttırılmasına Yönelik Bir Alan Çalışması", DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt:4, Sayı:2, 2002.

5. TEKİN, Mehmet; GÜL, Hasan, "Eğitim Kurumlarında Toplam Kalite Yönetimi Anlayışı ve Uygulamaları Üzerine Gazi Osman Paşa Üniversitesinde Bir Araştırma", XII. Ulusal Kalite Kongresi, 2003.

6. DURMAZ Şahin, MƏMMƏDOV Qurbət, "Bolonya Prosesinə Keçidde ISO 9001:2000 Keyfiyyəti İdarəetmə Sisteminin Üstünlükləri", AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, Elmi Əsərlər, II Buraxılış, 2010, Bakı.

7. DURMAZ Şahin, "Müesseselerde ISO 001:2000 Kalite Yönetim Sisteminin Kurulmasında Yaşanan Güçlükler", Qafqaz Universiteti, Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin anadan olmasının 87-ci ildönümünə həsr olunmuş Gənc Tədqiqatçıların Ümumrespublika Elmi Konfransı, 06–07 may 2010, Bakı.

8. TS EN ISO 9004, Kalite Yönetim Sistemləri-Şartlar, Türk Standartları Enstitüsü, Ankara, Mart 2004.

ТЮТОРСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ СТУДЕНТОВ: ПРАКТИЧЕСКИЙ ОПЫТ

Фахри Кулиев

Азербайджанский Государственный Экономический Университет

Азербайджан за последние 20 лет с момента приобретения независимости совершил большой прорыв во всех областях экономики и социальной сферы. Изменения произошли и в системе образования, особенно в сфере высшего образования. Осуществляемые реформы в образовательной среде в большей степени тесно связаны с соответствующим движением на европейском пространстве.

Как известно, с начала 1990-х годов в Европе идет процесс интеграции и создания единого образовательного пространства. Правительства, а также крупные университеты европейских стран желают объединить свои усилия и создать мировую конкурентоспособную систему европейского высшего образования. Несмотря на то, что эти стремления были и раньше, официально старт этому процессу был дан в июне 1999 года с подписанием Болонской декларации. И поэтому данное движение получило название Болонский процесс.

Данный процесс преследует три

основные цели:

Первое – это создать максимальные условия для мобильности всем участникам учебного процесса.

Второе – нарастить потенциал конкурентоспособности высшего образования.

И третье – максимально обеспечить трудоустройство выпускников.

Несмотря на то, что Азербайджан подключился к этому процессу только с 2005 года на сегодняшний день в республике достигнуты ощутимые результаты: все высшие учебные заведения перешли на кредитную систему, в соответствии с рекомендациями Министерства Образования адаптирована система оценивания знаний студентов, сформирована необходимая законодательная база, изданы соответствующие пособия и рекомендации, проведены тематические встречи, конференции, тренинги и т.д.

С переходом к кредитной системе в сфере высшего образования сформировался новый вид участников учебного процесса – тьюторов.

Как известно в законе «Об образовании» Азербайджанской Республики под определением тьютор понимается академический советник. И это объяснимо. Происходит переход от одной парадигмы обучения к другой. Если раньше образование носило централизованный характер и студенты рассматривались в составе групп, то сейчас идет процесс децентрализации. Так, ранее весь учебный процесс строился на основе групп по специальности. Этим группам присваивался номер или имя. И все предметы, которые были указаны в учебном плане этой специальности, студенты группы проходили вместе. Расписание занятий готовилось одно для всей группы. И поэтому студенты, получившие оценку «неудовлетворительно» по конкретному предмету, признавались отстающими от «основной» группы, то есть от той группы где был «прописан» сам студент. «Академическая задолженность», «срез» были популярными и хорошо знакомыми всем нам терминами. Использовались так называемые «направления», которые

Фахри Кулиев

Родился в 1978 году. Закончил Азербайджанский Государственный Экономический Университет. Магистр. Проходил двухлетнее

специализированное обучение в Университете Индиана (США). С 2004 года участвует международных конференциях в области развития и использования ИКТ в образовании. Работал в сфере подготовки тьюторов.

Məqalədə Azərbaycan Respublikasında tədris prosesində tyutor rolunun inkişafının əsas istiqamətlərinə nəzər yetirilmişdir. Tədris prosesinin təşkilində baş verən dəyişikliklər əsaslandırılmış, tədris prosesinin hər bir mərhələsində tyutorun rolu açıqlanmışdır.

The basic directions of development of tutor's role in the educational process in the Republic of Azerbaijan are considered in article. The substantiation of the reforms taking place in education process organization is shown. The tutor's role and his participation in every stage of educational process are revealed.

В статье рассмотрены основные направления развития роли тьютора в процессе обучения в Азербайджане. Приведено обоснование происходящих в организации учебного процесса реформ. Раскрыта роль тьютора и его участие в каждом этапе учебного процесса.

давали шанс студенту в течении следующего семестра снова сдать экзамен по соответствующему предмету.

С переходом к кредитной системе, центром процесса обучения стала не группа, а сам студент. Он получил относительную независимость и свободу при выборе как предметов, так и преподавателей по этим предметам. Появились такие понятия как индивидуальный учебный план, предметы на выбор, пререквизиты, модули специализаций. Возросла ответственность самого студента. Отныне он сам должен регулировать свои учебные семестры. Студент должен принять решение в каком количестве и какие предметы взять на очередной учебный год, чтобы максимально охватить свои интересы. А интересы могут быть разные. Например, желание завершить весь процесс обучения за минимальный промежуток времени, или же доведение учебной нагрузки до минимума, чтобы решить возникшие личные (семейные) проблемы.

Поэтому и появилась необходимость в тьюторах, главная деятель-

ность которых направлена на оказание помощи студентам в максимально рациональном составлении индивидуальных учебных планов, в разъяснении качественно новых терминов и процессов возникающих в период обучения. К примеру, студент услышал о летнем семестре и у него появились вопросы относительно этого. В этом случае задача тьютора сводиться к тому, что дать ему максимальную информацию: какова цель организации этого семестра, как это может помочь студенту и т.д.

Тьютор – считается первым должностным лицом университета, с кем впервые встречается студент после поступления в университет. Впервые в нашей республике эту практику в расширенном формате осуществил Азербайджанский Государственный Экономический Университет. Впервые летом 2011 года тьюторы провели процесс регистрации поступивших студентов в новом формате.

Помимо традиционных проверок и принятий документов от поступивших, а также регистраций их на сайте Государственной Комиссии по Приему Студентов были произведены качественно новые мероприятия. В частности, каждому поступившему был выдан специальный пакет документов:

- учебный график с указанием тех предметов, которые он будет проходить по своей специальности (с учетом языка обучения);
- академический календарь, с указанием всех событий с датами и неделями, которые ожидают его в течении очередного учебного года;
- памятка с наиболее часто возникающими вопросами и ответами на них;
- информационная книжка с под-

робной информацией о кредитной системе, основных терминах, о системах оценивания знаний в данном университете, о внутри университетских правилах поведения, о правах и обязанностях самого студента;

- копия индивидуального учебного плана (как известно, в соответствии с рекомендациями Министерства Образования, в первый год обучения он носит заранее утвержденный вид)

Помимо этого пакета, данные о каждом поступившем заносятся в единую базу студентов виртуального университета, создаются индивидуальные логины и пароли, которые уже со дня регистрации позволяют студенту пользоваться ресурсами виртуального университета (большая база электронных книг, лекций, тематические форумы, доска объявлений и многое другое)

Этот период в университете производят так же фотосъемку в реальном времени. Снятые фотографии непосредственно попадают в электронное личное дело каждого студента, а также используются при подготовке студенческих билетов и при проведении централизованных сессионных экзаменов. Весь процесс регистрации завершается подписанием контракта со студентом, форма которого зависит от формы оплаты поступившего, является ли он обладателем государственного заказа или сам оплачивает свое обучение.

Несмотря на обеспечение студентов всеми вышеуказанными ресурсами все же остается большая необходимость в продолжении оказания им консультационной помощи тьюторами в течении учебного семестра. Тьюторы периодически (каждую не-

делю) в свободное от занятий время организуют для них тематические встречи, где им еще раз объясняют основы кредитной системы, историю болонского процесса, отвечают на интересующие вопросы, рекомендуют студентам участвовать в различных программах и мероприятиях. Если ранее посещение этих встреч раньше носило обязательный централизованный характер, то по мере повышения осведомленности студентов, понимания ими основ кредитной системы, расширения круга дискуссий и популярности процессов, посещение стало носить свободный характер. Так, если раньше нужно было каждому студенту объяснять как изменилась привычная многим поколениям система оценивания знаний (что нет больше «пятерок» и «двоек»), то сейчас многие знают о системе «А, В, С, D, E и F» уже подавая свои документы в университет. И поэтому, характер этих просветительских встреч тоже изменился. Изменились и вопросы которые, обсуждаются на этих встречах. Они стали носить, более детальный, более практический характер.

Казалось, что этим роль и деятельность тьюторов как академических советников должна была бы ограничиться. Ведь исходя из обязанностей тьютора, описанных в рекомендациях Министерства Образования выходит, что это должность носит консалтинговый и просветительский характер. Обязанности и функции тьютора, указанные в примерном положении по уставу для организации учебного процесса по кредитной системе, заключаются в следующем:

- защищает академические интересы студента;
- предоставляет информацию и соответствующие документы, связанные с организацией учебного процесса;
- проводит академические советы при составлении индивидуальных и рабочих учебных планов;
- в течении года организует встречи со студентами;
- в установленный период организует прием индивидуальных учебных планов и принимает участие при подготовке рабочего учебного плана;
- помогает студентам проводить изменения в индивидуальных учебных планах
- обладает правом следить за наличием и своевременной подготовки методических материалов для соответствующих специальностей
- следит за процессом аттестации студента по каждому предмету, а

также может принимать участие в комиссиях созданных со стороны администрации университета

Однако в реальности роль тьютора намного шире и разнообразнее.

Начнем с того, что тьютор не только помогает подготавливать индивидуальные учебные планы, организовывать их прием, но также и сортирует их на основе специальностей и языков обучения, хранит, анализирует и следит, чтобы студент не делал нарушений при составлении индивидуального учебного плана. Например, студент хочет взять предмет, который имеет взаимозависимость с предметом, которого он еще не проходил или

же получил неудовлетворительную оценку по нему. Кроме того, очень часто бывает, что студент хочет взять больше предметов, чем положено. Как известно, в течении одного семестра студент может взять предметы сумма кредитов по которым не превышает 30. Задача тьютора не допустить этой попытки студента.

Кроме того, ни один современный учебный процесс немыслим без соответствующего программного обеспечения – так называемого Виртуального Университета.

Виртуальный университет – это отражение в виртуальном пространстве всех процессов, происходящих в учебном заведении. Функции и возможности виртуального университета постоянно увеличиваются и расширяются. На данный момент они охватывают все процессы, начиная с момента регистрации студента до выдачи им приложения к диплому, свидетельствующего завершения обучения. Возвращаясь к опыту Азербайджан-

ского Государственного Экономического Университета, можно отметить, что благодаря тесному сотрудничеству администрации университета и разработчиков Виртуального Университета каждый новый учебный сезон в эксплуатацию сдается качественно новая функция виртуального университета. К примеру:

Осень 2009 – возможность организовать сессионные экзамены в централизованной форме в специализированных компьютерных залах в форме тестов;

Весна 2010 – возможность ввода предэкзаменационных баллов в систему, что позволило сразу после тестовых экзаменов опубликовать итоговые

результаты студента;

Осень 2010 – возможность ввода и контроля оценок, получаемых студентами до экзаменов, автоматический пересчет среднего бала (предэкзаменационный бал), так называемый электронный журнал, который с одной стороны помогает проверять подсчеты учителя, а другой позволяет свети субъективные факторы в формировании итоговой оценки студента к минимуму;

Весна 2011 – возможность автоматизировать процесс регистрации студентов, желающих учиться в летнем семестре;

Осень 2011 – возможность в любой момент учебного процесса получить академическую справку (транскрипт) по каждому студенту, с указанием всех удачных и неудачных попыток пройти тот или иной предмет;

Весна 2012 (проект) – автоматизировать перевод результатов проведенных в форме тестов коллоквиумов в электронный журнал.

Все вышеуказанные процессы претворяются в жизнь благодаря тьюторам. Тьюторы регистрируют студентов, они создают группы по предметам, они выдают допуски к экзаменам, печатают справки и другие оперативные отчеты.

Таким образом, тьюторы становятся реальным двигающимся механизмом для существования виртуального университета.

Благодаря тьюторам, происходит совершенствование виртуального университета. Их постоянные рекомендации по улучшению и совершенствованию возможностей виртуального университета совместно с задачами и требованиями, поступающих от администрации университета, ложатся в основу заказов разработчи-

соби – использование конспектов или телефонов, переговоры между студентами, и т.д. Этот этап является наиболее емким по загруженности. Так, только в последней экзаменационной сессии летом 2011 года проведено более 35000 экзаменов в которых участвовало более 6200 студентов.

Еще одной ролью тьюторов является организация летнего семестра. Процесс регистрации желающих начинается уже в течении летней экзаменационной сессии. Тьюторы принимают заявления от всех желающих и формируют группы по предметам, с учетом кредита предмета и языка обучения. Тьюторы размещают итоговые списки образовавшихся групп, следят за оплатами студентами летнего

и более предмета, из которых студенты должны выбрать предмет наиболее заинтересовавший их. Для этого, еще задолго до учебного семестра, тьютор организует встречи со студентами, объявляет о предстоящем их выборе, контактирует с соответствующими кафедрами этих предметов. Тьютор приглашает преподавателей по каждому предмету, объясняет им задачи предстоящих встреч, организует встречи, проводит сбор заявлений от студентов с указанием избранного ими предмета и формирует группы. О результатах проведенных встреч тьютор информирует соответствующие кафедры. Аналогичным образом, тьюторы осуществляют среди студентов процесс выбора преподавателя или же специализации внутри одной конкретной специальности.

Следует также отметить, что тьюторы помимо всего принимают активное участие в разработке мультимедийных учебных пособий, что в свою очередь является современной формой предоставления информации студентам. В Азербайджанском Государственном Экономическом Университете обладание базовыми знаниями в области создания таких курсов входит в обязательную программу при подготовки самих тьюторов. Подготовка одного такого мультимедийного учебного продукта является курсовой работой тьютора. Тьютор в процессе своего обучения активно работает с одним из преподавателей университета, помогает ему в составлении презентации, принимает участие в съемках, оформлении самого диска, проверяет конечный продукт на качество.

Исходя из вышесказанного, можно подвести итоги относительно современной роли тьютора в процессе обучения. Тьютор является не только академическим советником студента, но и одной из основных движущих сил учебного процесса современного высшего учебного заведения.

Несмотря на отмеченные выше положительные моменты, всё еще остаются белые пятна в развитии роли тьютора. Первым осложнением является рекомендованное министерством образования количество тьюторов относительно количества студентов – на каждые 100 студентов 1 тьютор. Прежде всего, это физически нереальное соотношение. Для примера в Азербайджанском Государственном Экономическом Университете обучается более 18000 студентов. Следовательно, университет должен привлечь около 180 тьюторов. Это очень большая цифра. Это больше чем персонал всех вместе взятых

кам программы.

Виртуальный университет позволяет перевести часть общения между студентом и тьютором в виртуальное пространство, которое выражается в форме чатов и форумов. Благодаря этим инструментам тьютор делает обучение студента более близким, современным и комфортабельным.

Кроме того, во время сессионных экзаменов тьюторы принимают в них активное участие. Это, в основном, связано с тем, чтобы создать студентам максимально благоприятные условия для сдачи экзаменов, проследить, чтобы не было отвлекающих факторов, помогать им в техническом плане, если они не могут войти в виртуальный университет. Во время экзаменов тьюторы также выявляют многочисленные попытки студентов сдать экзамен не разрешенными спо-

семестра, также составляют расписание занятий и контактируют с соответствующими заведующими кафедр, с целью привлечения преподавателей по востребованным предметам к процессу обучения.

Как известно, не явившейся по уважительной причине на экзамен студент обладает правом еще одной попытки его сдать. Регистрация не пришедших на основной экзамен студентов, проверка их документов, распределение таких студентов по предметам, составление расписания новых экзаменов, а также оповещение также является одной из обязанностей тьюторов.

Роль тьютора также немаловажна при выборе студентами предмета. Как известно в любом учебном плане есть модули предметов на выбор. Другими словами университет предлагает два

работников факультетов, которые работают с этими студентами. При возрастании же этого соотношения в два, в три, а то и пять раз у тьютора возникает психологическое боязнь, что не справиться, будет потеря качества работы и следовательно возможны ошибки. На данный момент средняя загруженность одного тьютора Азербайджанского Государственного Экономического Университета является 327 студента. Учитывая объем возложенных на тьюторов задач, это достаточно большая нагрузка, но как показывает практика вполне осуществимая. При этом соотношении тьюторы исполняют свои функции без потери качества, правда определенную помощь оказывает в общей работе возможности виртуального университета. Из сказанного можно сделать вывод, что в дальнейшем практическое соотношение студентов на одного тьютора можно будет увеличить до 400 студентов, при условии качественного расширения возможностей виртуального университета.

Другим вопросом является структурное расположение тьюторов и их эффективное управление. Особенно эта проблема актуальна для крупных университетов, факультеты которых расположены в разных корпусах, порой в различных уголках города. Другими словами, независимо от того кому непосредственно подчиняются вся служба тьюторов необходима её внутриуниверситетское разветвление.

Рекомендованная модель расположения службы тьюторов при факультетах не оправдало себя на практике. Эта модель увеличила документооборот и уменьшила скорость принятия решений. Иногда студент ждал по несколько дней пока приходил ответ о возможных учебных дисциплинах на текущий семестр. Хорошо зарекомендовала себя в Азербайджанском Государственном Экономическом Университете модель организации единого отдела регистрации при каждом учебном корпусе (независимо от количества факультетов в этом учебном корпусе). Как показывает практика, большинство размещений студентов на дополнительные или повторные дисциплины проходили в рамках единого отдела регистрации по учебному корпусу. Размещением студентов между корпусами занимается центральный отдел регистрации. Помимо внутриуниверситетской мобильности на центральный отдел регистрации также возложены вопросы, связанные с внутриреспубликанской и международной мобильностью студентов. Центральный регистрационный отдел также отвечает за отчетность перед руководством Университета.

Следующим ограничением является рекомендованная постоянная взаимосвязь между тьютором и его студентами в течении всего срока их обучения. Данная модель создала предпосылки для привыкания тьютора к определенным условиям

и правилам формирования внутри факультетских традиций и обычаев. Азербайджанский Государственный Экономический Университет впервые применил практику ротации тьюторов. Результаты оправдали нововведение, было отмечено повышение качества предоставляемых студентом услуг, повышение уровня ответственности и самоконтроля среди тьюторов.

Подытоживая вышесказанное, можно сделать вывод, что позиция тьютора и структуры службы тьюторов еще не полностью сформирована. Еще предстоят изменения и каждое учебное заведение должно занимать активную позицию в формировании единого понимания этого вопроса. Большая ответственность падает и на министерство образования: национальному образовательному пространству необходимы систематические тематические встречи, конференции, циклы просветительских теле- и радио- передач, статей в СМИ, соответствующие законодательные акты и нормативные документы.

Литература

1. Закон «Об образовании» Азербайджанской Республики. 2009 год.
2. Образцовый Устав по организации учебного процесса в кредитной системе Министерства Образования Азербайджанской Республики. Баку. 2006 год.

MÜƏLLİFLƏRİN NƏZƏRİNƏ!

«Ali təhsil və cəmiyyət» jurnalında dərc olunmaq üçün təqdim edilən məqalələrə qoyulan tələblər

1. Təqdim olunan məqalələr ali təhsil problemlərini, onun cəmiyyətdəki roluna həsr olunmuş fundamental və tətbiqi araşdırmaları, ali təhsilin inkişafına xidmət göstərən pedaqoji, psixoloji, elmi-metodik məsələləri əhatə etməlidir.
2. Müəllif(lər) məqalənin məzmununa və istinad etdiyi materiallara görə tam məsuliyyət daşıyır.
3. Jurnalın hər nömrəsində eyni müəllifin yalnız bir məqaləsi dərc oluna bilər.
4. Təsviri xarakterli və elmi əsası olmayan məqalələr dərc olunmur. Məqalədə qrammatik səhvlər olmamalı və səlis dildə yazılmalıdır.
5. Qaldırılan problem ümumi şəkildə müəyyən olunmalı və onun elmi və (və ya) təcrübi məsələlərlə bağlılığı şərh edilməlidir.
6. Problem üzrə son elmi nailiyyətlər və dərc olunan materiallar təhlil edilməli, onun həll və ya tədqiq olunmayan sahələri qeyd olunmalıdır.
7. Məqalədə aparılan tədqiqatların məzmununu və alınan nəticələr şərh olunmalıdır.
8. Məqalənin başlığı onun məzmununu əks etdirməli, qısa, lakonik olmalıdır.
9. Məqalənin sonunda 3 dildə (azərbaycan, rus və ingilis) annotasiya və istifadə olunan ədəbiyyatın siyahısı verilməlidir.
10. Məqalə A4 formatlı kağızda çap edilməli və onun müəllif(lər) tərəfindən imzalanmış (elektron variantı ilə birlikdə) bir nüsxəsi AZ-1008, Bakı şəhəri, Xətai pr. 49 (tel: (012) 496-35-45; fax: (012) 496-34-78, e-mail: jurnal_atc@edu.gov.az) ünvanına təqdim olunmalıdır.
11. Məqalə 5-15 səhifə (9000-27000 işarə məsafəsiz) həcmində olmalıdır.
12. Məqalə çap olunarkən vərəqin kənarlarından (yuxarı, aşağı, sol, sağ) - 2,5 sm., boş yer buraxılmalı və o Times New Roman 12 şriftlə, sətirarası 1,5 intervalla yazılmalıdır. Abzasda 1,25 sm., düstur, şəkil və cədvəllərdən 6 p.t. interval saxlanılmalıdır. Şəkil, cədvəl və qrafiklərin altında onların adı yazılmalıdır. Düsturlar Word və ya Math Type redaktorunda verilməlidir.
13. Əlavə olaraq müəllifin(lərin) soyadı, adı, atasının adı, elmi adı və dərəcəsi, özü haqqında qısa məlumat, iş yeri və vəzifəsi, e-maili, telefonu və digər əlaqə rekvizitləri ayrıca vərəqdə təqdim olunmalıdır.
14. Müşayətedici məktubda məqalənin hər hansı bir nəşrdə çap olunub-olunmaması barədə məlumat verilməlidir.
15. Dərc olunmamış məqalələr müəllifə geri qaytarılmır.

Redaksiya heyəti

ELAN

«Ali təhsil və cəmiyyət» jurnalında ali təhsil problemlərinə, onun cəmiyyətdəki roluna həsr olunmuş fundamental və tətbiqi araşdırmaları, pedaqoji, psixoloji və metodik məsələləri əhatə edən, ali təhsilin inkişafına xidmət göstərən elmi-metodik məqalələrin dərci nəzərdə tutulmuşdur. Eyni zamanda jurnal səhifələrində ali təhsildə aparılan islahatların təbliği, bu sahədə mütəxəssis və müəllimlərin iş təcrübəsi, aparılan elmi-tədqiqatların nəticələrinin təhsil prosesində tətbiqi məsələləri işıqlandırılacaq və Bolonya prosesi çərçivəsində ali təhsilin Avropa məkanına inteqrasiyası ilə bağlı məlumatlar, bu sahədə olan yerli və beynəlxalq təcrübə barədə məqalələr dərc ediləcəkdir. Jurnalda oxucuları ali təhsillə bağlı maraqlandıran suallara cavab vermək üçün «Hüquqi xidmət» rubrikası da fəaliyyət göstərəcəkdir. Jurnal ildə 4 dəfə çap olacaqdır.

Redaksiya heyəti arzu edən müəlliflərdən yuxarıda qeyd olunan problemlərə həsr olunmuş məqalələrini Təhsil Nazirliyinin ali və orta ixtisas təhsili şöbəsinə təqdim olunmasını xahiş edir.

Jurnalda məqalələr azərbaycan, ingilis, rus dillərindən birində nəşr edilir və yazıldığı dildən asılı olmayaraq onların hər birinin 3 dildə qısa annotasiyası verilir.

Əlaqələr:

Ünvan: AZ-1008, Bakı şəhəri, Xətai pr. 49,

Telefon: (012) 496-35-45; faks: (012) 496-34-78

E-mail: jurnal_atc@edu.gov.az

Redaksiya heyəti

KONFRANSLAR SEMINARLAR SƏRGİLƏR

Noyabr 2012

Milli iqtisadi inkişaf global mustəvidə: dayanıqlılıq problemləri mövzusunda Beynəlxalq Konfrans
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Noyabr 2012

Tədris prosesinin təkmilləşdirilməsinin pedaqoji psixoloji problemləri mövzusunda Beynəlxalq Konfrans
Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutu, Naxçıvan Dövlət Universiteti,
Naxçıvan Muəllimlər İnstitutu

Noyabr-dekabr 2012

Azərbaycan və Avropa: qarşılıqlı münasibətlərin problemlər və perspektivləri mövzusunda Beynəlxalq Konfrans
Bakı Slavyan Universiteti

Noyabr 2012

Qafqaz Universitetlər birliyi tələbələrinin II Beynəlxalq Gənclik mövzusunda Beynəlxalq Konfrans
Naxçıvan Dövlət Universiteti

Noyabr 2012

Muəllim hazırlığının müasir problemləri: İxtisasartırma təhsili elmi və texnoloji innovasiyalar mövzusunda Beynəlxalq Konfrans
Azərbaycan Muəllimlər İnstitutu

May 2012

Ali iqtisadi təhsil: global təmayüllər və inkişaf problemləri mövzusunda Respublika Konfransı
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

May 2012

Müasir təlim metodları və yeni pedaqoji texnologiyanın təlim -tərbiyə prosesində tətbiqi mövzusunda Respublika Konfransı
Naxçıvan Muəllimlər İnstitutu

28 мая 2012 г. - 28 мая 2012 г.

XI Международная научно-практическая конференция «Новые технологии в образовании»
Россия, Таганрог
Организаторы: Центр научной мысли www.tagcnm.ru

16 мая 2012

II Студенческая международная заочная научно-практическая конференция «Научное сообщество студентов XXI столетия»
Россия, г. Новосибирск

7 ноября 2012 г. - 9 ноября 2012 г., срок заявок: 29 октября 2012 г.

XXII Международная конференция-выставка «Информационные технологии в образовании» (ИТО-2012)

Россия, Москва

Организаторы: Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, Ассоциация учителей и преподавателей информатики, НПП «БИТ про»

21 Oktyabr - 22 Oktyabr 2012

Nano Business Summit 2012

Египет / Каир

Hörmətli oxucular və müəlliflər! Əziz dostlar!

Redaksiya heyəti Sizi «Ali təhsil və cəmiyyət» jurnalının birinci nömrəsinin işıq üzü görməsi münasibətilə təbrik edir! Müəlliflərimizdən ali təhsilin problemləri barədə maraqlı məqalələr, «Nəyi və necə öyrətməli?» sualına cavablar gözləyirik.

Biz sizin üçün işləyirik!

Sizə yaradıcılıq uğurları arzulayırıq!

Təsisçi

Azərbaycan Respublikasının
Təhsil Nazirliyi

Baş redaktor

Professor Misir Mərdanov

Ünvan

Bakı şəhəri, Azadlıq pr.,
909-cu məhəllə

Əlaqə

Tel.: +99412 496 35 45
E-mail: jurnal_atc@edu.gov.az

“Ali Təhsil və Cəmiyyət” jurnalı
“Şərq-Qərb” mətbəəsində çap edilib
Tiraj 1000 nüsxə

“Ali Təhsil və Cəmiyyət” jurnalı Azərbaycan
Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib.
Qeydiyyat nömrəsi: 2900 01.04.2009

